

FÓRUM TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLE

NEGYEDÉVENKÉNT MEGJELENŐ TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

VIII. évfolyam

Főszerkesztő
FAZEKAS JÓZSEF

A szerkesztőbizottság elnöke
ÖLLÖS LÁSZLÓ

Felelős szerkesztő
TÖRÖK TAMÁS

Szerkesztőbizottság

Csanda Gábor, Gyurgyík László, Hunčík Péter, Hushegyi Gábor, Kiss József,
Lanstyák István, Liszka József, Mészáros András, Szarka László, Tóth Károly,
Vadkerty Katalin, Varga Sándor, Végh László

Tartalom

AZ INTÉZMÉNY KÖTELEZ

Beszélgetés Tóth Károllyal, a Fórum Kisebbségkutató Intézet igazgatójával (<i>Fazekas József</i>)	3
ÖLLÖS LÁSZLÓ	
A Magyar Koalíció Pártja a 2006-os parlamenti választások után	25
LISZKA JÓZSEF	
Két part között... A népi kultúra helye és szerepe Európa egyik ütközési zónájában. Népi kultúra, nemzeti jelleg, interetnikus kapcsolatok	37
LAMPL ZSUZSANNA	
A szlovákiai magyarok politikai identitása	55
MATUS ÉVA–SEBŐ BEÁTA–VÉGH ANNAMÁRIA	
A Bibliotheca Hungarica dokumentációs tevékenysége	69
POPÉLY ÁRPÁD	
A Magyar Bizottság szerepvállalása az <i>Új Szó</i> és a Csemadok megalapításában	83
LELKES GÁBOR	
Területi egyenlőtlenségek Dél-Szlovákiában az uniós tagság tükrében	107
SIMON ATTILA	
Síppal, dobbal, nagybőgővel – avagy kísérlet a „Felvidék visszafoglalására” 1938. október 5-én	145
L. JUHÁSZ ILONA	
A szlovákiai magyar tájak temetőinek kutatása és dokumentálása	161

KONKOLY LÁSZLÓ

Tartalomfejlesztés és internetes tartalmak. A Fórum Intézet adatbázisai....169

HUNČÍK PÉTER

Interetnikus tréningek pszichodramatikus módszerekkel 179

BAGIN ÁRPÁD

Egy új néprajzi jelenség Kelet-Közép-Európában? A Halloween és a tökbábukészítés egy kisalföldi településen, Ógyallán 195

KUSY FERENC

A Fórum Intézet és a digitalizálás..... 211

FAZEKAS JÓZSEF

Kisebbség – tudományosság. A *Fórum Társadalomtudományi Szemle* nyolc évfolyamáról 219

A Fórum Kisebbségkutató Intézet publikációi 1996–2006

(*Tóth Károly*) 223

Könyvek

Viga Gyula (szerk.): Nagytárkány I. Tanulmányok a község településtörténetéhez és néprajzához (*Gecse Annabella*)..... 231

Bárdi Nándor–Simon Attila (szerk.): Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében (*Vajda Barnabás*)..... 232

Fazekas József–Hunčík Péter (szerk.): Magyarok Szlovákiában 1–2. (*Vajda Barnabás*) 234

Vörös Ferenc (szerk.): Regionális dialektusok, kisebbségi nyelvhasználat (*Presinszky Károly*)..... 236

FÓRUM TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLE

A szerkesztőség címe: Fórum Kisebbségkutató Intézet, P. O. Box 52., Parková 4., 931 01 Šamorín. E-mail: fazekas@foruminst.sk, torok@foruminst.sk • Kiadja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja. Felelős kiadó: Tóth Károly igazgató • Nyomdai előkészítés: Kalligram Typography Kft., Érsekújvár • Nyomta: EXPRES-PRINT s. r. o., Partizánske • Megjelent a Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma és az Illyés Köz-alapítvány (Bp.) támogatásával • Példányszám: 1000 • Ára: 80 Sk • Reg. szám: MK SR 2063/99 • ISSN 1335-4361 • Internet: <http://www.foruminst.sk> • Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

FÓRUM SPOLOČENSKOVEDNÁ REVUE

Adresa redakcie: Fórum inštitút pre výskum menšín, P. O. Box 52., Parková 4., 931 01 Šamorín. E-mail: fazekas@foruminst.sk, torok@foruminst.sk • Vydavateľ: Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín. Zodpovedný: Károly Tóth riaditeľ • Tlačiarenská príprava: Kalligram Typography s.r.o., Nové Zámky • Tlač: EXPRES-PRINT, s. r. o., Partizánske • S finančným príspevkom MK SR • Náklad: 1000 • Cena: 80 Sk • Reg. číslo: MK SR 2063/99 • ISSN 1335-4361 • Internet: <http://www.foruminst.sk>

Az intézmény kötelez

Beszélgetés Tóth Károllyal,
a Fórum Kisebbségkutató Intézet igazgatójával

A (cseh)szlovákiai magyar kisebbség tudományos kutatása feltételeinek megteremtése a (cseh)szlovákiai magyar szellemi élet több évtizedes álma volt. Az 1931-ben megalakult Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság (az ún. Masaryk Akadémia) néhány éves működését leszámítva azonban nem sikerült olyan tudományos intézményt létrehozni, amely a szlovákiai magyarság történelmének, irodalmának, kultúrájának stb. kutatásával tudományosan foglalkozott volna, jóllehet ennek igénye különösen a múlt század hetvenes–nyolcvanas éveiben egyre inkább megnőtt, s amelyet a pozsonyi Madách Könyv- és Lapkiadó pótolhatatlan műhelymunkája sem helyettesíthetett. A rendszerváltás utáni meglehetősen hektikus évek során ugyancsak felmerült egy kutatóintézet megalakításának szükségessége, de mindez csupán jámbor óhaj maradt. Az 1996-ban létrejött a Fórum Kisebbségkutató Intézet (korábbi nevén: Fórum Társadalomtudományi Intézet) megalakulásával a helyzet gyökeresen megváltozott. Az intézet az elmúlt tíz év során a szlovákiai magyar tudományos kutatás legfontosabb intézményévé vált. A tízéves évfordulón az intézet igazgatójával, Tóth Károllyal beszélgetünk.

– Milyen céllal alakult meg a Fórum Kisebbségkutató Intézet?

– Talán három fogalomban lehet meghatározni a Fórum Kisebbségkutató Intézet megalakulásának a célját: *közintézmény, szolgáltató intézmény és köintézmény.* Mindegyik kifejezésben az intézmény fogalom szerepel, és ez volt a lényeg. Hét évvel a rendszerváltás után – felmérve az erőforrásokat – gondoltunk arra, hogy létre kellene hozni a több évtizede óhajtott és tervezett szlovákiai magyar társadalomtudományi intézetet, amely folyamatos munkát fejt ki, megfelelő infrastruktúrával rendelkezik, kutatókat foglalkoztat, könyvtárat, levéltárat működtet, folyóiratot ad ki, rendszeres publikációs lehetőséget biztosít, konferenciákat szervez stb., vagyis stabil intézményi háttere lehet a szlovákiai magyar kutatóknak és tudományosságuknak. A kö-

intézmény fogalmát azért hangsúlyozom, mert 1996 előtt is léteztek tudományos műhelyek vagy olyan szervezetek, amelyek keretében tudományos munka is folyt (Bibliotheca Hungarica Alapítvány, Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság, Mercurius Csoport, Márai Alapítvány, Civitas Alapítvány, Fórum Alapítvány stb.). Ezek nagyon hasznos tevékenységet fejtettek ki, publikációkat jelentettek meg, de alapvetően programorientáltak voltak. Mi egy olyan intézetet képzeltünk el, amelyben a tudományos munkának a háttere teremődik meg, olyan infrastruktúra, amely a kutatókat és a kutatási eredményeket szolgálja. A köintézmény tehát azt jelentette számunkra, hogy legyen egy hely, ahol a kutatók főállásban dolgozhatnak, ahová bárki bejöhessen, ahol a kutatáshoz szükséges minden eszköz megtalálható. A szlovákiai, illetve korábban a csehszlovákiai magyar kisebbség ugyanis erre már több évtizede igényt tartott.

– *Ez az igény közvetlenül a rendszerváltás előtt is megfogalmazódott...*

– Az intézet kiépítésében a Madách Könyvkiadó *Új Mindenés Gyűjteményében* 1989-ben megjelentetett tervezetet vettük alapul. E tervezet legfontosabb eleme az volt, hogy a tudományos kutatások intézményi keretet kapjanak, ahol a kutatók biztonságban végezhetik a munkájukat. Már a címében is erre utalt: *Tervezet a csehszlovákiai magyar tudományos élet intézményi rendszerének kialakítására*. A létrehozandó intézmény kutatásai a szlovákiai magyar kisebbségi lét minden területére kiterjedtek volna. A történeti, oktatásügyi, szociolingvisztikai, irodalomtudományi, kommunikációs, nyelvtudományi, néprajzi, szociológiai, demográfiai, gazdasági stb. kutatások körét írta le nagyon részletesen. Egyszerűen a csehszlovákiai magyar társadalomtudományi intézet létrehozása volt a cél, a kor bejáratott formáitól eltérő tudományos ösztöndíjalappal, demokratikusan kialakított Tudományos Tanáccsal, Magyar Múzeummal, könyvsorozatokkal és önálló tudományos folyóirattal. Nagy hangsúlyt kapott benne a tudományos utánpótlás és a tudományos képzés is.

A köintézmény fogalma tehát – természetesen az új viszonyok között – ezt jelentette. A szolgáltató intézmény viszont új elemként jelent meg. Az nyilvánvaló volt, hogy pusztán alapítványi forrásokból nagyon nehéz több tucat fő állású kutatóval biztosítani a folyamatos működést. Emlékezzünk csak arra, hogy éppen ebben az időben szüntették meg a Csemadok állami támogatását, és bocsátották el szinte a teljes apparátusát! Arra kellett felkészülni, hogy egy néhány főből álló szakembergárdával olyan háttérintézményt hozunk létre, amely hosszú távon a külsős kutatók, általában a humán kutatásokkal foglalkozók, az egyetemisták, illetve doktorandusok biztos kutatóbázisává váljék. Ehhez könyvtárra, levéltárra, technikai háttérre volt szükség, publikációs lehetőségek megteremtésére és persze helyiségekre.

A szolgáltató intézmény ugyanakkor nem csak a befogadás oldalát jelentette, nem csupán azt, hogy a kutatók bejönnek hozzánk, és kutatásukhoz ezt-azt megtalálják nálunk. Olyan háttérmunkát is jelent, amit egy ilyen intézménynek el kell látnia: adattárakat, könyv- és folyóirat-gyűjteményeket, képanyag és minden egyéb írásos anyagok gyűjtését, rendszerezését és főképp feldolgozását, hogy a hozzánk betérő kutató ezeket már feldolgozott formában kaphassa meg, hogy ezekből az anyagokból publikálásra alkalmas repertóriumok, bibliográfiák készüljenek. Évek óta több munkatársunk dolgozik ezen, az ő munkájuk nem látható, hiszen háttérmunkát jelent, de nélkülük aligha beszélhetnénk kutatói szakkönyvtárról vagy levéltárról. A

könyvek, regionális és helyi kiadványok, folyóiratok, lapok, kisnyomtatványok fényképek, képeslapok, plakátok stb. beszerzéséről nem is beszélve, melyek nélkül nem beszélhetünk kutatómunkáról az intézetben.

Közintézményként pedig azért határoztuk meg, mert úgy gondoltuk, hogy olyan feladatokat vállal majd fel az intézet, amelyeket egyébként egy államilag támogatott intézménynek kellett volna ellátnia, de hát abban az időben ez szóba se jöhetett. De a közintézményi funkciónak volt (és van ma is) egy másik jelentése is, ez pedig a magyar kultúrkörön belüli közfeladat ellátása. Úgy gondoltuk, hogy ha a magyar kultúra és tudomány egy és oszthatatlan, annak intézményi feltételeit is meg kell teremteni, magunk között nem pusztán határon túli intézetnek hittük magunkat, hanem egyfajta „kis magyar akadémiának” is, és levéltárnak is, és könyvtárnak is – a maguk speciális feladataival és küldetésével. Ez később, amikor már a magyarországi és szlovákiai nagy nemzeti intézményekkel szoros kapcsolatba kerültünk, és elismerték a munkánkat, igazolást is nyert.

– Hogyan fogadták az intézet megalakulását a szlovákiai magyar civil szervezetek, a szlovákiai magyar politika hogyan viszonyult egy önálló kisebbségkutató intézet megalakulásához?

– Önálló kő- és közintézményt akartunk létrehozni, de a létező műhelyekre alapozva, hiszen nem voltunk annyian, hogy több hasonló közintézmény jöhessen létre, ráadásul a szándékunk az volt, hogy integráljuk és hasznosítsuk a felhalmozódott tudást és az aktív kutatókat, és egy központi intézményt hozunk létre. Ezért 1996-ban összehívtuk a tudományos műhelyek képviselőit a Csemadokban, és felvetettük egy kutatómenedzselő háttérintézmény létrehozásának gondolatát. Meghívtuk a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége (SZMPSZ) metodikai központját, a Mercurius Kutatócsoportot, a felsőoktatási tanszékek munkatársait, a Bibliotheca Hungarica Alapítványt, a Márai Sándor Alapítványt, a Katedra Alapítványt, a Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaságot stb. Tíz-tizenöten lehettünk. A felvázolt elképzelésem – meglepetésemre – komoly ellenállásba ütközött. Azt javasoltam, hogy közösen építsük ki az intézményt, és akkor kutatói főállásokat, megfelelő technikai feltételeket, infrastruktúrát lehet teremteni. Az ellenvetések az SZMPSZ és a Mercurius Kutatócsoport részéről érkeztek. Úgy gondolták, ezzel az ő intézményüket akarjuk felszámolni vagy „bekebelezni”.

– Mi okozta ezt a bizalmatlanságot?

– Ma már úgy látom, hogy részükről ez természetes reakció volt. A kilencvenes évek első felében nem kis erőfeszítésbe került tudományos műhelyeket működtetni, és egyúttal komoly eredményeket felmutatni. Ráadásul én pártembernek számítottam, hiszen a Magyar Polgári Párt pártigazgatója is voltam. Jogos volt a Mercurius Kutatócsoportnak az az ellenvetése is, hogy előbb bizonyítson az intézet, aztán majd visszatérünk a témára. De az is bizonyos, hogy ebben az érvelésben benne rejtett a közintézmény fontosságának meg nem értése is. A Mercurius Kutatócsoportban a műhelymunka egyfajta ösztöndíjrendszerként működött, egyéni kutatói teljesítményeket tárogattak, ami nagyon fontos volt, de a kutatások háttér-infrastruktúrájának megte-

remtéséről nem gondolkoztak. Ráadásul csak magyarországi forrásokra támaszkodtak, ami töredéke volt az akkor még elérhető nyugat-európai és amerikai forrásoknak. Az SZMPSZ képviselője pedig egy írásos állásponttal érkezett az akkori elnöktől, aki teljesen elhatárolódott az intézményalapítás gondolatától is. Ez nagyon merev álláspont volt, amelyről vitatkozni sem lehetett. Később tettünk még egy kísérletet, de az sem járt sikerrel, azaz nem sikerült a szlovákiai magyar műhelyek teljes spektrumát bevonni az intézet megalakításába. Ezért más utat választottunk: a Fórum Alapítvány és a Katedra Alapítvány 1996 decemberében jogi személyek társulásaként létrehozta a Fórum Társadalomtudományi Intézetet. Ezt követően három intézmény – mindhárom évek óta a kutatói intézményi háttér kialakításán fáradozott – megértette szándékainkat, és 1997-ben csatlakozott hozzánk: a Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság átadta könyv- és adattárát az intézetünk akkor létrehozott komáromi Etnológiai Központjának (ezek különben sem illettek egy társasági szerkezetbe), a Bibliotheca Hungarica pedig (a nevét is megőrizve) az új intézet könyvtára és levéltára lett Somorján, a Civitas Alapítvány pedig, amely regionális kérdésekkel és kutatásokkal, felmérésekkel foglalkozott, beolvadt az intézetbe. Tehát gyakorlatilag öt intézményből alakult az intézet, miközben folyamatosan arra törekedtünk, hogy a többi műhellyel, itt elsősorban a Mercurius Kutatócsoportról, illetve a belőle később kivált Gramma Nyelvi Irodáról volt szó, nagyon szoros munkakapcsolatot alakítsunk ki. Ez sikerült is. Ma már nagyon szorosan együttműködünk mindkettővel, illetve az újonnan létrejött műhelyekkel is (Kulturális Antropológiai Műhely – Tornalja, Mátyusföld Muzeológiai Társaság – Szenc stb.), közös projektjeink, kutatási programjaink vannak évek óta.

– Mit jelent a jogi személyek társulása mint jogi forma, s miért ebben a formában jött létre az intézet?

– Ez nagyon bonyolult és az akkori politikai viszonyok által meghatározott kérdés volt. A létező jogi normák alapján kellett megalapítanunk az intézetet, de mindenképpen civil szerveződésként. Ennek akkor két, számunkra is elfogadható formája volt: az alapítvány, illetve a polgári társulás. Csakhogy éppen ebben az időben a Mečiar-kormányzat megpróbálta állami ellenőrzés alá vonni az alapítványokat és a polgári társulásokat. Az alapítványokkal ezt sikerült is elérnie az új alapítványi törvénnyel. Hasonló szándéka volt a polgári társulásokkal is. Ekkor javasolta Mészáros Lajos barátunk, aki azóta a Szlovák Köztársaság Alkotmánybíróságának bírója lett, hogy válasszunk egy olyan jogi formát, amely kívül esik a kormányzat látókörén. A jogi személyek társulása valójában a gazdasági szervezetekre volt jellemző, amikor például két kft. létrehozott egy harmadikat. Megtalálta azt a kikaput, amely lehetővé tette, hogy ugyanezen az alapon két nonprofit szervezet is létrehozzon egy harmadikat. Ráadásul ezt nem a Belügyminisztérium jegyezte be, hanem a kerületi hivatal. Talán mi voltunk az első ilyen nonprofit szervezet: a Nagyszombati kerületben 1996/1. számmal 1996. december 6-án jegyezték be az intézetet, s ez is azt mutatja, hogy abban az évben csak ez az egy ilyen szervezet alakult a kerületben. Azóta természetesen több tucat ilyen szervezet alakult (főleg önkormányzati és kistérségi társulások). Mindenesetre Mészáros Lajos nagyon rátapintott a lényegre, és ez egy helyes és fontos döntés volt.

A civil szervezeti forma azért volt lényeges, mert nem akartuk, hogy a gyűjteményeink adott esetben egy csapásra állami tulajdonba kerülhessenek. Talán még em-

lékszünk arra, hogy épp ezekben az években alakították ki a kultúra területén az ún. intendánsi rendszert, amikor a színházakat, múzeumokat stb. kerületi felügyelet alá vonták, és ezzel a vagyonuk is oda került. Azt szerettük volna elkerülni, hogy a mi könyvtárunkkal és levéltárunkkal ez soha ne történhessen meg. Nem beszélve az anyagi függetlenségről és egyebekről. Persze ennek nagyon sok hátulütője is volt: nem volt biztos anyagi fedezete az intézetnek, az alapműködéstől a gyűjteményvásárláson és foglalkoztatáson keresztül a kutatási programokig mindent nekünk kellett megoldani és biztosítani egyetlen fillér költségvetési támogatás nélkül. A függetlenségnek azonban ára van.

– Milyen volt az intézet szervezeti felépítése és személyi állománya az induláskor? Milyen területen folytak kutatások az intézetben?

– A legfontosabb feladat az első két évben az intézet megismertetése és presztízsének, anyagi erőforrásainak a kialakítása volt. Ennek érdekében mozgósítottuk az egész kapcsolatrendszerünket. Ez nem volt csekély, hiszen komoly nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezünk. Az intézet belső felépítése olyan volt, hogy a két alapító intézmény két-két személlyel képviseltette magát a közgyűlésben, amely az éves tervről, költségvetésről, személyi kérdésekről döntött. Ez a négy személy Hodossy Gyula, Mészáros Lajos, Öllös László és én voltam. Létrehoztunk egy Tudományos Kollégiumot, amelynek a munkájába mintegy húsz neves személyiséget, kutatót vontunk be Szlovákiából és Magyarországról. Reprezentatív testület volt, amely szimbolizálta az intézet értékrendjét, irányultságát, és egyfajta kapcsolati tőkét jelentett. Emellett létezett a Tudományos Tanács, amely operatív kutatási feladatokkal foglalkozott, ebben az egyes kutatási programok vezetői, majd a részlegek létrejötté után azok igazgatói kaptak helyet. Az intézet munkáját az igazgató fogta össze, illetve irányította, az intézet elnöke pedig a külső kapcsolatokkal foglalkozott. Ez nagyon rugalmas és működő szerkezet volt.

Persze a napi munka ennél prózaibb volt. Ekkor még Dunaszerdahelyen volt az irodánk, ami azt jelentette, hogy az egyik munkatársam pályázatírással foglalkozott, a másik pedig a pályázatok elszámolásával és a könyveléssel, én igazgatóként a kettejük között voltam, és szerveztem az egyes programokat, tartottam a kapcsolatot a kutatókkal, szakértőkkel. Ez a szerkezet máig sem változott, talán csak annyiban, hogy most ketten-hárman foglalkoznak pályázatírással, ugyanennyien elszámolással és könyveléssel, az érdemi munkát pedig immár tizenhét ember végzi. Nagyon fontosnak tartom ebben a szerkezetben, hogy a pályázatírói csapatot elválasztottuk az elszámolástól, tehát nem egy embernek kellett mindent csinálnia, hanem teamnek, illetve hogy az érdemi munkát a kettőtől függetlenül lehetett megvalósítani. A kutatók, majd később az egyes részlegek a saját szakterületükre tudtak összpontosítani, és mentesültek az intézmény adminisztratív feladataitól.

– Milyen programokkal indultak?

– Az eredeti célkitűzésünk az volt, hogy azzal kell foglalkoznunk, amit más nem végez. Ennek a szándéknak két oka is volt: egyrészt ne csináljuk ugyanazt, amit mások már elvégeztek, vagy éppen végeznek, másrészt próbáljunk meg arra összpön-

tosítani, ami fehér foltként volt jelen abban az időszakban. Tennivaló pedig volt bőven. A jelenkutatásban jelöltük meg a fő feladatunkat, s ez az 1989 utáni nagyon dinamikus átalakulás kutatását jelentette: mi történt velünk az elmúlt években intézményi szinten, identitásban, szociális szinten, a gazdaságban, a nemzeti tudat változásában, általában mik jellemzik ezt a folyamatot? Bár mindannyian megéltük, alig volt információnk arról, hogy mi is történt 1989 után, írásos anyagok alig léteztek, vagy ha voltak is, nem lehetett tudni, hol vannak stb. Ezért indítottuk újjá az Oral History-programunkat, amely az elbeszélte történelem módszerével legalább rögzíteni próbálta a történéseket. Bekapcsolódtunk nemzetközi kutatási programokba: munkaerő-piaci vizsgálatokat, identitásvizsgálatokat, közvélemény-kutatásokat stb. végeztünk. Az Etnológiai Központ, majd a Bibliotheca Hungarica integrálódásával újabb területek jelentek meg az intézet munkájában: adattárépítés, szakkönyvtárak, kézikönyvtár kialakítása, levéltári munka, néprajzi-etnológiai, történeti kutatások, bibliográfiák, repertóriumok készítése, változásvizsgálatok, a szolgáltatásaink körének kialakítása stb. Fokozatosan jutottunk el oda, amit eredetileg kitűztünk. Mindezt pedig egy jól átgondolt stratégia alapján mozaikszerűen tettük attól függően, hogy mire sikerült pályázati úton anyagi forrásokat szereznünk. Volt olyan év, hogy 120 projektet adtunk be, amelyek sikeressége egyébként csak 15-20 százalékos volt.

Ugyanez volt érvényes a munkáltatói és technikai részre is. Az egyes pályázatokba beépítettük, pontosabban „becsempésztük” a beralapokat, egy-egy fénymásolót, számítógépet, íróasztalt, könyvtári polcot, faxot, telefon- és postaköltséget, az elsők között vezettük be az internetet hálózati szinten stb. Így sikerült állandó foglalkoztatottságot és egy korszerű technikai háttérrel kialakítanunk mindenfajta költségvetési vagy normatív támogatás nélkül, pusztán pályázatokra, majd később a saját erőforrásainkra alapozva. Mindez persze azzal járt, hogy sok esetben olyan projekteket vagy bér munkákat is fel kellett vállalnunk, amelyek nem illeszkedtek szervesen a profilunkba. Megtettük, mert tudtuk, hogy hosszú távon ezek mind az intézet munkájának a folyamatosságát és stabilizálását szolgálják. Utólag visszatekintve megérte, bár sok meg nem értés követte ezeket a programokat az intézeten belül és kívül egyaránt. Voltak azután olyan projektjeink, amelyek szintén nem illeszkedtek szervesen az intézet munkájába, de máig büszkéek vagyunk rá. Ezek a kísérleti tankönyveink voltak: korszerű szlovák nyelvoktatási tankönyvcsomag a magyar alapiskolák alsó tagozatos tanulói számára, roma tankönyv a nulladik évfolyamok számára, szlovák–magyar történelemtankönyv stb.

– *Hogyan alakult az intézet szervezeti felépítése az elmúlt évek során?*

– 1999 elején újragondoltuk az intézet belső felépítését, programjainkat, vagyis az intézet jövőjét. Ennek több oka is volt. Az első és a legfontosabb az volt, hogy a sok-sok (olykor nagyon sokféle) programunk értelmezhetetlenné tette az intézetet. Intézetünk egy külső, főleg a klasszikus akadémiai intézményrendszerhez szokott szemlélődő számára meglehetősen „olvashatatlan” volt. Nyilvánvalóan igaz, hogy egy négyéves szlovák nyelvoktatási program vagy az 1998-as választások tisztaságát elősegítő ún. OK 98-as kampányban való részvétel nem egyeztethető össze egy tudományos intézet munkájával. Pontosabban ez csak részben volt igaz, hiszen ma a

kísérleti tankönyvírás és menedzselés ad lehetőséget arra, hogy felvállaljunk olyan programokat, amelyek a kutatásaink eredményeinek a megjelenítését jelentik mindenki számára, az OK 98 kampányban való részvétel pedig a helyi és regionális szintű kapcsolatrendszer kialakításának volt fontos eszköze, amely a későbbi kutatásainkban jelentett meghatározó szervezőerőt (kérdézbiztosai hálózat megszervezése stb.), nem beszélve a donorok bizalmáról és az intézet nemzetközi elfogadottságáról. Valahol minden vargabetű nagyon egyenes vonalat jelentett.

Elkezdtünk azon gondolkodni, hogyan lehet letisztázni a dolgokat. Rendet rakunk az egyes programok között, és egy többnapos stratégiai tervezés után eldöntöttük, hogy három részre bontjuk az intézetet. Ez az ún. kokavai találkozónk eredménye volt. Minden olyan tevékenységet lenyestünk az intézetről, amit nem lehetett szigorúan kutatásnak vagy kultúradokumentálásnak nevezni. Három részre bontottuk az intézetet: a Fórum Kisebbségkutató Intézet mellett így jött létre a Fórum Információs Központ, amely képzési programokkal foglalkozik, elsősorban a civil szférára területén (Kulcsár Mária az igazgatója, munkatársai pedig Nagy Myrtil, Nagy Zsuzsanna, Berényi Ilona és Luba Kardošová), illetve a Közéleti Kérdések Intézete, amely, mint ahogy a neve is mutatja, közéleti, kampányszerű ügyekkel foglalkozott, beleértve az uniós csatlakozás melletti kampányokat is. Ez az intézmény azóta Fórum Régiófejlesztési Központ néven elsősorban kistérségi fejlesztési programokkal foglalkozik (jelenleg a központot Tuba Lajos vezeti igazgatóként, és a munkájában Szomolai Valéria és Kovács Lajos vesz részt). Persze mindkét intézmény nagyon sok külsős munkatárssal működik együtt.

A Fórum Kisebbségkutató Intézet ezek után tényleg kisebbségkutatással, elsősorban magyarságkutatással és a magyar kultúra dokumentálásával foglalkozott, és ezt a tevékenységét anyagilag is biztosítani tudta. Megfelelő könyvtárral, levéltárral, adattárral, publikációkkal, szakembergárdával rendelkezett.

A 2000. év azért fordulópont, mert az addigi „defenzív” vagy inkább „kiszolgált” helyzetéből offenzívabb, konstruktívabb magatartásba ment/mehetett át az intézet. És ekkor igazolódott az addigi vargabetűs fejlődésünk. 1999–2000-ben fogalmaztuk meg az ötéves kutatási tervünket Szlovákiai magyarok 1990–2005 címmel, amely egyéves számvetés eredménye volt. Áttekintettük, hogy milyen területeket sikerült addig lefedni kutatással az intézeten belül és más tudományos műhelyekben, és melyek azok a fehér foltok, amelyekkel senki sem foglalkozott, vagy csak részben, de amelyek felmérése, dokumentálása elengedhetetlen egy intézet és egy közösség szempontjából. Tíz témakörre osztottuk a feladatokat, és ezeket konkrét kutatási programokra, tervekre bontottuk. Ezek a következők voltak: 1. A szlovákiai magyar társadalmi és kulturális intézmények átalakulása; 2. Sajtó és könyvkiadás; 3. Az oktatásügy és intézményei; 4. Népeesség és társadalmi szerkezet; 5. Politikai szerkezet; 6. A szlovákiai magyarok jogállása; 7. Nemzettudat, identitás és értékrend; 8. Kultúra és művelődés; 9. Populáris kultúra; 10. Régiók és gazdaság. Egy 150 oldalas anyagról volt szó, amely irányítúként szolgált az egyes projektek és a bér munkák szempontjából. Ezzel a tervszerű fejlesztés stádiumába lépett az intézet, miközben ténylegesen közintézménnyé vált. Három szakkönyvtárat hoztunk létre, folyamatos lett a levéltári és adattári munka, publikációink jelentek meg, 1999-ben megalapítottuk a *Fórum Társadalomtudományi Szemlét*, a magyar nyelven megjelenő tudományos folyóiratot, és 2000-ben megkezdődött a digitális, internetes

adatbázisaink kiépítése is. 2002-ben, úgy gondolom, már ezeknek az eredményeknek köszönhetően kaptunk egy jelentős magánadományt (Hunčík Péter támogatása), amelyet a tényleges „köintézmény” kiépítésére fordítottunk. Felépítettük az intézet székházát Somorján. Egy impozáns épületet, kutatóhelyekkel, tanácsteremmel, konferenciateremmel, vendégszobákkal stb. Ez volt az első és – tudomásom szerint – máig egyetlen ilyen nagyságrendű magánadomány Szlovákiában 1989 után. A berendezést az Illyés Közalapítvány stratégiai alapjából sikerült biztosítanunk. Ehhez járult hozzá később Somorja Város Önkormányzata, élén a polgármesterrel, Domsitz Károllyal, amikor is 1 (értsd: egy) szlovák koronáért a tulajdonunkba adta a telket és az épületet. Némi ellenszolgáltatásként mi üzemeltetjük a Városi Könyvtárat, amely szintén az épületben van (a könyvtárnak 4 alkalmazottja van: Bereck Zsuzsa, Andrassy Márta, Németh Eleonóra és Szigeti Éva). Az idén a strukturális alap és az Illyés Közalapítvány támogatásával sikerült befejeznünk az épület felújítását és továbbépítését, így a közben Zalabai Zsigmondról elnevezett városi könyvtár teljesen megújult, és felépülhetett a levéltárunk is egy önálló egységként.

Persze mindezt az öröm mellett félve is mondom, hiszen tudom, nagyon vékony az a jég, amelyen járunk még ma is. Amíg nem sikerül biztos alapokra helyezni az intézet működését – kormányoktól és pályázatoktól független magyarországi és hazai normatív támogatást vagy valamilyen vállalkozói kör támogatását biztosítani hosszú távon az intézet számára –, addig minden eredmény pillanatok alatt semmivé válhat.

Volt egy másik tényező is: 1998, a mečiar garnitúra bukása után Szlovákia a demokratikus kormány létrejöttével új útra lépett. Többéves hátrányt sikerült ledolgoznia (NATO, Európai Unió), ugyanakkor már az új kormány megalakulásától kezdve komoly változások következtek be. A nyugati és amerikai alapítványok kivonultak Szlovákiából, mondván, hogy immár demokrácia van, a civil szektor támogatását a kormány oldja meg. Ez azonban nem következett be, legalábbis nem azonnal. A civil szektor nagyon komoly válságba került, és évek teltek el, amíg sikerült kiépíteni a civil, illetve a kisebbségi szervezetek támogatásának új rendszerét.

Az uniós források is nagy gondokkal realizálódtak, éveket kellett várni az elbírálásra és a támogatások megérkezésére. Új helyzet volt ez, amelyhez nagyon nehéz volt igazodni, főleg egy olyan kisebbségi intézménynek, mint a miénk is volt. Mi épp akkor döntöttük el, hogy nem válunk ún. konjunktúrintézménnyé, tehát olyaná, amely a megszerezhető anyagi forrásokhoz igazítja tevékenységét. Épp ellenkezőleg, azt fogjuk tenni, ami a profilunkba tartozik: kutatási programokat végrehajtani, könyvtárakat, levéltárat, adattárakat, internetes adatbázisokat építeni, publikációkat megjelentetni, képzéseket, konferenciákat szervezni.

Ezt az új helyzetet nagyon komolyan újra kellett gondolni az intézeten belül. Azóta is évente egy-két napra elvonulunk valamelyik üdülőbe, hogy újragondoljuk az intézet stratégiáját. Nagyon hatékony módszer ez: elzárva mindenkitől – a mobiltelefonokat kikapcsolva – számba vesszük az addigi tevékenységünket, és meghatározzuk a főbb stratégiai célokat.

Egy társadalom, egy közösség megmaradása szempontjából nagyon fontosnak tartom az intézményesülési folyamatot, az intézményi létet. Amikor megalakul egy falusi táncsoport, és nevet ad magának, az a név már kötelez. Az intézmény kötelez. Elkötelezett és biztos tagsága van, vannak belső szervei, van víziója, vannak ter-

vei, és megteremtődnek azok a közösen kialakított technikák, amelyek révén együtt hatékony tevékenységet tud kifejezni egy célcsoport irányába. És ennek hatása sokszorosra lehet az egyéni teljesítmények összességének. Ez nagyon fontos! Arról nem is beszélve, hogy egy intézmény létének szimbolikus jelentése is van. Itt vagyunk, egyáltalán vagyunk! Egy iskola, egy egyetem Komáromban, egy kar Nyitrán, egy tanuszék Pozsonyban, egy táncsoport, egy szervezet, egy intézet valahol – mind-mind erről szól. Persze nem ad hoc intézményekre gondolok, amelyek egy-egy program vagy megszerezhető támogatás végett jönnek létre, és miután ezt elérték, megszűnnek, vagy csak formálisan, holt intézményként léteznek tovább. Az intézményépítésben is előre kell menekülni, folyamatosan újra kell gondolni a teendőket, a feladatokat, a jövőképet, stratégiát, elemezni, értékelni kell a megtett utat, és minél stabilabb alapokra kell helyezni az intézmény működését. Tehát megmaradni!

A másik kérdés a hatás és szakosodás. Az intézmény mindig csak eszköz, sosem öncél. Ezt nagyon fontos tudni, mert ha ezt nem tudatosítjuk kellőképpen, hamar oda jutunk, hogy az intézmény mi miattunk van. Időben észre kell venni, hogy egy intézmény mikor válik öncélúvá, vagy mikor kell olyan változtatásokat végrehajtani rajta, amelyek hatékonyabbá tehetik a működését.

Intézetünk az elmúlt években nagyon sok változáson ment keresztül, egyesült, osztódott, bizonyos tevékenységi körök önálló intézményi keretet kaptak, sok olyan programban vettünk részt, főleg nemzetköziben, amelyek önálló részleget vagy intézményt követeltek meg. Jelenleg a somorjai központunkban 13 szervezet, intézmény működik, ezeknek megvan a maguk feladata, funkciója még akkor is, ha némelyikben ugyanazok az emberek dolgoznak.

– Milyen kutatási eredményekről tud beszámolni?

– Nehéz erre a kérdésre úgy válaszolni, hogy valakit meg ne sértsek a munkatársaim közül. Az intézetben csapatmunka folyik, tehát szinte minden programban minden munkatársunk közvetlenül vagy közvetve részt vesz. Eleve úgy készítjük a programjainkat, hogy lehetőleg mozgósítsuk és megjelenítsük azt a tudást és kapacitást, amelyet az elmúlt évek során az intézetben felhalmoztunk. Egy bibliográfia vagy egy repertórium elkészítésében sokak munkája jelenik meg, pedig ezek csak függelékei egy-egy tanulmánynak vagy kutatási jelentésnek. A kutatók munkájáról nem is beszélve. De ugyanilyen fontosnak tartom a szervezésben és az adminisztrációban részt vevő munkatársaimat is, hiszen egy-egy kutatás, konferencia, szakmai megbeszélés megszervezésében nekik is fontos feladat jut, noha a munkájuk szinte láthatatlan. Éppen ezért őket említeném elsőként: Szarka Krisztina, az intézet lelke irodavezetőként, Lelovics Krisztina és Horváth Malvin pedig könyvelőként minden adminisztratív munkát elvégez, miközben részt vesznek a konferenciák és szakmai megbeszélések megszervezésében is.

A legutolsó kimutatásunk szerint 32 kutatási programot valósítottunk meg az elmúlt 10 évben. Nem tudom, hogy ez sok vagy kevés. Annyi bizonyos, hogy ezek a programok a szlovákiai magyarok és kisebbségek életének szinte minden területére kiterjedtek. Nehéz lenne minden kutatási eredményt egy ilyen interjúban számba venni, ezért csak néhányat emelnék ki.

Tudni kell azt, hogy mi nem vagyunk költségvetési intézmény, mint például egy akadémiai intézmény. Azért fontos ezt hangsúlyozni, mert sokszor olyan elvárások jelennek meg velünk szemben, mintha egy stabil finanszírozású, több évtizedes bejáratott munkarenddel rendelkező intézmény lennénk. Nem vagyunk ilyen. Mi csak civil szervezet vagyunk, s megpróbálunk minden lehetséges követelménynek eleget tenni, ami az elmúlt években sikerült is, de a lehetőségeink végesek. Normatív támogatásunk nincs, és a projektjeinkben felmerülő anyagi támogatások másik fele, tehát az infrastruktúra, adatbázisok, adattárak, könyvtárak, levéltár stb. mind-mind hasonló alapítványi támogatásból valósul meg, ami nem ugyanaz, mint egy költségvetési intézmény esetében.

A jelenkutatás területén az Oral History programunk (A rendszerváltás éve 1989–1992) úttörőnek számított, hiszen egy olyan korszak történéseit próbáltuk megragadni (1989–2002), amelynek mi magunk is részesei voltunk. A budapesti 56-os Intézettel dolgoztuk ki a kutatás metodikáját, és máig több mint 60 interjút készítettünk. A programnak része volt a korszakhoz kötődő dokumentumok, hanganyagok, fényképek gyűjtése is, ami a mai napig tar, ezeket digitalizáljuk és elektronikus formában is archiváljuk. Az elbeszélte történelem program a későbbiekben kibővült, életinterjúkat és szakmai utakat feltáró beszélgetéseket folytattunk – néha több napon keresztül – olyan közéleti szereplőkkel, akik tanúi vagy aktív részesei voltak az elmúlt évtizedeknek.

1998-ban egyesült a három szlovákiai magyar párt, s az elődpártok (Együttélés, Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom, Magyar Polgári Párt) teljes archív anyagát sikerült megszereznünk, és folyamatosan dolgozzuk fel azokat. Ez nagyon értékes irat- és képanyag, amely néhány kutatónak többéves munkát biztosít. Ha hozzáveszem a Csemadok 50 éves archívumát, amely szintén az intézetünkben található, ezekből az anyagokból a szlovákiai magyarok 60 éves története rekonstruálható.

És ezt a munkát el is kezdtük: több olyan bibliográfia, feldolgozás, kronológia, forráskiadvány készült, illetve készül, amely már ennek a munkának az eredménye. Gondolok itt a *Szlovákiai magyarok történeti bibliográfiájára*, a *Beneš-dekrétumok*, a *Kitelepítések, deportálások, elvándorlás*, *Az 50-es évek dokumentumokban* c. készülő forráskiadványra, de megemlíthetem az 1956 és Szlovákia c. konferenciánkat is, amely első ízben tárja fel az 1956-tal kapcsolatos történéseket (Cseh)Szlovákiában helyi, regionális és országos szinten egyaránt. Jelenünk kutatása nagyon sok más területre is kiterjed, ezek a történéseknek, környezetünknek nem csupán a történeti dimenzióit veszik célba.

Az elképzelésünk szerint minden évben terveztünk egy szociológiai identitáskutatást. Ezt nem sikerült minden évben megvalósítanunk, de legalább két évente mértük a szlovákiai magyarok értékrendjét, a nemzeti identitástudatunkban beálló változásokat, a kulturális fogyasztási szokásainkat, általában az orientálódásunkat. Ezek nagyon értékes felmérések, hiszen itt lehet meglehetősen objektivitással követni a szlovákiai magyarok magatartását, nyomon követni az uniós csatlakozás előtti és utáni paradigmaváltásokat, magatartásformákat. Ehhez kidolgoztunk egy módszert, amely segítségével Szlovákiában csak mi tudunk reprezentatív magyar mintával dolgozni. Kiépítettünk egy kérdezőbiztosi hálózatot mintegy 50 kérdezőbiztossal, akik 800-1000 megkérdezettel nagyon pontos képet tudnak adni Királyhelmectől Pozsonyig a szlovákiai magyarok által lakott területek (települések, járások, me-

gyék) közállapotairól. Egy számítógépes program segítségével akár két hét alatt képesek vagyunk olyan közvélemény-kutatást készíteni, amely reprezentatív, és megfelel a nagy közvélemény-kutató cégek által támasztott követelményeknek is. Ma már teljesen elektronikus formában készítjük a felméréseket, ami nagyban növeli a felmérések gyorsaságát és pontosságát.

Jelentős eredményeket tudunk felmutatni a politikai identitásvizsgálatok területén is. Részben a Magyar Koalíció Pártja megrendelésére több olyan kutatást végeztünk, amelyek a párt kampányának előkészítésében voltak fontosak, de a szlovákiai magyarok politikai értékrendjét is mérték, és nagyon érdekes eredményeket kaptunk. Hamvas Béla mondja, hogy a legnagyobb tudás az, amit mindenki tud. Ennek jegyében végezzük a szociológiai felméréseinket. Sok esetben ugyanazokat az eredményeket kapjuk, amelyek a kiindulási pontjainkban, a hipotéziseinkben szerepelnek, és ezek a felmérések alapján objektíven igazolódnak. Máskor pedig egészen meglepő eredményekre jutunk. A 2004-es választások előtti felmérések például azt mondták, hogy a szlovákiai magyarok legelfogadottabb, kedvenc színe a földbarna, szemben a kézzel, amelyet mindenki szlovák (szláv) színnak tartott. Az Európai Unió színe viszont a kék, s erre kellett vizuálisan reagálni. Ám a többféle kék szín között is nagyon lényeges eltérés mutatkozik, van például szlovák kék és uniós kék. Mindez nagyon komolyan befolyásolta a választók megszólítását az európai uniós népszavazás és a parlamenti választások esetében.

Nagyon fontos kutatás volt a Mozaik 2001, amely első ízben próbálta meg felmérni a Kárpát-medencei fiatalok értékrendjét. Az ezres magyar és ötszáz szlovák kontrollmintával készült felmérés máig az egyetlen olyan kutatás, amely képet ad a szlovákiai magyar fiatalok mindennapi életéről és értékrendjéről.

Ugyanilyen fontossággal bír a magyarországi kutatási és fejlesztési támogatások hatékonyságáról készült felmérés, amely a felsőoktatási támogatások, a Domus-program, a PhD-támogatások, a részképzések és egyéb, a tudományosságot érintő támogatások hatékonyságát mérte egy, az MTA által meghirdetett program keretében Berényi Dénes professzor vezetésével.

Nagyon fontosnak tartom Petőcz Kálmán könyvét (*Választások és felosztások*), amely első ízben próbálta meg elemezni és értékelni a mečiari közigazgatási reform és a választási körzetek kialakításának összefüggéseit még 1998-ban. Ugyanilyen úttörő próbálkozás volt Lampl Zsuzsanna vizsgálata, amely a vállalkozókat és a vállalkozásokat vizsgálta ugyanebben az időszakban (*Vállalkozások és vállalkozók 1989 után*), illetve Sápos Arankával közösen a munkaerőpiac kihívásait a Dunaszerdahelyi és a Töketerbesi járásban.

Lelkes Gábor és Tuba Lajos kollégám elsősorban gazdasági és gazdaságiföldrajzi térszerkezeti elemzésekkel méri fel a dél-szlovákiai régió és a szlovák–magyar határterente kapcsolatait. Lelkes Gábor szerkeszti a *Nemzeti és etnikai kisebbségek Szlovákiában* c. évkönyvünket.

Nem kevésbé érdekes a nemzeti kisebbségi kérdés elméleti vizsgálata. Említettem már, hogy egy külön könyvtárat hoztunk létre a nemzetközi szakirodalom gyűjtése érdekében (Bibliotheca Interethnica). Jelenleg a könyvtár a Bibliotheca Hungarica része, és mintegy 1500 szakkönyvvel büszkélkedhet, ezek javarészt angol, német és magyar nyelvűek. De már publikációink is vannak ezen a területen: Öllös László könyve megpróbálja jogfilozófiai összefüggésekben értelmezni az emberi és

a nemzeti kisebbségi jogokat, legújabb munkája pedig a magyar alkotmánynak a határon túli kisebbségekkel szemben vállalt kötelezettségeit taglalja majd jogfilozófiai szempontból.

Az évek során a jelenkutatást szélesebb értelemben kezdtük értelmezni, mivel úgy gondoltuk, hogy ebbe beletartoznak a közelmúlt azon eseményei is, amelyek feltáratlanok, de valahol közvetetten hatással vannak a mindennapjainkra. Így született meg négy nagyon fontos kiadványunk. Fedinec Csilla a kárpátaljai magyarok (Kárpátalja 1944-ig Csehszlovákia része volt) történeti kronológiáját dolgozta fel, Angyal Béla pedig *Érdekvédelem és önszerveződés* címmel a csehszlovákiai magyar pártpolitika és támogatási rendszerek történetének legfontosabb állomásait elemezte.

A történeti kitekintés is új elemet hozott az intézet kutatásaiba, ma már Simon Attila vezetésével egy külön osztályban folynak a történeti kutatások.

A jelenkutatással kapcsolatos kutatási eredményeinket a *Nostra Tempora* c. könyvsorozatunkban jelentetjük meg, amelynek eddig 12 kötete látott napvilágot, ezekben foglalkoztunk a szlovákiai választási rendszerekkel, migrációs kérdésekkel, a vállalkozások helyzetével, a kisebbségi kutatásokkal és a kisebbségi tudományossággal, az asszimiláció, az emberi és kisebbségi jogok kérdéskörével stb.

Az elmúlt tíz esztendő egyik legfontosabb eredménye, hogy immár monografikus feldolgozások is szülehetnek a rendszerváltást követő időszakról, illetve annak előzményeiről. Ezért indítottuk újtjára a *Magyarok Szlovákiában* c. könyvsorozatunkat, amelynek első kötete *Összefoglaló jelentés. A rendszerváltástól az európai uniós csatlakozásig (1989–2004)* címmel jelent meg. Ez a kötet már második kiadásban jelent meg, és szlovákul is elkészült. Ezt követte egy dokumentumgyűjtemény és kronológia, amely ugyanennek az időszaknak a legfontosabb dokumentumait és történéseit rögzítette, és most jelenik meg még két kötete, amely a kultúra, illetve az oktatásügy helyzetével foglalkozik.

A monografikus feldolgozásoknak nagy jelentőségük van, hiszen összegzően, rendszerezetten tudnak számot adni egy-egy szakterületről, s nemcsak rögzítenek bizonyos folyamatokat, hanem értékelnek is, és megfogalmazzák a jövőre vonatkozó alternatívákat, amelyeket fel lehet használni stratégiai tervezéseknél, illetve beépíteni olyan fejlesztési tervekbe, projektekbe, amelyek a napi tennivalók részét képezhetik.

Ebbe a kategóriába tartozik a *(Cseh)Szlovákiai magyarok lexikona* is, amelyet jövőre a Pedagógiai Könyvkiadó ad ki, de amelynek koordinálásában, illetve megírásában az intézet és munkatársai három éve részt vesznek. Az intézetünk készíti a lexikon CD-, illetve internetes változatát. Ugyanilyen együttműködést alakítottunk ki a Madách-Posonium Kiadóval a szlovákiai magyarok történetének internetes feldolgozása kapcsán.

Külön kell szólnom az első monografikus munkánkról, amely 2002-ben jelent meg az Osiris Kiadó és a Liliium Aurum Könyvkiadó közös gondozásában. Ez Liszka József *A szlovákiai magyarok néprajza* c. munkája volt, amely első ízben dolgozta fel a szlovákiai magyar néprajzkutatás 80 éves történetét. Négyéves munka eredménye volt ez a kötet, amely teljes egészében a Fórum Kisebbségkutató Intézetben belül készült. Azért is fontos ez a kiadvány, mert egy éven belül szlovákul és németül is sikerült megjelentetnünk. Ilyenre a szlovákiai magyar könyvkiadásban még nem volt példa.

De ugyanilyen jelentőséggel bír Popély Árpád munkája is, amely szintén többéves kutatómunka eredményeként első ízben foglalja össze a szlovákiai magyarok történetét kronologikus formában 1944–1992 között.

Olyan kézikönyvek ezek, amelyeket egyetlen komoly magán-, illetve intézményi könyvtár sem nélkülözhet.

– *A komáromi Etnológiai Központ külön részlegként működik. Milyen megfontolások szólnak Komárom mellett, és milyen tevékenységet folytat a részleg?*

– Ennek nagyon prózai okai voltak, Komáromban laktak, illetve laknak a létrehozói és munkatársai: Liszka József, az Etnológiai Központ igazgatója, L. Juhász Ilona, illetve Bagin Árpád. Az Etnológiai Központunk kiemelten foglalkozik a 20–21. század változásvizsgálataival. A részleg megnevezése (Európai Etnológiai Központ) is jelzi, hogy nemcsak a hagyományos paraszti kultúra kutatása áll a tevékenysége középpontjában, hanem ugyanilyen hangsúllyal foglalkozik a városi kultúra változásaival, de az interetnikus viszonyokkal is (magyar–szlovák–német–zsidó): a Pozsony környéki, valamint a komáromi és Komárom környéki interetnikus kapcsolatokkal, a szlovákiai magyarok populáris kultúrájával a 20–21. század fordulóján, a krasznahorkaváraljai nemzettudat és lokális identitás kérdéseivel. Érdekes a jelenkori szokások vizsgálata is, amelyek „idegen” elemként jelennek meg a mindennapjainkban, de egyre inkább szerves részét képezik a kultúránknak (adventi koszorú, haloween, kopjafa, székely kapu stb.).

Az Etnológiai Központ 1997-es megalakulása óta folyik a Szakrális Kisemlék Archívum építése, amely az út menti keresztek, szobrok és egyéb emlékek dokumentálásával foglalkozik. Ez is egy olyan kezdeményezés volt, amellyel Szlovákiában, de a közép-európai térségben is kevesen foglalkoztak tudományos igénnyel. Hatalmas anyagot sikerült összegyűjtenünk és feldolgoznunk, amely képanyagot, levéltári anyagokat, leírásokat, rajzokat és emlékanyagot tartalmaz a szakrális kisemlékekről. Bizonyos szempontból a Szakrális Kisemlék Archívum részét is képezi az a temetődokumentáció, amely Dél-Szlovákia talán másfél tucatnyi temetőjének (a Csalóköztől a Bodroghöz) teljes sírjelanyagát (feliratokat, leírásokat, részben fotóit) tartalmazza. Azt hiszem, ez is egyedülálló gyűjtemény a Kárpát-medencében. Ez L. Juhász Ilona munkájával kezdődött, aki egy általunk kiadott vaskos kötetben írta meg – egyedülálló alaposággal és komplexitással – szülőfaluja, Rudna 20. századi temetkezési szokásait és változó temetőkultúráját. A nemzeti és etnikai újkori változások vizsgálata szempontjából kezdtük el a temetők feldolgozását. 50-80 év távlatában a temető nagyon fontos láttelepe az etnikai, név- és nyelvhasználati változásoknak, a sírfeliratok szinte „élő” tanúi az asszimilációs változásoknak az egyes településeken.

Hasonló vállalkozása központunknak az út menti haláljelek vizsgálata, ezzel sem foglalkozott senki Szlovákiában eddig.

Jelek a térben címmel egy új könyvsorozatot indítottunk, amely a nemzeti kisebbség szimbolikus térfoglalásának legfontosabb tárgyi objektumait veszi számba (szakrális kisemlékek, kopjafák, sírjelek, nemzeti emlékhelyek és szobrok, a vizuális művészet jelenkori objektumai stb.) függetlenül azok ideologikus tartalmától. Mindezek a szlovákiai magyarok jelenlétét szimbolizálják olyan térségekben, ahol

egyébként az elmúlt 15 esztendőben jelentősen csökkent a magyarság számaránya. Ezért is a megnevezés: szimbolikus térfoglalás. Valahol ezek az objektumok jelezni akarják a népcsoport jelenlétét, utalva egyben történeti, őshonos voltára.

A Liszka József által írt, *A szlovákiai magyarok néprajza* c. monográfiára már utaltam, amely szintén a komáromi központunkban készült.

Emellett nagyon fontos a részleg adattári és szakkönyvtári munkája is. A Bibliotheca Hungarica részének számító néprajzi szakkönyvtár magyar, szlovák, német és angol néprajzi, honismereti, történeti szakkönyveket, szakmunkákat, kézikönyveket tartalmaz, az utolsó kimutatás szerint 5662 kötetet, de naponta bővül az aktuális szakirodalommal. A néprajzi adattárunk 31 264 adatlapot számlál, a Szakrális Kisebbség Archivumban több mint 2500 adatlap található.

Külön könyvsorozatokban jelennek meg a néprajzi és etnológiai kutatások, illetve a helyi és lokális monográfiák eredményei. Ezek a következők: *Notitia Historico-Ethnologica*, amelyben hosszabb tanulmányokat, elemzéseket adunk közre, az *Interethnica* sorozat, amely az interetnikus kutatások, illetve a más nemzetiségek népi kultúráját bemutató kutatási eredmények fóruma, és a *Lokális és regionális monográfiák* sorozat, amely kisebb régiók, illetve települések komplex kutatási eredményeit adja közre.

L. Juhász Ilona lassan egy évtizede végzi a szlovákiai magyar néprajzi irodalom bibliografikus feldolgozását, amely eddig több kötetben jelent meg, és jövőre tervezük az elmúlt évtizedek teljesnek nevezhető néprajzi bibliográfiájának a kiadását.

Négy nyelven (magyar, szlovák, német, néha angol) jelentetjük meg a központ évkönyvét, az *Acta Ethnologica Danubianát*, amelynek immár a nyolcadik kötetét készítjük elő. Szerkesztője Liszka József.

Rendkívül gazdag és sokrétű az Etnológiai Központ munkája, s bár az intézetünk egyik részlegeként működik, bármely önálló kisebbségi intézmény büszke lehetne azokra az eredményekre, melyek csak három állandó alkalmazott és néhány külsős munkatárs munkájának köszönhetőek.

– *Már többször szó esett a Bibliotheca Hungaricáról mint az intézet könyvtáráról. Mi a sajátossága a könyvtárnak, és milyen munka folyik ott?*

– A Bibliotheca Hungarica az intézet könyvtára, adattára és levéltára. Jelenleg négy állandó és 5-6 külsős munkatárssal működik. Egy speciális kutatókönyvtárról van szó, amely – azt gondolom – Kárpát-medencei méretekben is egyedülálló. Már a könyvtár előélete is nagyon érdekes. 1991-ben alakult alapítványként Zalabai Zsigmond, Végh László és Presinszky Lajos jóvoltából Somorján, központi szlovákiai magyar könyvtárként. Apránként gyűjtötte a Csehszlovákiában 1918 után megjelent magyar írásos emlékeket (könyvek, folyóiratok, lapok, kisnyomtatványok, fényképek, képeslapok, plakátok stb.), majd 1997-től, az alapítvány megszűnte után, az intézet önálló részlegeként és immár könyvtárként működik.

Amikor a Bibliotheca Hungarica az intézethez került, felvállaltuk, hogy az eredeti nevén és az eredeti céloknak megfelelően működtetjük és fejlesztjük tovább Somorján. Ennek az lett az eredménye, hogy mivel a kutatóintézet egyik legfontosabb egységéről volt szó, maga az intézet is a könyvtárhoz, Somorjára költözött. Talán ennek is volt az eredménye, hogy komoly műszaki és tartalmi fejlesztésre került sor, kie-

gészült a levéltári és adattári résszel, és ma már egy korszerű, komoly gyűjteménnyel és kézikönyvtárral rendelkező, az interneten is megjelenő kutatókönyvtárnak számít. Naponta több kutató, doktorandus, egyetemista keresi fel. Nagy előnye, hogy a szlovákiai magyarokkal, illetve a szlovákiai kisebbségekkel kapcsolatos irodalom szinte teljes választéka karnyújtásnyira megtalálható a kutatókönyvtárban, és szakavatott könyvtárosok segítik a kutatók munkáját. Az intézetben szálláslehetőséget tudunk biztosítani, így a kutatók akár több napot is eltölthetnek a könyvtárban.

A Bibliotheca Hungarica igazgatója Végh László, munkatársai pedig Sebő Beáta, Végh Annamária, Matus Éva, Bereck Zsuzsa és Karika Anikó, mellettük főleg a nyár folyamán nagyon sok egyetemista kapcsolódik be a könyvtár munkájába részidős vagy külsős munkatársként.

A számszerű, tehát az eddig feldolgozott, illetve feldolgozás alatt álló gyűjteményeink bemutatása talán többet mond az egyszerű leírásnál.

A könyvtár törzsállományában, az utolsó kimutatás szerint, 8783 (Cseh)Szlovákiában kiadott magyar nyelvű könyv található. Minden könyvből egy van a könyvtárban, egy másik példányt pedig máshol őrzünk. Ehhez jön a már említett Bibliotheca Ethnologica 5662 könyvvel Komáromban, illetve a kézikönyvtár, amely jelenleg 4188 könyvet, lexikont, szakkönyvet tartalmaz. A nemzetközi szakirodalmat tartalmazó Bibliotheca Interethnica 1412 könyvet foglal magában, és itt van a Csemadok Központi Irodája egykori könyvtárának egy része mintegy 2000 könyvvel.

A folyóiratok (regionális és központi sajtótermékek) 1945-től napjainkig: 298 folyóirat teljes gyűjteménye, a 1918–1945 közötti időszak sajtótermékéből 89 folyóirat teljes vagy részbeni évfolyama, a magyarországi irodalmi és társadalomtudományi folyóiratokból 53 található szlovákiai magyar vonatkozással, a Szlovákiában kiadott más nemzetiségű folyóiratok (nemzetiségi újságok) száma pedig 13.

Ezt a gyűjteményt tesszük egyedivé és színessé az egyéni hagyatékok, amelyeket folyamatosan gyűjtünk családoktól, magánemberektől. Így kerültek az intézetbe a következő hagyatékok: Győry Dezső (levelek, újságcikkek, fotók, bélyegek, képeslapok), Ungváry Ferenc (színházzal kapcsolatos írásai, hangjátékai, a rádió történetét feldolgozó munkái, hanglezem, családi fényképek, családi levelezések), Haltenberger Ince (247 könyv), Krivosik István (172 könyv és a *Természet és Társadalom* című folyóirat több évfolyama), Petneházy Ferenc (164 könyv), Szalatnai Rezső (326 könyv és 30 különféle újság egyes számai), Sipos Győző (165 könyv), Gyönyör József (142 könyv, 40 doboznyi iratanyag), Zalabai Zsigmond (30 doboznyi levéltári anyag) stb.

De folytathatom a fényképgyűjteménnyel, amely jelenleg megközelíti a 27 ezret, és köztük olyan nagyon értékes fotók találhatóak, mint Prandl Sándor fekete-fehér fényképei és színes diái, a Csemadok fotóarchívuma, Gyökeres György és Görföl Jenő fotói, az íróportrék különgyűjteménye, Arany A. László színes diái és fényképei a negyvenes évek elejéről Zoboraljáról.

A hangarchívum elsősorban a szlovákiai magyar személyiségek hanggyűjteményét jelenti, de archiválunk – és immár digitalizálunk – minden olyan nyelvi emléket, amelyek valamilyen nyelvjárásgyűjtés, konferencia, az Oral History-program, szakmai megbeszélés stb. kapcsán hangzottak el. Így nálunk található a pozsonyi Comenius Egyetem BTK Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének nyelvjárásgyűjteménye, Oral History, egyórás kazetták, melyek a Szlovák Rádió magyar nyelvű adásában el-

hangzott, szlovákiai magyar írókkal és közéleti személyiségekkel folytatott beszélgetéseket tartalmazza – 150 óra) stb. Közel ezerórás hanganyaggal rendelkezünk, amelynek nagy része digitalizálva van.

A könyvtár iratgyűjteménye is nagyon gazdag, megtalálható benne és szinte egyedinek tekinthetők a Szlovák Kormány Nemzetiségi Tanácsának iratai (40 doboz), a Csemadok 50 évének teljes irattára, a szlovákiai magyar pártok iratai – Magyar Polgári Párt (61,5 folyóméter), Együttélés (11 folyóméter) – és az egyéni felajánlott iratanyagok (Szabó Rezső, Varga Sándor iratai). Összesen 145 doboz.

És itt vannak az egyéb, nagyon értékes gyűjteményeink, a képeslapgyűjtemény (régí és mai képeslap Szlovákia magyarlakta városairól és községeiről, a műemlékekről, a történelmi és irodalmi emlékhelyekről – több mint 3200 képeslap), CD-ROM gyűjtemény, a videókazetták, a szakdolgozatok gyűjteménye.

Nagyon sok értékes írásos emléket is gyűjtünk: a képzőművészeti kiállításról szóló katalógusokat, a másorfüzeteket, kisnyomtatványokat, plakátokat, röplapokat, meghívókat, szórólapokat stb.

A gyűjteményeinkből folyamatosan rendezünk kiállításokat különböző rendezvényeken, iskolák számára stb. Itt éled újjá a múlt, amit gondosan meg akarunk őrizni. Csak néhányat említenék a kiállításokból: Dél-Szlovákia szakrális kisemlékei (1998–2006: Komárom, Pozsony, Töketerebes, Kassa, Udvard, Dél-Komárom, Tata, Csorna, Győr, Budapest, Veszprém, Szombathely, Székesfehérvár, Bad Ausse, Aszód, Ráckeve), A Csemadok 50. évfordulója, A Csemadok 55. évfordulója, Az Új Szó 50. évfordulója, Petőfi a Felvidéken, Az 1848–1849-es szabadságharc emlékhelyei Szlovákiában, A csallóközi templomok, Bél Mátyás-kiállítás (Pozsony, Somorja), A Nagyszombati Egyetem (Nagyszombat), Academia Istropolitana (Pozsony), Márai Sándor (Somorja), Szlovákiai magyar képzőművészek alkotásai (Somorja), Kopócs Tibor képei (Somorja).

A Bibliotheca Hungarica külön könyvsorozatban (Miscellanea Bibliothecae Hungaricae) jelenteti meg bibliográfiai feldolgozásait (eddig 9 kötet jelent meg). Nagyon fontos volt a könyvtár törzsszállománya kataszterének megjelentetése könyv formájában és az interneten. Minden kutató előre tájékozódhat, hogy mit kereshet nálunk.

– Ha már az internetet említette: az intézet a kezdetektől nagy figyelmet fordított a technikai fejlesztésekre, az internetes megjelenésre. Mit jelent ez valójában?

– Megpróbálok nagyon röviden válaszolni, hiszen ez nagyon összetett és széles körű feladat. Az internet olyan technikai lehetőséget jelent, amely mindenki számára hozzáférhető. Miközben nagyon konzervatív módon nagy hangsúlyt helyezünk a könyvkiadásra, keressük a modern formák lehetőségeit is. A tartalomfejlesztés, digitalizálás, internetes megjelenítés, adatbázis-építés ebbe a kategóriába tartozik. Hogyan lehet a megszerzett információkat rendszerezett formában átadni azoknak, akikért vagyunk. Az internet nagyon kézenfekvő eszköz ehhez. Sokan óvtak bennünket ettől, mondván, hogy kiszolgáltatjuk magunkat, s nem tudjuk megfelelő módon eladni (!) a megszerzett tudásunkat, ha egyszerűen feltesszük az internetre. Nekünk ellenkező volt a véleményünk: akár könyvekről, információkról, folyóiratról volt szó, az elsődleges szempontunk az volt, hogy azok minél szélesebb körbe jussanak el, hiszen így tudnak hatékonyan hasznosulni. Egyébként csak önmagunkért lennénk.

Ezért küldjük el lehetőségeinkhez mérten ingyen és bérmentve a könyveinket a legfontosabb könyvtáraknak, intézményeknek, iskoláknak a Kárpát-medencében, ezért jelentetünk meg minden írásos anyagot, információt, adattárat az interneten, hogy mások is tudjanak vele dolgozni, s ne csak a Kárpát-medencében, hanem bárhol a világon.

Az intézetünknek vannak saját fejlesztésű programjai. Ilyen az internetes adatbázisunk, amelyen immár 5 éve dolgozunk, és küszködünk a folyamatos frissítéssel és aktualizálással. Jelenleg az internetes adatbázisunk több mint 2 GB nagyságú, és a következőket tartalmazza: Települési adatbázis (mintegy 3000 szlovákiai település adatbázisa), Intézményi adatbázis (a szlovákiai magyar szervezetek katasztere, 1200 szervezet), Bibliográfiák, Repertóriumok, Digitalizált kép- és hanganyag, Pályázatfigyelő, A szlovákiai magyar rendezvények naptára, A Fórum Kisebbségkutató Intézet honlapja, Az intézet belső kommunikációs rendszere stb.

Az internetes fejlesztésért Konkoly László felel, a digitalizációért pedig Kusy Ferenc. Ebben az évben hoztuk létre az Internetes tartalomfejlesztő és digitalizáló központunkat Somorján, hangsúlyossá téve ennek a területnek a fontosságát.

Intézetünk szlovákiai partnere a budapesti Magyar Elektronikus Könyvtárnak, illetve a Nemzeti Digitális Adattárnak.

– Jelenleg milyen kutatások folynak az intézetben?

– Erről csak óvatosan nyilatkozom, hiszen nem lehet tudni az egyes programjaink kiemelését. A múltban is sok olyan kutatási programunk volt, amelyeket kénytelenek voltunk félbehagyni vagy felfüggeszteni, akár évekre is, mert nem sikerült megfelelő anyagi forrást biztosítani, aztán később folytattuk, illetve fejeztük be azokat.

A fentiekből talán nyilvánvalóvá vált, hogy vannak folyamatos programjaink (könyvtár, levéltár, adattárak, adatbázisok építése, bibliográfiai feldolgozások, kataszterek készítése, a gyűjtőmunka stb.). Ezek nagy energiákat emésztnek fel, és folyamatos munkát igényelnek. Amit mégis megemlítenék: Alsó- és Felsőszeli kutatása. Célja az elmúlt 80 év fejlődésének nyomon követése egy mikrotársadalmon belül. Gyakorlatilag falumonográfia, de annyival több ennél, hogy demonstratív módon próbálja megragadni az elmúlt rendszer- és impériumváltások hatását egy közösség mindennapi életében. De folyamatosan foglalkozunk a szlovákiai magyar iskolák helyzetével az uniós csatlakozás után, a számítástechnikai és internetes ellátottsággal, a modern felsőoktatási rendszerek elemzésével, longitudinális értékrendkutatással.

Részt vettünk két nemzetközi programban a magyarországi K+F támogatások hasznosságának felmérésében az 1990–2002-es időszakban. Függetlenül attól, hogy ez a program már befejeződött, továbbra is foglalkozunk a kérdéssel, és ugyanaz a helyzet a Kelet-közép-európai interetnikus tudásmenedzsment (IKM) adatbázis- és kutatási programmal is.

Az MTA-val, illetve a Teleki Intézettel több közös programunk van. És persze nagy terveink, amelyek részleteit már kidolgoztuk, és pályázatok formájában már be is nyújtottuk, de ezek eredménye még nem ismert. A lényegük, hogy szeretnénk egy komplex felmérést végezni a szlovák–magyar határmente gazdasági, munkaerő-piaci, migrációs, kulturális, intézményi kapcsolatairól.

– *Kutatási eredményeik többsége könyv alakban is megjelent. Hány könyvet jelentetett meg eddig az intézet?*

– A megjelent könyveink száma 64, az évkönyveinkből 9 kötet, a *Fórum Társadalomtudományi Szemlé*ből pedig 27 szám jelent meg eddig.

Nagyon fontosnak tartom, hogy a kezdetektől könyvsorozatokat adunk ki (Disputationes Samarienses, Interethnica, Lokális és regionális monográfiák, Magyarok Szlovákiában, Miscellanea Bibliothecae Hungaricae, Nostra Tempora, Notitia Historico-Ethnologica, Fontes Historiae Hungarorum, Jelek a térben), ami szisztematikus tervezést és munkát követel meg mindenkitől, és követhetővé teszi az eredményeket. Mindezeket digitális formában is megjelentetjük az interneten. Minden kiadványunk teljes terjedelemben olvasható a honlapunkon, illetve most már a Magyar Elektronikus Könyvtárban is. A sorozataink nagy részének latin nevet adtunk, hogy bármely nyelven lehessen megjelentetni a publikációkat. Élünk is ezzel a lehetőséggel, eddig magyar, szlovák, német és angol nyelvű könyveink jelentek meg.

Két évkönyvet jelentetünk meg: az *Acta Ethnologica Danubiana*, az *Etnológiai Központ évkönyvét*, illetve a szlovákiai magyar nemzetiségek éves munkájáról, tevékenységéről és helyzetéről számot adó *Nemzeti és etnikai kisebbségek Szlovákiában* évkönyvet.

A könyvkiadásért felelős igazgató Fazekas József, aki egyben a *Fórum Társadalomtudományi Szemle* főszerkesztője is. A *Fórum Társadalomtudományi Szemle* felelős szerkesztője Török Tamás.

Publikációinkat a Liliium Aurum Könyvkiadóval közösen adtuk ki az elmúlt kilenc évben, ma már önálló könyvkiadással rendelkezünk, de a könyveinket ma is a Liliium Aurum Könyvkiadó terjeszti.

– *Az intézet nagyon sok konferenciát szervezett, illetve konferencián vett részt. Hogyan értékeli ezt a tevékenységét?*

– A konferenciák számunkra legalább olyan fontosak, mint a publikációink, hiszen a kutatási eredményeinket tudjuk prezentálni, és egyben mások eredményeit megismerni, integrálni az intézetbe. Sok publikációnk született ily módon, és nagyon széles körű kapcsolatokra tettünk szert a konferenciák kapcsán. Az utolsó kimutatásaink szerint az elmúlt tíz évben 36 konferenciát szerveztünk, 76 konferencián vettünk részt előadással idehaza, Magyarországon és másutt (Németország, Ausztria, Lengyelország, Csehország, Románia, Szerbia, Szlovénia, Olaszország, Skócia stb.), résztvevőként pedig 46 konferencián.

A konferenciákat nehéz lenne itt felsorolni, de azért érdemes megemlíteni, hogy épp pár hete rendeztük meg az első 1956-os konferenciát magyar és szlovák történészek részvételével, hasonló rendezvényünk volt a fiatal határon túli magyar történészek konferenciája 2005 júniusában, ahol egy új történészmozgalmat sikerült bemutatnunk, de a multikultúra, a nyelvhasználat, a gazdasági élet, a regionális együttműködés, a demográfiai változások, identitástudat, etnológia-néprajz, a kultúranthropológia területén is nagyon sikeres konferenciákat rendeztünk. Újraindítottuk a kilencvenes évek sikeres szlovákiai magyar értelmiségi fórumait, és szakmai megbeszéléseken elemeztük a szlovákiai magyar oktatásügy, kultúra, intézményrendszer, politikai struktúra stb. helyzetét.

Itt kell megemlítenem a Somorjai Fórum Klubot, amely tudománynépszerűsítő fórumként jött létre, és az elmúlt öt évben Somorján havonta két alkalommal a társadalomtudományok terén elért legjelentősebb tudományos eredményeket mutatatta be neves kutatók és szakemberek részvételével. Gyakorlatilag minden fontos kutatási eredmény bemutatásra került a klub keretében Somorja és vidéke közönségének.

– *Milyen az együttműködésük a hazai magyar tudományos műhelyekkel, gondolok itt elsősorban a Mercurius Társadalomtudományi Kutatócsoportra, a Gramma Nyelvi Irodára és másokra?*

– Úgy gondolom, hogy korrekt. Fontos értékeket képviselünk egyenként is és együtt is, és ezeket megpróbáljuk kölcsönösen felhasználni. Említettem már, hogy nem vagyunk sokan, és azt a keveset csak együtt lehet megsokszorozni. Ma már alig születik program a Fórum Kisebbségkutató Intézetben, amelybe ne kapcsolódnának be a már említett intézmények, de a többi tudományos intézmény is vagy azok munkatársai. Új világ jött létre, nem tud senki semmit egymagában elvégezni, mindenki specializálódik, kialakult, adott a maga szakterülete, és egymás eredményeire maximális mértékben megpróbál támaszkodni, mindenki csak nyerhet ebből az együttműködésből; aki elmulasztja ezt, vagy nem tartja fontosnak, csak vesztes lehet.

Az említett két intézményen kívül nagyon jó a kapcsolatunk a tornaljai Kulturális Antropológiai Műhellyel, a Mátyusföldi Muzeológiai Társasággal (amellyel évente közösen rendezzük meg a szlovákiai magyar muzeológusok országos találkozóját Somorján az intézetünkben), a pozsonyi Comenius Egyetem Magyar Tanszékével, a nyitrai Közép-európai Tanulmányok Karával, a Selye János Egyetemi Központtal, a Selye János Kollégiummal, a Kempelen Farkas Társasággal és a komáromi Selye Egyetemmel.

Külön kell említenem azokat az intézményeket, amelyek létrejöttében tevékenyen részt vettünk, szerény lehetőségeinkhez képest támogattuk azokat: a Kassai Magyar Ház, a kassai Polgári Klub. De ebbe a kategóriába tartozik a Fórum Információs Központ dél-szlovákiai civil hálózata is (Pro Pátria, Királyhelmece; Patrónus, Nagykapos; Gömöri Ifjúsági Társaság, Rozsnyó; Fundament, Rimaszombat; Jövő 2000 Alapítvány, Muzsla; Agóra, Komárom; Vágsellyei Magyar Ház), amelyek nagyon nagy segítséget nyújtanak a kutatási programjaink regionális és helyi realizálásában. És értelemszerűen szoros kapcsolatban állunk a Katedra Alapítvánnyal, a Katedra Társasággal, a Vámbéry Polgári Társulással, a Phoenix Lutetia Polgári Társulással, a Mécs László Társulással, a Pro Pátria Honismereti Szövetséggel (évente rendezzük meg közösen a helytörténészek országos szakmai találkozóját Udvardon), a Magyar Kultúra Múzeumával, illetve a vágsellyei Pázmány Péter Tudományos Társasággal. De az évek során sokrétű munkakapcsolat jött létre az SZMPSZ-szel, a Csemadokkal és más szlovákiai magyar szervezetekkel is.

– *Milyen az együttműködésük a határon túli magyar kisebbségkutató intézetekkel? Milyen közös kutatási programban vesznek részt ezekkel az intézetekkel?*

– Az elmúlt időszakban szinte az összes magyar kisebbségi kutatóintézettel kapcsolatba kerültünk Magyarországról és a határon túli régiókból egyaránt, de ugyanígy a

nyugat-európai és amerikai intézményekkel is. Ezzel kapcsolatban azt mondhatom, hogy mindig a programtól függ az együttműködés, és ilyenkor vagy egy-egy minisztériummal, vagy az MTA valamelyik intézményével, vagy nonprofit kutatóintézettel kerülünk munkakapcsolatba.

Vannak olyan intézmények, amelyekkel éveken keresztül együtt dolgozunk, közösen tervezünk, megpróbáljuk közösen megoldani a problémáinkat, és közös programokat alakítunk ki. Mindenfajta sorrend nélkül említhetem az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottságát és annak Titkárságát (Berényi Dénesnek és Tarnóczy Mariannak nagyon sokat köszönhet az intézet), a Teleki Intézetet (itt Bárdi Nándor nevét feltétlenül meg kell említeni), az MTA különböző intézményeit, a Szarka László vezette Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetet, a Nemzeti Ifjúságkutató Intézetet, de ugyanígy az MTA rendszerébe tartozó Akadémiai Bizottságokkal (Veszprém, Miskolc, Debrecen) és a Regionális Kutatási Központokkal (Győr, Pécs, Miskolc) is nagyon szoros kapcsolatokat építettünk ki.

Az akadémiai körbe tartozik az egyetemekkel kialakított kapcsolat is, itt elsősorban az ELTE-re és a Közép-európai Egyetemre gondolok, de ugyanilyen jó együttműködésünk van a székesfehérvári Kodolányi János Főiskolával is. Az etnológia területén és a könyvtári-levéltári munka területén a budapesti Néprajzi Múzeumtól kezdve az egyes magyarországi egyetemek néprajzi tanszékein, továbbá a Passaui Egyetem Néprajzi Tanszékén át a központi és megyei könyvtárakig, levéltárakig folytatható a sor.

A Határon Túli Magyarok Hivataláról, az egyes magyarországi minisztériumokról (oktatásügyi, kulturális, informatikai) és kisebbségi osztályairól nem is beszélve (Törzsök Erika, Egyed Albert, Tabajdi Csaba, Zilahi László, Csepeli György, Kálóczy Katalin és Kulcsár Szabó Enikő nevét említhetném).

A 2%-os törvény kapcsán a Nonprofit Információs és Oktató Központtal (NIOK) volt nagyon szoros az együttműködésünk, Török Marianna és Porkoláb Anikó nagyon sokat segített a törvény szakmai háttérének kimunkálásában, illetve a közép-európai százalékos törvények összehasonlításában.

A határon túli szervezetek közül a csíkszeredai KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központját említeném meg, amellyel nagyon szoros a kapcsolatunk, de ugyanígy Kárpátalján, a Vajdaságban, Szlovéniában és Burgenlandban is megvan a tudományos és közművelődési intézményekkel a kapcsolatunk (Románia: Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvári Magyar Egyetemi Intézet; Szerbia és Montenegró: Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, Magyarságkutató Tudományos Társaság; Ukrajna: Lehoczky Tivadar Intézet).

Nagyon fontosnak tartom a szlovák intézményekkel fenntartott kapcsolatokat. Az intézetünk mindig híres volt arról, hogy széles körű kapcsolatokat ápol a szlovákiai és nemzetközi intézményekkel egyaránt. Szakmai szempontból az egész tíz évet végigkísérte a pozsonyi Közéleti Kérdések Intézetével (Inštitút pre verejnú otázky – IVO), a Szlovák Nemzeti Könyvtárral és a Szlovák Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Intézetével (Spoločenskovedný ústav SAV, Kassa) folytatott nagyon szoros kapcsolatunk, de ugyanígy több programban együttműködtünk az Akadémia történettudományi, etnológiai, szociológiai és politológiai intézeteivel is, ill. azok munkatársaival. Az egyetemek közül a pozsonyi Comenius Egyetemmel, a nyitrai Konstantin Egyetemmel, a kassai Közigazgatási Karral stb. Sok szlovák, olykor cseh kutató vesz részt a programjainkban, amelyek koordinálása nem kis feladat, de megéri.

Nagyon nehéz felsorolni mindenkit – akárcsak jelzésszerűen is – az elmúlt 10 évből, akikkel kapcsolatba kerültünk. Úgy gondolom, hogy az önzetlen segítségük, tapasztalataik és tanácsaik nélkül az intézetünk ma nem létezne.

És még nem szóltam a szponzorainkról, támogatóinkról. Azért kell itt őket is megemlítenem, mert nem pusztán arról volt és van szó, hogy adományaikkal támogatták az intézetet, hanem szinte minden esetben olyan partneri viszony alakult ki közöttünk, amely révén az intézetünket szakmai, szervezeti és kapcsolatépítési szempontból is segítették. A Nyitott Társadalomért Alapítvány (Open Society Foundation, Pozsony); PHARE- és EU-progamok; Charles Stewart Mott Foundation, New York; Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Budapest; Westminster Foundation for Democracy, London; German Marshall Fund of the US, New York; Nadácia pre podporu občianskych aktivít, Pozsony; Foundation for Civil Society, Washington; Local Government Institute – OSI, Budapest; Ministerstvo kultúry SR, Pozsony; Nemzeti Kulturális Alap, Budapest; Illyés Közalapítvány, Budapest; International Visegrad Fund, Pozsony; Embassy of The United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, Pozsony; Embassy of The Kingdom of the Netherlands, Pozsony; Delegation of the European Commission in the Slovak Republic, Pozsony; Arany János Közalapítvány, Budapest; Nadácia pre deti Slovenska, Pozsony; Embassy of the United States of America, Pozsony; Microsoft Slovakia; Selye János Alapítvány; Oktatási Minisztérium, Budapest; Közép-európai Alapítvány, Pozsony; Apáczai Közalapítvány, Budapest; stb.

De vállalkozók, magánszemélyek is nagyon sokat tettek azért, hogy létezni tudjunk. A Trigránitot, a Ditecet, a Slovnaftot kell megemlítenem, de Zászlós Gábor, Pósa Lajos, Kovács Lajos, Baráth Csaba, Zöld Ferenc, Kis János magánszemélyként is sokat tett az intézetért, főleg válságos időszakokban.

Külön kell említenem Hunčík Péter személyét, aki 2002-ben egy nagy összegű magányadománnyal járult hozzá ahhoz, hogy Somorján felépíthessük a Fórum Ki-sebbségkutató Intézet székházát. Említettem már Somorja város önkormányzatát. Az tette lehetővé, hogy a beruházási munkákat folytassuk, és ebben az évben sikerült az épület könyvtári részét felújítanunk és a levéltári részt is felépítenünk az EU strukturális alapjának kulturális programja (a Gyurovszky László vezette építésügyi és régiófejlesztési minisztérium) segítségével.

És a felsorolás nem ér véget, hiszen nagyon sok környékbeli önkormányzat, magánszemély segíti munkánkat (anyagi tekintetben is) a konferenciák megszervezésében, a publikációink megjelenítésében stb.

Szinte felsorolhatatlan, hogy ki mindenkinek tartozunk köszönettel. És ezúton is szeretném megköszönni mindenkinek az önzetlen szakmai és anyagi segítségét. Zalabai Zsigmond mondta egyszer a Bibliotheca Hungarica kapcsán, hogy lassan, apránként téglát téglára kell tenni, így jön majd létre egyszer az épület. Szimbolikus értelemben a felsoroltak mind-mind benne vannak egy-egy téglában, pontosabban – most, hogy már sikerült kiépítenünk az intézetet – minden téglában.

– 2004-ben Szlovákia több más országgal együtt az Európai Unió tagja lett. Ez mennyiben befolyásolja az intézetben folyó tudományos kutatást, milyen új együttműködési lehetőségek és perspektívák adódnak ebből a tényből?

– Bizonyos lehetőségek beszűkültek, pl. a legnagyobb alapítványok keletebbre költöztek, más lehetőségek pedig megnyíltak előttünk, de ezek nagyon igényes munkát és felkészültséget követelnek meg. Az uniós csatlakozással kinyílt az olló, olyan szakmai és pályázati piacon kell jelen lennünk, ahol immár nem pusztán a civil szervezetekkel kell felvennünk a versenyt, hanem az akadémiai, az állami és a profitorientált szférával is. Ez csak kooperációban lehetséges, egyetemekkel, akadémiai intézményekkel stb. Éveken keresztül készültünk erre, mégis nagy kihívást jelent az intézetünk számára.

– Igazgatóként hogyan látja a szlovákiai magyarság kutatásának jövőjét s egyúttal az intézet jövőjét is? Szakemberként pedig hogyan látja a szlovákiai magyarság s általában a kisebbségek helyzetét a globalizálódó Európában?

– Ami a múltat és a jelent illeti, nagyon sok még mindig a fehér folt, munka van bőven, annál is inkább, mert az 1989 előtti és utáni állapotokat sem sikerült még felmérnünk teljesen, miközben az uniós csatlakozás után olyan új folyamatok indultak be, amelyek követése és elemzése mindennapi feladatunk lesz. És itt vannak a fiatal kutatónemzedékek. Teret és helyet kell biztosítani számukra, hiszen nyelveket tudnak, felkészültek, a tudományos előmenetelük nagyon fontos, és sok olyan szempontot tudnak vinni a kutatásaikba, amire a mi nemzedékünk már aligha képes. Háttérrel, lehetőséget kell teremteni számukra, és persze munkafeltételeket, hogy itthon maradjanak.

Az interjút Fazekas József készítette

A Magyar Koalíció Pártja a 2006-os parlamenti választások után

LÁSZLÓ ÖLLÖS

THE PARTY OF HUNGARIAN COALITION AFTER THE PARLIAMENTARY ELECTIONS IN 2006

329.4(=511.141)(437.6)

324(437.6)"2006"

The Party of Hungarian Coalition. Parliamentary Elections. Votes. Electoral Program. Political Representation. Opposition. Governing. Minority Party. Regional Party.

Mint minden parlamenti választások értékelése során, így a mostani kapcsán is, mindenekelőtt az értékelés szempontjait kell megjelölnünk.

Nos, a legegyszerűbb, s látszólag a legkézenfekvőbb értékelési szempont a választáson elért eredmény vizsgálata. A választás eredményességét ugyanakkor több szempontból mérlegelhetjük. Egyrészt a pártra leadott szavazatok számának szempontjából abszolút értékben, a korábbi választás eredményével összevetve; másrészt pedig relatív értékben, tehát az országos átlaghoz viszonyítva. A választás eredményességének további szempontja a választások kimenetele utáni helyzet, nevezetesen, hogy képes volt-e kormányra kerülni a párt vagy sem, továbbá, hogy kormányra kerülése esetén milyen pozíciókat szerzett, illetve ellenzékben maradása esetén milyen lehetőségekhez jutott.

Persze a választások értékelésének más szempontjain is érdemes elgondolkodnunk, hiszen az értékelés nem pusztán a múltról szól, hanem a soron következő választási időszak aktivitásaihoz is támpontokat kellene adnia.

Nos, az egyik szempont az elmúlt választási időszak eredményességének kérdése, amelyet az alábbi alkérdésekre bonthatunk:

1. Programszempontok:

- Mit ért el a párt a választási időszakra megalkotott programjából?
- Mit ért el a hosszú távú, az adott választási időszakon átnyúló céljaiból?

2. Reprezentativitási szempontok:

- A párt választói mennyire gondolják, hogy a párt képviseli érdekeiket s értékeiket?
- Milyen szervezeti teret nyit a párt, amelyen keresztül a választók egyes csoportjainak, rétegeinek céljait be tudja csatornázni a párt programjába, döntéshozatalába.

3. Alkotmányos szempontok:

- Miként hatott a párt az ország alkotmányos rendjére. Mindenekelőtt a két alapvető alkotmányos kérdésre, az ország politikai rendszerére, valamint az emberi és polgári jogok fejlődésére.

4. Általános magyar szempontok:

– A párt magyar pártként nyilvánvalóan hatással van a magyarországi magyarokra és a többi magyar kisebbségre is. Felvethető a kérdés, milyen jelleggel bírt ez a hatás az elmúlt választási időszakban, s milyen eredménnyel járt.

Nyilvánvaló, hogy a fenti szempontok összefüggnek egymással, ezért az alábbi értékelésben csak részlegesen történhet meg a szétválasztásuk, hiszen gyakran éppen a köztük levő összefüggés jellege a fontos. Az alábbiakban az első értékelési szempontot, tehát az eredményesség kérdését vizsgáljuk, illetve magyarázzuk a többi szempont figyelembevételével.

A 2006-os parlamenti választásokon a Magyar Koalíció Pártja 269 111 szavazatot szerzett, amivel jelentősen elmaradt a négy évvel korábitól. Ugyankor a négy évvel előttről ugyancsak elmaradó 54,67%-os részvétel mellett ez a szavazatmenyiség az eddigi legmagasabb szavazatarányt eredményezte, nevezetesen 11,68%-ot. Az elveszített 51 958 szavazat tehát arányaiban valamivel kevesebb volt, mint amennyit a többi párt veszített országos átlagban. Így az MKP parlamenti képviselőinek száma sem csökkent a négy évvel korábbihoz viszonyítva, de nem is nőtt.

Az eredmény okait persze meg kell vizsgálnunk, mindkét szempontból. Egyéssz arra a kérdésre kell megadnunk a lehetséges választ, hogy miért érte el ezt a kiváló szavazatarányt az MKP, másrészt pedig, hogy miért veszített oly sok szavazót.

A jó szavazatarány három, egymással is összefüggő, általános okra vezethető vissza. Az egyik azokban a pártokban gyökerezik, amelyek rosszabb szavazatarányt értek el, nevezetesen korábbi választóik közül többen gondolták úgy, hogy nem érdemes részt venni a választásokon. Tehát ők nyilvánvalóan több olyan hibát követtek el, amivel demotiválták korábbi támogatóikat. Következésképpen az MKP kevesebb hasonló hibát követett el. Ugyanakkor ezt a képet némiképp árnyalja az a valószínűsíthető összefüggés, hogy a Szlovák Nemzeti Párt választási kampánya olyan magyarokat is az urnákhoz vitt, akik enélkül, alighanem, távol maradtak volna a szavazástól.

A harmadik ok felelősei a pártok együtt, mégha a felelősség nem is oszlik meg egyenlően köztük. Ez a szlovákiai pártrendszer egészének működésében rejlik, amelyik az elmúlt választási időszakban szintén hozzájárult a választópolgárok egyes csoportjainak elkedvetlenedéséhez, s kiábrándulásához a politika egészéből.

Az MKP-nak egy jövődöbeli jobb választási eredmény elérése érdekében mindezekelőtt azt kell megvizsgálnia, milyen társadalmi csoportok támogatását veszítette el, s miért. Ezután lehet átgondolni, miként szerezhetők vissza. Ugyanakkor azt is át kell tekintenie, kiket és miért tartott meg támogatóinak táborában.

Ehhez meg kell vizsgálnunk, miért voltak elégedetlenek pártjukal az egyes választók.

A választási eredmények azt mutatják, hogy a szavazatvesztés nem oszlott meg területileg arányosan. Tehát okunk van feltételezni, hogy a negatív hatások – legalábbis részben – regionális, esetleg helyi gyökerűek. Azaz sokak távolmaradását a helyi, illetve regionális helyzettel magyarázhatjuk, tehát a helyi, illetve regionális politikával szembeni elégedetlenségükkel. Ugyanakkor országos okai is vannak.

A szavazatvesztés területi megoszlását tekintve látható, hogy az ország tisztán szlovák lakosságú vidékein jelentősen csökkent az MKP-t választók száma a négy évvel ezelőtti rekorderedményhez viszonyítva. S jóllehet az ország déli részén nem választhatók el a magyarok szavazatai a szlovákokétól, nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy itt is kevesebb szlovák szavazott az MKP-ra.

A feltételezhető okokat az alábbiakban foglaljuk össze:

A protesztoszavazatok nagyobb arányban áramoltak az ellezékhez. A kormánynak a korábinál sokkal kevésbé sikerült olyan törésvonal meglétét demonstrálnia, amelyik a demokrácia megtartása vagy megszűnése mentén osztotta volna meg a politikai pártokat. A Smer nem tűnt akkora veszélyforrásnak az alkotmányos demokrácia megtartásának szempontjából, mint korábban a HZDS. Ezért a kormány szlovák pártjaiból kiábrándult, de az alkotmányos demokráciát megőrizni kívánó szlovák választók számára az MKP immár nem volt az egyetlen alternatíva.

Másrészt az elmúlt választási időszakban több botrány, illetve nehezen magyarázható politikai döntés, politikusi magatartás kötődött az MKP-hez, mint a korábbi választási időszak során. Emiatt okkal felételezhető, hogy a szlovák választók közül kevesebben vélték úgy, hogy az MKP áll a legközelebb az elképzeléseikhez, mégha a szlovák pártok többségének botrányai nem is mutattak lényeges eltérést az előző ciklushoz képest.

A választásokat megelőző felmérések azt jelezték, hogy a magyar választópolgárok az alábbi okok miatt voltak elégedetlenek az MKP-vel:

1. táblázat. Ön miért nem választaná a Magyar Koalíció Pártját?

	Április	Május
Egyes politikusai korruptak	22,6%	24,0%
Egyéb	20,6%	18,0%
Problémáim vannak a helyi politikusaival a lakóhelyemen	12,9%	15,3%
Nem oldja meg a szlovákiai magyarok számára fontos kérdéseket	11,4%	7,1%
Nem képviselik az én érdekeimet	10,7%	11,8%
Nem bízok az MKP-ban	6,9%	8,0%
Az MKP képviselői az elmúlt négy évben rosszul dolgoztak	5,4%	5,1%
Nem védi a szlovákiai magyarok érdekeit	4,5%	4,2%
Nincsenek hiteles politikusai	3,0%	4,9%
Az MKP kiszámíthatatlan politikai erő	2,2%	1,7%
Összesen	100,0%	100,0%

Forrás: Mészárosné dr. Lampl Zuzsanna: *Parlamenti választás 2006*. Kézirat. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006. (A 2006 áprilisában és május–júniusban lefolytatott kérdőíves felmérés összehasonlított eredményei.)

A fentieket érdemes összevetni a párt pozitívként értékelt vonásaival.

2. táblázat. Ön miért választaná a Magyar Koalíció Pártját?

	Április	Május
Nincs más választásom	25,9%	28,3%
Védik a szlovákiai magyarok érdekeit	22,1%	21,0%
Megbízok bennük	14,1%	16,0%
A szlovákiai magyarok számára fontos kérdéseket oldanak meg	12,2%	10,4%
Az én érdekeimet is képviselik	9,1%	8,9%
Fontos kérdésekben jobbak a többi pártnál	5,8%	5,1%
Hiteles politikusai vannak	3,7%	4,1%
Velük a stabilitást választom	3,7%	2,8%
Az elmúlt négy évben jól dolgoztak	3,5%	3,4%
Összesen	100,0%	100,0%

Forrás: Mészárosné dr. Lampl Zuzsanna: *Parlamenti választás 2006*. Kézirat. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006. (A 2006 áprilisában és május–júniusban lefolytatott kérdőíves felmérés összehasonlított eredményei.)

A megkérdezettek a válaszok sorrendiségét állították fel mindkét esetben. A két csoport több ponton is összecseng. A pozitívan válaszolók legnagyobb csoportja jelezte, hogy nincs más választása, azaz válasza nem köthető valamilyen pozitív értékhez, hanem a többi pártot tartja rosszabbnak. A második legnagyobb csoport olyan pártnak látja az MKP-t, amelyik védi a szlovákiai magyarok érdekeit, illetve az ötödik csoport látja úgy, hogy az ő érdekeit is védi a párt. A kettő együtt több mint 30%-ot tesz ki.

Ugyanakkor csak mintegy 12% választaná amiatt az MKP-t, mert a párt a szlovákiai magyarok számára fontos kérdéseket old meg. Azaz a párt sokak számára érzékelhetően képviselt fontos érdekeket az elmúlt választási időszakban. Ugyanakkor jóval kevesebben vallják azt a nézetet, hogy ebben az időszakban az MKP fontos nemzetiségi problémákat oldott meg.

Ennek a pártkötődési szerkezetnek a másik oldala is többé-kevésbé az előbbi képet erősíti. A megkérdezetteknek csak jelentéktelen része (4,5%-a) elégedetlen amiatt, hogy a párt nem képviseli a szlovákiai magyarok érdekeit. A másik oldalon több mint 35%-uk nehezményezi a pártban megjelenő korrupciót, illetve a helyi politikaival kapcsolatos problémákat. Mindkét adat kapcsolható a korlátozott, tehát egyéneket, illetve csoportokat érintő érdekképviseleti jelleghez.

A párt mindenekelőtt ügyeket intéz, aminek megjelennek a pártra nézve negatív velejárói is. Egyesek ügyeinél sikerrel járt, másokénál nem. Sőt, egyesek érdekeinek sikeres képviselete gyakran mások érdeksérelmével járt. Ezt pedig csak akkor viseli el a választó pártpreferenciájának megváltoztatása nélkül, ha egyrészt semmilyen alapvető formális és informális szabály nem sérül a folyamat során, de vannak olyanok is, akik még az ilyen esetekben sem tudnak eltekinteni érdeksérelmeiktől. Másrészt pedig, ha valamilyen alapvetőnek tartott érték köti a párthoz, olyan, ami nyilvánvalóan fontosabb a pillanatnyi érdeksérelmenél. Ilyenek az alapvető nemzeti célok, amelyekről később szöveglünk.

Nos, az első feltétel sérülése az egyik jól kivethető oka a negatív választ adók motivációjának. Ami pedig a másodikat illeti, a megkérdezetteknek csak a negyedik legnagyobb csoportja, pontosabban 12,2%-a látja olyan pártnak az MKP-t, amelyik a szlovákiai magyarok számára fontos kérdéseket old meg.

Vizsgáljuk meg, milyen tényezők okozhatták az említett helyzetet!

A párt kormánypártként nyilvánvalóan több egyén és társadalmi csoport ügyét tudta sikerre vinni. Elég áttekinteni az egyes MKP-s minisztériumok tevékenységét. Csakhogy ez a nyilvánvaló eredmény csak részlegesen jelenhetett meg a párt kommunikációjában, s még korlátozottabban a párt választási kampányában. Emiatt a szlovákiai magyar közvélemény nagyobbik része nem ismerhette meg az összesített adatokat. Ugyanakkor külön-külön számosan tájálkozhattak az őket érintő intézkedésekkel, támogatásokkal.

Nem tudható, hogy a párttól elfordulók milyen ügyeik intézésével elégedetlenek, mely érdekeik nem nyertek képviseletet. A vizsgálatból annyi kiderül, hogy az elintézetlen ügyek nem kis hányada helyi, esetleg regionális jellegű, amit a választók egy része a parlamenti választásokra is kivetíthetnek. Az ilyen természetű elégedetlenséget egyébként jól mutatták az utolsó megyei választások.

Továbbá az is kiderült, hogy a párt támogatóinak csak aránylag kis része látja olyannak a pártot, amelyik a magyar kisebbség egésze szempontjából fontos ügyeket old meg. S ugyanezek hiányát nehezményezi az elfordulók nem kis csoportja is.

Melyek lehetnek ezek?

Két szempontot vehetünk alapul: Az egyiket nevezzük a magyar kisebbségpolitika hosszú távú céljainak. A másikat pedig azok a tényezők alkotják, amelyet a nacionalizmus kérdéskörének modern szakirodalma a nemzeti mivolt legfontosabb elemeinek tart.

A párt az elmúlt időszakban kilépett a hagyományos és korábbi kisebbségi felfogás témaköreiből (kultúra, oktatásügy, autonómia, intézményrendszer stb.), helyette a gazdasági fejlesztést, a támogatások lejjuttatását preferálta elsősorban helyi és regionális szinten. Ez új elemet jelentett a korábbi időszakhoz képest, ráadásul mindehhez eszközrendszerrel is rendelkezett (pozíciók, minisztériumok, döntési lehetőségek, anyagi eszközök). Ugyanakkor a nemzeti lét fontos hagyományos elemei továbbra is értékékként maradtak meg, amelyekre sokkal intenzívebben kellett volna reagálni (és nemcsak a retorika szintjén), és amelyek – megítélésünk szerint – az ellenzéki pozícióból újra felértékelődnek. Márcsak azért is, mert a korábbi gazdasági és támogatási elemek nem állnak a párt rendelkezésére, maximum azok ellenőrzésében és a negatív jelenségek demonstratív felmutatásában jelenhetnek meg.

Melyek is a nemzeti kisebbségi mivolt legfontosabb elemei?

Politikai képviselet

A nemzeti identitás politikai formát is ölt, mivel ennek egyes elemei effektív képviselet nélkül érvényesíthetetlenek, illetve jobb esetben is nehezebben érvényesíthetők.¹

Politikai képviselete tekintetében az MKP minden szinten képviselethez kíván jutni az adott állam képviseleti testületeiben. Azaz képviseltetni szeretné magát az ország parlamentjében, megyei önkormányzataiban, valamint a települési önkormányzatokban. Ugyanakkor a képviselet mindegyik szintjén problémát jelenthet a leszavazhatóság a szlovákiai magyarok nemzeti identitását lényegileg érintő kérdésekben. Ezért szükségesek olyan sajátos jogok, amelyek a kisebbségek saját hatáskörébe tartoznak.

Hozzá kell tennünk, hogy a kisebbségi önkormányzatok ügyének sikerre vitele ma még nehezebb, mint az előző két kormányzati ciklusban. Képviselete azonban éppen a kialakult körülmények közt fontos lehet.

De látni kell, hogy az autonómia egyes formái csak részben tudnák helyettesíteni a kormányzati részvételből eredő hatalmi befolyást. Az állítás persze fordítva is igaz, a kormányzati részvétel is csak részben jelent olyan döntéshozatali helyzetet, amellyel az autonómia egyes formái rendelkeznek. És éppen ezen eltérések okán marad fontos a kormányzati részvétel a magyar kisebbségek számára.

Országos kérdésben a mindenkor kormány hoz döntést, amely a magyarokat is érinti. S több, kifejezetten a magyarokat érintő kérdésben autonómiák létrejötte esetén is kormányzati hatáskörben maradnak egyes döntések. Ez az összefüggés persze nem fosztja meg a kisebbségi önkormányzatot jelentőségétől, hiszen nélküle több kulcsfontosságú területen fennmarad a leszavazhatóság lehetősége, és ezzel együtt az akadályozás és késleltetés gyakorlata. Ezért érdemes átgondolni képviseletének módozatait a mostani ellenzéki pozícióban. A másik problémát pedig választóinak effektív képviselete jelenti ellenzéki pártként.

Az MKP kettős kihívással néz szembe a jelenlegi helyzetben a képvislet kérdésében. Meggyengült az a kép, amely az elmúlt nyolc évben választói többségében kialakult, nevezetesen, hogy számos, őket egyénként, illetve valamely társadalmi csoport tagjaként érintő konkrét ügyet képes hatékonyan képviselni („elintézni”), hiszen a párt ellenzékbe került. Csak az olyan regionális és helyi önkormányzatokban marad meg ez a lehetőség, amelyekben a párt képviselői alkotják a többséget, illetve a koalíciós többséghez tartoznak. Csakhogy ezek a pozíciók nem képesek ellensúlyozni az elvesztett kormányzati lehetőségeket és forrásokat.

A nyelv kérdése

A nacionalizmusok egy részének egyik legfontosabb eleme a nyelvi identitás, s így van vele a szlovákiai magyarság is.²

1989-et követően a szlovákiai magyar politika deklarált politikai célja volt a magyar nyelv hivatalossá tételének elérése.

Mint tudjuk, az európai nacionalizmusok az esetek többségében egyben nyelvi nacionalizmusok is. Egy adott nyelvet akarnak az állam nyelvévé tenni, amivel el akarják érni, hogy ez uralja a közéletet. Ennek a nyelvnek kell az irodalom és a tudomány nyelvévé válnia, így olyan modernizált formát ölt, ami előnyösebb helyzetbe hozza más nyelvekkel, illetve nyelvjárással szemben. A modernizált hivatalos nyelv ismerete és használata tehát nemcsak az állammal való kapcsolat feltétele, hanem társadalmi követelménnyé is válik.

A szlovákiai magyarok identitásának megtartásához nem kevesebb kell, mint nyelvük egyenjogúsítása, azaz hivatalos használatának joga, közéleti szerepének arra a szintre emelése, amelyen a hivatalos szlovák nyelv van. Ugyanakkor senki sem szorgalmazta a magyar nyelv hivatalossá tételét az állam teljes területén, de ott, ahol a magyar kisebbség hagyományosan nagy számban él, igen. A két regionális egyenrangú hivatalos nyelv nem ismeretlen jelenség Európában, tehát működő mintákra is támaszkodhatnak azok, akik az elképzelést érvényesíteni szeretnék országukban.

Csakhogy az elmúlt négy eszetendőben nem történt jelentősebb, mindenki számára érzékelhető előrelépés ebben az irányban. (Vagy ha voltak is eredmények, ezek csak nagyon kevesen éltek.) Jól mutatja ezt a *Kisebbségi és regionális nyelvek európai chartájának* sorsa. A dokumentum tényleges alkalmazása mindmáig késik. A jelenlegi jogi helyzet pedig azt eredményezte, hogy az utcán, az üzletekben, az út menti reklámfeliratokon, az óriásplakátokon, a nyilvános helyek túlnyomó többségében a szlovák nyelv dominanciája szinte korlátlanul vált. A települési önkormányzatoknál a magyar nyelv használatát az érvényes nyelvtörvény értelmében ugyan – elvileg – igényelheti az egyén, csakhogy a szlovák nyelvvél való egyenrangú használata az önkormányzat számára nem kötelező. Sőt, nem is lehetséges, mivel mind a mai napig nem létezik a szlovák joganyag magyar nyelvi normája. Valamint megfogalmazott nyelvhasználati igényéhez kockázatot is kapcsolhat az ügyeit intéző polgár, hiszen aggodalma szerint, azt is kockáztatja, hogy egy esetleges nemzeti érzelmű szlovák hivatalnok megnehezítheti ügyének elintézését. Továbbá hiányoznak a kisebbségi nyelvhasználattal járó és azt lehetővé tevő költségvetési anyagi források is.

A megoldás kétségkívül a magyar és a szlovák nyelv egyenlő jogállása volna a magyarul lakta régiókban. A célkitűzés jelentős ellenállásba ütközik, ámde a fokozatos előrehaladás lehetségesnek tűnik.

Ebben a kérdésben ugyanis többféle cselekvési tere is van az MKP-nak. Az egyik a nyelvi jogok kiterjesztésének demonstratív elemeket is tartalmazó politikai képvislete. A másik a kérdésről folytatott társadalmi vita politikai támogatása. A harmadik pedig a magyar nyelv nyilvános használatának jelentős kiterjesztése a közéletben. Az MKP által irányított önkormányzatok sokat tehetnek ezért saját hatáskörükben, helyi vállalkozókra gyakorolt hatással, valamint a párt országos vezetésével együtt, esetleg egy, a magyar nyelv nyilvános használatát erősítő mozgalom indításával és támogatásával.

Kultúra és oktatás

A kultúra és oktatás jelentősége a nemzeti identitás kialakulásában és megtartásában a nacionalizmus megjelenése óta ismert.³

A szlovákiai magyaroknak teljes kulturális intézményrendszerre van szükségük, és maguk kívánják igazgatni oktatásügyüket és kulturális életüket.⁴

A kisebbségi magyarok 1989 után kétféle elvárást fogalmaztak meg oktatási intézményrendszerükkel kapcsolatban. Egyrészt azt kívánják, hogy legyen magyar iskola az alap- és középiskolák mindegyik típusában. A másik igényük pedig a felsőoktatással kapcsolatos, szeretnék, ha saját felsőoktatási intézményeik lehetnének.

Kulturális intézményrendszerük vonatkozásában két egymással összefüggő igényről beszélhetünk. A kisebbségi magyarok szeretnék, ha intézményeik kulturális életük minden fontosabb területét lefednék, s számarányukhoz mérten olyan támogatást kapnának, mint a többségi nemzet hasonló intézményei. Ez alatt általában arányos pénzügyi támogatást értenek. Ámde fel kell hívnunk a figyelmet két további támogatásforma fontosságára is, a kulturális életük és oktatásügyük politikai segítésére, valamint nyilvános megbecsülésére az állam tisztségviselői részéről.

A kisebbségeknek mindenre persze kulturális életük minden szintjén szükségük van. Tehát nemcsak országos intézményeik, hanem a helyiek és a regionálisak is hasonló támogatásban s elbánásban részesüljenek, mint a többségi kultúrához tartozók.

A második igény kulturális intézményeik s intézményrendszerük fejlesztésének joga és tényleges lehetősége.

Az intézményrendszer kiépítésében jelentős előrelépés történt az elmúlt két választási időszakban. A magas kultúra legtöbb területén (oktatásügy, tudományosság, művészetek) számos korábban hiányzó intézmény és ismétlődő rendezvény működött sikeresen, illetve jött létre. Persze ezek presztízse még jócskán elmarad a szükségestől, de az intézményhálózat számos fontos eleme létrejött. A jelen helyzetben mindenekelőtt megtartásuk a tét, s ennek természetesen politikai vonatkozása is vannak.

Megítélésünk szerint, az intézmények támogatása és főleg presztízisének, szerepének hangsúlyozása az MKP szempontjából is nagyon fontos, hiszen kampányok esetén fontos szerepük van, és egyfajta háttérbázisát is alkothatja a pártnak kormányzati, de különösképpen ellenzéki szerepben. És nem csak a Csemadokról van szó, hanem a közben kialakult szakosodott civil szervezetekről, oktatási intézményekről stb. Ez a terület az elmúlt időszakban nem igazán kapta meg azt a politikai és anyagi támogatást, amely megillette volna.

Terület és helyzet

A nemzeti kisebbségek számára mindenütt nagy fontossággal bír, hogy országuk belső területi felosztását, tehát megyéik, járásaik, községeik határát oly módon vonják meg, amelyben a lehető legkisebb számban válnak regionális kisebbséggé.⁵

A magyar kisebbség szintén olyan területi státust kíván szerezni, amelyben sajátos jogait területhez kötötten is gyakorolhatja.

A magyar többségű területeknek sajátos hatásköröket juttatnának, éppen a kultúra, az oktatásügy és a nyelvhasználat területén, persze más területi egységekhez hasonló egyéb hatásköreivel is élhetne.⁶

Sőt, az is felmerült, hogy e jogok és lehetőségek egy része a regionális és helyi kisebbségben élő magyarokat is megillessék.

További fontos célként fogalmazódott meg a magyarlakta területeknek az állam eszközeivel történő gazdasági fejlesztése, a gazdasági elmaradottság, a munkanélküliség felszámolása. Ugyanakkor oly módon szeretnék elősegíteni régióik gazdasági fejlődését, hogy ne borítsa fel a már kialakult nemzetiségi arányokat. E téren kétféle elvárás fogalmazódik meg a kisebbségek körében:

1. Az általuk lakott régiók gazdasági fejlesztése ne maradjon el a többségi nemzet által lakottaktól, s az esetleges fejlesztés a régió adottságaira épüljön.

2. Az állam által is befolyásolt fejlesztés ne irányuljon településszerkezetük felbomlasztására, s a többségi nemzethez tartozók betelepítésére. Hasonlók az elképzeléseik régiójuk infastrukturális fejlődéséről is.

Ez az a terület, ahol szinte semmilyen előrelépésre sem lehet számítani az elkövetkező időszakban. Sőt, jelenleg a pártoknak sincsenek a kezében olyan politikai eszközök sem, amelyekkel jelentősebben befolyásolhatná ezt a folyamatot. Ugyanakkor az MKP volt kormányzati tisztviselői jelentős szakmai támogatást nyújthatnak az EU-s pályázatok elkészítésénél, hiszen ezen a téren megmaradt a pályázás némi esélye.

Emellett fontos lehet a fenti szempontok iránti igény fenntartásának időnkénti megjelenítése éppen a választói viselkedés szempontjából.

Szimbólumok

A magyar kisebbségek tagjai közül sokan látnák szívesen, ha hivatalos szintre emelnék a magyar kisebbség szimbólumait. Értelmezésünk szerint ezzel szeretnék elérni, hogy államuk szimbolikus jelét adja nemzeti méltóságuk tiszteletének.⁷

A szimbolikus kommunikáció terén az MKP több hagyomány hordozója. A mostani helyzetben azonban át lehetne gondolni, mely új tartalommal kellene megtölteni a magyar kisebbség ünnepeit és díjait.

Kormányzás

A szlovákiai magyarok többsége továbbra is szeretné, ha politikai reprezentációja részesedne a végrehajtó hatalomból, tehát bekerülne az ország kormányába.

Az országos ügyek eldöntésében való részvétel felelősségvállalást jelent az ország egészéért, s így növeli az adott kisebbség tekintélyét a többség szemében. Si-

keres, sőt akár csak elfogadható kormányzás esetén az ország politikai életének természetes részeként tekintenek az adott kisebbségre.

Ha az adott kisebbség politikai reprezentációja nem tagja a kormánynak, akkor az ellenzék része. A mindenkori kormány ellenfeleként nemcsak a kisebbségi célok elérése nehezebb, hanem a többségi nemzethez tartozók számottevő része szemében a kormánnyal, sőt a többségi nemzettel való szembenállás egyben az állammal való szembenállást is jelenti. Az ilyen közhangulat pedig szinte minden kisebbségi cél elérését veszélyezteti.

Ami a fenti célokat illel, azok jelentős része a klasszikusnak nevezhető nemzeti emancipációs célok közé sorolható. A modern nyelv hivatalossá tétele s közéleti egyenrangúsítása, a magas kultúra szabad nemzeti fejlesztése, a közművelődés nemzeti jellege, a legfontosabb közösségi szimbólumok (virtuális tér) államivá emelése azok közé a célkitűzések közé sorolható, amelyek már a modern nemzetek kialakulásakor megjelentek. De ide tartozik a gazdasági felemelkedés és a politikai képviselet kérdése is.

Alkotmányos értékek

A Magyar Koalíció Pártjának jelentős szerepe van az ország alkotmányos értékrendjének alakításában, s persze felelőssége is ehhez a szerephez mérhető.

Bármilyen alkotmányos változás, tehát a politikai intézményrendszer a kisebbségek alapproblémáit is orvosló változtatása, valamint a jogok olyan körének elfogadása,⁸ amelyek megfelelnek a szlovákiai magyarok elvárásainak, és lehetővé teszi nemzeti fejlődésüket. Ehhez azonban sohasem elegendő az adott kormányra gyakorolt nyomás. Az alkormányosság forrásának, a nép alkotmányos értékrendjének is változtatnia kell.⁹ Ebben a folyamatban rendkívüli fontossággal bír e célok elfogadtatása. Elfogadtatásukhoz azonban világosan meg kell őket nevezni, majd oly módon érvelni mellettük, hogy az azokban, akik nem érdekeltek a magyar kisebbség egyenlőtlen helyzetének fenntartásában, ne ébresszen félelmet. Sőt, számolni kell azzal is, hogy a nemzeti egyenlőtlenség fenntartásában közvetlenül érdekeltek mindent megtesznek a félelem felkeltéséért s fenntartásáért.¹⁰ Ám mégsem lehetetlen az ilyen politikai beszédmód, még ha nem is könnyű. Hiszen az érvelők hivatkozhatnak hagyományokra, tapasztalatra, ősrégi örökségre.¹¹

Velük szemben a nemzeti identitás egy modernebb és nagyobb eredményeket ígérő változatát kellene megjeleníteni a párt kommunikációjában. A magyarok magyarként történő elfogadása a szlovák közvélemény jelentős részéről¹² szükséges ahhoz, hogy a többség a nemzeti szabadság természetes velejárójának tekintse a nemzeti létezés megfelelő feltételeit az ország mindegyik polgára számára.¹³

Egy ellenzéki párt stratégiája

A magyar és szlovák szavazók megtartásának egyik fontos eszköze a problémáikkal történő szakszerű foglalkozás ellenzéki pártként is. Az MKP előtt a kormányzást követően ott a lehetőség, hogy a szakpolitikák tekintetében ne fogadja el az SDKÚ dominanciáját, hanem kialakítsa a maga szakszerű s így prezentálható álláspontját minél több fontos kérdésben. Az ehhez szükséges szakértői háttér jelentős részben kialakult a kormányzás idején. Ellenzékben nem ártana megtartani ezt a bázist.

Az esetleges ellenzéki együttműködés motorjává is válhatna a párt, ha az ellenzéki együttműködés ügyének demonstratív képviselője összekapcsolódna a legkülönbébb gondok, a problémák szakszerű képviselőjével; s ez az ellenzékben is jelentős szavazatnyereséget eredményezhetne.

Amint az már kiderült, az MKP erős elfogadottságát nem rendíti meg az alapvető fontosságú magyar ügyek vitele sem abban az esetben, ha a párt tisztviselői egyértelműen, s nem kétértelműen fogalmazzák meg ebbéli céljaikat. Azaz nem használnak olyan fogalmakat, nem tesznek olyan gesztusokat, s nem jelennek meg olyan rendezvényeken, amelyekből pl. a határváltoztatás rejtett üzenete is kiolvasható. Az ilyen üzenetet ugyanis az éppen erre érzékeny szlovák közvélemény azonnal megfejtí.

Kisebbségi vagy regionális párt

Egy felmerült dilemma: kisebbségi párt vagy regionális párt. Nos, ez ideig az MKP alapvetően kisebbségi pártként, dominánsan a magyar kisebbség pártjaként jelentette meg magát, s választói túlnyomó többsége is közülük került ki. Ugyanakkor olyan pártnak is mutatta magát, amelyik az egész ország ügyeivel foglalkozva alternatívát kínál a szlovák választóknak is, s rendszeresen megkapja a szlovák választók egy kisebb, de nem lebecsülhető csoportjának a szavazatát. Nem mellékes szempont, hogy ők az ország egészében elszórtan laknak, s nem koncentrálnak egy régióba.

Egy regionális párt sikere viszont attól függ, hogy létezik-e olyan regionális sajátosság, amelyik az adott régió lakosai számára felülírja az egész országra jellemző politikai különbségeket. Azaz valamiféle regionális törésvonal az adott régió és az ország többi rész közt a régió választópolgárai számára jelentősebbé válik minden egyéb politikai szempontnál.¹⁴ Következésképpen a nemzetiségi hovatartozásnál is, és így az adott régióban mindannyian, szlovákok, magyarok s más nemzetiségűek, zömükben egy pártot választanak, minden egyebet félretéve.

Ilyen szempont azonban nem létezik Dél-Szlovákiában. A választópolgárok zömét a nemzetiségi célok képviselője köti az MKP-hoz.

Jegyzetek

1. A nemzeti identitás politikai dimenzióját számos szerző elemzi, lényegében véve Rousseau óta. De különbséget kell tennünk az adott állam polgárainak és a nemzet azonosításának rousseau-i elképzelése, valamint a politikai képviselőnek az adott ország nemzeti sokszínűségéhez történő hozzáigazítása közt, amit a multikulturalizmus nem egy képviselője vall.
2. A nyelvi identitás a nacionalizmus koncepciójának fejlődésében megjelenik mind a történelmi ősiséghez való kapcsolat eszközeként, például Herdernél; mind pedig a modernitás feltételeként, például Benedict Andersonnál (vö. Anderson, Benedict: *Imagined Communities*. London–New York, Verso, 1999, 67–82. p.). Az anyanyelv hivatalos nyelvévé tétele a modern lét egyik fontos eleme, ami hatással van a közélet nyelvére, valamint magára a nyelvfejlődésre is. Következésképpen a nemzet versenyképességének egyik, államon belüli feltétele.
3. A két terület a magas kultúra alakítója, valamint egyben populárisává tételének eszköze. A magas kultúra jelentőségére Ernest Gellner mutat rá, aki szerint nemzeti adaptáció és

- versenyképesség nélküle a modern világban elképzelhetetlen, s különösképpen igaz ez a még kiélezettebb versenyhelyzetben élő nemzeti kisebbségekre (lásd Gellner, Ernest: *Nations and nationalism*. Oxford, Blackwell Publishers, 1993, 35–38. p.).
4. Ezt jelzik a szlovákiai magyar pártok programjai 1989 után (lásd Bárdi Nándor–Éger György [szerk.]: *Útkeresés és integráció. Válogatás a határon túli magyar érdekvédelmi szervezetek dokumentumaiból 1989–1999*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2000.).
 5. A nemzeti kötődés területi vonatkozásaival már a nacionalizmus korai teoretikusai foglalkoznak. Rousseau kapcsán egy állam polgárai alkotják a nemzetet, tehát kötődnek az állam területiségéhez. Hasonlóan fogalmaz J. S. Mill, hangsúlyozva, hogy az államhatároknak egybe kell esniük a nemzet határaival. Lord Acton mutat rá, hogy ennek nem kell feltétlenül így lennie, tehát egyazon államban többféle nemzeti csoport is élhet. Ugyanakkor nyilvánvalóan tekinthetjük, hogy az állam belső szerkezetének, s ezen belül közigazgatási és önkormányzati szerkezetének amennyire csak lehet, kerülnie kell azt a hibát, hogy regionális s közigazgatási kisebbséggé is tegye az országos szinten egyébként is kisebbségben élőket.
 6. Nyilvánvaló, hogy politikai képvislet nélkül egyik cél sem érhető el, és elérésük esetén sem alkalmazhatók hatékonyan a velük járó jogok, pozíciók és erőforrások. A nemzeti hovatarozás politikai dimenziója tehát mindenképpen fennmarad.
 7. A nemzeti szimbolika jelentősége közismert. Az ünnepek, a jelképek, a kitüntetések, s bármi, ami a közösség számára valami nemzetileg fontosat jelképez a nemzeti csoport életének lényeges része. Elismerése mások által, s mindenekelőtt az állam által, amelyekben élnek; egyben annak elismerését is jelentik, amit e jelképek jelképeznek. Bekapcsolásuk az állami szimbolikába azt üzeni, hogy a más nemzetiségű emberek más nemzetiségüként alkotói az államnak. John Breully szerint kulturális jeletéshez gyakran ideológiai jelentést is kapcsolnak a nemzeti szimbólumok (lásd Breully, John: *Nationalism and the State*. Manchester, Manchester University Press, 1993, 64–71. p.).
 8. Will Kymlicka *Multicultural Citizenship* című munkájában elemzi a legnagyobb részletességgel azt a kérdést, hogy a különféle kisebbségeknek különféle jogokra van szükségük.
 9. Ulrich K. Preuss az alkotmányosság lényegi jellemzőjének tekinti azokat az alkotmányos rendben gyökerező közös ideákat, elveket és értékeket, amelyek mentén születhet meg a döntés, hogy az adott társadalom tagjai részesedhetnek a kormányzati hatalomból (vö. Preuss, Ulrich K.: *The Political Meaning of Constitutionalism*. In Bellamy, Richard P. (ed.): *Democracy and Sovereignty: American and European Perspectives*. Avebury, Aldershot, 1996, 12–13. p.).
 10. A nemzeti identitásnak az etnikai örökséghez kötődő érzelmi felfogását valló elméleteket mutatja be kiválóan Umut Özkrimli (*Theories of Nationalism*. New York, Palgrave, 2000, 167–189. p.).
 11. Uo. 64–84. p.
 12. A nemzeti identitásnak az is fontos kérdése, hogy mennyire fogadja el az adott egyént a csoport (lásd Kis János: *Túl a nemzetállamon*. In uő.: *Az állam semlegessége*. Budapest, Atlantisz Kiadó, 1998, 140–142. p.).
 13. Az egyén nemzeti identitását a csoport által kínált feltételek is jelentősen befolyásolják (lásd Song, Miri: *Choosing Ethnic Identity*. Cambridge, Polity Press, 2003, 40–41. p.). A nemzeti többség kínálhat olyan feltételeket, amelyek nemzeti identitásuk megőrzésében segítik az állam minden polgárát.
 14. A törésvonalak tartósan létező oppozíciók sorából tevődnek össze (lásd: Seymour, Martin Lipset–Stein, Rokan: *Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments*. In Mair, Peter (ed.): *The West European Party System*. Oxford, Oxford University Press, 1990, 99–101. p.). Tehát a jelenlegi, főként nemzeti különbségeket ezeknél erősebb politikai kötődést jelentő regionális ellentéteknek kellene felváltaniuk a társadalmi élet legfontosabb területein.

LÁSZLÓ ÖLLÖS

THE PARTY OF HUNGARIAN COALITION AFTER THE PARLIAMENTARY ELECTIONS IN 2006

At the parliamentary elections in 2006 the Party of Hungarian Coalition received 269 111 votes, with which it lagged behind the number of votes received four years ago. At the same time, 54,67% participation from four years ago, the number of votes of this year resulted the highest one up to now, that was 11,68%. The MKP in order to receive better voting results in the future, had to examine what were the social groups whose support it lost and why. After this it can be considered the way how to get them back. At the same time it should also be considered whom and why it remained in its supporters.

The MKP faces double challenge in the present situation in the issue of representation. On one hand the picture becomes weak that during the last eight years was created in the majority of voters, namely that it can effectively represent (manage) many concrete cases relating to them individually or as a member of a social group, since the party found itself in opposition. Only in such regional and local self-governments remains that opportunity in which the party representatives form the majority, and/or belong to the coalition majority. Although these positions do not enable to balance the lost governmental opportunities and sources.

In the issue of equal rights of the Hungarian and Slovak language the MKP has even several action fields. One is the political representation of language rights expansion containing even demonstrative elements. The second other is the political support of the social dispute on the issue. The third one is spreading Hungarian language usage in public life. Self-governments directed by the MKP can make a lot for this due to their competence, by influencing local entrepreneurs, and together with the national leadership of the party, any eventually by launching a movement that strenghtens and supports the public usage of the Hungarian language. In our opinion the support of cultural and educational institutions and mainly the emphasising its prestige and role from the point of view of MKP is very important, since in case of campaigns they have a very important role and can be a kind of background basis for the party present in government and mainly in the opposition. We are not talking only about Csemadok, but about civil organisations and educational institutions, etc. that has been formed. This field in the last period has not really received that political and financial support that should have.

For national minorities it is everywhere important that the inner territorial division of their country, that is the border of their counties, districts, and regions is withdrawn in such way that they become regional minorities in the least extent. The Hungarian minority wantds to receive such territorial status, in which it can excercise its specific rights relating to the territory. This is that question, where there can be no progress in the next period. Moreover, presently the party has no political tools in disposition, with which it could influence the process consideringly.

Két part között...*

A népi kultúra helye és szerepe Európa egyik
ütközési zónájában. Népi kultúra, nemzeti jelleg,
interetnikus kapcsolatok

JÓZSEF LISZKA

BETWEEN TWO COASTS ...

THE POSITION AND ROLE OF THE FOLKLORE CULTURE IN ONE OF THE IMPACT ZONES OF EUROPE

39(4)

316.7(4)

Ethnography. Folklore culture. National character. Language and cultural borders. Interethnic relations. European ethnology.

*„Kompország, Kompország, Kompország:
legképességesebb álmaiban is csak mászkált két part között:
Kelettől Nyugatig, de szívesebben vissza...”*

Ady Endre 1905-ben írta az *Ismeretlen Korvin-kódex margójára* című publicisztikai írását. Számos, máig ható (és megszívlelendő!) megállapítása mellett a szép metafora miatt választottam írásom mottójául fenti sorait. *Kompország*: a magyarság, a magyar kultúra, a magyar népi kultúra európai helyzetének, a népi kultúra ambivalens minősítésének jobb kifejezésére – azt hiszem – nem találhattam volna Adyénál szemléletesebb megfogalmazást. Erről lesz szó voltaképpen a következőkben is: egyrészt, hogy milyen a magyar köztudatban való megítéltsége a magyar népi kultúrának; másrészt, hogy miként, milyen külső és belső hatások, folyamatok nyomán alakult ez a kultúra olyanná, amilyennek a 20. századra megismertük, illetve megismerni véltük; harmadrészt pedig, hogy milyen helye és szerepe lehet a magyar népi kultúrának európai kontextusban.

1.

Milyen kép is él tehát a mai magyar társadalomban a néprajzról, a népi kultúráról? Már akiben persze bármilyen is él – tehetjük gyorsan hozzá. Egy masszív, mondhatni kibékíthetetlen, tűz-víz, ám azonos gyökerű kettősség jellemzi ezt a megítélést.

* *Jelen tanulmány néhány korábbi előadás, illetve rövidebb cikk egybedolgozása, újragondolása nyomán készült.*

Egyrészt (és ez az általános) a népi kultúrát a nemzeti lét egyik legfontosabb leteleményesének, ősi, nemzeti jegyek, sajátosságok legmarkánsabb hordozójának tartják. A „magyaros motívumok”, a „magyar viselet”, a nemzeti táncok és a „tisztá forrás” mind-mind a nemzeti jelleg kifejezésének az eszközei (vö. Györffy 1939; Kapitány–Kapitány 1999; Limbacher 2002). Közben a tudomány nagyon jól tudja, hogy a nyelven kívül nincsen a magyar népi kultúrában egyetlen egy olyan jelenség, amely az egész magyar nyelvterületen és csakis a magyar nyelvterületen lenne ismeretes. Mindamellett időről időre kiemelődnek bizonyos jelenségek, amelyek nemzeti jelkép, nemzeti sajátosság rangjára emelkednek. Ilyenek a cifraszűr, a mesterségesen létrehozott, de a köztudatban ősinek tartott csárdás (vö. Straková 2006) vagy éppenséggel a nemzeti eledelnek tartott gulyás. És a sort persze folytathatnám... A kulturális jelenségek pedig – ahogy arról az alábbiakban majd még részletesebben is szó lesz – alapvetően nem a nyelvi határok mentén, nem azokat követve rendeződnek. Bizonyos jelenségek fejlődésbeli fáziseltolódásból fakadóan vannak meg a szomszédos népeknél, miközben a magyaroknál már hiányzanak (pl. a románok bocskora, a szlovákok széles öve, a tüssző stb.), mások meg (pl. egyes folklórijelenségek) a nyelvi különbségekre mondhatni fittyet hányva folytatódnak a nyelvhatáron túl is, csak éppen más nyelven. Miért van akkor mégis, hogy a közvéleményben a népi kultúra fokozottabban nemzeti jellegű? Egy magyar anyanyelvű falusi parasztot a közvélemény általában *magyarabbnak* tart, mint egy szintén magyar anyanyelvű és kultúrájú városi polgárt. Pedig a fentebb elmondottak korántsem újdonságok, nem én mondom ki őket először, hiszen Ortutay Gyulától kezdve Kósa Lászlóval bezárólag többen megfogalmazták már ezeket (pl. Kósa 1998, főleg: 7–19; Ortutay 1937). Mivel magyarázható, hogy a közvélemény mégis azt fogadja el, amit elfogadni akar? Erre a válasz természetesen kézenfekvő: az európai néprajz tudománytörténetét ismerő számára világos, hogy a felvilágosodás és a nemzeti romantika időszakában kibontakozó nemzeti néprajztudományok az adott nemzet (lett legyen az német, cseh, szerb vagy magyar) legfőbb leteleményesének éppen a (szerintük) parasztság által fenntartott népi kultúrát látták. Manapság a kérdés inkább úgy lenne megfogalmazható, hogy miért nem tesz a néprajz gyakorlatilag szinte semmit ezen mítosz fölszámolása érdekében? Miért marad meg inkább ebben a kényelmesnek már nem is tekinthető helyzetben?

Itt viszont egy újabb kérdés vetődik fel: nemzeti (*horribile dictu*: nemzetiségi!) tudomány-e a néprajz vagy éppenséggel nemzetközi? Másként, viszonyainkra lefordítva fogalmazva: *szlovákiai magyar néprajz és/vagy európai etnológia*? Szlovákiai magyar néprajz alatt ez ideig jó esetben szolid leíró tudományt lehet(ett) érteni. A megbízható deskripcióra, dokumentálásra természetesen a jövőben is szükség lesz, hiszen ez szolgáltatja a nyersanyagot bármilyen szempontú elemző vizsgálathoz. Ha ezt értjük „szlovákiai magyar néprajz” alatt, akkor erre a tudományágazatra a jövőben is szükség lesz. Az már voltaképpen lényegtelen, hogy ez a leíró néprajz éppen mely népcsoport kulturális vagy társadalmi jelenségeit rögzíti. Esetünkben természetes, hogy a szlovákiai magyarokét, ezért lehet indokolt akár a „szlovákiai magyar néprajz” kifejezés.

Mit értsünk azonban európai etnológián? A fogalmat a neves svéd néprajzkutató, Sigurd Erixon vezette be az 1930-as években (Erixon 1937; Erixon 1944), ám igazi, sikeres pályafutását csak az utóbbi évtizedekben kezdi befutni. Azóta többen

megfogalmazták már célkitűzéseit, követendő munkamódszereit (elsősorban a skandináv országok szakemberei, de német és magyar példákat is hozhatnék), s persze – a dolog természetéből adódóan – ahányan, szinte annyiféleképpen (vö. Hofer 1984; Kaschuba 2004). Ezért most csak arról beszélhetek, hogy én mit értek európai etnológián. Voltaképpen az Európában korábban hagyományos, a saját nép kultúrája vizsgálatára irányuló, viszonylag önmagába záruló néprajzi módszert helyettesíti, illetve egészíti ki azzal, hogy más európai népek kulturális megnyilvánulásait (is) vizsgálja. Ezzel lényegében a néprajztudomány összehasonlító irányzatait emeli magasabb rangra. Emellett a korábbi európai néprajztudományokban (és főleg a kelet-közép-európai népek néprajzában) ugyancsak hagyományosnak minősíthető archaizmus kutatással szemben bizonyos fokú „jelenkutatási” elemeket is beemel az etnológiai gyakorlatba. Még tovább menve, főleg a kulturális és szociális antropológiának tulajdonított munkamódszereknek szentel nagyobb jelentőséget, mint azt a hagyományos néprajz korábban tette, illetve a „másság” kutatásának elvét hangsúlyozza. Egy adott társadalomban persze mindenki „más”, hiszen az emberek különböző szempontok (nyelv, vallás, nemek, életkorok, foglalkozások, szabadidő-foglalkozások, társadalmi helyzet stb.) szerint különböző csoportokba tömörülnek, illetve sorolhatók. Ily módon az egyén egy időben több csoportnak is a tagja lehet, miközben ezekben a csoportokban akár máshogy is viselkedik (a legszembeötlőbb példa erre a katonaelet: minden katonaviselt férfiú meg tudja erősíteni, hogy a katonai szolgálatukat töltő legények gyökeresen másként viselkedtek a seregben, mint akár szabadságukat töltve odahaza, illetve katonaeveik letöltése után [ehhez újabban lásd Barátová 2006]). Az efféle problémákkal a hagyományos néprajz nem (vagy csak rendkívül ritkán és inkább csak érintőlegesen) foglalkozott, mindamellett a fenti szempontok korántsem idegenek a (magyar) néprajzi gyakorlattól, legfeljebb nem egy időben és kisebb intenzitással voltak jelen.

Éppen ezért (is) hangsúlyozni szeretném, hogy az európai etnológiának, ha nem is ilyen név alatt, szép magyar hagyományai vannak. Kevésbé köztudott, hogy a komáromi *Mindenes Gyűjtemény* cikkírója A' Szomszéd Népeknek Históriajokról című írásában már 1791-ben közvetlen szomszédaink (népi) kultúrájának megismerésére buzdította a magyar tudóstársadalmat: „Semmi sem szolgálhat nekünk nagyobb gyalázatunkra, mint az, hogy a' régi és távol-lévő Népeknek Históriajokon kapunk; azonban a' szomszéd Népeknek erköltseiket, szokásaikat, 's természeti bélyegeiket nem esmérjük. Rend szerént igen tökéletlenek ezek felől a' mi képzelődéseink, mintha másoknak segítségük nélkül magunknak elégségesek vólnánk; vagy mintha magunkon kívül semmi betsületre méltó dolgot egyebekben nem találhatnánk” (*Mindenes Gyűjtemény* 1791, V. Negyed, 334). Jóval közismertebb a magyar (és szlovák!) néprajz egyik előfutáraként is számon tartott Ján Čaplovič (Csaplovics János) híres mondata: „Magyarország Európa kitsinyben.” A szerző arra utal itt, hogy a Kárpát-medence természetföldrajzilag is oly sokszínű, etnikailag is oly sokrétű, hogy az európai kulturális folyamatok e térségen belül is nyomon követhetők (Csaplovics 1822, III: 13; vö. Kósa 2003; Paládi-Kovács 1990). Az összehasonlító néprajzi-folklorisztikai vizsgálatoknak további igen korai magyar dokumentumai is vannak: gondoljunk csak a Brassai Sámuel nevével is fémjelzett, a szepességi születésű Meltzl Hugó által 1877–1888 között Kolozsvárott megjelentett soknyelvű *Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapokra*, amely a magyar nyelven kívül németül,

angolul, franciául, olaszul, spanyolul is közölt tanulmányokat, eredeti nyelven hozott cigány népdalokat, Petőfi verseket cigány, örmény és egyéb egzotikus nyelveken mutatott be. Foglalkozott olasz és újjörög népdalokkal; magyarokat németül, angolul stb. jelentetett meg, és a sort folytathatnám. Az, hogy viszonylag hosszú ideig életképes volt, mutatja, még olvasói is lehettek... Hasonlóan szép és szemléletes példa a Herrmann Antal által 1887–1907 között kiadott, a beköszöntő alapján elsősorban – természetesen – a külföldi tudóstársadalmaknak címzett *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn* című periodika. Az alapvetően német nyelven megjelenő lap (melléklapja, az *Ethnologiai Közlemények*, az első magyar nyelvű néprajzi lapnak számít) alcíme alapján (*Zeitschrift für die Volkskunde der Bewohner Ungarns und seiner Nebenländer*) „Magyarország lakóinak és a szomszédos országoknak” a néprajzi vizsgálatát, bemutatását vállalta föl. Főleg a magyarországi nemzetiségek, köztük kiemelten a cigányok néprajzával foglalkozott, folklórszövegeket eredeti nyelveken publikált, továbbá jó és megbízható anyagismeretre valló összehasonlító tanulmányokat közölt. Az *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn* és főszerkesztője Herrmann Antal nem kis szerepet vállalt abban, hogy 1889-ben létrejön a Magyarországi Néprajzi Társaság (1887-ben még Magyarországi Népvizsgáló Társaságnak tervezték), amely nevével is demonstrálni óhajtotta, hogy a soknemzetiségű Magyarország összes etnikuma néprajzi kutatásainak összefogó orgánuma kíván lenni, s létre is hoztak vagy két tucatnyi nemzetiségi szakosztályt (Kósa 1989, 18–25). Néhány év múlva azonban (történetietlen, de mégis azt kell, hogy mondjam: sajnos!) a társaság nevét Magyar Néprajzi Társaságra változtatták¹ (csak zárójelben jegyzem meg, hogy a második világháború után, 1958-ban létrehozott Szlovák Néprajzi Társaság nevét 2002-ben Szlovákiai Néprajzi Társaságra változtatta). Van tehát saját hagyomány az európai etnológia művelése terén is mind magyar, mind szlovák vonatkozásban.

Térjünk vissza a magyar népi kultúra megítélésére! A másik végletet azok az álláspontok képviselik, amelyek a népi kultúrát olyan szubkultúrának fogják fel, amely a „magas kultúra”-ból lehullajtott kultúrelemekből építkezik, s ebből a „hulladék”-ból legfeljebb helyi jelentőségű, ám mindenképpen csak partikuláris értékeket („bőgatya és fűtyűlős barack”) tud felmutatni, s a néprajztudományt amolyan „operett-tudomány”-ként kezelik.

Lényegében mindkét álláspont (a lelkes igenlő és a mereven elutasító is) a népi kultúra lényegének a nem ismeréséből (vagy felületes ismeretéből), a néprajztudomány eredményeinek a figyelmen kívül hagyásából eredeztethető (vö. Hofer 1994). A népi kultúra történeti jelenség, ami azt jelenti egyrészt, hogy állandóan alakul, változik, új elemekkel gazdagodik (ezeket a maga képére formálja), míg másokat egyszerűen kiejt. Szerepének mind túlértékelése, mind semmibe vétele igaztalan.

2.

Mi is tehát a szerepe a néprajznak a 21. században és Európában? 1890-ben Herman Ottó egy nagyhatású parlamenti beszédében azt dörögte, hogy a népi kultúra értékeinek megmentése terén a tizenkettedik órában vagyunk. Ha nem cselekszünk gyorsan, akkor kincsek tűnhetnek el végérvényesen. Igaza volt persze (de ugyan-

ilyen igaza lett volna száz esztendővel korábban, illetve ugyanennyivel később is), jalkiáltásával mégis zsákutcába vezette a magyar néprajzot (csak zárójelben jegyzem meg, nem volt ez persze magyar jelenség, az akkori Európa összes népe szorgosan verte félre a harangot). Miért mondom mindezt? Azért, mivel Herman (majd további társai egészen napjainkig!) figyelmeztetésével azt érezte, mintha a néprajztudomány kutatási tárgya valami veszendő dolog lenne, ami természetéből adódóan egyszer el is fog veszni, s akkor mihez kezd majd a tudomány. Újságírók, publicisták jól meg is tanulták a leckét, s meg is kapjuk lépten-nyomon a kérdést: mihez kezd a néprajz akkor, amikor már voltaképpen nincs is parasztság? A kérdésre két típusú, egyaránt igaz válasz adható. Homéroszi eposzok már rég nem születnek, s klasszika filológia azért van; Leonardo da Vinci már réges-rég nem alkot, de a reneszánszszal foglalkozó művészettörténet él és virul. A néprajz is felhalmozott eddigi működése során annyi nyersanyagot, hogy ezek elemzéséből, értelmezéséből még jó ideig megélhet. Másrészt, s ez a fontosabb, a néprajz – a Herman Ottók által formált közhiedelemmel ellentétben – nem (de legalább nem csak) archaizmusokat, régiségeket kereső tudomány, hanem művelődési, társadalmi folyamatokat, jelenségeket, jelenségcsoportokat vizsgál, elemez, értelmez. S teszi ezt a múltba visszatekintve s a jelenben tájékozódva egyaránt, miközben kutatási területe társadalmi rétegektől független. Említettem már, hogy a néprajz kialakulása során (tehát nagyjából a 18. század legvégén, de még inkább a 19. század első felében) a paraszti kultúrát vonta be érdeklődési körébe, azt tekintve népi kultúrának. Időközben kiderült, hogy azok a jelenségek (szájhagyományozódás, a jelenségek variálódása stb.), amelyeket a paraszti kultúra sajátjának gondoltunk, voltaképpen mindegyik társadalmi rétegben, osztályban (persze más-más arányban) megtalálhatók. Ezért aztán fölöslegesek az aggodalmak: mindig lesznek olyan jelenségek, olyan folyamatok, melyek vizsgálatával, a maga speciális kutatási módszereivel a néprajz foglalkozik majd.

A romantika során kibontakozott nemzeti néprajztudományok sajátosan nemzetinek gondolták saját népük népi kultúráját, s nemzeti kultúrájuk megújítási lehetőségeit látták a népi kultúra (elsősorban a folklór) egyes jelenségeinek az ún. „magas kultúra”-ba való beemelésével (zárójelben jegyzem meg, hogy még ha az alapítás hamis is volt, s az egyes folklórjelenségek korántsem csak egy népre jellemzők, a „magas kultúra”-ba való újrafelhasználásuk valóban frissítette az adott nemzeti kultúrát). Időközben azonban az is nyilvánvalóvá vált (emlékezzünk: erre már a fentiekben is utaltam!), hogy az egyes néprajzi jelenségek nem a nyelvi határok szerint rendeződnek. Másként szólva: a legtöbb kulturális jelenség, nyelvi és etnikai határon átívelve, ismert más-más nyelvű népek körében is. Megszámlálhatatlan mennyiségű példát sorakoztathatnék föl állításom igazolására. Most legyen itt mindössze néhány precedens bemutatása: az egyik talán még közismertnek is mondható, s az Arany János által Vadrózsza-pörnek elkeresztelt polémiára gondolok. Miután Kriza János 1863-ban közreadta a *Vadrózsák* című székely népköltési gyűjteményét, egy román irodalmár, Julian Grozescu plágiummal vádolta őt meg. Azt vetette tudni illik Kriza szemére, hogy néhány, székelyként közölt népballadát (köztük a *Falbaépített feleség*, illetve népszerű magyar címén a *Kőműves Kelemen balladáját* is) román eredetiből fordította volna magyarra. Egyszóval: lopta. Az élénk vita arra ösztönözte mindkét nemzet folkloristáit (sőt, később mások is bekapcsolódtak), hogy

szorgos gyűjtőmunkába kezdjenek. Ebből aztán kiderült, hogy Kriza nem plagizált, s a *Falbaépített feleség balladájának* alaptörténete ismert gyakorlatilag minden balkáni népnél. Vargyas Lajos 1976-ban a ballada párhuzamait, variánsait a magyarok és románok mellett a görögöknél, a bolgároknál, a szerbeknél, a horvátoknál, az albánoknál, sőt a grúzoknál is kimutatta (Vargyas 1976, 2, 27–28).

A másik példám magyar–szlovák–cseh kapcsolatokra vonatkozik: Rudolf Pokorný cseh író, újságíró, a szlovák nép odaadó barátja, ahogy későbbi kiadói nevezik, az „aranszívű ember”, két hosszabb felső-magyarországi (vagy ahogy ő már akkor nevezte: szlovákiai) utazásáról, amelyeket főként Jozef Miloslav Hurban meghívására, a „magyarok szlovákokkal szembeni elnyomó politikáját” szemrevételezendő először 1879-ben realizált (s ezt még két „szlovákiai” útja követte), *Vándorlások Szlovákiában* című, két kötetbe rendezett útirajzában számolt be. Ezek során a korabeli Magyarország lényegében valóban csak a szlovákok lakta megyéit, illetve a vegyes lakosságú megyék főleg szlovákok lakta településeit látogatta végig. Magyar szemnek, szívnek nem kedves olvasmány Pokorný munkája, hiszen egyrészt óriási (negatív) előítéllettel viseltetik a magyarokkal szemben, másrészt helyzetjelentései sok esetben úgy tűnik, hogy (sajnos) helytállóak. Mindezek ellenére, illetve mindezek mellett (a szlovák nemzetté válás folyamatában végzett tevékenységét, műveinek ilyen szempontú hitelességét, hatását elemezzék és döntsék el a politikatörténetesek), szóval mindemellett munkája kincsesbányája a magyar (és közép-európai) néprajzi kutatásnak. Útirajzaiban többek között például viszonylag terjedelmes, magyar vonatkozásokban is gazdag cigányanekdota-gyűjteményt ad közre. Pokorný saját bevallása szerint az anekdotákat szlovákiai utazásai során saját maga gyűjtötte, illetve némely szlovák barátja is küldött neki ilyeneket, továbbá néhány anekdotát egy 1880-ban megjelent szlovák anekdotagyűjteményből vett át. A Pokorný által közölt tréfáknak, anekdotáknak legalább kétharmada azonos a Hegedűs Lajos által összeállított és három kiadást (1857, 1867, 1870) megért *Eredeti tréfák, adomák s mondák a cigány életből* című gyűjtemény darabjaival.

Tanulság, hogy az éppen nem magyarbarátságáról ismert Pokorný valószínűleg a szintén magyarelles Hurbantól és társaitól hallhatott a Hegedűs Lajos által kiadott, akkoriban harmadik kiadását megért cigányanekdota-gyűjteményből történeteket. Az is elképzelhető, hogy szlovák barátai nem is említették neki a forrást (sőt, talán ők is elfelejtették akkorra). Pokorný ezeket a történeteket – tételezzük fel: jóhiszeműen – közölte, mégpedig (mivel semmi más utalás nincsen rá) mint a szlovák szóbeliségből lejegyzett anyagot. Hogy része volt-e már akkor is, illetve része lett-e a szlovák népi szóbeliségnek is ez az anekdotaanyag, nem tudom, mindenestre (Hegedűs gyűjteményének nem ismeretében) egy szlovák folklorista ma joggal feltételezhetné, hogy a Pokorný által 1885-ben közölt gyűjtemény a szlovák anekdotakincs egy fontos és korai forrása (vö. Liszka 2004c).

Bartók Béla saját gyűjtései, illetve az akkor rendelkezésére álló gyűjtemények elemzése alapján egy 1937-ben megjelent cikkében (*Népdalkutatás és nacionalizmus*) kimutatta, hogy a szlovák népzenei anyagnak mintegy 20%-a magyar eredetű, miközben a magyarnak nagyjából 40%-a szlovák, illetve szlovák–morva közvetítésű német eredetű dallam (vö. Bartók 1952, 8).

Mindezekből (is) következik, hogy egy adott nép népi kultúráját, néprajzi jelenségeit egyszerűen nem érthetjük meg legalább a szomszédos népek kultúrájának be-

ható ismerete, összehasonlító vizsgálatok nélkül. Többek között ezt a célt is hivatott betölteni az európai etnológia.

3.

Térjünk azonban vissza a nyelvi és kulturális határok kérdéséhez! Végző soron tudománytörténetileg magyarázható, ám mégsem indokolható, hogy néprajzi gyakorlatunk (s tulajdonképpen nem csak a miénk) kimondva-kimondatlanul azonosítja „népi kultúránk” elterjedési területét a magyar nyelvterülettel (és általában a „nemzeti” népi kultúrákat az adott etnikum-nemzet nyelvi kiterjedésével). Az azon belüli belső tagolódás, az egyes tájegységek, néprajzi, etnikai, etnokulturális csoportok meghatározására eredményes erőfeszítéseket tett ugyan a magyar néprajztudomány, ám a külső, nyelvi és kulturális határok egybeesését gyakorlatilag evidensnek véve, a kérdéssel érdemben nem is foglalkozott. Gunda Béla, aki pedig valóban európai távlatokban és összefüggésekben vizsgálta a magyar „népi műveltség”-et, szintén a „nyelvi határokon belül” szemléli csak „népi kultúránk” tagolódását: „A magyar népi műveltség – amelyben benne rejlik a hagyományos és a folyamatosan új – az Őrségtől a moldvai csángókig, a Zobor vidékétől a szerémségi magyarokig sajátosan integrálódott, egymással láncszerűen összefüggő, vonalhatárokkal el nem választható, az etnikumot is kifejező szubkultúrák sokszínű freskója” – írja akadémiai székfoglalójában (Gunda 1994, 52). Ennek ellenére, s ez a székfoglaló egész mondanivalójából, érvrendszeréből egyértelműen kitűnik, a nyelvi határ – legalább itt, Közép-Európában – nem jelent egyszersmind kulturális határt is. Ugyanez érvényes a Skandináv-félszigetre, amint azt Nils-Arvid Bringéus vagy Kustaa Viikuna munkáiból megtudjuk, s Richard Weiss kutatásai Svájc viszonylatában is igazolják ezt a tényt (Bringéus 1990; Viikuna 1975; Weiss 1946). Milovan Gavazzi pedig hasonló következtetésekre jutott Délkelet-Európa kultúrföldrajzi tagolódását vizsgálva (Gavazzi 1956; Gavazzi 1958). Paládi-Kovács Attila is hangsúlyozza, hogy „lehetetlen a szomszéd népektől elszakítva vizsgálni a magyar népi kultúra tagozódását” (Paládi-Kovács 1984, 58), ám ha valóban eszerint járunk el, akkor annak is ki kell derülnie, hogy az egyes népek „népi kultúrái” között nincs éles határ, sőt (tovább menve) a „népi kultúrák” valószínűleg nem is a népek, nemzetek, etnikumok nyelvi kiterjedése szerint körvonalazódnak. Mindez a *Magyar néprajzi atlasz* térképlapjai alapján nem igazán derülhet ki, mivel annak kutatópontjai csakis magyar nyelvű településekre terjedtek ki, még ha azok egy része a mai Magyarország határain kívül is fekszik. Annál inkább alkalmas lehet(ne) e célra *Szlovákia néprajzi atlasza*, amelynek arányosan voltak kutatópontjai a mai Szlovákia területén élő más etnikumok (tehát magyarok, ukránok, németek stb.) körében is (ez utóbbi atlasz kritikájához lásd Liszka 1993).

Mindebből talán nyilvánvaló egyfelől, hogy egy-egy etnikum népi kultúrája általában nem egységes, több kisebb-nagyobb, egymástól – időbeli fáziseltolódásokból is adódóan – többé-kevésbé eltérő, ugyanakkor egymáshoz mozaikszerűen kapcsolódó alapegységből tevődik össze. Másfelől azonban bizonyos kulturális jelenségek (előre kell bocsátani: a legtöbb!) átnyúlnak a nyelvi határokon, s az etnikumoktól független, azokat egymáshoz kapcsoló kultúrákat, kultúrköröket alkotnak. Ily módon talán szerencsésebb lenne esetünkben mondjuk Kárpát-medencei népi kultúráról

beszélni, amelynek vannak bizonyos regionális, kistáji, ám etnikai (nyelvi!) nem, illetve nem okvetlen meghatározott alcsoportjai (pl. Pannon-térség, Felföld, Alföld stb.). De miként jött létre ez a többé-kevésbé nivellálódott, homogenizálódott Kárpát-medencei népi kultúra, amikor a honfoglaló magyarok egyértelműen más, a helyi környezettől mindenképpen eltérő kultúrákat hoztak be az új hazába ezerszáz esztendeje?

Ez a bizonyos fokú homogenizálódás évszázadokon keresztül több csatornán át érkező hatások összességének tudható be. Ezeket a csatornákat megítélésem szerint nagyjából öt nagyobb csoportba sorolhatjuk:

1. a kereskedelmi utakon, kereskedők által;
2. különféle népmozgások, migráció (beleértve a munkamigrációt is) nyomán;
3. a vallás, az egyház(ak) intézményei, papjai segédelmével;
4. a külföldön tanuló magyar diákok, illetve a honi iskolai oktatás révén;
5. a katonai szolgálat, valamint a sajtó (újságok, rádió, televízió) nyomán érkező hatások.

E kérdésekkel már több tanulmányomban, könyvemben foglalkoztam, most csak a legfontosabb tanulságokat tekintem át, illetve néhány kiemelt példa segédelmével kísérel meg illusztrálni mondandómat.

A Kárpát-medencét számtalan, az őskortól használatos, ám a középkorban, sőt az újkorban is forgalomban lévő kereskedelmi út szelte (itt csak a híres borostyán-útra vagy az ún. cseh útra szeretnék emlékeztetni). Ezek az utak általában Dél-, Délkelet-Európát kötötték össze Nyugat- és Észak-Európával. Mellettük a fontosabb folyóink (elsősorban a Duna, a Vág és a Tisza) is jelentős kereskedelmi szereppel bírtak (vö. Liszka 1988). A török kiűzése, Buda 1686-os felszabadítása után az újjáépülő országrészeknek rengeteg épületfára volt szükségük. A szlovák tutajosok árujukat (főleg épületfát) a Vágon és Garamon szállították, és végállomásuk a legtöbb esetben Komárom (illetve a Garam–Duna-torkolatnál fekvő Garamkövesd) volt. Elég gyakran leúsztották azonban a Dunán délebbre is (amint Lukács László kimutatta: Adonyig, Dunaföldvárig, Tolnáig), sőt az is előfordult, hogy a komáromi szekeresgazdák segédelmével a tutajokat felvontatták Győrig. A Vágon történő élénk faterkedelem révén természetesen sok más termék is gazdát cserélt. A már említett faárun kívül a szálfákkal együtt köszörűkövet, juhsajtot, zsírt, vajat, valamint félkész vasat és rezet is hoztak a déli vidékekre. Ugyanígy a víz hátán jutottak el a híres komáromi ládák egész a Balkánra, s a cserépedényeket is dereglyéken szállították messze földre. Az árukészlet mellett természetesen az emberi kapcsolatok révén egyéb más folklórjelenségek, hírek is vándoroltak, cserélődtek. A Komáromba érkező faanyag fellendítette a város fajparát (komáromi ládák, hajóipar), az átmenőforgalom a város kereskedelmét. Miután az első világháborút követően a Duna vonala egyszersmind országhatár is lett, beszűkült a piac, gyakorlatilag nullára csökkent a faterkedelem, a szlovák tutajosoknak egyre kevesebb okuk volt, hogy fatermékeiket a Vágon Komáromig leúsztassák. Annak ellenére tehát, hogy a faanyag forrásvidéke és Komárom városa közé nem került határ, mégis Komárom kereskedelmi-ipari élete hanyatlott vissza (vö. Liszka 2005, 67–75).

E hajós víziélet jellegzetes speciális kiszolgáló rétege is kialakult Komáromban, mégpedig a *szekeresgazdák* csoportja. Árral szemben ők bonyolították le a hajóvontatást. Az általában gabonával, sóval, borral megrakott hajókat Győrig vagy Bécsig,

nemritkán Regensburgig, sőt Ulmig is felvontatták. Hogy pontosan milyen kapcsolataik lehettek a komáromi szekeresgazdáknak a Linz és Passau környéki osztrák és bajor hajóvontatókkal, ahhoz még nem rendelkezünk megfelelő adatokkal (vö. Liszka 2005, 239–270).

A kereskedelem előretörésével többek között a cseregyerekrendszer is felvirágzott, hiszen szükség volt a többnyelvű emberekre. Lényege, hogy a más-más nemzetiségű szülők gyerekeiket nyelvtanulás céljából néhány hónapra, fél esztendőre vagy akár több évre is a szó szoros értelmében kicserélték, miáltal a gyermek nemcsak az adott környezet nyelvét tanulta meg, hanem annak kultúráját, szokásait is megismerte. Közismert Jókai Mór esete, akit szülei gyerekkorában Pozsonyba küldtek német szóra, miközben Komáromban, Jókaiéknál a pozsonyi Zsigmondy család egy gyereke tanult magyarul. A komáromi szekeresgazdáknak is élénk cseregyerekkapcsolataik voltak a dévényi németekkel (Liszka 2005, 108–124).

Az eddig vázolt folyamatok, ha lassan is, de nyilván elősegítették a térség népi kultúráinak a nivellálódását. Önmagában azonban ez nem lett volna elégséges. Ennél jóval nagyobb súllyal esnek latba a különféle (háborúk nyomán, gazdasági megfontolásból stb.) realizálódott migrációs folyamatok (idénymunkák és áttelepedések, áttelepítések, deportációk stb.). Köztudomású, hogy a 12–13. században a Kárpát-medence középső részén jász és kun csoportok telepedtek le. Szinte ebben az időben kezdődött meg az akkori Felföld és Erdély német betelepülése. A török megjelenésével a Balkánon horvát népcsoportok menekültek már a 14–15. századtól Burgenlandon keresztül egész Pozsony környékéig, illetve Délkelet-Morvaországba (Pozsony térségében a mai napig él egy tucatnyi faluban horvát kisebbség). Ugyanekkor indult meg a szerbek észak felé húzódása a Duna mentén (Szentendre, Komárom). A említett délszláv csoportokkal együtt minden bizonnyal magyar menekültek is érkeztek a Kisalföld északi részére (Réte). A 14–17. században az ún. vlach kolonizáció keretében Románia erdélyi részeiből érkeztek vándorló pásztorok, akik főleg a Kárpátok Morvaország és Szlovákia közti északi határterületein telepedtek meg, de kolonizációjuk a mai Szlovákia más vidékeit, még Gómört is elérte. A török után viszont egy ellenkező előjelű települési hullám figyelhető meg. Északról főleg szlovák (részben magyar) csoportok keltek útra a 18. század elején, hogy az Alföldön keressenek megélhetési lehetőséget. Ekkor jön a németek másik nagy hulláma a Kárpát-medencébe. Néhány kisebb jelentőségű népmozgást leszámítva a 20. század migrációit kell itt még megemlíteni. A második világháború után szlovákiai magyar családok százait telepítették át Magyarországra, ahonnan szlovákok érkeztek a helyükbe. Ugyanekkor mind Csehszlovákiából, mind Magyarországról szinte az összes németet kitelepítették Ausztriába és Németországba. E vázlatosan előadott migrációs hullámok résztvevőinek egy része az új környezetben nyelvet váltott, kultúráját viszont nem vagy csak részben. Hogy ennek milyen következményei lehetnek, hadd hozzak arra néhány példát.

Az Alsó-Ipoly mentén található néhány település (Leléd, Bajta, Helemba), amelyek a török háborúk után, a 18. században, északi szlovák megyékből települtek újra. Ezen, mára teljesen elmagyarosodott falvaknak (a legidősebb generáció az 1980-as évek közepe táján nem is tudott szlovákul, miközben például a lelédi öregek állították, hogy az ő nagyszülei – tehát a 20. század elején – egymás közt még *tótul* beszéltek) egykori szlovák voltára legfeljebb a család- és dülőnevek, illetve

egyéb terminológiák alapján következtethet a kutató. Felvetődik a kérdés: az ezeken a településeken rögzíthető népi kultúra vajon magyar vagy szlovák?

Az egykori Komárom megye Dunától északra elterülő részén található egy falucsoport, amelyre az azonos viselet a jellemző. A Martost, Ímelyt, Naszvadot, Komáromszentpétert, Hetényt, Madart és Újgyallát magába záró csoportot a magyar kutatás magyar viseleti csoportként tartja számon (Fél 1942; Fél 1980, 527), holott Újgyalla egy, a török háborúk után, a 18. században az északi szlovák megyékből betelepült község, s lakossága szlovák öntudatát és nyelvét a mai napig megőrizte. A lakosság több mint 95%-a a huszadik században is szlovák, s a településen magyar család nem is él. Magyarok csak vegyes házasságok útján kerültek a faluba (Podolák 1992, 45). Mindezek ellenére az említett viseleten kívül az egész falukép (építkezés, településszerkezet) azonos a környező falvakéval. A lakossága tisztán római katolikus vallású, míg a többi említett település esetében túlnyomórészt református római katolikus kisebbséggel (Komáromszentpéter, Madar, Hetény, Martos), illetve római katolikus református kisebbséggel (Naszvad, Ímely). Újgyalla esetében is fölvethető tehát a kérdés: a község népi kultúrája vajon szlovák vagy netán magyar? Egyáltalán: van-e értelme az efféle kérdésfelvetésnek?

Hasonló probléma figyelhető még két Abaúj-Torna megyei falu esetében is. Bodnár Mónika kutatásaiból tudjuk, hogy Horváti lakossága eredendően (egy 18. századi betelepülés következtében) ruszin volt, s a 19. század közepére, nem kis mértékben nyilván a magyar környezetnek köszönhetően kétnyelvűvé, majd a 20. századra teljesen magyarrá vált. Mindössze a kultúra egyes rétegeiben (táplálkozás, szokások) lelhetőek fel „idegen”, tehát a környezettől eltérő, nem magyarnak ható elemek (Bodnár 1991; Bodnár 1994). A tőle nem messze, az Áj-völgyben, a völgy legészakibb szegletében (ám úttal, kapcsolatrendszerrel csak dél felé, a magyar Ájon keresztül rendelkező) Falucska lakossága korábban szintén ruszin volt, míg mára elszlovákosodott. Vajon az ottani népi kultúra ruszin vagy szlovák? Mivel magyarázható továbbá, hogy Horváti ruszin népe magyarrá, a látszólag kizárólag magyar kapcsolatokkal rendelkező Falucska ruszin népe pedig szlovákká vált? Az utóbbi esetében pedig a magyar kapcsolatok, illetve a gazdaságföldrajzi kényszer oly erősek voltak, hogy a helyi hagyomány szerint, amikor 1938-ban a két falu (Áj és Falucska) között – a nyelvhasználat szempontjából teljesen indokoltan – meghúzták a magyar–szlovák határt, a falucsikai (ruszin-)szlovák bíró küldöttséget menesztett egy magyar zászlóval, hogy csatolják a települést Magyarországhoz. Nem csoda ez, hiszen észak felé még csak kocsiúttal sem volt összekötve a település, s az új országhatár a szó szoros értelmében a világtól zárta volna el a falut. A település lakossága viszont mégsem magyarosodott el. A példák és a belőlük leszűrhető újabb és újabb, egyre izgatóbb kérdések sorát még hosszasan folytathatnám. Mert hiszen mit kezdünk egy olyan település népi kultúrájával, mint Szőgyén vagy Köbölkút, amelyekről pontosan tudjuk, hogy a 18. század során igen jelentős német lakossággal töltődtek fel. Ezek a németek mára már csak a családnevekben vannak meg, de hová lett magukkal hozott kultúrájuk? Nyilván benne van a települések mai (tegnapi) népi kultúrájában. S akkor milyen népi kultúráról is beszélünk? Németről? Magyarról?

Részben ellenkező előjelű folyamatokról számol be Vájlok Sándor a Kassa környékén élő magyar szórványok esetében. Az 1930-as évek végén írott dolgozatában megállapítja, hogy a Kassa közelében elterülő falvak (Hernádszéplak, Beszter, Bár-

ca, Bogdán, Rákos, Szlancsik, Zsadány stb.) zömében alig találni már magyar ajkú lakost, miközben magyar családnevek (Bujdosó, Veréb, Szilágyi, Halász, Gyulai, Berki, Orosz, Szabó stb.), valamint magyar dülőnevek (Hegyberék, Agyagos, Répaföld, Kis- és Nagykötél, Rétek, Nádasok, Csontos, Pusztaszőlő, Hosszacskák stb.) bőven találhatóak itt. Magyarbódön, Györkén és Szaláncon – írja Vájlok – „most folyik a harc a magyarság és a szlovákság között” (Vájlok 1939, 235–237). Mára ez a „harc” végső soron eldőlt. Magyarbódön gyakorlatilag csak az idős generáció beszél magyarul, ám ők – miközben az utcán egymás között magyarul tereferálnak – az idegent már szlovákul köszöntik, bár az magyarul szólott hozzájuk. Ezekben a mára szlovákká vált falvakban akkor milyen népi kultúrát is talál a kutató? Szlovákot? Magyart?

Érsekújvártól északra a török háborúk pusztításait követően a helyi földbirtokosok Morvaországból hozott telepések, s mára így alakult ki a Nagysurány környékén található szlovák nyelvsziget. A 20. századra elszlovákosodott morva-csehek kultúrája szinte semmiben nem különbözik az őket körülvevő kislalföldi magyar falvak hagyományos műveltségétől, legfeljebb néhány esetben valamivel archaikusabb képet mutat. A kérdés itt is föltehető: ezek a morva telepések a történeti Magyarország keretei között, magyar falvakkal körülvéve, a 19–20. század fordulójának erős magyarizációs hatásainak is kitéve vajon miért szlovákosodtak el, miért nem váltak szintén magyarrá? Népi kultúrájuk köthető-e bármelyik etnikumhoz?

S hogy még jobban bonyolódjék a kép, idézzük Jozef Ludovít Holubyt, aki a Nyitra-völgyi szlovákság körében is ismert böjti eledel, a költés („keltýš”) bemutatása kapcsán 1896-ban így írt: „Galgóc és Nyitra között sok a magyar nevű, de szlovák lakosságú község és dülő, s e községek számtalan egyszerű családja magyar nevű, bár magyarul már régóta nem is tudnak, s minden kényszer és nyomás nélkül elszlovákosodtak. A keltýš készítésének szokása és neve is abból az időből származik, amikor itt nagy számban éltek még magyarok, akik a 18. század elején Galgóc és Nyitra között már kisebbségben voltak, s idővel teljesen elszlovákosodtak” (Holuby 1958, 162).

Mindezek tudatában szakember legyen a talpán, aki a térség bizonyos kultúrjelenségeit etnikai alapon bárhová is be tudja (egyáltalán: be merészeli) sorolni!

A példákat természetesen szinte tetszés szerint szaporíthatnám, hiszen nem szóltam még a vallás, az egyház(ak) intézményei, a külföldön tanuló magyar diákok, illetve a honi iskolai oktatás, továbbá a katonai szolgálat, valamint a sajtó nyomán érkező nivelláló hatásokról.²

Végezetül mégis egy másik jelenségre szeretném felhívni a figyelmet, mégpedig a néprajztudomány, a néprajzi írásbeliség szerepére. A 19. század első felétől kibontakozó magyar néprajzi tudományosság eredményei folyamatosan lecsapódtak a napi és kulturális sajtóban, a népszerű kalendáriumokban, az iskolai oktatásban (!), később a különféle folklórcsoportok produkciói révén a színpadokon. Ezáltal amolyan mintát szolgáltatva a népi kultúra hordozói számára is, hogy milyennek kell lennie a hiteles népi kultúrának. S mivel ez a mintaszolgáltatás már meglehetősen nagy múltra tekint vissza, fennáll annak is a veszélye, hogy a terepen dolgozó néprajzi gyűjtő azt kapja vissza az adatközlőtől, amit a néprajzi ismeretterjesztés abba belésulykolt (egy értelmesebb nótafa például pillanatok alatt átlátja, hogy a városból érkező tanár úr milyen típusú népdaloknak örül igazán, s ezt követően már csak régi stílusú népdalokat énekel neki, s a néki jobban tetsző operettmelódiáktól megkíméli őt).

4.

Térjünk át azonban a bevezetőben ígért második kérdéscsoportra: Milyen helye és szerepe lehet a magyar népi kultúrának európai kontextusban?

Újabbán ismét divatos egyre többet idézni Györffy Istvánt, aki híres, több kiadást is megért 1939-es röpiratában, *A néphagyomány és a nemzeti művelődés* címűben írta le az ominózus mondatot: „Európa nem arra kíváncsi, hogy átvettünk-e mindent, amit az európai művelődés nyújthat, hanem arra, hogy a magunkból mivel gyarapítottuk az európai művelődést” (Györffy 1939, 8). Ez így nyilván igaz (és jónak tűnik a Györffy által fölhozott finn és japán példa is), még ha csak részben is. Mert ha mi, magyarok kíváncsiak vagyunk arra (és miért is ne érdekelne bennünket?!), hogy kultúránk bizonyos jelenségei (gulyás, csárdás, illetve az imént példaként felhozott cigány anekdoták) miként épültek be más európai népek mindennapi kultúrájába, akkor bizony joggal feltételezhetjük, hogy például a németeket vagy franciákat is érdekli, miként formálták saját képükre más európai népek (köztük a magyarok is) némi hozadékukat (pl. a bányászattal ide került jelenségeket, bizonyos balladai motívumokat stb.). S az, hogy „mi érdekli Európát”, legyen Európa baja. Miért is kellené kiszolgáltatnunk őket, és szállítani számukra a rovásírást, a székely kaput, a gulyást, a csikóst, a csárdást? Azt sem hinném, hogy a megoldás bizonyos (ősinek, garantáltan magyarnak tűnő) néprajzi jelenségek konzerválásában, például, ahogy Györffy is javasolja, a székely–magyar rovásírás ismételt bevezetésében lenne (akkor – némileg élesebben fogalmazva – inkább, néhai Antall Józsefet parafrázálva: „tetszettek volna annak idején Istvánnal szemben Koppány mellé állni”). Hogy mennyire ingoványos talaj ez, hogy mennyire bizonytalan egy-egy jelenség etnikumhoz köthetősége, hadd hozzak föl arra néhány további példát. De előtte még egy megjegyzés: úgy tűnik, van egy abszolút, egzakt, *a valóságban létező*, illetve létezett népi kultúra, és van egy relatív, *mitikus népi kultúra*. Az előbbit a néprajzkutatók rajzolják meg, pontosabban kísérik meg megrajzolni kutatási eredményeik nyomán, míg az utóbbi a közvélemény képzeletében rajzolódik meg. A kettő általában nem esik egybe, miközben befolyásolhatják egymást.

A néprajzkutatók tudják (?), hogy a székely kapuhoz nagyon hasonló kapuformák a németországi Hessenben is találhatóak, s mindkettő gyökerei az egykori lovagvárak kapuszerkezeteiben keresendők. Innen került az egyszerű nép használatába mind a Székelyföldön, mind Hessenben (Viski 1929). Ezzel szemben a közvélemény a székely kaput „ösmagyar” képződménynek tartja, s manapság az egyik legfontosabb „népi” eredetű nemzeti jelképünké vált.

Ha lehet, még markánsabban jelzi ezt az utat egy sírjel, a székely „kopjafa” nemzeti jelképpé történő alakulása az utóbbi évtizedekben. Maga a „kopjafa” kifejezés a nép körében sehol nem volt ismeretes, egyértelműen értelmiségi találmányról van szó. A díszesre faragott, csillagos, tulipános református (s tegyük hozzá: unitárius és evangélikus) sírjelforma sem ismeretes az egész magyar nyelvterületen. Székelyföldön a legkarakterisztikusabb, de előfordul a Duna–Tisza közén is (többek között evangélikus szlovák települések temetőiben is!), valamint az északi magyar nyelvterületen, magyar és szlovák potestánsok körében egyaránt. Mégis magyar nemzeti szimbólum lett az utóbbi évtizedekben (vö. L. Juhász 2005).

A szlovák népi táplálkozás kutatói tudják, hogy a jellegzetes szlovák nemzeti eledelek tartott brinzás vagy juhtúrós galuska, „magyar” nevén sztrapacska a 16. századi vlach kolonizáció segédelmével került az Északi-Kárpátokba, s a 19. században, a nemzetvé válás folyamatában, nem kis mértékben szépirodalmi hatásokra, valamint a szakácskönyvek kultúraformáló szerepének köszönhetően vált tipikus szlovák eledellé (Stoličná 2004). Hasonló folyamat játszódott le mellesleg a gulyás mint magyar nemzeti eledel (vö. Kisbán 1989) vagy a knédli-hús-káposzta mint cseh nemzeti étel kialakulása során is. Utóbbi aztán – egy nem is annyira bonyolult átadás-átvételi folyamat végeredményeként – szerves részévé vált a 20. század végi szlovákiai magyar konyhának is. Az már aztán a dolog pikantériájához tartozik, hogy a nemzetinek tartott eledelokkal miként szembesül a „nemzet”, amikor más etnikumú sorstársaitól ismeri meg őket. Ennek is számtalan példáját ismerjük (vö. Szanyi 1976; Vargáné 1994).

A magyar közvélemény régi szép szokásnak tartja az aratóünnepet és a szüreti felvonulást is, miközben pontosan lehet tudni, hogy Darányi Ignác földművelésügyi miniszter szorgalmazta egy 1901-es leiratában ezek egységesített, országos megtartását, mégpedig teljesen profán célból: az akkori szociális feszültségek enyhítésére, a földesúr és az aratók közötti „patriarchális jó viszony” helyreállítása érdekében, tehát amolyan szelepfunkciónak szánva őket (az aratóünnep pályafutásának szép dokumentációját láthattuk 2003-ban a budapesti Néprajzi Múzeum. *A kitalált hagyomány* c. kiállításán, amelyet Kovács Ákos rendezett.) Mindaközben arra is vannak adataink, hogy az aratóünnep szokása szórványosan ismert volt a Kárpát-medencei szlovákok és magyarok körében³ éppúgy, mint például a cseh–morva (Langhammerová 2004, 163, 166–167), illetve a német nyelvterületen (Sartori 1910–1914, 2:90–99). Darányinak tehát nem kellett „kitalálnia”, legfeljebb felújíttatnia a vélhetően akkora nagyobbra kikopott szokást.

A magyar folkloristák viszonylag pontosan tudják, hogyan, nagyjából mikor és milyen bonyolult összefüggésrendszerben, milyen változásokon át került a karácsonyfa-állítás szokása a magyar néphagyományba. A 19. század elején német hatásra először a magyar főnemesség és nagypolgárság, majd a polgári középréteg és a papság közvetítésével terjedt, amiben fontos szerepe lehetett az egyes oktatási intézményeknek (Hornyák 1994). Meghonosodásához azonban vélhetően nagyban hozzájárult a magyarság körében korábban is ismert karácsonyi rekvizitum, a *termő ág* mint a bőségvarázslás egyik szimbólumának a megléte (Kríza 2001; vö. Weber-Kellermann 1978, 104–131). Mindezek ismeretében nem tarthatjuk más folyamatnak a közelmúltban elterjedt adventi koszorú térhódítását, vagy a most terjedőfélben lévő Bálint-napi (globalizáltabban: Valentin-napi) szokásokat vagy – horribile dictu! – a Halloweent sem. A közvélemény ezzel szemben a karácsonyfát (vagy éppenséggel a húsvéti nyuszi hozta tojást) a magyar népi kultúra szerves részének tekinti, „saját hagyomány”-ának tehát, míg az utóbbiakat (egyelőre!) nem. Ezek ellen, mint gyökértelen, idegen jelenségek ellen harcolni kell – hangoztatják a „hagyományos” magyar népi kultúra védelmezői. A sort folytathatnám, de föltehető (és fölteendő!) a kérdés: mi ebből a tanulság?

Kézenfekvő, hogy népeknek, nemzeteknek szükségük van szimbólumokra, mítoszokra. Ezek nagy részét néprajzkutatók vagy még inkább magukat annak kikiáltó „szakemberek” segédelmével az ún. népi kultúrákban vélik megtalálni. Ennek hosz-

szú, a 18. század végéig nyúló, közismert tudománytörténeti gyökerei vannak, ami re részben már utaltam is, így részletesebb taglalásuk szükségtelen. A lényeg az, hogy a köztudatban él egy mitikus, többé-kevésbé idillikus népikultúra-kép, mintegy a hajdani „aranykor” lenyomata, amelyet a 20. század már alaposan megtépázott, s most ráadásul a globalizáció és az EU rémképe fenyeget.

„Egy szimbólumnak a hatása a fontos, magának nem kell okvetlenül hitelesnek, vagy teljesen hitelesnek lennie” – Kisbán Eszter szavai érvényesek az egész, a köztudatban kialakult/kialakított népikultúrákpre is (Kisbán 1989, 104). Ez van – nem kell ellene harcolni (sőt, a jelenség újabb kutatási területe lett magának a néprajz-tudománynak is), az emberi élethez kellenek a jelképek, a szimbólumok, a mítoszok, az ünnepek, akár az egészen új, ám archaizáló ünnepek is. Közben azonban nem árt tudatosítani (s remélhetőleg ehhez meggyőző érveket sikerült az eddigiekben szolgáltatnom), hogy a magyar (népi) kultúra az elmúlt ezerszáz esztendő alatt folyamatos kölcsönhatásban állott az „európai” kultúrákkal, s épp ezáltal maga is európaivá vált. Hangoztatjuk is sokszor önelégülten: nem kell nekünk európai példa, hiszen a magyar (népi) kultúra *eleve* európai kultúra. Ez igaz is, csakhogy efféle kijelentéseket éppen azok tesznek a leggyakrabban, akik a magyar kultúra honfoglalás előtti elemeit hangsúlyozzák, s abban is azt találnak, ami nem az. Márpedig a honfoglalás során magunkkal hozott kultúra, megengedem, lehet nagyon szép és jó, ám semmiképpen nem volt európai! Mára viszont valóban európaivá vált azáltal, hogy amit a magyarság átvett, sikerrel dolgozta föl, olvasztotta bele saját kultúrájába és tette ezáltal magáévá. Meggyőződésem, hogy nem lesz ez másként a jövőben sem. Nem a konzerváló, hanem az adaptáló készség tesz egy nemzetet ugyanis életre valóvá.

Mondandómat Ady Endrével kezdtem, hadd fejezzem is be vele. A már idézett, 1905-ös cikkében írta a következőket: „...mit tettetek velünk? Mi komolyan vettük az Időt, mi 1896-ban komolyan 1896-ot írtunk, ti nem, ti csak 896-ot éreztetek akkor is. Meghurcolt benneteket ezer esztendő, át- és átította véreteket kun vérrel, tártár vérrel, szláv vérrel, örmény vérrel, görög vérrel, germán vérrel, oláh vérrel. Ti már nem lehettek Koppányok s Gyulák, s ti Koppányok és Gyulák vagytok mégis.”

Ismétlem: Ady ezeket a sorokat 1905-ben vetette papírra.

Most 2006-ot írunk...

Jegyzetek

1. A névváltoztatásra 1896-ban került sor, tehát voltaképpen semmi nem indokolta. 1918 óta indokolható a névhasználat, mivel a társaság kezdetben inkább informálisan, később már formálisan is föl vállalta a mai Magyarország határain kívül élő magyar népcsoportok kutatását, az ottani kutatások ösztönzését is. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy az 1970-es évek óta működik a társaságon belül nemzetiségi szakosztály, amely a magyarországi nemzetiségek néprajzának könyvsorozatait is megjelenteti (szlovák, román, német, cigány, szerb, horvát, örmény stb.).
2. A számtalan felhozható példa közül hadd álljon itt mutatóban Antonín Václavík tapasztalata, aki a szlovákiai horvátok legelső néprajzi monográfiáját adta ki Horvátgurabról, még 1925-ben. A horvátgurabi lakodalom elemzése során megállapítja, hogy az gyakorlatilag semmiben nem különbözik a szűkebb-tágabb térség lakodalmi szokásaitól. Az egyik,

szóba jöhető okot is feltárta, ugyanis gyűjtése közben kiderült, a horvátgurabi horvátok a lakodalmi szokásaik számos ceremóniáját Augustín Paulovič több kiadást is megért lakodalmi útmutatójából (Paulovič 1911) merítették (Václavík 1925, 254).

3. A *Vasárnapi Ujság* 10. évfolyama (1863) 32. számában Huszár Gy. tollából olvashatunk egy beszámolót *Zsitvamelléki aratás körüli népszokás* címmel, amelyben a Bars megyei magyar gazdáknál dolgozó szlovák idénymunkások által gyakorolt szokást mutatja be. Cikkét a következőképpen fejezi be: „Sok régi patriarchális gazda-szokás elmúlt már szűkésképp minálunk. Ez idő szerint nem köt többé a gazda ajándék huszast a vetést megkezdő béres vetőlepedőjének szarv végébe, mert hát nagy okok elvetették több év előtt a huszast, s a hosszan tartó szárazság miatt az sem tud kikelni. Azonban e sorokban leírt aratáskörülí szokás sok helyen maiglan is fennáll” (286. p.). A cikket később Résó Ensel Sándor is beledolgozta, némileg pontatlanul a magyarországi népszokásokat tárgyaló kötetébe (Résó Ensel 1867, 350–351; új kiadása: Résó Ensel 2000, 346–347). A szokás tehát a 19. század második harmadában bizonyosan ismert volt a Kárpát-medencében.

Felhasznált irodalom

- Barátová, Jarmila 2006. Od „šurovania” po stríhanie metra. Život vo vojenskej komunite. *Slovenský národopis*, 54. roč., 29–46. p.
- Bartók Béla 1952. *Népzénék és a szomszéd népek népzeneje*. Budapest, Zeneműkiadó.
- Bodnár Mónika 1991. Adatok egy elmagyarosodott ukrán (ruszin) telepítésű falu – Horvát (Chorvát) – történetéhez és néprajzához. In Eperjessy Ernő–Krupa András (szerk.): *Nemzetiség – identitás. A IV. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai*. Közreműködött: Ujváry Zoltán. Békéscsaba–Debrecen, 55–66. p.
- Bodnár Mónika 1994. Bódva-völgye népessége. Húsvéti táplálkozási szokások interetnikus kapcsolatai. *Acta Museologica*, 1. évf. 1–2. sz. 221–229. p.
- Bringéus, Nils-Arvid 1990. *Der Mensch als Kulturwesen. Eine Einführung in die europäische Ethnologie*. Würzburg, Verlag der Bayrischen Blätter für Volkskunde.
- Csaplovics János 1822. Ethnographiai Értekezés Magyar Országról. *Tudományos Gyűjtemény*, III: 37–65. p.; IV: 3–50. p.; VI: 79–87. p.; VII: 45–51. p.
- Erixon, Sigurd 1937. Regional European Ethnology. *Folkliv*, vol. 1. 89–108. p.
- Erixon, Sigurd 1944. Európai ethnológia. *Ethnographia*, 55. évf. 1–17. p.
- Fél Edit 1942. A női ruházatkodás Martoson. *Néprajzi Értesítő*, 34. évf., 93–140. p.
- Fél Edit 1980. Martosi viselet. In Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar néprajzi lexikon*. 3. köt., Budapest, Akadémiai Kiadó, 527–529. p.
- Gavazzi, Milovan 1956. Die kulturgeographische Gliederung Südosteuropas. *Südost-Forschungen*, Jg. 15. 5–21. p.
- Gavazzi, Milovan 1958. Die Kulturzonen Südosteuropas. *Südosteuropa-Jahrbuch*, Jg. 2. 11–31. p.
- Gunda Béla 1994. *Hagyomány és európaiság*. Budapest, Akadémiai Kiadó. /Értekezések – Emlékezések./
- Györffy István 1939. *A néphagyomány és a nemzeti művelődés*. Budapest, Egyetemi Néprajzi Intézet. /A magyar táj- és népismeret könyvtára, 1./
- Haberlandt, Arthur 1938. Kulturgeographische Aufgaben der Volksforschung im Pannonischen Raum. *Wiener Zeitschrift für Volkskunde*, Jg. 43. 77–86. p.
- Hofer Tamás 1984. Történeti fordulat az európai etnológiában. In uő. (szerk.): *Történeti antropológia. Az 1983. április 18–19-én tartott tudományos ülés szak előadásai*. Budapest, MTA Néprajzi Kutató Csoport, 61–72. p.
- Hofer Tamás 1988. A népi kultúra jelentésváltozásai a századfordulón. *Valóság*, 31. évf. 12. sz. 42–48. p.

- Hofer Tamás 1994. Népi kultúra, populáris kultúra. Fogalomtörténeti megjegyzések. In Kisbán Eszter (szerk.): *Parasztkultúra, populáris kultúra és a központi irányítás*. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet, 233–247. p.
- Hofer Tamás (szerk.) 1991. *Népi kultúra és nemzettudat. Tanulmánygyűjtemény*. Budapest, Magyarságkutató Intézet. /A magyarságkutatás könyvtára, 7./
- Hofer Tamás–Niedermüller Péter (szerk.) 1988. *Nemzeti kultúrák antropológiai nézetben. Tanulmánygyűjtemény*. Budapest, MTA Néprajzi Kutató Csoport. /Kultúraelmélet és nemzeti kultúrák, 2./
- Holuby, Jozef Ľudovít 1958. *Národopisné práce*. Zostavil a úvod napísal Ján Mjartan. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Hornyák Mária, Üvegesné 1994. Brunszvik Teréz, az első óvodák és a karácsonyfa-kultusz. *Ethnographia*, 105. évf. 567–571. p.
- Huszár Gy. 1863. Zsitvamelléki aratás körüli népszokás. *Vasárnapi Ujság*, 10. évf. 32. sz.
- Juhász Ilona, L. 2005. „Fába róva, földbe ütvé...” A kopjafák/emlékoszlopok mint a szimbolikus térfoglalás eszközei a szlovákiai magyaroknál. Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó. /Interethnica, 8./
- Kapitány Ágnes–Kapitány Gábor 1999. *Magyarság-szimbólumok*. Budapest, Európai Folklor Központ–Teleki László Alapítvány.
- Kaschuba, Wolfgang 2004. *Bevezetés az európai etnológiába*. Debrecen, Antropos.
- Kiliánová, Gabriela 1994. Etnicita, kultúra a hranice. Prípad Strednej Európy. *Etnologické rozpravy*, 2. č. 45–56. p.
- Kiliánová, Gabriela 1998. Determinanty etnickej identity. Na príklade etnických spoločností na hranici. Niekoľko úvodných poznámok do diskusie. *Etnologické rozpravy*, 2. č. 9–15. p.
- Kisbán Eszter 1989. *Népi kultúra, közkultúra, jelkép: a gulyás, pörkölt, paprikás*. Budapest, MTA Néprajzi Kutató Csoportja. /Életmód és tradíció, 4./
- Kósa László 1989. *A Magyar Néprajzi Társaság története*. Budapest, Magyar Néprajzi Társaság.
- Kósa László 1998. „Ki népei vagytok?” *Magyar néprajz*. Budapest, Planétás Kiadó.
- Kósa László 2003. A „kis Európa”-gondolat a magyar néprajzban. In uő: *Nemesek, polgárok, parasztok. Néprajzi, történeti antropológiai és művelődéstörténeti tanulmányok*. Budapest, Osiris, 7–25. p.
- Kríza Ildikó 2001. A karácsonyfa-állítás történeti változásai. In Hála József–Szarvas Zsuzsa–Szilágyi Miklós (szerk.): *Számadó. Tanulmányok Paládi-Kovács Attila tiszteletére*. Budapest, MTA Néprajzi Kutató Intézet, 409–423. p.
- Langhammerová, Jiřina 2004. *Lidové zvyky. Výroční obyčeje z Čech a Moravy*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny.
- Limbacher Gábor 2002. *Hazaszeretet, magyarságtudat a népéletben*. Balassagyarmat, Palóc Múzeum.
- Liszka József 1988. Warenaustausch und Wanderhändler in dem slowakischen Teil der Kleinen Tiefebene. In László Lukács (Hrsg.): *Märkte und Warenaustausch im panonischen Raum*. Székesfehérvár, István Király Múzeum, 64–68. p.
- Liszka József 1993. A népi építészet kutatási eredményei a Csallóközben. Település- és kutatástörténeti szemle. In Perger Gyula–Cseri Miklós (szerk.): *A Kisalföld népi építészete*. Szentendre–Győr, Szabadtéri Néprajzi Múzeum–Xantus János Múzeum, 203–214. p.
- Liszka József 2001. Szlovákiai magyar néprajz és/vagy európai etnológia. In Tóth Károly (szerk.): *Ezredforduló*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 38–44. p.
- Liszka József 2003. *Zwischen den Karpaten und der Ungarischen Tiefebene. Volkskunde der Ungarn in der Slowakei*. Passau, Lehrstuhl für Volkskunde. /Passauer Studien zu Volkskunde, 22/

- Liszka József 2004a. Világok határán. A népi kultúra helye és szerepe Európa egyik ütközési zónájában. In Beszteri Béla–Vizi László Tamás (szerk.): *Európa Uniós csatlakozásunk kulturális hatásai*. Székesfehérvár, Kodolányi János Főiskola, 33–41. p.
- Liszka József 2004b. Szlovákiai magyar néprajz és/vagy európai etnológia? II. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 6. évf. 3. sz. 153–160. p.
- Liszka József 2004c. „Slovenské” anekdoty v českom podaní. Príspevok k poznávaniu maďarsko–slovensko–českých kontaktov v ľudovej slovesnosti. In *Zošity Ústavu národných a národnostných kultúr*. 3. zoš. *Fakulta stredoeurópskych štúdií UKF v Nitre*, 109–118. p.
- Liszka József 2005. *Két Duna keríti... Tanulmányok a Csallóköz néprajzához*. Pozsony, Kalligram Kiadó. /Csallóközi kiskönyvtár./
- Ortutay Gyula 1937. *Magyar népismeret*. Budapest, Magyar Szemle Társaság.
- Paládi-Kovács Attila 1984. Kulturális határok és kontaktzónák Észak-Magyarországon. In Kunt Ernő–Szabadfalvi József–Viga Gyula (szerk.): *Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon*. Miskolc, Herman Ottó Múzeum, 61–73. p.
- Paládi-Kovács Attila 1990. Csaplovics és a magyar etnográfia. In Hála József (szerk.): *Csaplovics János: Ethnographiai Értekezés Magyar Országáról*. Budapest, MTA Néprajzi Kutató Csoport, 105–126. p.
- Paulovič, Augustín 1911. *Slovenské veselie čili svadobné obyčaje, reči starejších, družbov, nahováračov, družic a iných pri svadbe prítomných hostov...* Nagyszombat, Adolf Horovitz.
- Podolák, Ján (red.) 1992. *Etnokultúrny vývoj na južnom Slovensku, na území medzi dolným Váhom a Ipľom*. Bratislava, Katedra etnológie – Filozofická fakulta UK.
- Réső Ensel Sándor 1867. *Magyarországi népszokások*. Pest, Kugler Adolf.
- Réső Ensel Sándor 2000. *Magyarországi népszokások*. Szerk. és az utószót írta: Verebélyi Kincső. Budapest, Osiris.
- Sartori, Paul 1910–1914. *Sitte und Brauch I–III*. Leipzig, [k. n.]
- Stoličná, Rastislava 2000. Fast food: globálny fenomén súčasného stravovania a spôsobu života. *Slovenský národopis*, 48. roč. 305–313. p.
- Stoličná, Rastislava 2004. A táplálkozás mint etnoidentifikációs jegy. In Liszka József (szerk.): *Acta Ethnologica Danubiana 5–6*. Komárom–Dunaszerdahely, Liliium Aurum, 41–52. p.
- Straková, Barbora 2006. Čardás – ľudový tanec v historickom kontexte. *Slovenský národopis*, 54. roč. 47–83. p.
- Szanyi Mária 1976. Kölcsönhatások egy magyar és egy szlovák népcsoport életében. *Irodalmi Szemle*, 19. évf. 636–638. p.
- Václavík, Antonín 1925. *Podunajská dedina v Československu*. Bratislava, Vydavateľské Družstvo.
- Vájlok Sándor 1939 A Kassa-vidék magyar szórványai. *Új Élet*, 8. évf. 234–240. p.
- Vargáné Tóth Lídia 1994. A népi táplálkozás kölcsönhatásai Tárnok község magyar és szlovák lakosai között. In Liszka József (szerk.): *Interetnikus kapcsolatok a Kárpát-medence északi részén. Komárom–Dunaszerdahely, 241–246. p.* (*Acta Museologica, 1–2.*)
- Vargyas Lajos 1976. *A magyar népballada és Európa*. 1–2. köt. Budapest, Zeneműkiadó.
- Vilkuna, Kustaa 1975. Nyelvhatár, etnikai határ, kulturális határ. *Magyar Tudomány*, 20. évf. 752–760. p.
- Viski Károly 1929. Adatok a székelykapu történetéhez. *Néprajzi Értesítő*, 21. évf. 65–88. p.
- Weber-Kellermann, Ingeborg 1978. *Das Weihnachtsfest. Eine Kultur- und Sozialgeschichte der Weihnachtszeit*. Luzern–Frankfurt/M, Bucher.
- Weiss, Richard 1946. *Volkskunde der Schweiz*. Erlenbach–Zürich, Eugen Rentsch.

JÓZSEF LISZKA

BETWEEN TWO COASTS ...

THE POSITION AND ROLE OF THE FOLKLORE CULTURE IN ONE OF THE IMPACT ZONES OF EUROPE

The study deals with three topics: firstly what is the Hungarian folklore culture in the Hungarian common knowledge; secondly how, due to what outer and inner influence, process did this culture evolved to such form that we got to know in the 20th century, and/or we thought we got to know, and thirdly what role does the Hungarian folklore culture play in European context.

Folklore culture is considered one of the most important institutions of national existence, and medium of ancient, national sings, and characteristics. At the same time science is aware of the fact that except for the language in the Hungarian folklore culture there is no such phenomenon that would be known in the whole Hungarian language field and only in the Hungarian language field. The other extreme is represented by those viewpoints that comprehend folklore culture as such sub-culture that builds from culture elements crumbled away from the "high culture", and from this "waste" can show at most values of local and only partial importance, and that deal with ethnography as with "light opera".

Well, in fact both viewpoints (the enthusiastically affirming and the rigidly rejecting) can be originated from the not knowing (or surface knowing) of the essence of folklore culture and taking no account of the results of ethnography. Folklore culture is a historical phenomenon, that from one hand means that it is forming and changing constantly, enriching with new elements (forming them to its own picture), while others simply rejects. Overestimating or ignoring its role is not right.

We cannot understand the folklore culture and the ethnographic phenomena of a given nation without knowing the culture of neighbouring nations and comparing examination. Besides all this is one of the missions of European ethnology.

It can be explained from the point of view of scientific history, but it cannot be reasoned that our ethnographic experience (and in fact not just our) identifies spreading territory of „our folklore culture” with the Hungarian language territory (and in fact the „national” folklore culture with the language expansion of the given ethnical-national group). From one hand it is evident that the folklore culture of a particular ethnic group is generally not unified, it consists of more smaller and bigger basic units – that differ from each other – and at the same time connect to each other like mosaics. On the other hand certain cultural phenomena (we have to admit that the most!) stretch over language borders, and depending on the ethnic group, create cultures and culture circles that are connected to each other. Thus, in our case it would be better to talk for example about the folklore culture of the Carpathian basin, that has certain regional, small-country - but no or by all means ethnical (language!) - defined sub-groups (for example Pannon region, Upper Land, Low Land, etc.).

A szlovákiai magyarok politikai identitása

ZSUZSANNA LAMPL
POLITICAL IDENTITY OF HUNGARIANS LIVING IN SLOVAKIA

172.15(=511.141)(437.6)
323.1(437.6)
316.022.4(=511.141)(437.6)

Political Identity of Hungarians Living in Slovakia, Political Value Systems and their Characteristics.

1. Bevezető

Politikai identitás alatt a különböző politikai értékrendekkel való azonosulást értjük. Alábbi írásunkban ebből kifolyólag elsősorban arra a kérdésre keressük a választ, hogy milyen politikai értékrendekkel azonosulnak a szlovákiai magyarok.

Tisztában vagyunk vele, hogy érzékeny területet érintünk, hiszen épp a szlovákiai magyar választópolgárokkal folytatott számos beszélgetés és kutatás során győződünk meg arról, hogy a politikához s főleg a politikusokhoz való viszonyulásnak nem előfeltétele a politika iránti érdeklődés. Véleménye annak is van, aki ötpercenként leszögezi, hogy őt a politika abszolút hidegen hagyja. Érzékeny kérdést elemzünk tehát, ezért már a bevezetőben szeretnénk tisztázni, hogy a tanulmány megállapításai nem saját véleményen alapulnak, nem spekulációk, hanem a Fórum Ki-sebbségkutató Intézet elmúlt évtizedben végzett szociológiai és közvélemény-kutatásainak eredményeire épít.¹

2. A szlovákiai magyarok politikai identitása a kilencvenes években

A kilencvenes években végzett szociológiai értékrend-kutatásokból² kiderült, hogy abban az időben a szlovákiai magyarok 53%-a rendelkezett aránylag jól elkülöníthető, mondhatni „letisztult” politikai értékrenddel. Ők három domináns politikai értékrendtípust képviseltek: a demokratát, a tekintélyelvűt és a liberálist. A demokraták a politikai értékek közül a demokráciát, a szólásszabadságot, a kompromisszumkészséget, az egyenlő jogokat és a fejlett nyugati államok felé való nyitást tartották a legfontosabbnak. A tekintélyelvűek a határozott és erőskezü politikai vezetést, a központi állami irányítást, az állampolgári hűséget és a semleges külpolitikát hangsúlyozták. A liberális politikai értékrend hordozói az egyén nagyobb felelősségvállalása és az állam szerepének csökkentése mellett voksoltak. A kilencvenes

évek második felében a szlovákiai magyarok 26%-a volt a demokrata, 18%-uk a tekintélyelvű, 9%-uk a liberális értékek hordozója; nagyjából tehát minden második felnőtt szlovákiai magyar azonosult az említett három politikai értékrend valamelyikével. Ugyanakkor a vizsgált népesség másik fele egyik politikai értékrenddel sem azonosult teljes mértékben. Két nagy csoportja volt tehát a szlovákiai magyaroknak: az egyiknek volt kialakult politikai értékrendje, a másiknak nem igazán. Az utóbbi mind egyik értékrendből csipegetett valamit.

Kiderült az is, hogy az egyes politikai identitástípusok nem minden esetben kötődtek egyértelműen nemhez, korhoz, iskolai végzettséghez, valamint egyéb identifikációs jegyekhez és demográfiai mutatókhoz. Annál szorosabb összefüggést mutattak az általános és nemzeti értékrenddel. A demokraták a többiekénél fontosabbnak tartották magyar nemzetiségüket s az olyan általános értékeket, mint a család, a másoknak nyújtott segítség, a közösségi problémák iránti nyitottság. A tekintélyelvűek és a liberálisok sokkal kevésbé kötődtek a nemzethez mint értékhez. Ugyanakkor a tekintélyelvűek inkább a keresztény-konzervatívként definiált általános értékrend alacsony iskolai végzettségű képviselői közül kerültek ki, míg a liberálisok inkább a 35 éven aluli középfokú végzettséggel rendelkező modernizáltak közül, akik az általános értékek szintjén a sikert, a függetlenséget, a céltudatosságot és az érvényesülést preferálták.

3. 2001 – megváltozott identitás?

Módosult-e a 21. század elején – s ha igen, milyen irányban – a szlovákiai magyarok politikai identitása? Erre a kérdésre a Fórum Kisebbségkutató Intézet 2001 júniusában lefolytatott értékrendkutatásának eredményei alapján próbálunk válaszolni.

2001 júniusában a politikai identitást kétféleképpen is vizsgáltuk:

1. A megkérdezettek különböző politikai értékrendekre jellemző állításokat értékelték aszerint, hogy melyikkel milyen mértékben értenek egyet.
2. A megkérdezetteknek két olyan kérdésre kellett válaszolniuk, amelyek politikai identitásukra vonatkoztak.

Ez a két megközelítés különböző módszertani alapokból indul ki, s a kapott eredmények is más-más elemzést igényelnek. Mindezt e helyen nem tartjuk fontosnak részletezni, csupán a következőket jegyezzük meg: míg a második megközelítés (nevezzük szubjektívnek) lényege, hogy a feltett kérdésekre adott válasz egyben önbesorolást is jelent, az első megközelítésnél (nevezzük objektívnek) a felsorolt állítások értékelése alapján a kutató tárja fel, milyen politikai értékrendeket képviselnek a válaszadók. A két megközelítésnek nem okvetlenül kell egyforma eredményt hoznia.³

Nézzük előbb az objektív megközelítést!

3.1. Objektív megközelítés

Az alábbi táblázatban az a tizenkét standard kijelentés⁴ látható, amelyet a megkérdezettek értékelték. A mellettük szereplő két számadat azt fejezi ki, hogy a megkérdezettek mekkora hányada azonosult a felsorolt állításokkal, illetve hány százalékuk adott semleges (nem egyetértő, de nem is elutasító) választ.

1. táblázat. Ön milyen mértékben ért egyet az alábbi kijelentésekkel?

	Egyetért*	Semleges
Az irányítás összpontosuljon az állam kezében	61,0%	21,0%
Az egyénnek nagyobb felelősséget kell vállalnia	73,0%	18,0%
Fontos a demokrácia és a szólásszabadság	92,0%	7,5%
Fontos az állampolgári hűség	61,0%	28,0%
Fontos a határozott és erőskezű vezető személyiség	76,0%	15,0%
Fontos a türelem, a nyitottság és a megegyezésre való hajlandóság	90,0%	8,5%
A nemzeti kisebbségeknek épp olyan jogokkal kell rendelkezniük, mint a többségi nemzet tagjainak	94,0%	4,0%
A többségi nemzetnek joga van ahhoz, hogy a kisebbségek hátrányára döntsön	10,0%	7,0%
Szlovákiának Európa felé kell közelednie	88,0%	10,0%
Szlovákiának önálló, semleges politikát kell folytatnia	30,0%	34,0%
Szlovákiának hídként kell fellépnie Nyugat és Kelet között	41,0%	38,0%
Szlovákiának kelet felé kell szövetségest keresnie	7,0%	19,0%

Megjegyzés: * A „teljes mértékben egyetért” és az „inkább egyetért” válaszok összesített eredményei.

Az 1. táblázatból több összefüggés is kiolvasható:

– A tizenkét kijelentés közül kilencel többen értettek egyet, mint amennyi az elutasítók és a semlegesek részaránya, tehát a megkérdezettek többsége az állítások többségével egyetért.

– Ugyanakkor az egyetértők részaránya változó: a kilenc értékítélet közül a legmagasabb egyetértési részarány és a legalacsonyabb egyetértési részarány közötti különbség 53%. A legtöbben azzal értettek egyet, hogy a nemzeti kisebbségeknek a többséggel egyenlő jogok járnak (94%); a legkevesebben azzal, hogy Szlovákia hídszerepet vállaljon Nyugat és Kelet között (41%). Ez is jelzi, hogy az egyetértések értéke széles skálán mozog.

– Az elutasítók részaránya három esetben haladta meg az egyetértőkét (a többségi nemzetnek joga van a kisebbségek rovására dönten, Szlovákiának semleges politikát kell folytatnia, Szlovákiának kelet felé kell szövetségest keresnie).

– Az egyetértők részarányának csökkenésével növekszik a semleges értékelések részaránya.

Az elmondottak már az elemzés legalacsonyabb szintjén is egyfajta „homogén heterogenitás”-ra utalnak, vagyis a megkérdezettek egyrészt valamiben nagyon hasonlítanak egymásra, másban viszont különbözőek.

Nem egy-egy kiragadott értékítélettel való egyetértéstől válik valaki ilyen vagy olyan politikai identitásúvá, hanem a vallott értékek kombinációjától. A mélyebb elemzés, amelynek lépéseit e helyen nem részletezzük, épp azt próbálta felderíteni, hogy léteznek-e ilyen kombinációk, s ha igen, melyek ezek, s összehasonlíthatók-e a kilencvenes években feltárt politikai identitástípusokkal. Az eredményekből két fontos következtetés vonható le.

1. A kilencvenes évekhez hasonlóan a megkérdezettek 2001-ben is két nagy csoportra oszlottak:

- a politikai értékrend szerint egyértelműen besorolhatók, és
- az egyértelműen nem besorolhatók csoportjára.

A két csoport nagysága viszont változott. Az egyértelműen besorolhatók részaránya 5%-kal zsugorodott (a kilencvenes években 53%, 2001-ben 49%), ami azt jelen-

ti, hogy 2001-ben a szlovákiai magyarokon belül kevesebben rendelkeztek konzisztens, kompakt politikai értékrenddel, ugyanakkor többen azonosultak különböző, esetenként nem is mindig összeegyeztethető politikai értékekkel.

2. Az a 49%-nyi megkérdezett, aki politikai értékrendje szerint egyértelműen besorolhatóan bizonyult, a kilencvenes évekhez hasonlóan újfent három politikai értékrendtípus hordozója. De ez a három értékrend már nem felel meg teljes mértékben a korábbi háromnak, vagyis a demokrata, a tekintélyelvű és a liberális politikai értékrendnek. Nézzük a konkrét eredményeket!

– A megkérdezettek 18,8%-a tartotta fontosnak a demokráciát, a szólásszabadságot, az egyenlő jogokat, a türelmet, a nyitottságot, a toleranciát, a kompromisszumkésztséget, az Európa felé közeledést és – itt jön a különbség a kilencvenes évekhez képest – az egyén nagyobb felelősségvállalását.

– A következő csoport, amelyet a megkérdezettek 18,6%-a alkotott, az állampolgári hűség, a semleges Szlovákia fontosságát hangsúlyozta, valamint azt, hogy a demokráciában a többségi nemzetnek joga van a kisebbségek rovására dönteni, Szlovákiának pedig hídszerepet kellene vállalnia Nyugat és Kelet között.

– A 11,6%-ot kitevő harmadik csoport összetartó értéke a határozott és erőskezü vezető, valamint az állam kezében összpontosuló irányítás volt.

Mindezt összefoglalva elmondható, hogy nemcsak csökkent a konzisztens politikai értékrendű szlovákiai magyarok aránya, hanem a politikai értékrendjük is módosult. A demokrata és a liberális részlegesen összeolvadt, ugyanakkor a tekintélyelvűség kétfelé hasadt, mégpedig egy „befelé irányuló” tekintélyelvűsége (vagyis milyen politikai értékek uralják a hazai politikai hadszínteret) és egy „kifelé irányuló” tekintélyelvűsége (vagyis milyen szerepet töltsön be Szlovákia Európában, milyen külpolitikai irány lenne helyes). Önálló demokrata és önálló liberális értékrendtípus nem mutatható ki a 2001-es reprezentatív mintán.

3. További fontos összefüggés, hogy a kilencvenes évekhez képest nőtt a tekintélyelvűek csoportja (akkor 18%, 2001-ben a befelé és kifelé irányuló tekintélyelvűek együttesen 30%), a demokraták részaránya viszont csökkent (akkor önmagában 26%, 2001-ben a liberálisokkal együtt is nem egész 19%).

A 2001-es eredmények tehát azt hozták, hogy a szlovákiai magyarok felének továbbra sincs egyértelműen definiálható politikai értékrendje, azok között viszont, akiknek van, a tekintélyelvűek vannak többségben a demokrata-liberálisokkal szemben. Még egyszer hangsúlyozzuk, hogy ezek az eredmények a megkérdezettek önbesorolásától függetlenül generálódtak.

3.2. Szubjektív megközelítés

Most pedig nézzük meg, milyen eredményekkel szolgált a felmérés során használt második megközelítésmód! Vajon az önbesorolás eredménye egyezett-e a fentebb feltártakkal? Annak tartják magukat az emberek, akik valójában (az általuk vallott értékek szerint)? A feltett standard kérdések és a rájuk adott válaszok abszolút és százalékos megoszlása a 2. és a 3. táblázatban látható.

2. táblázat. A politikában gyakran beszélünk „jobboldal”-ról és „baloldal”-ról. Ön milyennek tartja magát?

	Válaszolók száma	Válaszolók részaránya
Egyértelműen baloldalinak	10	1,3%
Inkább baloldalinak	54	7,1%
A középutat választom	295	38,7%
Inkább jobboldalinak	96	12,6%
Egyértelműen jobboldalinak	41	5,3%
Nem tudja	267	35,0%
Összesen	763	100,0%

A megkérdezettek több mint egyharmada nem tudta besorolni magát még a legegyszerűbbnek tűnő kritérium, a bal- és jobboldaliség alapján sem. Nagyjából 8%-uk baloldalinak, 39%-uk „középutas”-nak, 18%-uk pedig jobboldalinak tartotta magát. Mindkét szélső irányzatnál észrevehető némi bizonytalanság, hiszen az „inkább baloldali”-ak és az „inkább jobboldali”-ak nyomtak a latban, egyértelműen baloldalinak vagy jobboldalinak csupán 1,3%, illetve 5,3% vallotta magát. Legtöbben tehát „középutas”-nak tartották magukat, ami ugyanúgy jelenthetett a középutas politikai irányultsággal való tényleges azonosulást, mint egyfajta bizonytalanságot is, amely arra készíthette a megkérdezetteket, hogy a „legjobb út a középut” logikájából kiindulva ezt a lehetőséget válasszák. Az önmagukat valamely irányzathoz sorolók aránya tehát az interpretáció függvényében 26% és 64% között mozgott.

A harmadik kérdéssel tovább próbáltuk finomítani a politikai önbesorolást.

3. táblázat. Az emberek különböző politikai irányvonalakat képviselnek. Az alábbiak közül Önhez melyik áll a legközelebb?

	Válaszolók száma	Válaszolók részaránya
Konzervatív	54	7,1%
Liberális	129	16,9%
Szocialista	49	6,4%
Nemzeti	62	8,0%
Kommunista	7	1,0%
Egyéb	20	2,6%
Semmilyen	256	33,6%
Nem tudja	186	24,4%
Összesen	763	100,0%

Amint az a 3. táblázatban látható, a megkérdezettek 42%-a választotta valamelyik konkrét politikai értékrendet. Legtöbben liberálisnak vallották magukat (17%), nemzetinek és konzervatívnak nagyjából ugyanolyan arányban (8% és 7%), 3%-hoz közeledett az egyéb politikai értékrendűek hányada, s a legalacsonyabb részarányt a magukat kommunistának tartók képezték.

Legalább ennyire érdekes a megkérdezettek másik, 58%-nyi csoportja, amelyet az önmagukat besorolni nem tudók és az önmagukat sehova sem sorolók alkottak. A 3. táblázat mutatja, hogy minden harmadik válaszadó sem a felsorolt, sem pedig egyéb politikai értékorientációval nem azonosult, politikailag „semmilyen”-nek tartotta magát. Továbbá minden negyedik megkérdezett nem tudta magát besorolni a megadott kategóriák szerint, nem tudta megmondani, melyik politikai értékrend áll hozzá a legközelebb. Feltehetőleg annyit azonban tudtak, hogy igazából egyik sem áll hozzájuk túl közel, ugyanakkor egyik sem teljesen idegen, hiszen máskülönben

ők is választhatták volna a „semmilyen” értékorientációt. Mindenesetre a politikai értékrend vizsgálatának szubjektív megközelítésmódjánál is elősejlik az objektív megközelítésnél tapasztalt kétpólusos elrendeződés: vannak, akik egyértelműen besorolják magukat, és vannak, akik bizonytalanok az önbesorolást illetően. Sőt vannak, akik nemcsak bizonyos politikai értékeket utasítanak el (lásd 1. táblázat), hanem magát a politikát is elutasítják – ez pedig már egy harmadik képződmény (írásunk utolsó részében röviden foglalkozunk vele). Persze ne feledjük, hogy ez a szubjektív megközelítésmód önbesoroláson alapul, s ez nem mindig fedi a valós értékrendet. Nem mintha az emberek tudatosan hazudnának, inkább arról van szó, hogy bizonyos értékek, elvek közelebb állnak hozzájuk, de hogy ezek milyen értékrend részei, azt nem mindig tudják, s nem is tartják fontosnak tudni.

A továbbiakban vizsgáljuk meg a kétféle önbesorolás közötti kapcsolatot! Ezt a 4. táblázat szemlélteti.

4. táblázat. Az egyes politikai értékrendeket képviselők politikai „irány” szerinti megoszlása

	Baloldali	Közép	Jobboldali
Konzervatív (7,1%)	12,0%	41,0%	47,0%*
Liberális (16,9%)	8,0%	48,0%	44,0%
Szocialista (6,4%)	49,0%	38,0%	13,0%
Nemzeti (8%)	9,0%	49,0%	42,0%
Semmilyen (33,6%)	4,0%	81,0%	15,0%
Nem tudja (24,4%)	16,0%	72,0%	12,0%

Megjegyzés: * Dőlttel szedve jelöltük az adott értékrendre leginkább jellemző irányúak részarányát

Meglehetősen sokszínű kép tárul elénk, tele érdekes kombinációval. Valamennyi politikai értékrend esetében megtalálhatók mind a három „irány” képviselői, a baloldaltól a középen keresztül a jobboldalig. Az első négy értékrendnél 47% és 49% között mozog a „főáramlat”: a konzervatív jobb, a szocialista bal, a liberális közép és a nemzeti közép. Ugyanakkor mind a négyenél jelen van egy kisebb, de hányadát tekintve azért tetemes csoport: a konzervatív közép, a szocialista közép, a liberális jobb, a nemzeti jobb. S akkor még nem beszéltünk a legkisebb, de mégiscsak létező csoportokról: konzervatív bal, liberális bal, szocialista jobb, nemzeti bal.

Ugyanez érvényes azokra is, akik saját bevallásuk szerint semmilyen politikai értékrenddel nem azonosulnak, illetve nem tudják magukat besorolni. Mindkettőnél a közép dominál, de azért vannak bal- és jobboldaliak is. Az, hogy a semmilyen politikai értékrendűek 81%-a és a magukat besorolni nem tudók 72%-a egyben középutasnak tartja magát, minimum három kérdést vet fel: 1. ha valóban a közép képviselői, akkor valamilyen szinten mégiscsak be tudják sorolni magukat, s ennél fogva valamiféle politikai értékrenddel is kell rendelkezniük; 2. ha valóban egyik politikai értékrend sem a sajátjuk, s besorolni sem tudják magukat, akkor a „közép” számukra tényleg csak az arany középutat, nem pedig politikai irányt jelent; 3. az egyik értékrenddel sem azonosulás és a besorolási képtelenség valójában nem azt jelenti, hogy ezek az emberek semmilyenek vagy maguk sem tudják pontosan, hogy milyenek. Inkább két további politikai identitástípust jelent, mégpedig a politikát tudatosan elutasítókét és a politikailag bizonytalanokét-tudatlanokét. Persze az is eszünkbe juthat, hogy a 4. táblázat az önbesorolás technikájának csődje vagy pedig az értékek zavarának bizonyítéka. Hogy mindezeket legalább részben eldönthessük, érdemes gyorsan visszatérni a korábban

felsorolt értékítéletekhez, s megnézni, hogyan kapcsolódnak a politikai értékrendek önbesorolás által nyert hordozóihoz. Vagyis az a kérdés, hogyan viszonyulnak ezekhez a kijelentésekhez azok, akik magukat konzervatívnak, liberálisnak, szocialistának, nemzetinek, semmilyennek és bizonytalannak tartották, illetve hogyan viszonyulnak a feltárt demokrata-liberális és tekintélyelvű értékrendtípusokhoz.

3.3. A politikai értékrendtípusok és hordozók

Az 5. és a 6. táblázatban az áttekinthetőség kedvéért csak végeredményeket közöltünk,⁵ valamint az 5. táblázatban a befelé irányuló és a kifelé irányuló tekintélyelvűséget módszertani megfontolásból összevontuk. A mindkét táblázatban szereplő fő szimpatizánsok és további szimpatizánsok kifejezés azokat a megkérdezetteket fedi, akik átlagon felüli egyetértést tanúsítottak az adott értékítélettel. Amennyiben több ilyen is volt, az átlagon felüli legmagasabb egyetértés jelenti a fő szimpatizánst, a többiek a további szimpatizánsok. A „legmarkánsabb” kifejezés arra utal, hogy a szimpatizánsokként feltüntetettek mellett mások is egyetérthetnek egyetérténe az adott értékítélettel, de kisebb mértékben, mint a szimpatizánsok.

5. táblázat. A tekintélyelvűség megnyilvánulásainak legmarkánsabb hordozói

	Fő szimpatizáns	További szimpatizánsok
Az irányítás összpontosuljon az állam kezében	Szocialisták	Nem tudják besorolni magukat Nemzetiek Semmilyenek
Fontos az állampolgári hűség	Szocialisták	Nemzetiek Semmilyenek
Fontos a Határozott és erőskezű vezető személyiség*	Szocialisták Semmilyenek	–
A többségi nemzetnek joga van ahhoz, hogy a kisebbségek hátrányára döntsön	Nemzetiek	Szocialisták Nem tudják besorolni magukat
Szlovákiának önálló, semleges politikát kell folytatnia	Nemzetiek	Szocialisták Nem tudják besorolni magukat
Szlovákiának hídként kell fellépnie Nyugat és Kelet között	Nemzetiek	Nem tudják besorolni magukat Konzervatívok Szocialisták

Megjegyzés: *Ebben a kérdésben nagyon kiegyensúlyozott volt az egyetértő válaszok megoszlása, az átlagtól számított +3 és -2 intervallumban oszcillált.

6. táblázat. A demokrata-liberális értékrend megnyilvánulásainak legmarkánsabb hordozói

	Fő szimpatizáns	További szimpatizánsok
Az egyénnek nagyobb felelősséget kell vállalnia	Liberálisok	Konzervatívok
Fontos a demokrácia és a szólásszabadság	Konzervatívok	Liberálisok Nemzetiek
Fontos a türelem, a nyitottság és a megegyezésre való hajlandóság	Liberálisok	Konzervatívok
A nemzeti kisebbségeknek épp olyan jogokkal kell rendelkezniük, mint a többségi nemzet tagjainak	Konzervatívok	Liberálisok Nemzetiek Nem tudják besorolni magukat
Szlovákiának Európa felé kell közelednie	Konzervatívok	Liberálisok Nemzetiek

A két táblázat alapján elmondhatjuk, hogy:

1. A demokrata-liberális politikai értékrend hordozói elsősorban azok, akik az ön-besoroláskor konzervatívnak és liberálisnak nevezték magukat.

2. A tekintélyelvű politikai értékrend hordozói elsősorban azok, akik szocialistának és nemzetinek tartják magukat.

3. Nagyon érdekes az utolsó két csoport, a semmilyenek is és a magukat besorolni nem tudók. Ők leginkább a beazonosítatlan értékrendűekkel fedik egymást. Ugyanakkor a semmilyenek is, és a magukat besorolni nem tudók is hajlanak mind a tekintélyelvűség, mind a demokrata-liberális értékrend felé, amiből arra következtethetünk, hogy heterogén, belül tovább rétegződő népességet alkotnak. Ennek pontosítását a rendelkezésünkre álló adatok kis elemszáma miatt nem tudtuk elvégezni. Annyi azonban az 5. és 6. táblázatból is kiderül, hogy a semmilyenek is, és a magukat besorolni nem tudók is – bár folyton érvényes, hogy nem kötődnek egyetlen „tisztán” elkülönülő értékrendhez sem – inkább a tekintélyelvűséget prezentáló értékítéletek szimpatizánsai, vagyis (talán) inkább tekintélyelvűek, mint demokrata-liberálisok. S ez részben bizonyítja, hogy amikor értékekről van szó, nincsen „semmilyen” értékrend (vagyis abszolút értékmentes ember), esetleg csak vegyes, kaotikus, ami oda vezet, hogy hordozói tényleg nem tudják besorolni magukat. De nem szükséges, hogy önmaguk definiálják magukat. Végso soron úgyszólván a politikai értékorientációkhoz való viszonyulásuk sorolja be őket, függetlenül attól, minek tartják magukat.

Végezetül tekintsük meg, kik alkotják:

– a demokrata-liberális politikai értékrend bázisát képező, magukat konzervatívnak és liberálisnak vallók csoportját;

– a tekintélyelvű politikai értékrendből építkező, magukat szocialistának és nemzetinek tartók csoportját;

– az egyértelműen nem besorolhatókat vagy másképpen a beazonosítatlan politikai értékrendűeket alkotó, saját bevallásuk szerint semmilyen politikai értékrenddel azonosulni nem tudók és a magukat besorolni nem tudók csoportját.

Többféle jellemzőt is megvizsgáltunk, de a 7–9. táblázatban csak azokat közöljük, amelyek statisztikai összefüggést mutattak a vizsgált csoportokkal. A két jobb oldali oszlopban látható kérdést (Tagja-e valamelyik politikai pártnak? Kire szavazott az 1998-as parlamenti választásokon?) a politikai értékrend gyakorlati megnyilvánulásai közé soroljuk, ezért tartottuk fontosnak, hogy szerepeljenek az elemzésben.

7. táblázat. A demokrata-liberális értékrend hordozói (19%)

Önbesorolás	Demográfiai jellemzők	Tagja-e valamelyik pártnak?	Kire szavazott az 1998-as választásokon?
Konzervatív	55% férfi – 45% nő A növekvő iskolai végzettséggel csökken az arányuk	5,6% MKP-tag 94,4% nem tag	86% MKP-tag 11% nem szavazott 4% nem emlékszik
Liberális	60% férfi – 40% nő Elsősorban a fiatalok és a középkorúak dominálnak, a felsőfokú végzettségűek felülprezentáltak	16% MKP-tag 84% nem tag	78,3% MKP-tag 7% SDK-tag 2% másra szavazott 11% nem szavazott

A kilencvenes évek aránylag tisztán kikristályosodott demokrata és liberális politikai értékrendtípusához képest a 2001-ben összeolvadó, összefonódó értékrendként megjelenő demokrata-liberális politikai értékrend konzervatív és liberális hordozói jellemzőiket tekintve is kissé felemásak. A konzervatívok és liberálisok közös vonása a férfiak

dominanciája, az, hogy többségük nem párttag és ugyancsak többségük 1998-ban az MKP-ra adta szavazatát. De ezeken a közös vonásokon belül is – az első, a férfi dominancia kivételével – heterogenitás mutatkozik: egy „zászló” alatt állnak a többségükben inkább általános iskolát és szaktanintézetet végzettek az érettségizettekkel, valamint az összes többi csoportnál magasabb arányban megjelenő egyetemi végzettségűekkel. Igaz, hogy a konzervatívoknál és a liberálisoknál is dominál a pártonkívülség, de a liberális MKP-tagok háromszor annyian vannak, mint a konzervatív MKP-tagok. S bár a demokrata-liberális értékrend hordozóinak mindkét „pólusa” többségében az MKP-ra szavazott, a konzervatívok 8%-kal többen szavaztak rá, s más pártot nem választottak. A liberálisok az MKP mellett az SDK-ra is voksoltak.

8. táblázat. A tekintélyelvű értékrend hordozói (30%)

Önbesorolás	Demográfiai jellemzők	Tagja-e valamelyik pártnak?	Kire szavazott az 1998-as választásokon?
Szocialista	61% férfi – 39% nő Inkább középkorúak és idősebbek Inkább általános iskolát és szaktanintézetet végzettek	4% MKP-tag 96% nem tag	78% MKP 12% SDK 2% SDL 2% nem szavazott 6% nem emlékszik
Nemzeti	47% férfi – 53% nő Leginkább középiskolát végzettek	8% MKP-tag 92% nem tag	84% MKP 10% más pártokra (HZDS, SDK, SDL) 6% nem emlékszik

A vizsgált mutatók szerint a tekintélyelvű értékrend hordozói sem alkotnak homogén egységet. Az értékrend két pillére a magukat szocialistának és nemzetinek nevezők. A szocialisták inkább a 35 évnél idősebbek és az alacsonyabb iskolai végzettségűek közül kerülnek ki, s inkább férfiak. A nemzetiek esetében a kor nem játszik szerepet, iskolai végzettségük viszont magasabb a szocialistákénál, s több közöttük a nő – sőt, a nemzetieknél női dominancia mutatkozik. A nemzetiek között kétszer annyi az MKP-tag, mint a szocialisták között, s többen is szavaztak az MKP-ra. Ugyanakkor a szocialistákhoz hasonlóan más pártokra is szavaztak.

9. táblázat. Az egyértelműen nem besorolhatók (51%)

Önbesorolás	Demográfiai jellemzők	Tagja-e valamelyik pártnak?	Kire szavazott az 1998-as választásokon?
Semmilyen	42% férfi – 58% nő A növekvő iskolai végzettséggel csökken az arányuk	3% MKP-tag 97% nem tag	67% MKP 7% SDK, SDL 17% nem szavazott 9% nem emlékszik
Nem tudja	39% férfi – 61% nő Kétharmaduk általános iskolai végzettségű	6% MKP-tag 97% nem tag	72% MKP 8% más pártokra (HZDS, SDK, SDL, ZRS) 15% nem szavazott 7% nem emlékszik

Az egyértelműen nem besorolható politikai értékrendűek, akik a szlovákiai magyarok másik nagy csoportját alkotják, nagyrészt azokkal azonosak, akik az önbesoroláskor semmilyennek vallották magukat, vagy nem tudták, hova is tartoznak. Persze láttuk, hogy azért ez nem teljesen igaz, hiszen a tekintélyelvű értékek együttese mintha közelebb állna hozzájuk. Politikailag tehát ők sem teljesen „érintetlenek”.

További érdekessége a semmilyeneknek és a magukat besorolni nem tudóknak, hogy bár az értékítéletekhez való viszonyulásuk szintjén éppen azért kerültek ugyanabba a nagy csoportba, mert nincs közös nevezőjük, a vizsgált mutatók szerint mégis homogénebbek, mint a demokrata-liberálisok és a tekintélyelvűek, akiknek pedig volt közös nevezője, mégpedig a hasonló politikai értékrend.

Végezetül nézzük, kik is ők? Lényegesen több köztük a nő, mint a férfi. Jellemző az alacsonyabb iskolai végzettség (köztük található a legtöbb általános iskolai végzettségű). Életkorukat tekintve ugyanúgy lehetnek fiatalok, mint középkorúak vagy idősebbek. Nagy többségük nem párttag, bár akadnak köztük is MKP-tagok – a semmilyenek 3%-a, azok közül pedig, akik nem tudták magukat politikailag beazonosítani, 6%! A semmilyenek közül kevesebben választották az MKP-t, de mindkét csoport szinte azonos részarányban szavazott más pártokra is; s ugyancsak kis eltérés van a nem szavazók hányada között. Ez 15-17% körül mozog, ami azt jelenti, hogy épp közülük került ki a legtöbb nem szavazó (pontosabban lásd a melléklet 2. táblázatát).

3.4. Konklúzió

Összegezzük hát az elmondottakat. Arra a kérdésre, hogy a kilencvenes évekhez képest 2001-re változott-e a szlovákiai magyarok politikai identitása, a válasz: igen. Az adatokból kiolvasható változás többirányú:

1. Csökkent a konzisztens, kompakt értékrendűek részaránya, ezzel egyidejűleg növekedett az egyértelműen nem definiálható értékrendűek részaránya.

2. Nem mutatható ki a korábbi „tisza” demokrata és „tisza” liberális politikai értékrend, csak a kettő kombinációja. A demokrata-liberális értékrend súlya csökkent, a tekintélyelvűé pedig növekedett.

3. Mind a kompakt értékrendűekre, mind az egyértelműen nem definiálható értékrendűekre jellemző az a jelenség, amit a homogén heterogenitás fogalma fed a leginkább. Ez 2001-ben sokkal erősebben jelentkezett, mint a kilencvenes években. Arról van szó, hogy mindkét csoporton belül létezik egy rendező elv, amelynek alapján a vizsgált népesség nagyjából egyik fele az egyik csoportba, másik fele pedig a másik csoportba tartozik, s ebből levezetve mindkét csoport homogén. A kompakt értékrendűek rendező elve a bizonyos konkrét értékcsoportok iránti fogékonyság. Az egyértelműen nem definiálható értékrendűek rendező elve pedig épp ennek fordítottja, vagyis nem a kompakt értékrendekkel, hanem a különböző értékcsoportokba tartozó, tehát egymásnak akár ellentmondó értékekkel való azonosulás. Ugyanakkor a kompakt értékrendűek, valamint az egyértelműen nem definiálható értékrendűek is ezen a konkrét rendező elven túl nagyon sokfélének, nagyon heterogénnek mutatkoznak. S itt nemcsak arra gondolunk, hogy a kompakt értékrendűeken belül vannak demokrata-liberálisok és tekintélyelvűek, az egyértelműen nem definiálható értékrendűek között pedig a tekintélyelvű felé hajlók, demokrata-liberális értékrend felé hajlók, kaotikusok és bizonytalanok – vagy ha úgy tetszik, semmilyenek és magukat besorolni nem tudók –; hanem ezeknek a csoportoknak a sokszínűségére, amelyet néhány mutatóval próbáltunk illusztrálni. Ennek a heterogenitásnak gyakorlati következménye érdekellentétekben nyilvánulhat meg.

A következő kérdés, hogy mit jelent ez a heterogenitás. Fokozódó értékzavart? Az értékek válságát? Anómiát? Vagy egyszerűen csak a vizsgált népesség sokszínűségét? Erre a kérdésre a fenti adatok tükrében lehetetlen pontos és felelősségteljes választ adni. Egy dologban vagyunk csak biztosak, hogy nem létezik egy és oszthatatlan szlovákiai magyarság, hanem sokszínű szőnyegként takarjuk be Szlovákia déli részét. A többi inkább csak ellenőrzésre váró hipotézis. Mert bizonyára van értékválság és értékzavar is; a fő kérdés viszont az, hogy kiket súlyt a leginkább, s ennek milyen következményei lehetnek a politikai identitás alakulása s annak gyakorlati megnyilvánulásai (választási hajlandóság, milyen pártot választanak stb.) szempontjából.

S van még egy kérdés, amely idekívánczozik. Megpróbáltunk képet adni arról, hogyan alakult a szlovákiai magyarok politikai identitása a kilencvenes évek és 2001 között. Azóta eltelt öt fontos év, amelynek eseményei kihathattak a politikai identitás további alakulására. Akkor tehát milyen a szlovákiai magyarok jelenlegi politikai identitása? Sajnos, erre a kérdésre egyáltalán nem tudunk válaszolni, mivel ilyen jellegű kutatást 2001 óta nem végeztünk, a közvélemény-kutatások pedig nem erről szólnak. A közeljövőben azonban talán mód nyílik majd egy komplex szlovákiai magyar értékrendkutatásra. Csak reménykedünk, hogy ennek szükségességéről a tisztelt olvasót is sikerült meggyőznünk.

4. Kit és miért nem érdekel a politika?

Az eddig elmondottak során több helyen is jeleztünk, hogy a politikailag bizonytalankon kívül vannak, akik tudatosan elutasítják a politikát (bár róluk is kiderült, hogy azért ők sem teljesen értékmentesek). Írásunk utolsó részében velük külön szeretnénk foglalkozni. Már csak azért is, mert a 2006 tavaszán lefolytatott kvalitatív kutatásoknak⁶ köszönhetően róluk egészen friss információk állnak rendelkezésünkre, amelyek újfent bizonyítják, mennyire sokrétű, bonyolult, ugyanakkor komplex jelenség a politikai identitás és annak hárfítása.

A vizsgálati alanyok érdeklődését a politika iránt leginkább szociális helyzetük, koruk és iskolázottságuk határozza meg, mégpedig a következőképpen:

– Minél rosszabb a szociális helyzetük, annál kevésbé érdekli őket a politika (a munkanélkülieket kevésbé, mint a gazdaságilag aktívakat vagy a nyugdíjasokat).

– A fiatalabbakat kevésbé érdekli a politika, mint a középkorúakat vagy az idősebbeket.

– Az iskolázottabbakat jobban érdekli, mint az általános iskolai, illetve szaktanintézeti végzettségűeket.

Ezek a tényezők különbözőképpen erősíthetik egymást. A legrosszabb kombináció a munkanélküliség, a fiatal kor és az olyan lakhely, ahol hosszú távon sem lehet munkát találni, mint pl. a közép- és kelet-szlovákiai alanyok esetében. Őket a politika egyáltalán nem érdekli.

Az alanyok neme önmagában nem befolyásolja a politikai érdeklődést. Így a nők politikai érdeklődése a férfiakéhoz hasonlóan megoszlik. A nők közül leginkább a nyugat-szlovákiai, iskolázottabb, dolgozó és középkorú, illetve idősebbek figyelik a politikát. Legkevésbé a közép- és kelet-szlovákiai munkanélküli nők, közülük is a fiatalok és az idősebbek.

Az életkor befolyásolja a politika iránti érdeklődést. Általában elmondható, hogy a fiatalabbakat kevésbé érdekli a politika, mint a középkorúakat és az idősebbeket. Az iskolázottabb, még egyetemista vagy már dolgozó fiatalokat, főleg Nyugat-Szlovákiában jobban érdekli a politika, mint a másik két régió fiataljait vagy a nyugat-szlovákiai alacsonyabb iskolai végzettségű fiatalokat.

A munkanélküliség ténye erősen befolyásolja a politika iránti érdeklődést, főleg Közép- és Kelet-Szlovákiában. Minél hosszabb ideje munkanélküli valaki, annál kevésbé érdekli a politika. Legkevesbé azonban a fiatal munkanélkülieket érdekli, akiknek egy csoportja a szülők és a tágabb környezet sorsából kiindulva kilátástalannak látja a helyzetét, a másik csoport pedig azon ügyködik, hogy elmenekülhessen ezekről a tájakról, lehetőleg külföldre.

A vegyes családban élők politika iránti érdeklődését a fenti tényezők befolyásolják. Tehát önmagában az, hogy valaki vegyes családban él, nem határozza meg egyértelműen a politika iránti érdeklődését.

Kit és miért nem érdekel a politika? Ha valakit nem érdekel a politika, annak három fő oka mutatkozik:

1. Egyszerűen nem érdekli (mert más dolgok jobban érdeklik, pl. a tanulás, a kutyája, a családja, a kertje stb.). Ennek okán nem is figyeli a történéseket, s mivel nem figyeli, nem is érti. S mivel nem érti, újfent megerősödik benne az az érzés, hogy a politika átláthatatlan, nem neki való, neki „ez magas”. Ez leginkább az iskolázatlanabbak egy részére jellemző, korra való tekintet nélkül. Ami nagyon érdekes, hogy amennyiben csak a manifeszt tartalmakra koncentrálnak, úgy tűnhet, hogy a politika iránti közömbösség eme oka inkább a nőkre s a legfiatalabb férfiak egy részére tipikus. Ám a latens tartalmakat vizsgálva kiderül, hogy a középkorú férfiak egy részét is ez jellemzi. A különbség csak abban nyilvánul meg, hogy a nők és a fiatal, húsz év körüli férfiak ezt nyíltan megmondják, ezzel szemben az ennél idősebb férfiak más okok mögé rejtik ezt az elsődleges magyarázatot. Mintha nem tartanák „férfiasnak”, hogy csak úgy kerek percc bevallják, hogy őket a politika önmaga miatt nem érdekli, nem vonzó dolog számukra.

2. Mert élethelyzetéből adódóan más, szerinte létfontosságú kérdésekkel kell foglalkoznia, a politika pedig nem létfontosságú. Ez leginkább a munkanélküliekre jellemző. Egy részüknél azonban a kimondott ok mögött kimondatlanul ott rejlik a meggyőződés, hogy a politika úgysem tud nekik segíteni, sőt, nem is akar, s valójában ezért nem érdeklődnek iránta. Ezek az emberek kinyilatkoztatott politika iránti közömbösségük ellenére sokkal tájékozottabbak az előző csoportnál, ami szintén jelzi, hogy őket azért valahol mégis érdekli a politika, csak már csalódtak benne, egyfajta önvédelmi mechanizmusból kiindulva nem akarnak vele tovább foglalkozni.

3. Mert a politikában és a politikusokban nem lehet megbízni. Ez a leggyakoribb indoka a politika iránti közömbösségnek, illetve az iránta való ellenséges érzületnek, mert olyan is előfordul, főleg a férfiak körében, korra és szociális helyzetre való tekintet nélkül. („Félrevezetnek, a politika színház, és a színház nem érdekel.”)

A fiatalok egy részére jellemző továbbá egy tudatosan kiépített politikaellenes magatartás, ami a politika ignorálásával jár együtt. Ennek nincs minden esetben ideológiai alapja, inkább egyfajta dacot, alternatív, a felnőttektől eltérő viselkedésmódot akar kifejezni. Ezek a fiatalok már a politika szó hallatán is úgy reagálnak, mintha tüzes vashoz kellene nyúlniuk.

Jegyzetek

1. Elsősorban a következő felmérésekről van szó:
 1. értékrendkutatás – 2001. június
 2. közvélemény-kutatások – 2002. április, 2003. május, 2006. április, 2006. május
 3. kvalitatív felmérések – 2003. május, 2006. március–április
 Valamennyi felmérés Szlovákia déli részén zajlott, s a célcsoportot minden esetben az ott élő felnőtt szlovákiai magyar állampolgárok képezték. A kérdőívvel történő adatgyűjtések esetében 800 fős, nem, kor, iskolai végzettség, településtípus és településnagyság szerinti reprezentatív mintával dolgoztunk. Itt jegyezném meg, hogy a szlovákiai közvélemény-kutatások általában 1000-1200 fős reprezentatív mintával dolgoznak, s természetesen szlovákiai magyarokat is megszólítanak, ám csupán lélekszámárányuknak megfelelően. A kvalitatív felmérések alanyait mindig a kutatás céljának megfelelő szempontrendszer alapján állítottuk össze.
2. A kutatásokról és eredményeiről bővebben lásd Lampl Zsuzsanna: *A saját útját járó gyermek*. Pozsony, Madách-Posonium, 1999.
3. Ismert példa: általában senki sem vallja magát rasszistának, de ha megnézzük, ki milyen értékeket vall, önbesorolás nélkül is tudjuk, kivel állunk szemben.
4. Standard abban az értelemben, hogy kérdőíves adatfelvétel során a politikai identitást leggyakrabban ezekkel az értékítéletekkel szokták vizsgálni.
5. Az elemzéshez szolgáló adatok egy része megtalálható a mellékletben.
6. A célcsoportok a következők voltak: nők, fiatalok (18–30 évesek), munkanélküliek, ve-gyes családban élők (vegyes nemzetiségű szülők gyermekei/vegyes házasságban élők, il-letve mindkettő szempontnak megfelelő alanyok). Összesen hét vizsgálat zajlott.

Melléklet

1. táblázat. A felsorolt értékítéletekkel egyetértők részaránya a magukat konzerva-tívnak stb. tartók között

	Teljes minta	Konzervatív	Liberális	Szocialista	Nemzeti	Semmilyen	Nem tudja
Az irányítás összpontosuljon az állam kezében	61,0%	51,0%	43,0%	79,6%	65,6%	65,0%	67,0%
Az egyének nagyobb felelősséget kell vállalnia	73,0%	79,0%	86,5%	68,0%	73,7%	70,6%	72,0%
Fontos a demokrácia és a szólásszabadság	92,0%	98,0%	97,0%	92,0%	96,8%	88,0%	89,0%
Fontos az állampolgári hűség	61,0%	53,0%	54,0%	83,6%	69,0%	62,6%	55,0%
Fontos a határozott és erőskezű vezető személyiség	76,0%	76,0%	73,7%	79,0%	75,5%	79,0%	75,5%
Fontos a türelem, a nyitottság és a megegyezésre való hajlandóság	90,0%	91,0%	95,4%	85,4%	89,0%	87,5%	88,4%
A nemzeti kisebbségeknek épp olyan jogokkal kell rendelkezniük, mint a többségi nemzet tagjainak	94,0%	100,0%	96,0%	88,0%	95,0%	92,0%	95,0%
A többségi nemzetnek joga van ahhoz, hogy a kisebbségek hátrányára döntsön	10,0%	7,5%	7,0%	12,8%	15,0%	10,4%	11,8%
Szlovákiának Európa felé kell közelednie	88,0%	95,0%	91,0%	84,0%	90,0%	56,7%	85,0%
Szlovákiának önálló, semleges politikát kell folytatnia	30,0%	28,0%	18,7%	38,7%	48,0%	29,0%	33,6%
Szlovákiának hídként kell fellépnie Nyugat és Kelet között	41,0%	44,7%	25,0%	43,5%	53,5%	39,0%	47,0%
Szlovákiának kelet felé kell szövetségest keresnie	7,0%	7,3%	5,4%	8,3%	3,4%	3,9%	12,6%

2. táblázat. A magukat konzervatívnak stb. tartók jellemzői a vizsgált mutatók szerint

	Konzervatív	Liberális	Szocialista	Nemzeti	Semmilyen	Nem tudja
Nemek dominanciája	Férfi	Férfi	Férfi	Nő	Nő	Nő
Kor	Nem jellemző	Fiatal és középkorú	Középkorú és idősebb	Nem jellemző	Nem jellemző	Nem jellemző
Iskolai végzettség	Inkább alacsonyabb	Inkább magasabb	Inkább alacsonyabb	Inkább középfokú	Inkább alacsonyabb	Nagyrészt alacsonyabb
Párton kívüliek	94,4%	84%	96%	92%	97%	97%
MKP-ra szavazott	86%	78%	78%	84%	67%	72%
Másra szavazott	0%	9%	14%	10%	7%	8%
Nem szavazott	4%	11%	2%	?	17%	15%

ZSUZSANNA LAMPL

POLITICAL IDENTITY OF HUNGARIANS LIVING IN SLOVAKIA

The main topic of the study is the political identity of Hungarians living in Slovakia. In the first part the author shortly summarises what kind of identity types characterised the 90s, than in the second part of the study he analyses the state of political identity in 2001 and the changes comparing with the 90s. The author also analyses the characteristics of political identity types. In the third part, on the basis of the newest research, he introduces what factors influence interest towards politics and who are those who consciously refuse politics.

A Bibliotheca Hungarica dokumentációs tevékenysége

ÉVA MATUS – BEÁTA SEBŐ – ANNAMÁRIA VÉGH
THE DOCUMENTARY ACTIVITIES OF THE BIBLIOTHECA HUNGARICA

027.2(=511.141)(437.6)
002.6(=511.141)(437.6)

Bibliotheca Hungarica. Collection of books. Collection of periodicals. Photo archive. Collection of post-cards. Collection of small documents. Heritage. Archive. Collection of manuscripts. Documents of the Csemadok. Documentation of the National Minority Secretary of the Slovak Government. Documents of Hungarian parties in Slovakia. Publications.

1. Bevezetés

Az 1989-es rendszerváltás után született meg a somorjai nemzetiségi magyar könyvtár, latin nevén Bibliotheca Hungarica elképzelése. A könyvtár ötletgazdája és megalapítója Zalabai Zsigmond egyetemi oktató, irodalomkritikus és közíró.

A könyvtár történetében jelentős mérföldkövet jelentett a Bibliotheca Hungarica Alapítvány létrehozása, melyet 1992. március 27-én jegyeztek be. Az alapítványi forma nagymértékben hozzájárult az intézményesüléshez. A Bibliotheca Hungarica feladata egy helyre összegyűjteni a Csehszlovákiában 1918 óta kiadott magyar nyelvű könyveket, folyóiratokat, kinyomtatványokat, a magyarság írott dokumentumait és kulturális életével összefüggő adatait.

A Bibliotheca Hungarica Alapítvány kuratóriuma 1997. április 7-i ülésén határozatot fogadott el, melyben egyetért a Bibliotheca Hungarica könyv- és dokumentumgyűjteményének, és a tulajdonában levő műszaki eszközök átadásáról a Fórum Társadalomtudományi Intézet részére. A Fórum Társadalomtudományi Intézet kötelezettséget vállalt, hogy a gyűjteményt továbbra is Somorján őrzi, és az intézet keretében egy önálló könyvtári és levéltári osztályt létesít Bibliotheca Hungarica néven. A részleg igazgatója Végh László.

2. A Bibliotheca Hungarica részlegei, gyűjtőköre

2.1. Könyvállomány

A Bibliotheca Hungarica a 2005-ös évben 1566 kötetel gyarapodott, így a könyvtár könyvállománya 2006 januárjában elérte a 16 222 kötetet. A könyvállomány magában foglalja a Bibliotheca Hungarica törzsállományát, kézikönyvtárát és a Csemadok központi könyvtárának köteteit.

A törzsállományt a (cseh)szlovákiai hungarikák alkotják (8783 kötet). Az állomány ezen részének leírását tartalmazza a 2000 decemberében megjelent kétkötetes mű, *A Bibliotheca Hungarica (cseh)szlovákiai magyar könyvgyűjteményének bibliográfiája (1918–2000)*. Az anyag (5026 kötet) számítógépes feldolgozása a CDS/ISIS könyvtári szoftver segítségével készült az ETO (Egységes Tizedes Osztályozás) könyvtári bibliográfiai rendszer szerint, a nemzetközi szabványos dokumentumleírást (ISBD) alkalmazva. A bibliográfia 3298 tételt dolgoz fel, a fennmaradó csaknem 2000 kötet másodpéldány, mely a könyvtár raktárában van elhelyezve. A jelenlegi könyvtári állomány mintegy felét szlovákiai magyar szerzők művei alkotják.

A szlovákiai magyar könyvtermést reprezentáló törzsállományban összesen 807 kiadó által kiadott könyv és időszaki kiadvány található. A legtöbb kötetet a Madách Könyvkiadó kiadványai képezik (684), továbbá a Lilium Aurum által kiadott 362 könyv, ezt követik a Szlovák Pedagógiai Könyvkiadó (319), a Kalligram (290) és a Nap Kiadó (164) termékei. A gyűjteményben legnagyobb számban Tóth László (100) művei találhatók, továbbá Egri Viktor (76), Koncsol László (68) és Fábry Zoltán (61) kötetei. Az időszaki kiadványok közül legtöbb az iskolai évkönyv és emlékkönyv (286), továbbá 129 naptár és 48 különböző évkönyv gyarapítja a gyűjteményt.

A 16 222 kötetes teljes könyvállományból mintegy 4188 kötet alkotja a kézikönyvtárat, amely magában foglalja a szlovákiai magyarsággal foglalkozó vagy a szlovákiai magyarság művelődéstörténetének kutatásához szükséges magyar, cseh, szlovák és más idegen nyelveken megjelent könyveket.

A kézikönyvtárban megtalálhatók a hungarológiai diszciplínák műveléséhez szükséges:

– Lexikonok: *A Pallas nagy lexikona*, *Révai nagy lexikona*; *Magyar lexikon*; *Új magyar lexikon*; *Britannica Hungarica*; *Magyar Larousse*; *Enciklopedia Slovenska*; *Enciklopedia Hungarica*; *Magyarország története*; *Katolikus lexikon*; *Magyar irodalmi lexikon*; *Új magyar irodalmi lexikon*; *Néprajzi lexikon*; *Művészeti lexikon*; *Világirodalmi lexikon*; *Slovenský biografický slovník* (Szlovák életrajzi szótár); *Magyar életrajzi lexikon*; *Filmlexikon*; *Zenei lexikon*; stb.

– Szótárak: *Magyar nyelv értelmező szótára*; *Magyar nyelv szótára* (Cuczor Gergely–Fogarasi János); *Új magyar tájszótár*; *Súpis pamiatok na Slovensku* (Szlovák műemlékszótár); *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku* (Szlovák helységnevszótár); *Angol–magyar nagyszótár*; *Magyar–angol nagyszótár*; *Cseh–magyar nagyszótár*; *Magyar–cseh nagyszótár*; *Szlovák–magyar nagyszótár*; *Magyar–szlovák nagyszótár*; helységnevszótárak; stb.

– Könyvtártudományi kézikönyvek: Petrik Géza: *Magyar könyvészet*; Szőke József: *A csehszlovákiai magyar irodalom válogatott bibliográfiája* (1–4. köt.); *Régi magyarországi nyomtatványok* (1–3. kötet); B. Nádor Orsolya: *A csehszlovákiai magyar nyelvű könyvkiadás bibliográfiája*; *Könyvtári fogalmak kisszótára*; *Bibliografia inorečových kníh vydaných na území Slovenska* (A Szlovákia területén kiadott más nyelvű könyvek bibliográfiája); *Bibliografia novín a časopisov vychádzajúcich na Slovensku* (A Szlovákiában kiadott folyóiratok bibliográfiája); Rizner, Ludovít V.: *Bibliografia písomníctva slovenského* (A szlovák írásbeliség bibliográfiája); stb.

– Egyéb kézikönyvek: *Műveltség könyvtára* (1–10 köt.); Domanovszky Sándor: *Magyar művelődés története*; *Magyar kódex* (1–5. köt.); Nagy Iván: *Magyarország családjai*; Borovszky Samu: *Magyarország vármegyéi és városai*; stb.

A Bibliotheca Hungarica Alapítvány gondozta a Csemadok Központi Irodájának levéltárát és egykori könyvtárának mintegy 2000 kötetes gyűjteményét. A Fórum Társadalomtudományi Intézet igazgatója, Tóth Károly 1997. augusztus 21-én szerződést kötött a Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség – Csemadok elnökével, Kolár Péterrel a Csemadok tulajdonát képező teljes könyvgyűjtemény és levéltári anyag megőrzéséről, kezeléséről és feldolgozásáról. A szerződés értelmében a Csemadok tulajdonosi jogai a fent jelzett könyv- és levéltári anyaggal kapcsolatosan érintetlenek maradnak.

A Fórum Kisebbségkutató Intézet könyvtára és levéltára, a Bibliotheca Hungarica dokumentációs tevékenységének fő célja a könyvtár gyűjtőkörébe tartozó Szlovákiában megjelenő magyar nyelvű kiadványok beszerzése és feldolgozása.

2.2. A Bibliotheca Hungarica folyóirattára

Gyűjteményünkben az 1918–1945 közötti időszakból 89 szlovákiai magyar folyóirat, és az 1949-től napjainkig terjedő korszakból pedig 298 központi és regionális sajtótermék található.

2.2.1. Folyóiratok 1918–1945 között

Az 1918-as államfordulatot követő első években Csehszlovákiában az addigi magyar sajtó nagyobb részét, főleg a magyarosításban részt vett lapokat megszüntették, de 1921–1922-től az új lapok alapítása már nagyobb nehézségek nélkül történt. 1918 és 1938 között – a kárpátaljai magyar sajtót is beleszámítva – csaknem 700 volt a regisztrált lapok száma, melyek alapvető rétegét a politikai lapok alkották (*Prágai Magyar Hírlap*). Nagyobb részük az anyagi ellátatlanság és a szakértelem hiánya miatt rövid életű volt. A hatóságok a kisebbségi sajtót diszkriminatív módon cenzúrázták, s gyakori volt az elkobzás és lapbetiltás. A szlovák államban (1939–1944) a magyar nyelvű sajtó erősen megfogyatkozott, ennek oka a magyar lakosság számának csökkenése, másrészt a sajtószabadság megszűnése és az irányított sajtórendszer bevezetése volt.

A gyűjteménybe 2005 év végéig 89 folyóirat tartozott. Ezek közül néhány: *Apollo*, *Baráti Szó*, *Este*, *Esti Újság*, *Felsőcsallóköz*, *Felvidéki Magyar Hírlap*, *A Föld Népe*, *Gazdasági Szemle*, *Gömör-Kishont*, *Gömör*, *Gömöri Egyetértés*, *Gömöri Kurir*, *Gömöri Lapok*, *Gömöri Újság*, *Híradó*, *A Jövő*, *Kassai Napló*, *Kassai Újság*, *Képes Hét*, *Kisebbségvédelem*, *Korunk*, *Láthatár*, *Magyar Album*, *Magyar Diákszemle*, *Magyar Figyelő*, *Magyar Hírlap*, *Magyar Írás*, *Magyar Minerva*, *Magyar Munkás*, *Magyar Nap*, *Magyar Néplap*, *Magyar Szemle*, *Magyar Tanító*, *Magyar Tanügy*, *Magyar Újság*, *A Mi Lapunk*, *A Nap*, *Nemzeti Kisebbségek*, *Nemzeti Kultúra*, *Növényvilág*, *Nyitra vármegye*, *Olajág*, *Prágai Magyar Hírlap*, *A Reggel*, *Rimavölgye*, *Sarló és Kalapács*, *Somorja és Vidéke*, *Színházi Újság*, *Szlovenszkoí Színházi Élet*, *Szövetkezeti Újság*, *Szűz Mária Új Virágos Kertje*, *Tábortűz*, *Tátra*, *Tornaljai Újság*, *Turul*, *Tűz*, *Új Élet*, *Új Hírek*, *Új Magyar Museum*, *Új Szó* (az *Új Kultúra* folyóirata 1932-ből), *Vetés*.

Az 1945-ig megjelent szlovákiai magyar folyóiratok gyűjteménye a teljes évfolyamokat és lapszámokat illetően sajnos hiányos. Ezek beszerzése nagyon nehéz, főleg hagyatékok révén kerülnek a gyűjteménybe. Így például a rimaszombati Wallen-

tínyi család hagyatékából (Győry Dezső családjának anyai ága) került a folyóirattárba egy nagyon értékes gyűjtemény (a *Gömör* című hetilap 1922–1944 között megjelent évfolyamaiból 205 lapszám, a *Prágai Magyar Hírlap* című napilap 1922–1935 között megjelent évfolyamaiból 522 lapszám, a *Magyar Újság* című napilap 1927–1938 között megjelent évfolyamaiból 326 lapszám és a *Kassai Napló* 1926–1928 között megjelent évfolyamaiból 83 lapszám). A Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság (Masaryk Akadémia) folyóiratának a *Magyar Figyelő*nek minden megjelent száma megtalálható könyvtárunkban. A *Magyar Írás* című irodalmi, művészeti, társadalmi, kritikai folyóirat 1932–1937 közötti teljes évfolyamai, a *Magyar Tanító* 1923–1925 közötti teljes évfolyamai és a *Somorja és Vidéke* című hetilap 1928–1937 között megjelent valamennyi száma (fénymásolatban) a kutatók rendelkezésére áll.

2.2.2. Folyóiratok 1945 után

A politikai és társadalmi feltételek a csehszlovákiai magyarság jogfosztottsága miatt csak 1948 végén teremtődtek meg a magyar sajtó kiadására, majd fokozatosan a kisebbségi sajtórendszer kiépítésére. A kisebbségi sajtó kiadásában a politikai szervezet nem a nagyvonalúság vezette, hanem a korlátozás szándéka. Az első magyar sajtótermék, mely a magyarkérdés politikai rendezése alapján látott napvilágot az *Új Szó* volt. Az 1949–1989 között megjelent központi szlovákiai magyar folyóiratok szinte teljes gyűjteménye megtalálható a Bibliotheca Hungarica folyóirattárában. Ez annak is köszönhető, hogy az 1990-es évek elején a megszűnt vagy megszüntetett lapok szerkesztőségeinek könyvtára a Bibliotheca Hungarica gondozásába került (*Hét, Nő, Szabad Földműves, Táborút, Kis Építő*). Ez jó példa annak illusztrálására, hogy a Bibliotheca Hungarica milyen hasznos, értékmentő szerepet tudott betölteni a szlovákiai magyar művelődés életében.

Az állományban 298 folyóirat található. Ebből az 1989 előtt megjelentek: *Acéltoll, A Mi Falunk, Alkotó Ifjúság, Aratási Híradó, Barátnő, Búzakalász, Csallóköz, Csemadok Híradó, Diák szemmel, Diáktükör, Dolgozó Nő, Dunatáj, Érsekújvári Újság, Fáklya, Győzelmes Út, Haladás, Hét, Heti Hírlapunk, Irodalmi Szemle, Kálvinista Szemle, Kis Építő, Látó, Lendület, Lodiár – Hajóépítő, Népművelés, Nő, Pionírok Lapja, Szabad Földműves, Szovjetbarát, Szocialista Nevelés, Szülők Hangja, Táborút, Természet és Társadalom, Tudomány és Technika, Új Ifjúság, Új Szó, Vasárnap, Zempléni Szó.*

1989 után gyökeres változások történtek a szlovákiai magyar lapkiadásban is. A kommunista párt ideológiai befolyása, valamint a korábbi tabutémák megszűntek. Új lapok is indultak (*A Hónap, A Vaskapu, Alistáli Értesítő, Aranylabda, Atelier, Az Én Újságom, Bakai Hírnök, Balogfalvai Hírmondó, Bátorkeszi Alap, Bódvavölgye, Bodrogközi Hírnök, Boltos, Búsi Hírmondó, Castrum Novum, Cetli, Cserkész, Csillagfény, Csuszareszelő, Deáki, Déli Hírlap, Diák, Dunaszerdahelyi Hírnök, Dunatáj, Együttélés Hírmondó, Élet Sládkovičovón, Életünk, Érdekes Újság, Ezredforduló, Felsőszeli Hírmondó, Fény, Fénysugár, Figyelő, Firka, Folkhíradó, Forcas, Fórum Társadalomtudományi Szemle, Franco, Galántai Újság, Garamkövesdi Esti Hírlap, Génusz, Glóbusz, Gömöri Hírmondó, Gömörország, Hajrá, Harangszó, Hele, Helmecsi Méces, Helmecsi Újság, Ifi, Híreink, Hitközségi Híradó, Honti Lapok, Iskolatükör, Izé,*

Jó Gazda, Jó Palócok, Jókai Szó, KJK Híradó, Kalligram, Kassai Fórum, Katedra, Keleti Láng, Keleti Napló, Keleti Újság, Képes Családi Lap, Keszi Kisbíró, Komáromi Lapok, Közigazgatás, Krajcár, Krétapor, Kulisszák, Kupola, Lehetőség, Losonci Phoenix, Mai Lap, MIÉSZ Híradó, MKDM Híradó, Monitor, Nagyfödemesi Látóhatár, Nagymácsédi Közlöny, Nagyölvéd, Nap, Nógrádi Szó, Ócsai Közlöny, Okoska, Ösvény, Párkány és Vidéke, Pedagógus, Parlamenti Napló, Pressinform, Pulzus, Reflex, Református Újság, Remény, Rikkancs, Rozsnyói Futár, Rozsnyói Újság, Sárga Szamár, Somorja és Vidéke, Szabad Újság, Szabad Kapacitás, Szabad Polgár, Szalkai Hírmondó, Szandokán, Szécsi Szó, Szógyéni Hírmondó, Szőrös Kő, Tardoskeddi Hírmondó, Tiszavirág, Tornalja és Vidéke, Tollforgató, Tücsök, Tüske, Tűznézés, Udvardi Újság, Új Garamvölgye, Új Nő, Új Út, Ungi Táj, Várhosszúréti Hírmondó, Vársárúti Hírvivő, Zselízi Hírmondó, Zsigárdi Újság), azonban gazdasági megszorítások miatt az országos terjesztésű lapok közül számos a kilencvenes évek közepére vagy megszűnt (pl. *Nap*), vagy hetilapból havilappá alakult át (pl. *Heti Ifi – Ifi*), illetve megváltozott néven jelent meg (pl. *Szabad Földműves – Szabad Földműves Újság – Szabad Újság, Nő – Új Nő*).

A Bibliotheca Hungarica gyűjteményében található folyóirattár állományáról nyújt áttekintést a Fórum Kisebbségkutató Intézet 2002-ben megjelent kiadványa: *A Bibliotheca Hungarica (cseh)szlovákiai magyar folyóiratgyűjteményének katalógusa (1918–2002)*. A katalógust a könyvtár munkatársai folyamatosan frissítik.

A (Cseh)szlovákiában kiadott magyar nyelvű folyóiratokon kívül megtalálható a könyvtárban a magyar irodalom tanulmányozásához szükséges több mint 130 magyarországi irodalmi és társadalomtudományi folyóirat töredékes vagy teljes évfolyamainak példányai is. Így például a gyűjtemény részét képezi a *Kortárs*, a *Nagyvilág*, az *Új Forrás*, az *Új Írás*, a *Jelenkor*, a *Palócföld*, a *Mozgó Világ*, az *Életünk*, a *Tiszatáj*, a *Forrás*, a *Valóság*, a *Látóhatár* és az *Alföld* című irodalmi folyóiratok, 1960–1980-as években megjelent évfolyamai. A kisebbségi kérdéssel és a határon túli magyarsággal foglalkozó magyarországi társadalomtudományi folyóiratok teljes évfolyamai is a kutatók rendelkezésére állnak (*Regió*, *Kisebbségkutatás*, *Magyar Kisebbség*, *Nyelvünk és Kultúránk*, *Hungarológiai Értesítő*, *Pro Minoritate*, *Századok*, *Korunk*, *Limes*, *Történelmi Szemle*, *Honismeret*, *História* stb.). Egy adományozás révén értékes anyag gazdagítja a könyvtárat: a *Budapesti Szemle* 1863–1914 között megjelent évfolyamai, valamint az *Akadémiai Értesítő* 1866–1917 között megjelent évfolyamai, melyek eredetileg a pozsonyi királyi főgimnázium tanári könyvtárának részét képezték.

A gyűjteménybe tartozik még 18 szlovák társadalomtudományi folyóirat (pl. *História*, *Historická revue*, *Romboid*, *Slovenské pohľady*, *OS Fórum občianskej spoločnosti*), valamint a Szlovákiában megjelenő nemzetiségi (lengyel, orosz, ruszin, cseh) kiadványok (20).

2.3. A Bibliotheca Hungarica fotóarchívuma

A Bibliotheca Hungarica szinte megalakulásától kezdve rendszeres gyűjtőmunkával alakítja ki fotóarchívumát is. Megbízta – elsősorban – a szlovákiai magyar folyóiratok fotóriportereit, hogy készítsenek felvételeket a szlovákiai magyar irodalmi, társadalmi és politikai élet eseményeiről a könyvtár fotógyűjteménye számára. Ez a gyűj-

temény az ismert sajtófotósok (Gyökeres György, Prikler László, Somogyi Tibor, Dömötör Ede, Fogas Ferenc és Görföl Jenő) munkáiból idáig több mint 2200 fényképet tartalmaz. Értékes részét képezi e gyűjteménynek az 1990-es évek végén Görföl Jenő által készített 70 szlovákiai magyar írók ábrázoló 249 színes portréfelvétel, melynek digitalizált változata CD-n is megtalálható. Továbbá a fotóarchívum részét képezi még az 1960–1980-as években készült, mintegy 300 fényképből álló kollekció (Prandl Sándor, Fogas Ferenc és Gyökeres György munkái) szlovákiai magyar írókról, közéleti személyiségekről.

A Bibliotheca Hungarica fotóarchívumát programszerűen gyarapítja a felvidéki magyar műemlékek és emlékhelyek jelenlegi állapotát ábrázoló képek dokumentálásával is. Az 1848–1849-es magyar forradalom és szabadságharc emlékhelyeiről 58 dokumentumfelvétel, a pozsonyi műemlékekről 29 felvétel, továbbá a csallóközi középkori templomokról mintegy 100 színes fénykép (Görföl Jenő munkái) készült. A gyűjtemény jelentős részét képezi a Prandl Sándor hagyatékából származó több mint 10 000 fénykép, Gyökeres György 2000 fényképe, valamint az utóbbi másfél évtized történéseit dokumentáló saját fotógyűjtemény (7000). A fotóarchívum fényképeit rendszeresen felhasználják az egyes szlovákiai magyar folyóiratok szerkesztőségei, az emlékhelyekről készült nagyméretű színes fotókat pedig több hazai és külföldi kiállításon, konferencián is bemutatta a könyvtár.

2.4. A Bibliotheca Hungarica képeslapgyűjteménye

A Bibliotheca Hungarica dokumentumtárának fontos részét képezi a mintegy 3200 régi és mai képeslap. Szlovákiai képeslapbörzéken és magángyűjtőktől beszerezve bővül folyamatosan a gyűjtemény, amely elsősorban Szlovákia magyarlakta városai és községei állapotának 1918 utáni változásait dokumentálja, és igyekszik beszerezni a Szlovákia területén található magyar jellegű műemlékeket, történelmi emlékhelyeket ábrázoló képeslapokat. A helytörténeti kutatás szempontjából fontos dokumentáció az ez idáig mintegy 100 szlovákiai városról és községről található gyűjtemény (Érsekújvár, Kassa, Komárom, Pozsony, Somorja stb.). Művelődéstörténeti szempontból a legértékesebbek a felvidéki honvédelemkéműveket (Selmecbánya, Kassa, Nagysalló, Lőcse) ábrázoló régi képeslapok, az érsekújvári és losonci Kosuth-szoborról készült, a pozsonyi Petőfi-szobrot, a millenniumi emlékműveket (Dévény, Nyitra, Munkács), a magyar irodalomtörténet felvidéki emlékhelyeit ábrázoló képeslapok.

2.5. Egyéb gyűjtemények a Bibliotheca Hungaricában

A Bibliotheca Hungarica egyéb gyűjteményei: hangarchívum (150 hangkazetta), CD-gyűjtemény (159), videokazetták (106), plakátok (226), naptárak (43), valamint a szakdolgozatok (98) gyűjteménye.

A Szlovák Rádió magyar adása évtizedek óta rendszeresen készít irodalmi és publicisztikai műsorokat, melyek keretében megszólaltatja a szlovákiai magyar írókat és közéleti személyiségeket. Mivel a szerkesztőség megfelelő hangszalag hiányában archiválási gondokkal küzd, a rögzített hanganyag tárolása gyakran veszélybe kerül. A Bibliotheca Hungarica a szerkesztőkkel együttműködve olyan programot

indított el, amelynek célja megmenteni az utókor számára ezt a művelődéstörténeti szempontból értékes dokumentumanyagot. Ezért kialakított és folyamatosan bővít egy olyan hangarchívumot, melyben már ez ideig sikerült elkészíteni és pontos számítógépes jegyzék segítségével könnyen kutathatóvá tenni a 150 egyórás hangkazettán rögzített anyagot. A gyűjteményben az 1960-as évek végétől 2000 végéig különböző alkalommal készült hangfelvétel található 150 szlovákiai magyar íróval, továbbá több kerekasztal-beszélgetés, szerkesztői és kiadói műhelytalálkozó, konferenciák, színházi évfordulók stb. alkalmából készült hanganyag. Az írók közül a legtöbbször Duba Gyula, Ozsvald Árpád, Tózsér Árpád, Turczel Lajos, Tóth László, Zs. Nagy Lajos, Zalabai Zsigmond, Koncsol László, Cselényi László, Grendel Lajos, Dénes György és Hiznyai Zoltán szerepel a hangszalagokon.

A Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke és a Bibliotheca Hungarica 2003 októberében megállapodást kötött, hogy a pozsonyi magyar tanszék tulajdonában lévő nyelvjárási hangarchívum megmentés, megőrzés és közkinccsá tétel céljából a Fórum Intézet Bibliotheca Hungarica könyv- és adattárában kerül elhelyezésre. A nyelvjárási hangarchívum a tanszéken az 1960-as évektől az 1980-as évek elejéig Sima Ferenc docens vezetésével felgyűjtött nyelvjárási anyagot tartalmazza, mintegy 120 magnetofonszalagon.

A CD-gyűjteményben megtalálhatók a szlovákiai magyar művészeti együttesek és szólisták kazettái, lemezei, CD-i (Híd vegyeskar, Somorja; FIRESZ Kórus: *Tégy, Uram, engem áldássá*; Zoboralja – Zsérei női vegyeskar stb.), enciklopédiák, lexikonok, szótárak digitális változatai.

A videokazetta-gyűjtemény nagy részét a Duna Televízió által kiadott kazetták alkotják (*Rendhagyó történelemóra; Hungaria Litterata 1–7.; Magyar történelmi arcképcsarnok; Hej, hej helyesírás!*).

2.6. A Bibliotheca Hungarica kisnyomtatványtára

A Bibliotheca Hungarica kisnyomtatványtára felöleli a szlovákiai magyarság szellemi-művészeti életével kapcsolatos dokumentumokat. A könyvtár gyűjteményében képzőművészeti kiállításokról szóló katalógusok (pl. Duna Menti Múzeum, Csallóközi Múzeum, Kortárs Magyar Galéria, Nógrádi Galéria stb.), színházak műsorfüzetei, valamint különböző kulturális eseményekkel kapcsolatos meghívók és értesítők (pl. Dunamenti Tavasz, Gombaszögi Országos Dal- és Táncünnepély, Zselízi Országos Népművészeti Fesztivál, Czuczor Gergely Napok, Kazinczy Nyelvművelő Napok, Kodály Napok, Jókai Napok, a Vámbéry Polgári Társulás rendezvényei stb.) találhatóak. A feldolgozott kisnyomtatványok száma eléri az ötezret.

2.7. Hagyatékok a Bibliotheca Hungaricában

A Bibliotheca Hungarica állományát egyéni hagyatékok is gazdagítják.

2.7.1. Feldolgozott hagyatékok

Győry (Wallentínyi) Dezső (költő, író, publicista) hagyatéka a Wallentínyi Erzsébet által összegyűjtött levelekből áll. A levelek alapján nyomon követhető az író pályafu-

tása, könyvei születésének, megjelentetésének és fogadtatásának körülményei. A hagyatékban található képeslapok között értékes század eleji fotók és bélyegek is vannak. Megtalálhatók továbbá azok az újságcikkek, amelyek Győry Dezső szereplésével, könyveinek kritikáival foglalkoznak (180 cikk). A 6 levéltári doboznyi anyagból és a 143 könyvből álló hagyaték a kutatók rendelkezésére áll. A könyvekből 54 példány dedikált az író családtagjai részére.

Ungváry Ferenc (rendező, színész, publicista) hagyatékában megtalálható a Pozsonyi Városi Színház története 1900–1938 között, 10 színházzal kapcsolatos írása (pl. *Tallózás a szlovákiai magyar színház történetéből*), 12 a rádió történetét feldolgozó munkája, 137 hangjáték (pl. *A rádió bementőt keres*), 9 könyv. Hagyatéka személyes leveleket, képeslapokat (61 db Újházy Nusi férjéhez, Ungváry Ferenchez írt levél, 31 db Ungváry Ferenc édesanyjától kapott levél), 20 hanglemezt, 6 hangszalagot (melyeken Újházy Nusi énekel), 150 kottát, 26 családi fényképet, személyes iratokat, okmányokat és számlákat is tartalmaz.

Prandl Sándor (fotóriporter) hagyatékát 1999-ben vásárolta meg a Bibliotheca Hungarica a fotográfus fiától. A gazdag gyűjtemény 6500 fekete-fehér fényképet és 4000 színes diafelvételt tartalmaz. A szlovákiai magyar kulturális élet története tanulmányozásának fontos dokumentumait képezik a fényképgyűjtemény darabjai. Több száz kép található az 1970–1980-as évek népművészeti fesztiváljai (Gombaszög, Zselíz, Kodály Napok stb.) minden évfolyamáról. Számtalan fénykép készült a fellépő művészeti csoportokról, továbbá nagyszámú portré az ismert szlovákiai magyar közéleti személyiségekről, írókról, művelődésszervezőkről, népművelőkről. A diafelvételek közül a legértékesebb az 1980-as években fotózott anyag, amely a szlovákiai magyar tájak népviseleteit mutatja be (melyek egy része megjelent a Jókai Mária–Méry Margit: *Szlovákiai magyar népviseletek* című könyvben), valamint a szlovákiai magyar vonatkozású műemlékekről, emlékhelyekről készült több száz felvétel.

Haltenberger Ince (Incze Béla) (kultúraszervező, publicista) könyvtárából 247 könyvet örököse, lánya, Szabóné Haltenberger Kinga ajándékozott a Bibliotheca Hungarica könyvtárának 2000 júniusában. A könyvek közül több mint 100 kötet a könyvtár törzsállományát gazdagította az 1920–1930 között megjelent értékes szlovákiai magyar művekkel. A többi munka a Bibliotheca Hungarica kéziratárának fontos részét képezi, mivel Haltenberger Ince kitűnő szakkönyvtárában megtalálható szinte minden fontos munka az 1920–1930-as évek magyar társadalomtudományi és szociográfiai műveiből.

Krivosik István (diplomata, színházigazgató, egyetemi oktató) könyvtárunknak 172 könyvet adományozott (főleg az 1950–1980-as évek szlovákiai magyar kiadványai), valamint a *Természet és Társadalom* című folyóirat több évfolyamát.

Janics Kálmán (történész, publicista, orvos) hagyatéka (411 könyv) 2004 júliusában került a Bibliotheca Hungaricába.

Petneházy Ferenc (költő, műfordító) hagyatéka 2003 februárjában, Kassáról került a könyvtárba (164 könyv).

Szalatnai Rezső (kritikus, irodalomtörténész, író) hagyatékát Szalatnai R. Judit adományozta 2003 februárjában a Bibliotheca Hungaricának. A gazdag gyűjtemény 339 könyvből és 157 folyóiratból (*Magyar Újság, Magyar Hírlap, Esti Újság, A Hét, Nő, Magyar Tanügy* stb.) áll. A könyvtárnak adományozott könyv- és folyóirat-gyűjte-

mény, valamint az újságkivágások teljes feldolgozásával 2004 szeptemberében bibliográfia készült.

Sipos Győző (műfordító) könyvtárából 165 könyvet adományozott felesége a Bibliotheca Hungaricának 1999 őszén. A könyvgyűjtemény jelentős részét a 20. század első negyedéből való Remekírók képes könyvtára sorozat teszi ki.

2.7.2. Feldolgozásra váró hagyatékok

Jelenleg Gyönyör József és Zalabai Zsigmond hagyatékának rendszerezése és feldolgozása folyik.

Zalabai Zsigmond (egyetemi adjunktus, irodalomkritikus) 35 levéltári dobozból álló hagyatékának legnagyobb részét (18 doboz) a *Felvidéki utazás* című versgyűjteményének kézírata képezi, amely a honfoglalás korától kezdve a 20. század végéig megjelent szlovákiai vonatkozású, magyar nyelven íródott vagy magyar szerzők tollából származó versszövegeket tartalmazza. A Zalabai által készített egyetemi segédanyagok, előadások és jegyzetek 10 levéltári doboz terjedelműek. A *Hazai imádságféle* (Kassák Lajos és szülőföldje) című összeállítás kézírata 2 levéltári doboz.

Gyönyör József (politológus, közíró, jogász, jogtörténész) hagyatékához 517 könyv, valamint 26 levéltári doboznyi iratgyűjtemény tartozik. Az iratgyűjtemény főleg a Nemzetiségi Titkárságon végzett 1968–1983 közötti tevékenysége során keletkezett, sokrétű háttéranyagot, elemzéseket, tanulmányainak kéziratait magában foglaló és a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos fontos dokumentumokat tartalmazza.

2.8. Levél- és kéziratár

A Bibliotheca Hungarica levél- és kéziratára a szlovákiai magyarság életével kapcsolatos levéltári dokumentumokat, a szlovákiai magyar politikai pártok, társadalmi, kulturális és egyéb szervezetek és intézmények iratanyagait, közéleti személyiségek, írók, művészek levelezését tartalmazza.

A levéltár állományát 3 nagy iratgyűjtemény képezi. A legnagyobb a Csemadok 1949–1990 közötti időszakát képviselő dokumentumgyűjtemény, továbbá a Szlovák Kormány Nemzetiségi Tanácsának 1969–1991 közötti tevékenységének dokumentációja, valamint az 1990-ben megalakult szlovákiai magyar pártok (Magyar Polgári Párt, Együttélés Politikai Mozgalom) központi irattárának dokumentumai.

2.8.1. A Csemadok dokumentumgyűjteménye

A Bibliotheca Hungarica vállalta az 1990-es évek közepén súlyos anyagi helyzetbe került Csemadok központi irattárának gondozását. 1996-ban kezdődött el a szinte teljesen rendezetlen, mintegy 60 folyóméternyi levéltári anyag Somorjára költöztetése és folyamatos feldolgozása. A Nemzeti Kulturális Alap Levéltári Kollégiumának pályázati támogatásával 1996 őszén megkezdődhetett a dokumentumgyűjtemény alapleltárának elkészítése. Az azóta is folyamatosan végzett levéltári rendszerező munka eredményeként jelentős előrelépés történt az iratgyűjtemény kutathatóvá tétele terén, mely nagyban hozzájárul a szlovákiai magyarság történetének kutatásá-

hoz, segíti a Csemadok történetének megírására vállalkozók munkáját, forrásgyűjtemények kiadását, valamint történelmi kronológiák készítéséhez szolgál értékes adalékokkal.

A Csemadok-iratgyűjtemény levéltári dobozokba rendezett anyagának az alapel-tára a következő:

1. az országos közgyűlések iratai 1949–1997 (11 doboz, 31 csomó);
2. az Országos Választmány (Központi Bizottság) iratai 1951–1989 (13 doboz, 79 csomó);
3. az Országos Választmány (Központi Bizottság) elnöksége üléseinek anyagai 1949–1990 (34 doboz, 50 csomó);
4. a Csemadok helyi szervezetei évről taggyűléseinek jegyzőkönyvei 1960–1990 (28 doboz, 40 csomó);
5. a Csemadok Központi Titkárságának személyzeti iratai (káderlapok) 1949–1974 (7 doboz, 342 írat);
6. a Csemadok titkárságának egyes anyagai 1950–1990 (18 doboz, 92 csomó): irodalomnépszerűsítő munka, klubmozgalom, énekkari mozgalom, Kodály Napok, Kazinczy Nyelvművelő Napok, Fábry Zoltán Irodalmi és Kulturális Napok, Szóttés, a *Hét* kiadásával kapcsolatos anyagok, művelődéstörténeti vetélkedők;
7. országos rendezvények iratanyagai: Gombaszögi Dal- és Táncünnepély 1960–1989 (14 doboz), Zselízi Országos Népművészeti Fesztivál 1961–1991 (16 doboz), Tavasz szél vizet áraszt népzenei vetélkedő 1970–1989 (8 doboz).

A Csemadok levéltárának kutatását segíti a szervezet 1949–1959 közötti kor-szakáról készült 800 tétel tartalmazó sajtóbibliográfia, amely a szlovákiai magyar korabeli folyóiratokban megjelent, a Csemadok tevékenységéről szóló írásokat tartalmazza.

2.8.2. A Szlovák Kormány Nemzetiségi Tanácsának dokumentációja

A Szlovák Szocialista Köztársaság Nemzetiségi Tanácsát (Rada vlády SSR pre národnosti) 1969. február 14-én hozták létre. A Nemzetiségi Tanács a kormány tanácsadó, kezdeményező és koordinációs szerve volt nemzetiségi ügyekben. A Nemzetiségi Tanács 1969. április 22. és 1991. január 24. között 35 alkalommal ülésezett, és összesen 153 ügyiratot (jelentést, ellenőrző jelentést, beszámolót, információt) vitatott meg. Ezek főleg a nemzetiségi oktatással és kultúrával, az óvodák, ill. az alap- és középiskolák helyzetével, a pedagógusképzéssel, a középiskolai és egyetemi felvétellek nemzetiségi szempontból értékelhető eredményeivel, a Csemadokkal, a nyelvhasználattal, a dél-szlovákiai járások problémáival, a könyv- és folyóirat-ellátással, a népszámlálások eredményeinek elemzésével, a kisebbségek szociális helyzetével, a nemzetiségi sajtóval, a színházakkal, valamint a tudományos kutatással foglalkoztak. Az ügyiratok természetesen a magyaron kívül a rutén és az ukrán kisebbség problémáit is taglalták.

A több mint 10 000 gépelt oldalt kitevő dokumentáció a következő témakörök szerint van rendszerezve:

1. a Nemzetiségi Tanács üléseiről készített feljegyzések, jegyzőkönyvek;

2. a Nemzetiségi Tanács ülésein megtárgyalt ügyiratok és a napirendre tűzött 153 ügyiraton kívül a megtárgyalásukkal kapcsolatos egyéb dokumentáció (állásfoglalások, megjegyzések, statisztikák);

3. a Nemzetiségi Tanács titkárságának levelezése és egyéb beiktatott iratai 1968–1978 között;

4. a titkárság által készített jelentések, információk és egyéb ügyiratok főleg a kormány elnöke, alelnökei, valamint a pártközpont részére;

5. az 1961., 1970., 1980. és az 1991. évi népszámlálások dokumentumai (kérdőívek, nemzetiségi adatok stb.);

6. a titkárság által szerkesztett és kiadott *Informačný bulletin* 10 száma;

7. a nemzetiségek helyzetét szabályozó jogi normák, kormányhatározatok, párt-határozatok gyűjteménye (1952–1991);

8. a Nemzetiségi Tanács statútumai, a titkárság munkatervei;

9. az 1969-ben létesített szakbizottságok (oktatási, kulturális és közgazdasági) iratai;

10. a nemzetiségi törvényeket előkészítő 1969. évi körtvélyesi és moravanyi konferenciák dokumentumai, tanulmányok;

11. a Szlovák Nemzeti Tanács nemzetiségi bizottságának (1968–1970) ügyiratai;

12. a „harminchármas” beadványa 1989-ben és a vele kapcsolatos dokumentumok ;

13. a nyelvkérdéssel, a nyelvhasználattal, a helységnevek problémájával foglalkozó dokumentumok (1970–1982);

az 1990-ben elfogadott nyelvtörvény előkészítésének és tárgyalásának dokumentumai;

15. vegyes iratok 1968-ból;

16. a Szlovák Tervhivatal jelentései, elemzései, ill. tanulmányok (1967–1975) Dél-Szlovákia gazdasági helyzetéről;

17. a nemzetiségi kultúrával kapcsolatos dokumentumok (magyar tévéadás, kulturális egyezmények, könyv- és újságbehozatal, színház, Matesz, Thália stb.);

18. a nemzetiségi oktatással foglalkozó dokumentumok (minisztériumi jelentések, egyetemi felvételik eredményei stb.);

19. az 1990-ben (Varga Sándor miniszterelnök-helyettes hivatali ideje alatt) készült nemzetiségi titkársági dokumentumok.

A többi anyag jelenleg is feldolgozás, rendszerezés alatt áll.

A Csemadok és a Nemzetiségi Tanács levéltári anyagaihoz szervesen kapcsolódik két ismert szlovákiai magyar közéleti személyiség, Szabó Rezső és Varga Sándor által a Bibliotheca Hungarica részére adományozott személyes iratgyűjtemény.

Szabó Rezső (jogász, parlamenti képviselő, publicista) iratgyűjteménye 20 levéltári dobozból áll, amely tartalmazza az 1960-as évek végén született legfontosabb nemzetiségpolitikai dokumentumokat, az 1990-es évek nemzetiségi törvényjavaslatait, számos elemzést, háttéranyagot és a különböző tisztségei során összegyűjtött értékes dokumentumokat. A dokumentumgyűjtemény tartalmáról szóló 20 oldalas részletes jegyzék külön gyűjteményként áll a kutatók rendelkezésére.

Varga Sándor (levéltáros, tudományos kutató) 1968–1970 között a Csemadok vezető tisztségviselője volt. Munkásságának e korszakát dokumentáló, 10 levéltári doboznyi rendezett iratanyagát adományozta a Bibliotheca Hungaricának.

2.8.3. A szlovákiai magyar pártok iratai

A Magyar Polgári Párt 1989–1998 közötti tevékenységét dokumentáló irattár 50 levéltári dobozt tölt meg, mindegyik dobozban megtalálható az egyes iratok jegyzéke. A dokumentumgyűjteményben megtalálhatók a párt alapszabályai; a programjai; az egyes közgyűlések iratanyaga; az 1990., 1992., és 1994. évi országos és önkormányzati választások dokumentumai; a törvényjavaslatok; a párt hazai és nemzetközi kapcsolatainak dokumentumai; a levelezés; a különböző állásfoglalások és petíciók; stb. Az Együttélés irattára leltárának elkészítése folyamatban van.

A szlovákiai magyar politika 1990–2000 közötti történetének tanulmányozásához hasznos segítségül szolgálnak a szlovákiai magyar parlamenti képviselők által a könyvtárnak adományozott parlamenti jegyzőkönyvek. A könyvtárban megtalálható a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa 1990–1998 közötti üléseinek 363 jegyzőkönyve, valamint a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság Szövetségi Gyűlésének 1989–1992 közötti üléseinek 163 jegyzőkönyve. Ezen kívül a Szlovák Köztársaság törvénytárának (*Zbierka zákonov*) 1990–2000 közötti évfolyamai is rendelkezésre állnak.

3. A Bibliotheca Hungarica tevékenysége

Fennállása óta a könyvtár folyamatosan sokrétű közhasznú információs szolgáltatókat is ellát. A Bibliotheca Hungarica jelenleg 3 főállású alkalmazott mellett 2 állandó részmunkaidőben foglalkoztatott személy segítségével működik. Nyáron 1-1 hetet főiskolai vagy egyetemi hallgatók is besegítenek a könyvtárban folyó munkákba.

A Bibliotheca Hungarica az állami könyvtárakkal ellentétben nem kölcsönkönyvtár, hanem kutatókönyvtár. Megfelelő infrastruktúrával áll a kutatók rendelkezésére: számítógép-, szkennel- és internethasználat, fénymásolási lehetőség. Gyűjteményét egyre nagyobb számban használják fel a szlovákiai magyar művelődés történetét feldolgozó kutatók. A kézikönyvtár, a könyvállomány, a folyóirattár nyújtotta lehetőségekkel rendszeresen élnek a pozsonyi, a nyitrai és a komáromi egyetem oktatói és hallgatói. A különböző témákhoz (irodalom, nemzetiségi kérdés, helytörténet, sajtó stb.) nyújtott információkért cserébe az egyetemi hallgatók elhozzák az elkészült szakdolgozatuk egy példányát, amellyel további segítséget tudnak nyújtani a téma iránt érdeklődőknek. Így folyamatosan gyarapszik a könyvtár szakdolgozat-gyűjteménye, amelyben jelenleg 98 különböző téma áll a kutatók rendelkezésére (pl. *Fábry Zoltán és az Irodalmi Szemle, Szlovák tájak és emberek Mikszáth műveiben, Tájszavak Kéméndről, Az Új Szó nyelvhelyességi és helyesírási kérdései, Ifjúsági lapjaink nyelvhasználatáról, A szenci ö-ző nyelvjárás hangtani és alaktani leírása, Három csallóközi falu – Nyárasd, Padány, Alistál – lexikai nyelvatlasza, Nyelvtörvénykonfliktus kialakulása, Kétnyelvűség Szencen, Kisebbségi magyar gyermekirodalom Cseh-szlovákiában 1945–90, Felső-Csallóköz irodalmi hagyományai, Kódváltás a két világháború közti csehszlovákiai magyar sajtó nyelvében, A csehszlovákiai magyar*

könyvkiadás bibliográfiája 1918–1944, A Szóttos Kamara Néptáncgyűttes története és szerepe a felvidéki magyarság kulturális életében).

A Csemadok 1999-ben ünnepelte megalakulásának 50. évfordulóját, melynek alkalmából számos publikáció látott napvilágot. Jó néhány elkészítéséhez nyújtott segítséget különböző helyi szervezet történetét kutatók számára a Bibliotheca Hungarica levéltára. Több évfordulós kiállítás és kiadvány összeállításához kölcsönzött dokumentumokat és bocsátotta azokat a kutatók rendelkezésére.

A könyvtár nagyon sok helytörténeti, regionális és összegző kiadvány létrejöttében volt a kutatók segítségére (pl. Presinszky Lajos: *Felső-csallóközi arcképcsarnok*; uő: *Múltunkról a jelennek – fejezetek Lég történetéből*; uő: *Mit hagytak ránk a századok – Nagyszarva*; uő: *Somorja történelmi olvasókönyv*; Görföl Jenő–Limpár Péter: „Pacsirtaszót hallok megint”; uők: *Víz, víz, víz, víz – az 1965-ös csallóközi árvíz publicisztikai és szépirodalmi anyagai*; Tóth László [szerk.]: *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998*). A könyvtár a kutatók igényei szerint, személyesen, de akár e-mailen, telefonon, faxon is nyújt információt, küldi a kért dokumentumokat.

Információkat szolgáltat továbbá a szlovákiai magyar, de a magyarországi, a határon túli magyarság ügyeivel foglalkozó intézményeknek is. Jó kapcsolatot tart fenn Szlovákia magyarlakta területeinek könyvtáraival, és magyarországi könyvtárakkal (pl. Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár Győr, Országos Széchényi Könyvtár Budapest), intézményekkel (Teleki László Intézet, Határon Túli Magyarok Hivatala).

Évek óta szakmai és anyagi támogatást nyújt a szlovákiai magyar iskolák diákjai számára rendezett történelmi és irodalmi témájú vetélkedők szervezőinek. Társrendezője a 2006-ban immár tizedik alkalommal megrendezett szlovákiai magyar helytörténészek szakmai találkozójának (Udvard), valamint a szlovákiai magyar középiskolások részére kiírt *Múltidéző* elnevezésű történelmi vetélkedőnek.

A Bibliotheca Hungarica működéséhez elengedhetetlen az állandó állománygyarapítás és -feldolgozás. Munkatársaink a kiadók és a terjesztők prospektusaiból tájékozódhatnak az újonnan megjelent kiadványokról. Az egyes kiadók (Madách, Kalligram, Lilium Aurum, KT Kiadó) köteles példányként küldenek 1-2 kötetet az újonnan megjelent kiadványaikból. A periodikumok közül néhányat (pl. *Új Szó*, *Csallóköz*) ajándékként kap, és némelyet (pl. *Kalligram*) éves előfizetéssel szerez be a könyvtár. A szortimentkereskedelemben már nem elérhető, de a könyvtári gyűjteményből hiányzó vagy időközben elveszett dokumentumok beszerzésére az antikvárkereskedelem ad lehetőséget. Értékes kiadványokhoz jut a könyvtár magánszemélyek, intézmények által eladásra vagy ajándék címén felajánlott gyűjteményekből. Az új megjelenésű publikációkat egyes szerzők (pl. Koncsol László) személyesen, dedikálva adományozzák a könyvtárnak az utókor számára történő megőrzés érdekében. A könyvtár munkatársai igyekeznek részt venni a könyvbemutatókon, ahol a szerzőkkel a Bibliotheca Hungarica számára dedikáltatják a bemutatott kötetet. Számos intézmény ajándékba küldi az általa megjelentetett kiadványokat (pl. iskolai évkönyvek).

A könyvtár saját előállítással, fénymásolással is kiegészíti az állományát, főleg olyan dokumentumok esetében, amelyek a gyűjtőkör szempontjából alapvetően fontosak, de eredeti példányban nem szerezhetők be. Állománygyarapítás cserepartnerek, könyvtári kapcsolatok segítségével is folyik. 1999-ben a Bibliotheca Hungarica

szervezésileg nagyban hozzájárult a Szlovákiai Magyar Könyvtárosok Egyesületének megalakulásához. Azóta is folyamatos együttműködés, kölcsönös információnyújtás folyik. Az állománygyarapítást követő fontos feladat a megfelelő feldolgozás. 2005 januárjától a könyvek számítógépes feldolgozása a Szirén könyvtári szoftver segítségével történik. Ez a könyvtári program lehetőséget nyújt a tanulmánykötetek, verseskötetek analitikus feldolgozására is, segítve ezzel a kutatómunkát. 2006-ban elkezdődött a folyóiratok feldolgozása ugyancsak a Szirén könyvtári programban, így a kutatók egy keresőrendszer segítségével találhatják meg a könyvtár könyv- és folyóirat-gyűjteményét. Folyamatosan zajlik a kisnyomtatványok, a fényképparchívum és a hangarchívum változásait rögzítő jegyzékek bővítése, valamint a levéltári feltárások és hagyatékok beszerzése, rendszerezése.

3.1. Könyvtári segédletek a Bibliotheca Hungaricában

A könyvtár több szlovákiai magyar író (Szalatnai Rezső, Zalabai Zsigmond, Liszka József, Gyönyör József, Vajkai Miklós, Ág Tibor), valamint a Csallóközről szóló irodalom válogatott bibliográfiáját készítette már el. Egyéni kérésekre különböző irodalomjegyzékeket és helytörténeti bibliográfiákat (Csicsó, Alsó- és Felsőszeli), repertóriumokat (*Katedra*, *Kalligram*, *Magyar Figyelő*, *Fórum Társadalomtudományi Szemle*) is összeállítanak a könyvtár munkatársai. Folyamatban van Tózsér Árpád, Koncsol László és Turczel Lajos bibliográfiájának összeállítása, valamint a szlovákiai magyar könyvtártörténettel és könyvtárüggyel foglalkozó írások (1918–2005) szakbibliográfiájának elkészítése.

ÉVA MATUS – BEÁTA SEBŐ – ANNAMÁRIA VÉGH
THE DOCUMENTARY ACTIVITIES OF THE BIBLIOTHECA HUNGARICA

The main goal of the Bibliotheca Hungarica, that was established in 1990, is to collect and to reserve the memories, books, publications of Hungarians in Slovakia. Its mission is to provide an institutional framework for the collection of Hungarian issues relating Hungarians living in Slovakia, for its scientific process, and for the creation of a modern documentary service. The library consists of the following parts: collection of books and periodicals, post-cards, voice archive, inheritance, collection of letters and manuscripts.

Its collections of books and periodicals is more and more used by researchers, university teachers and university teachers, and workers of institutions dealing with the issues of Hungarians living in Slovakia. Important goal of the Bibliotheca Hungarica is to publish bibliographies, this is why it launched a book series titled *Miscellanea Bibliothecae Hungaricae*.

A Magyar Bizottság szerepvállalása az Új Szó és a Csemadok megalapításában

ÁRPÁD POPÉLY

ROLE OF THE HUNGARIAN COMMITTEE IN THE CREATION OF THE ÚJ SZÓ AND THE CSEMAKOK

323.1(437)"1948/1949"

323.15(=511.141)(437.6)"1948/1949"

329(437))"1948/1949"

Czechoslovakia. Nationality issue. Hungarian minority. Slovak Communistic Party. Hungarian Committee. Új Szó. Csemadok. Re-slovakisation.

A második világháború befejezése óta jogfosztott csehszlovákiai magyarság számára az 1948-as esztendő hozta meg a változást. A magyarsággal kapcsolatos állampárti döntések végrehajtása a szlovák kommunista pártvezetés melletti ún. Magyar Bizottság feladata volt, az 1948 őszén létrehozott bizottság tevékenysége azonban sajnálatos módon a (cseh)szlovákiai magyarság történetének fehér foltjai közé tartozik, annak feldolgozásával máig adós mind a szlovák, mind pedig a magyar historiográfia.

A magyar kisebbség második világháború utáni történetének bemutatására elsőként vállalkozó Juraj Zvara monográfiái az említés szintjén foglalkoztak ugyan a Magyar Bizottsággal,¹ annak tevékenységét azonban sem Zvara, sem a korszakkal foglalkozó későbbi szakirodalom nem részletezte. Zvara pár mondatos rövid leírása ráadásul több pontatlanságot is tartalmaz, amelyeket a későbbiekben általában a magyar kutatók is átvettek, tévesen közölve többek között a bizottság megalakulásának időpontját (1948. szeptember 7.), fennállásának időhatárait (1949–1951), tagjainak számát (5), valamint magát személyi összetételét is.² Ennek a hiánynak legalább részbeni pótlását, valamint a szakirodalom által tényként kezelt, a történetírók által nem ellenőrzött, ennek ellenére kézzől kézre vándoroltatott téves állítások kiigazítását célozza az alábbi tanulmány, amely a bizottság üléseiről készült feljegyzések és a szlovák pártvezetés dokumentumai alapján kísérli meg bemutatni a Magyar Bizottság megalakulásának körülményeit, tevékenységének – elsősorban az Új Szó megszervezésének és a Csemadok létrehozásának szentelt – kezdeti szakaszát, s árnyalni e két meghatározó kisebbségi intézmény megalakulására vonatkozó ismereteinket.

*

1948 februárja a magyar kisebbséget a teljes jogfosztottság állapotában találta. A kommunista hatalomátvételt követő hónapok gyakorlatilag semmiféle pozitív válto-

zást nem hoztak e téren, hiszen a kommunista párt árnyalatnyival sem folytatott kevésbé magyarellenes politikát, mint a felszámolt polgári pártok. A csehszlovák kormány és a kommunista párt 1947–1948 fordulóján még semmi jelét nem mutatta annak, hogy változtatni kívánna a magyar kisebbséggel kapcsolatos álláspontján, a magyarkérdés megoldását továbbra is a régi elgondolások alapján: a lakosságcsere és a reszlovakizáció folytatásával, a jogfosztás fenntartásával képzelte el, sőt újra és újra felmerült a magyar lakosság országon belüli széttelepítésének, valamint teljes kitelepítésének gondolata is. A kormány 1947. október 14-i ülésén Vladimír Clementis, a kommunista párti külügyi államtitkára azzal a javaslattal állt elő, kéri fel a Szovjetuniót, hogy saját németországi megszállási övezetébe fogadjon be 50 ezer magyarországi németet, hogy helyükre további szlovákiai magyarokat lehessen telepíteni. Clementis szerint a reszlovakizáció, a lakosságcsere és az utólagos kitelepítés után Csehszlovákiában maradó magyarokat úgy kellene széttelepíteni, hogy „ne alkossanak homogén egységet”.

A csehszlovák kormány mindezek alapján a szovjet kormányhoz intézett 1947. november 11-i memorandumában a csehszlovák–magyar lakosságcsere meggyorsítását s további 150 ezer magyar kitelepítésének lehetővé tétele érdekében ugyanennyi magyarországi német Németországba telepítését kérte a Szovjetuniótól.³ Moszkva reakciója a csehszlovák kérésre nem ismert, azonban annak ismeretében, hogy a szovjet vezetés ekkorra már kezdte átértékelni a csehszlovákiai magyarság kitelepítését támogató álláspontját, s azon tény alapján, hogy a terv nem valósult meg, valószínűsíthető, hogy nem támogatta azt.

Vladimír Clementis 1948. január 14-én, tehát alig egy hónappal a kommunista hatalomátvételt megelőzően még mindig arról tájékoztatta a pozsonyi kommunista pártvezetést, hogy a kormány – a kassai kormányprogramban és a Gottwald-kormány programjában is megfogalmazott elvekkel összhangban – továbbra sem szándékozik változtatni a magyar kisebbséggel szembeni politikáján. Szlovákia Kommunista Pártja (SZLKP) Központi Bizottságának Elnöksége ezek után határozatban szögezte le: úgy kell eljárni, hogy a nyilvánosság tudatosítsa, miszerint „a párt álláspontja nem változott és kisebbségi politika nem lesz”.⁴

Ilyen körülmények mellett természetesen a februári hatalmváltás sem hozott fordulatot a magyarkérdés kezelésében. A magyarellenes politika változatlan továbbélésére, sőt esetleges fokozásának lehetőségére a magyar kisebbség jogvédelmi harcát felvállaló egyik szervezet, az illegális Csehszlovákiai Magyarok Végrehajtó Bizottsága 1948 márciusában készült s az illetékes magyarországi fórumokhoz eljuttatott jelentése a következőképpen hívta fel a figyelmet: „Magyar–csehszlovák viszonylatban a csehszlovák belpolitikai fordulat aligha fog hozni kedvező változást. [...] A magyar kisebbség eltüntetésének tervét ugyan annak idején vállalta a most feloszlott szlovák és cseh reakció is, de szolidárisan a terv tervezőjével, a kassai kormányprogram megalakítójával, Klement Gottwalddal s a mögéje felsorakozó Kommunista Párttal. Csak a tájékozatlan figyelő képzele, hogy a baloldali csehszlovák demokrácia pozitív értelemben fogja megoldani a három év óta megoldatlan csehszlovákiai magyar kisebbségi kérdést. A magyar kisebbségi kérdés volt az egyetlen, amelyben a most megrostált reakciós pártok tökéletesen megegyeztek a hatalmon levő Kommunista Párttal. [...] A reszlovakizáció néven ismert akció ma sokkal erősebb mértékben folytatódik tovább és nyeli el naponként ezerszámra a

szlovákiai magyarokat. A mostani csehszlovák belpolitikai fordulat a magyarság elleni intézkedéseket valószínűleg hatályossá, teljessé és kíméletlenné fogja tenni. Ez várható a magyarság irányában az új belügyi megbízottól,⁵ aki eddig mint a csehszlovák–magyar vegyes bizottság és a csehszlovák–magyar áttelepítés vezetője kérelmetlennek bizonyult magyarellenes álláspontja érvényesítésében.”⁶

1948 februárja után valóban minden maradt a régiiben: nemcsak a lakosságcsere folytatódott tovább, nemcsak a reszlovakizáció zajlott változatlanul, hanem érvényben maradt valamennyi korábbi magyarellenes jogszabály, a központi és a szlovák állami szervek pedig sorra fogadták el és foganatosították az újabb és újabb jogfosztó intézkedéseket. A magyarokat kizárták a kommunista irányítás alatt álló Nemzeti Front különböző szerveinek az új hatalom kiépítésében meghatározó szerepet játszó ún. akcióbizottságaiból, amelyek ráadásul 1948 tavaszán Dél-Szlovákia számos járásában és településén hoztak rendeletet a magyar istentiszteleti nyelv, ill. a magyar nyelv közéletben való használatának tilalmáról.

Csehszlovákia 1948. május 9-én elfogadott új alkotmánya a nemzetiségi jogokkal nem foglalkozott, s a kisebbségek létezéséről még csak említést sem tett, ellenben leszögezte, hogy „államunk nemzetállam lesz, mentes minden ellenséges elemtől”.⁷ Hasonló szellemiségű volt a már április 21-én meghozott új iskolatörvény is, amely magyar iskolák létesítésének lehetőségével nem számolt. A május végén megtartott parlamenti választásokon a németek és a magyarok – a reszlovakizáltak kivételével – továbbra sem vehettek részt, s ugyanebben a nacionalista légkörben került sor 1948. június 11-én a magyar és német eredetű, ill. hangzású helységnevek elszlovákosítására, amely során 710 – többségében magyarulakta – település nevét cserélték fel mesterséges szlovák névvel, megszüntetve egyúttal a kisebbségek által lakott települések kétnyelvű megnevezését.⁸

A csehszlovák kommunista párt- és állami vezetésnek azonban 1948 nyarán be kellett látnia, hogy változtatnia kell a magyar kisebbséggel szembeni politikáján. Egyrészt világossá vált, hogy az ekkor már csak vontatottan haladó lakosságcsere nem hajtható végre az általa tervezett és remélt mértékben, s mindenképpen számolnia kell a magyar lakosság egy részének helyben maradásával, amelynek helyzetét idővel rendeznie kell. Másrészt ekkor már a szovjet vezetés is arra törekedett, hogy a szovjet hatalmi tömbön belül kiküszöböljön minden olyan destabilizációs tényezőt, amely negatívan befolyásolhatná az érdekszférájába tartozó országok egymáshoz fűződő viszonyát. Végezetül pedig 1948 folyamán a magyar kommunista párt- és állami vezetés is egyre határozottabb nyomást gyakorolt Prágára, s többször tudtára adta csehszlovák partnerének, hogy a két ország közötti baráti viszony megteremtésének elsőrendű feltétele a magyar kisebbség helyzetének pozitív értelmű rendezése.

A magyar pártvezetéssel történt tárgyalásokkal párhuzamosan előbb 1948. július 19-én Csehszlovákia Kommunista Pártja (CSKP) KB Elnöksége, majd szeptember 27–28-án az SZLKP KB, szeptember 30-án pedig a prágai kormány ülésén is döntés született a magyarság helyzetének rendezéséről. Az elfogadott határozatok kilátásba helyezték a magyarok csehszlovák állampolgárságának visszaadását, mezőgazdasági vagyonuk elkobzásának felfüggesztését, a Csehországba deportáltak hazatérésének lehetővé tételét, a magyar nyelvű oktatás újraindítását, magyar nyelvű sajtótermékek megjelenítését, valamint hogy a magyar lakosság a már megle-

vő társadalmi szervezetekben és egy magyar kultúregyesületben tömörülhessen. Ezzel párhuzamosan ugyanakkor megengedhetetlennek tartották bármiféle kisebbségi státútum elfogadását, magyar politikai tömörülés vagy párt létrehozását csakúgy, mint a reszlovakizáltaknak a magyarság soraiba való visszatérését, megakadályozva többek között, hogy gyermekeik magyar iskolai osztályokat látogassanak.⁹

Az SZLKP KB Politikai Titkársága már a magyarsággal kapcsolatos párt döntések előkészületei során, 1948. július 13-án határozatot hozott arról, hogy ki kell dolgozni a magyarok pártba való felvételének irányelveit, egyúttal elrendelte egy olyan bizottság felállítását, amelynek feladata lesz többek között a magyar ifjúság felkarolására, a magyar kulturális szövetség megszervezésére és magyar sajtótermékek megjelentetésére vonatkozó javaslatok előkészítése.¹⁰

A magyarkérdésekkel foglalkozó s a későbbiekben Magyar Bizottság néven fellépő bizottság létrehozására azonban meglehetősen hosszú idő elteltével, az SZLKP KB Politikai Titkárságának 1948. november 12-i ülésén került sor. A Politikai Titkárság a júliusi határozat végrehajtásával megbízott Koloman Moško¹¹ KB-titkár előterjesztése alapján a bizottság elnökévé Daniel Okáli belügyi megbízottat, tagjaivá pedig a két világháború közötti csehszlovákiai kommunista mozgalom magyar pártmunkásait: Major Istvánt, Lőrincz Gyulát, Kugler Jánost, Rabay Ferencet és titkári minőségben Fábry Istvánt nevezte ki.¹² Személyi összetétele, de még inkább elnökének személye ugyanakkor mintegy determinálta a bizottság mozgásterét és jogköreit, s előrevetítette, hogy a pártvezetés a bizottságnak nem valamiféle érdekvédelmi szerepet szán, hanem csupán a magyarsággal kapcsolatos párthatározatok előkészítését és végrehajtásának elősegítését.

A Politikai Titkárság november 12-i határozata szerint a bizottság a párt Központi Bizottságának segéd- és tanácsadó szerve lesz, semmiféle formában nem léphet fel nyilvánosan, munkáját a KB Elnökségének irányelvei alapján fogja végezni, javaslatait minden esetben az elnökségnek kell előterjesztenie, s az elnökségnek kell azokat jóváhagynia.¹³

Létrehozásával egy időben a bizottság megbízást is kapott egy magyar nyelvű lap kiadására vonatkozó javaslatok kidolgozására és előterjesztésére. A magyar kisebbség 1945 óta mindennemű magyar sajtóterméket nélkülözni volt kénytelen. A felvidéki magyarság gyakran több évtizedes múltú lapjai a front átvonulásakor, 1944 végén és 1945 elején sorra beszüntették megjelenésüket, újraindulásukat pedig az újonnan berendezkedő (cseh)szlovák hatóságok nem engedélyezték, ráadásul Gustáv Husák akkori belügyi megbízott 1945. május 18-án kitiltotta Szlovákia területéről az összes magyarországi sajtóterméket is. A Belügyi Megbízotti Hivatal ezt követően csupán három és fél év elteltével, 1948. december 15-én engedélyezte egyes magyarországi sajtótermékek szlovákiai behozatalát. Prágában, a Csehszlovákia területére deportált magyarok számára 1948. július 28-tól *Jó Barát* címmel megjelent ugyan egy magyar nyelvű hetilap, ennek terjesztését azonban Cseh- és Morvaország területére korlátozták.¹⁴

A Politikai Titkárság irányelvei szerint a létrehozandó lap a kommunista párt sajtóorgánuma lesz, hetilapként kell megjelennie, s főképp a magyar munkások, valamint a kis- és középparasztok között kell terjeszteni. Szerkesztőségét politikai utasításokkal a KB kulturális és propaganda osztálya, valamint a bizottság fogja ellátni, amelyek ügyelni fognak arra, hogy a lap a párt politikai irányvonalát kövesse. A

bizottságnak ki kellett dolgoznia a lap négyfős szerkesztőségére, címére és árára, valamint terjesztésének és előfizetői megszerzésének módjára vonatkozó tervet is.¹⁵

A Magyar Bizottság első ülésére egy héttel létrehozását követően, 1948. november 19-én, a Belügyi Megbízotti Hivatal pozsonyi helyiségeiben került sor. Az ülés fő témája, noha azon szót ejtettek a létrehozandó magyar kulturális szervezetről is, a magyar nyelvű pártlappal kapcsolatos teendők megbeszélése volt. A bizottság jóváhagyólag tudomásul vette, hogy a lap hetilapként, nagy formátumú 8 oldalon jelenjen meg, megfogalmazta azt a javaslatot, hogy címe *Új Élet* legyen, példányszámával kapcsolatban pedig arra az álláspontra helyezkedett, hogy 50 ezres példányban adják ki, noha az ülésről készült feljegyzés szerint többen, köztük Rabay Ferenc ezt alacsonynak tartották, s a 100 ezres példányszám mellett szálltak síkra.

A papír, a nyomda és a kiadáshoz szükséges pénzösszeg biztosításával Major Istvánt, az SZLKP Pravda Kiadóvállalatának vezérigazgatóját, a szerkesztőség összeállításával kapcsolatos kérdések tisztázásával Lőrincz Gyulát bízták meg, miközben a lap főszerkesztőjévé Schulz Lajost, a *Práca* című szakszervezeti napilap Párizsban tartózkodó munkatársát, politikai szerkesztőjévé Lőrincz Gyulát, gazdasági szerkesztőjévé Feder Mayer Istvánt, az *Index* című szlovák lap szerkesztőjét, a kulturális rovat szerkesztőjévé az író Fábry Zoltánt, műszaki szerkesztővé pedig Spitz Jenőt, a prágai *Jó Barát* munkatársát vagy Hargitai Ferencet, a pozsonyi *Týždeň* című hetilap szerkesztőjét javasolták. A Magyar Bizottság egyúttal úgy határozott, hogy Schulz hazatéréséig Lőrincz vezesse a lapot, amelynek politikai és ideológiai felügyeletét Major Istvánra bízta.¹⁶

A magyar pártlap létrehozásának kérdését a Magyar Bizottság magyar tagjai 1948. november 22-én egy szélesebb körű értekezleten az újjászerveződő kisebbségi magyar közélet több meghívott képviselőjével is megvitatták. A megbeszélésen, amelyen részt vett többek között Száraz József, Fellegi István, Solc István és Stern Sarolta,¹⁷ a bizottság titkára tájékoztatta a jelenlevőket a Magyar Bizottság létrejöttéről és a magyar nyelvű pártlap elindításának előkészületeiről. Fábry István közlése szerint a lapnak az SZLKP KB utasítása alapján 1948. december 1-jével kellene megjelenie, a jelenlevők azonban egyetértettek abban, hogy ez technikailag lehetetlen, mivel a lap mind ez ideig sem helyiségekkel nem rendelkezik, sem pedig szerkesztői nincsenek kijelölve.¹⁸ Fábry a szerkesztőség tagjaivá jelölt személyek névsorának ismertetése során a lap vezetőjeként már nem Schulz Lajost, hanem felelős szerkesztői minőségben Lőrincz Gyulát nevezte meg. Schulzot politikai szerkesztőként említette, műszaki szerkesztőként pedig már egyedül Hargitai Ferencet tüntette fel. Az értekezlet résztvevői a lap címével kapcsolatban Major István ajánlatára úgy határoztak, hogy *Új Szó* legyen,¹⁹ egyes példányainak árát 3 koronában, az évi előfizetés díját 150, a féléviét 75, a negyedévi előfizetését pedig 40 koronában állapították meg.

A Magyar Bizottság titkára „elsőrendű érdeknek” nevezte, hogy a lap főleg az üzemi munkásság és a kisparaszttság kezébe kerüljön, ezért szerinte terjesztését a helyi pártszervezetek mellett kinevezendő magyar sajtóreferenseknek kellene végeznük. E célból azt ajánlotta, kérjék fel az SZLKP KB-t, hogy intézzen körlevelet a magyar lakta területek pártszervezeteinek titkáraihoz, hogy egy „megbízható és odaadó magyar elvtársat” nevezzenek ki magyar sajtóreferenssé. A körlevél megírását Major István vállalta el csakúgy, mint a lap megjelenését a magyar lakosság számára

hírül adó plakát megszerkesztését is, amelyet a körlevéllel együtt jóváhagyás céljából előbb az SZLKP KB elé kellett terjeszteniük. Jellemző a kor viszonyaira, s jól érzékelteti a hatóságok részéről még ekkor is megnyilvánuló magyarellenességet, hogy az értekezlet résztvevői elhatározták: fel kell kérni a Magyar Bizottság elnökét, Daniel Okáli belügyi megbízottat, adjon utasítást a Nemzetbiztonsági Testület községi és városi kirendeltségeinek, miszerint jogos az *Új Szó* megjelenéséről tájékoztató plakátok kiragasztása, nehogy a ragasztásnál a Nemzetbiztonsági Testület tagjainak tájékoztatatlansága következtében „nehézségek” merüljenek fel.²⁰

A lappal kapcsolatos kérdések végleges tisztázására a Magyar Bizottság 1948. december 1-jén megtartott második ülésén került sor. Ezen Lőrincz Gyula – a november 22-i értekezlet döntésének megfelelően – bejelentette, hogy címe *Új Szó* lesz, szerkesztőségének összetételében azonban több módosítást is végre kellett hajtani. Miután Schulz Lajos a megkeresésre még nem reagált, politikai szerkesztővé – egyenesen Štefan Baštovanský pártfőtitkár utasítására – Barsi (Bojsza) Imrét, a pozsonyi Dunajplavba hajózási vállalat hivatalnokát, a szlovák nemzeti felkelés résztvevőjét nevezték ki. A lap pártvezetés által kijelölt irányvonalával egyetérteni nem tudó Fábry Zoltán pedig a kulturális szerkesztői tisztséget nem vállalta el, s csupán külső munkatársként mint az irodalomkritikai rovat vezetője volt hajlandó együttműködni a lappal.²¹

A Magyar Bizottság megbízta Daniel Okálit, szerezze meg Viliam Široký pártelnök hozzájárulását ahhoz, hogy a párt a lap beindításával kapcsolatos kiadásokat (irodai berendezés, fizetések és a lap első nyolc számának költségei) egymillió koronával támogassa, valamint hogy engedélyezze a magyar lakosságot a lap megjelenéséről tájékoztató „legegyszerűbb” plakát kiadását. A bizottság egyúttal síkra szállt amellett, hogy az *Új Szón* kívül más magyar nyelvű lap ne jelenjen meg, ellenezve a szakszervezetek által tervbe vett *Munka* című lap kiadását,²² s szorgalmazva a prágai *Jó Barátnak* a deportáltak 1949 első hónapjaira tervezett hazatérte utáni megszüntetését és az *Új Szóval* való egyesítését is.²³

Az 1948. november 22-i értekezlet kezdeményezése alapján az SZLKP KB Titkársága december 8-án kelt körlevelében tájékoztatta a párt területi és járási titkárságait az *Új Szó* megjelenéséről, s szólította fel őket a lap terjesztésének támogatására.²⁴ A tervezett magyar nyelvű plakát kiadására azonban, noha ennek elintézését a Magyar Bizottság is kérte Okálitól, már nem került sor. Okáli a bizottságtól kapott megbízás alapján december 2-án felkerlte ugyan Viliam Široký pártelnököt az egymillió koronás támogatás biztosítására, s tolmácsolta a bizottság magyar tagjainak a lap megjelenését hírül adó plakát kiadásának engedélyezésére vonatkozó kérését is, ez utóbbit viszont azzal a megjegyzéssel tette, hogy meg kell fontolni. Ezek után nem meglepő, hogy a Širokýval folytatott telefonbeszélgetés után Okáli december 3-án kelt levelében arról értesítette Major Istvánt, a Pravda Kiadóvállalat vezérigazgatóját, hogy mivel pártlapról van szó, a lap beindításához szükséges egymillió koronás hitelt a kiadóvállalat folyósítsa, a lap megjelenéséről tájékoztató plakát kiadását azonban Široký elutasította. Okáli arra is határozottan felhívta Major figyelmét, hogy nem megengedett a lap országos terjesztése, hanem terjesztését Dél-Szlovákia kompakt magyar lakosságú járásaira, városaira és falvaira kell korlátozni, példányszáma pedig maximálisan 50 ezres lehet.²⁵ Ezek a korlátozások nemcsak a szlovák többségű országrészek magyar lakosságát fosztották meg a magyar laphoz

való hozzájutás lehetőségétől, hanem Dél-Szlovákia reszlovakizált magyar lakosságát is, amelynek a kisebbségi magyar társadalomba való reintegrálódását a pártvezetés igyekezett minden eszközzel megakadályozni.

Az SZLKP KB Elnöksége 1948. december 9-én hagyta jóvá az *Új Szó* kiadására Daniel Okáli által előterjesztett javaslatot. A javaslat és az elfogadott határozat ugyancsak kiemelten figyelmeztet arra, hogy a lap példányszáma Široký utasításai szerint nem haladhatja meg az 50 ezret, terjesztése pedig kizárólag a magyarlakta járásokban engedélyezett.²⁶

Ilyen előzményeket követően 1948. december 15-én jelent meg a hetilapként induló *Új Szó* első száma. Bár a lap kezdettől fogva a kommunista párt orgánuma, kiadója pedig a párt Pravda Kiadóvállalata volt, fejlécén kezdetben a csehszlovákiai magyar dolgozók heti-, majd napilapjának nevezte magát, amit csak 1952. május 21-én váltott fel a valós helyzetét tükröző „Szlovákia Kommunista Pártja napilapja” meghatározás. Fő- és felelős szerkesztője Lőrincz Gyula, szerkesztői Barsi (Bojsza) Imre, Federmayer István és Hargitai Ferenc voltak. Lőrincz, akit a későbbiekben a Csemadok elnökévé is megválasztottak, majd az 1950-es évek első felében az SZLKP KB-ban és a prágai parlamentben is helyet kapott, saját elmondása szerint csupán szükségmegoldásként vállalta el a lap főszerkesztői tisztségét.²⁷ E számos funkció egyidejű ellátását tehernek érző Lőrincz 1955 februárjában abban a reményben vált meg az *Új Szótól*, hogy végre eredeti hivatásának, a festészetnek szentelhesse magát, 1968 viharos napjaiban azonban ismét ő került a lap élére.

A lap első számának *Induláskor* című vezércikkét Major István írta, a pártvezetés utasítására azonban nem szignálhatta azt, mint ahogy – Fábry Zoltán *Az első szó* című esszéje kivételével – név nélkül jelent meg a szám összes többi cikke, riportja és beszámolója is. Írásában Fábry, a rá jellemző drámai hangon, többek között a következő mondatokkal indította útjára az *Új Szót* és a kisebbségi magyar szellemiség új korszakát: „Mi majd négyéves késéssel lépünk a béke küszöbére. Behozhatatlan hátránnyal, de le nem becsülhető előnnyel indulunk: tiszták maradtunk, emberek maradtunk. [...] Történelmi tévedésből kerültünk a vádlottak padjára, melyet azonban most emelt fővel elhagyhatunk.”²⁸

Az *Új Szó* létrehozásával kapcsolatos szervezési munkálatok tehát 1948. december első felében befejeződtek, s a hónap közepén megjelent első száma is, a lapal kapcsolatos különböző kérdések a következő hónapokban is több alkalommal szerepeltek a szlovák pártvezetés és a Magyar Bizottság üléseinek napirendjén. A pártvezetés, ill. az időközben Ondrej Pavlík tájékoztatásügyi megbízottal, valamint Ladislav Novomeský oktatás- és népművelésügyi megbízottal kiegészített bizottság szlovák tagjai részéről a legtöbb bíráló a reszlovakizáltak közötti és az ország szlováklakta régióiban való terjesztése, az engedélyezett 50 ezres helyetti 90 ezres példányszáma, valamint „helytelen irányvonala”, vagyis a magyarországi politikai és kulturális élet túlzott népszerűsítése miatt érte a lapot, s közvetve a Magyar Bizottságot. A legfelsőbb szintű szlovák pártszervek ezért 1949 első hónapjaiban több intézkedést hoztak a lap példányszámának csökkentéséről, a reszlovakizáltak közötti és a szlováklakta járásokban való terjesztésének tilalmáról, valamint irányvonalának megváltoztatásáról.²⁹

Az SZLKP KB Elnöksége 1949. február 5-én határozatot hozott az *Új Szó* napilappá való átalakításáról is,³⁰ amit a Magyar Bizottság február 16-án jóváhagyólag tu-

domásul vett.³¹ Az 1949. május 1-jével napilappá átalakuló *Új Szó* ezt követően a pártállam bukásáig, azaz 1989-ig a (cseh)szlovákiai magyarság egyetlen engedélyezett napilapja maradt. A rendszerváltás után a *Szabad Földműves Újság*, ill. a *Szabad Újság* napilapként való megjelentetésével (1991–1993) történt ugyan kísérlet egy újabb magyar napilap indítására, az azonban az *Új Szó* negyvenéves monopóliumával nem tudta felvenni a versenyt, így az egykori pártlap jelenleg is a felvidéki magyarság egyetlen napilapjaként jelenik meg.

*

A magyar nyelvű pártlap kiadásának előkészítéstét követően a Magyar Bizottság legfontosabb feladata a pártvezetés által ugyancsak 1948 nyarán kilátásba helyezett magyar kultúregyesület létrehozása volt. Az SZLKP KB Elnöksége 1948. december 9-én, azzal egy időben, hogy jóváhagyta az *Új Szó* kiadására előterjesztett javaslatot, a Magyar Bizottságot pedig kiegészítette Ondrej Pavlík tájékoztatásügyi megbízáttal, valamint Ladislav Novomeský oktatás- és népművelésügyi megbízáttal, egyúttal megbízta a bizottságot a magyar kultúregyesület megszervezésével is.³²

A bizottság a december 9-i megbízás alapján december 20-án terjesztette a szlovák pártvezetés elé „a csehszlovákiai magyar dolgozók keretszervezeteinek” létrehozására vonatkozó javaslatát, amely a magyar kulturális szövetségen kívül egy magyar nőszövetség és az országos ifjúsági szövetségen belüli magyar helyi csoportok létrehozásával számolt.³³ A javaslatnak a kulturális szervezet létrehozásával foglalkozó fejezete szerint a szövetség legfőbb célja a csehszlovákiai magyar dolgozók népi demokratikus szellemben való nevelése és a szocializmusnak való megnyerése lenne, tevékenysége pedig többek között műkedvelő színjátszó körök szervezésére, kulturális előadások rendezésére, szocialista szemináriumok, szlovák és orosz nyelvtanfolyamok szervezésére, könyvek és az olvasókat a népi demokrácia szellemében nevelő kulturális hetilap kiadására, valamint a szlovák kulturális szervezetekkel közös ünnepségek szervezésére terjedne ki.³⁴

A létrehozandó magyar kultúregyesület alapszabálytervezetét a Magyar Bizottság szlovák tagjai és Fábry István, a bizottság titkára közötti megegyezés alapján Ondrej Pavlík tájékoztatásügyi megbízott készítette el, aki a megbízotti hivatal által kidolgozott tervezetet a bizottság 1949. január 7-i ülésén ismertette. A kizárólag az alapszabály-tervezet megvitatásával és a kultúregyesület létrehozásával kapcsolatos kérdések megtárgyalásának szentelt bizottsági ülésen azonban nem várt vita bontakozott ki az alapszabály-tervezetnek az egyesület tagságáról rendelkező 5. §-a körül, amely a reszlovakizáltakat, s ezáltal a magyar lakosság nagy részét megfosztotta volna a magyar kultúregyesületben való tagság jogától. A vitatott paragrafus többek között kimondta: „Az egyesület rendes tagja lehet az, aki politikailag és erkölcsileg kifogástalan csehszlovák állampolgár, betöltötte 18. életévét, nem reszlovakizált és az egyesület alapítása napján is magyar nemzetiségűnek vallotta magát.”³⁵ Miután a bizottság magyar tagjai a reszlovakizáltak Csemadok-tagságát lehetetlené tévő kitéltet elfogadhatatlannak minősítették, a szlovákok viszont a pártvezetés azon álláspontjára hivatkozva, hogy „a reszlovakizáltakat következetesen szlovák nemzetiségűnek kell tekinteni”, ragaszkodtak a rendelkezésnek az alapszabályba

való belefoglalásához, a bizottság január 7-i ülése nem tudott határozni a kérdésben.

A Magyar Bizottság az egyesület 24 fős központi választmánya és 5 fős ellenőrző bizottsága tagjainak kiválasztásával Fábry Istvánt, alakuló közgyűlése küldötteinnek kiválasztásával Rabay Ferencet, az alakuló közgyűlés és előkészítő bizottsága megszervezésével Kugler Jánost, a kultúregyesület *Új Szóban* és a rádióban való népszerűsítésének biztosításával Lőrincz Gyulát bízta meg. Ladislav Novomeský oktatás- és népművelésügyi megbízott felvetése alapján egyúttal megfogalmazta azt a javaslatot, hogy mivel az alakuló közgyűlés egyben politikai esemény is lesz, az ünnepi beszédet Viliam Široký pártelnök tartsa meg.³⁶

A bizottság a kultúregyesület előkészületi munkálatainak elvégzésére 10 napos határidőt állapított meg, az alakuló közgyűlés időpontját pedig február elejére irányozta elő, egyik időpontot sem sikerült azonban betartani. A szlovák párt- és állami szervek ugyanis az egyesület előkészítő bizottságának, az alakuló közgyűlés küldötteinnek és vezetőségének kiválasztásánál éberren ügyeltek arra, nehogy az egyesület a reszlovakizáltakra is kiterjessze munkásságát, s nehogy olyan személyek kerüljenek az élére, akik azt a kulturális tevékenység mellette netán érdekképviselői munkát is kifejtő szervezetté alakítanák. Az egyesület előkészítő bizottságából a Magyar Bizottság szlovák tagjai törölték több ismert és befolyással bíró régi magyar kommunista nevét, az alakuló közgyűlés küldötteiként pedig csakis a járási pártbizottságok által kijelölt, nem reszlovakizált magyarok jöhettek számításba, akik névsorát ráadásul az illetékes járási párttitkárnak, majd pedig az SZLKP KB káderosztályának is jóvá kellett hagynia. A pártvezetés káderosztálya vizsgálta meg az egyesület vezetésébe jelölteket is, ahova általában szintén csupán olyan személyek beválasztását engedélyezte, akik vagy teljesen ismeretlenek voltak a magyar tömegek előtt, vagy régi munkásmozgalmi múltjuknál fogva ismertek voltak ugyan, az egyesület ügyeinek intézésébe azonban érdemben nem tudtak beleszólni.³⁷

Ilyen körülmények között az egyesület alakuló közgyűlésének összehívására sem kerülhetett sor az eredetileg tervezett február eleji időpontban. Az előkészületi munkálatok elhúzódása miatt az SZLKP KB Elnöksége már 1949. február 5-én határozatban mondta ki a magyar kultúregyesület mielőbbi megalapításának szükségességét, az ezt követően kitűzött február 26-i időpontot azonban szintén nem sikerült betartani, ezért a Magyar Bizottság az alakuló közgyűlés idejét végül március 5-re helyezte át.³⁸

Az alakuló közgyűlés pontos programjának, a meghívandó küldöttek névsorának, valamint a megválasztandó központi vezetőség személyi összetételének véglegesítésére – az SZLKP KB káderosztályának jóváhagyását követően – a Magyar Bizottság 1949. március 2-i ülésén került sor. A bizottság a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete³⁹ néven létrehozandó egyesület elnökévé Fábry Zoltánt, központi titkárává – az eredetileg javasolt, ám jóvá nem hagyott Balogh-Dénes Árpád helyett – Fellegi Istvánt, ügyvezető elnökévé Major Istvánt, alelnökévé Kugler Jánost, a központi titkár helyettesévé Kertész Kálmánt, jegyzőkönyvvezetőjévé Breuer Ilonát, pénztárosává Lenger Zsófiát, ellenőreivé Rabay Zoltánt és Solc Istvánt javasolta. Mivel Široký pártelnök az alakuló közgyűlés ünnepi beszédének megtartását elutasította, s Ladislav Novomeskýt vagy Ondrej Pavlíkot ajánlotta maga helyett ünnepi szónoknak, Novomeský azonban egyéb elfoglaltsága miatt az alakuló közgyűlésen nem

vehetett részt, az ünnepi szónoklatot szlovák részről Pavlík megbízottnak, magyar részről Fábry Zoltánnak kellett volna megtartania.⁴⁰

A bizottsági ülést követően a Magyar Bizottság Major István, Lőrincz Gyula, Rabay Ferenc és Daniel Okáli összetételű négyfős küldöttsége az SZLKP KB Szervező Titkárságán egyeztetette az alakuló közgyűlés részleteit és az azon megválasztandó vezetőség személyi összetételét. Itt Ondrej Pavlík kezdeményezésére megállapodás született arról, hogy az egyesület a Tájékoztatás- és Művelődésügyi Megbízotti Hivatal irányítása alá fog tartozni, az alakuló közgyűlésen felszólaló Pavlík a szlovákok, a magyar felszólaló pedig a magyarok részéről megnyilvánuló sovinizmust fogja elítélni, valamint hogy a szónokoknak hangsúlyozniuk kell, miszerint a létrehozandó egyesület nem valamiféle félpolitikai szervezet, hanem kulturális egyesület lesz. A Szervező Titkárság az egyesület szűkebb körű vezetőségére előterjesztett javaslatot azzal a módosítással hagyta jóvá, hogy a központi titkár helyettese Kertész Kálmán helyett Fábry István legyen, a más pártfeladattal megbízott Rabay Zoltán a kultúregyesületben ne vállaljon tisztséget, ellenben kapjon helyet a vezetőségben Rabay Ferenc és Lőrincz Gyula is.⁴¹

A megalakítandó magyar kultúregyesület vezetőségének kérdése az alakuló gyűlésig hátralevő két nap során további megbeszélések tárgyát képezhette az egyesület megszervezésével megbízott Magyar Bizottság képviselői és a szlovák pártvezetés között, az 1949. március 5-i alakuló közgyűlésen megválasztott vezetőség személyi összetétele ugyanis jelentősen eltért mind a bizottság által javasolttól, mind pedig az SZLKP KB Szervező Titkársága által módosítottól. A Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete, a Csemadok élén álló központi vezetőség elnökévé az eredetileg e posztra felkért Fábry Zoltán helyett Lőrincz Gyulát, alelnökévé Kugler János mellett Egri Viktort, a központi titkár helyettesévé a Magyar Bizottság által javasolt Kertész Kálmán, ill. a Szervező Titkárság által jóváhagyott Fábry István helyett végül Wetzler Dórát választották, az ügyvezető elnöki posztot pedig betöltetlenül hagyták.⁴²

Az utolsó pillanatban bekövetkezett személyi változások okairól csupán részleges információkkal rendelkezünk. A Csemadok megalakulásáról beszámoló pozsonyi magyar konzuli jelentések szerint Fábry Zoltán az egyesület kijelölt vezetőségének összetétele, s minden bizonnyal jövőbeli függetlenségének megkérdőjelezhető volta és érdekvédelmi szerepvállalásának lehetetlenné tétele miatt utasította vissza az elnöki megbízatást. Major István azért nem vállalhatta el az ügyvezető elnöki tisztséget, mivel 1946-ban reszlovakizált, a szlovák párt- és állami szervek pedig az egyesület fennállásának első évében határozottan ellenezték még a reszlovakizáltak egyszerű Csemadok-tagságának lehetővé tételét is.⁴³ Lőrincz Gyula tehát az utolsó pillanatban, az *Új Szó* főszerkesztői tisztségéhez hasonlóan szükségmegoldásként vállalta el a Csemadok elnöki tisztét is, e két, önmagában is tekintélyt kölcsönző poszt egyidejű betöltése mindenestre több évtizedre a csehszlovákiai magyar közélet meghatározó személyiségévé, a magyar kisebbség első számú reprezentánsává avatta őt. Egri Viktor második alelnökké és Wetzler Dórának a központi titkár helyettesévé való megválasztásának hátterét nem ismerjük, az azonban valószínűsíthető, hogy a pártvezetés tudta és előzetes hozzájárulása nélkül nem kerülhetett rá sor.

A magyar kultúregyesület megalakulását követő hónapokban az egyesület tevékenységével kapcsolatos legvitatottabb kérdések közé a reszlovakizáltak Csemadok-tagságának és az egyesület érdekképviselési szerepvállalásának lehetősége tartozott. Miután Viliam Široký, az SZLKP elnöke a Csemadok alakuló közgyűlése előtt hozzájárult ahhoz, hogy az egyesület alapszabályából kimaradjon a reszlovakizáltak tagságát tiltó szövegrész, a közgyűlés a vitatott szövegrész nélkül hagyta jóvá az alapszabályt, a kérdés azonban ezzel még korántsem zárult le, s az egyesület alapszabályának jóváhagyása is elhúzódott.

A reszlovakizáltak Csemadok-tagsága fő ellenzőjének számító Ondrej Pavlík tájékoztatásügyi megbízott előbb körrendeletben tiltotta meg a reszlovakizáltak és a Magyarországról áttelepültek részvételét a magyar kultúregyesület munkájában, majd a Magyar Bizottság 1949. május 11-i ülésén Lőrincz Gyula Csemadok-elnököt is utasította, hogy hasonló tartalmú körlevélben szólítsák fel az egyesület alakulófélben levő helyi szervezeteit a reszlovakizáltak és áttelepültek felvételének visszautasítására.⁴⁴ A Daniel Okáli vezette Belügyi Megbízotti Hivatal 1949. május 19-én Lőrincz Gyulához intézett levelében többek között éppen a reszlovakizáltak Csemadok-tagságát kizáró részek elhagyása miatt utasította vissza az egyesület alakuló közgyűlésén elfogadott alapszabály jóváhagyását, amit végül csupán június 15-én, Viliam Široký ismételt közbeavatkozása után volt hajlandó megtenni. A Viliam Široký és Lőrincz Gyula által véglegesített alapszabály a reszlovakizáltak Csemadok-tagságát már nem szabályozta, a több mint egy éven keresztül húzódó vitát pedig végül az SZLKP KB Elnökségének 1950. január 6-i határozata zárta le, amely kimondta, hogy minden csehszlovák állampolgár tagja lehet a Csemadoknak.⁴⁵

A szlovák párt- és állami vezetés a Csemadok tevékenységét igyekezett kezdetől fogva a kulturális életre korlátozni, s éberren ügyelt arra, nehogy az egyesület esetleg érdekvédelmi tevékenységet is kifejtő szervezetté váljon. A Csemadok ennek ellenére hamarosan a magyarok régió legnépesebb és legbefolyásosabb társadalmi szervezetévé vált, amelyben a magyar lakosság egészen az 1989-es rendszerváltásig hajlamos volt nem csak kultúregyesületet, hanem érdekképviselési szervezetet is látni.

*

Az SZLKP KB tanácsadó és segédszerveként működő Magyar Bizottság elsődleges feladata a szlovák pártvezetés magyarsággal kapcsolatos döntéseinek előkészítése és végrehajtása volt. A bizottság magyar tagjai mind a párt bizalmát élvező régi pártmunkások voltak, az eddig feltárt levéltári dokumentumok mégis arról tanúskodnak, hogy több esetben is szembekerültek a szlovák pártvezetés irányvonalával, ill. azt a bizottságban képviselő szlovák politikusokkal. A Magyar Bizottság szlovák tagjai korábban aktív szerepet vállaltak a magyarellenes intézkedések végrehajtásában, 1948–1949 folyamán azonban paradox módon a magyarság helyzetének rendezésében, a magyar lakosságnak az ország politikai, gazdasági és társadalmi életébe való újbóli integrálásában kellett közreműködniük. Megmutatkozott ez a szembenállás a reszlovakizáltak nemzeti hovatartozásának eltérő megítélésében, de a magyar nyelvű pártlap és a magyar kultúregyesület létrehozásával kapcsolatos számos más kérdésben is.

A jogfosztás évei után állampolgári és kisebbségi jogait visszaszerezni igyekvő magyar lakosság ráadásul sok esetben szintén a Magyar Bizottsághoz fordult sérelmei orvoslásának előmozdítása érdekében, ami a szlovák pártvezetésben azt a gyanút keltette, mintha a bizottság a Központi Bizottságot megkerülve a párt önálló magyar szekciójaként, valamiféle „csehszlovákiai magyar kommunista pártként” próbálna fellépni. Nem nézte jó szemmel a pártvezetés a Magyar Bizottság magyar tagjainak, különösen Lőrincz Gyulának és Fábry Istvánnak a – magyar kisebbség érdekvédelmét ekkor még felvállaló – pozsonyi magyar főkonzulátus munkatársaival fenntartott szoros kapcsolatát sem, gyakran ugyanis éppen a Magyar Bizottságtól szerzett értesülések tették lehetővé a főkonzulátusnak és a magyarországi pártvezetésnek, hogy a jogsértések ellen szót emelhessenek.

Ebben a bizalmatlan légkörben nem meglepő, hogy a pozsonyi pártközpont a Magyar Bizottságot nem tűrte meg sokáig, s nem egész egyéves fennállását követően máris a felosztatásáról határozott. Felszámolásának közvetlen oka az osztályszempontból és politikailag megbízhatatlannak minősített magyarok 1949 őszén tervbe vett Csehországba telepítése elleni magyarországi tiltakozás, ill. az ún. Dél-akció előkészítésében közreműködő, a magyarországi fellépést követően azonban felbátorodó Magyar Bizottságnak az osztályszempontúnak feltüntetett akció egyoldalú magyarelleses éle ellen ugyancsak szót emelő 1949. október 14-i tiltakozása volt.⁴⁶ Az SZLKP KB Elnöksége a Dél-akció elleni fellépése és a magyar főkonzulátussal fenntartott kapcsolatai miatt 1949. október 21-én a Magyar Bizottság felosztatásáról határozott, azzal, hogy titkára, Fábry István továbbra is az SZLKP KB Titkárságának magyar ügyekben illetékes referense marad.⁴⁷

Melléklet⁴⁸

1. Feljegyzés a Magyar Bizottság 1948. november 19-i üléséről

Z á z n a m

o l. schôdzke, konanej dňa 19. novembra 1948 na Povereníctve vnútra v prítomnosti súdruhov Štefana Majora, Štefana Fábryho, Lörinca, Kuglera, Rabayho a Dr. Okáliho.

1./ Menovaných súdruhov som vyzoomel na základe informácií s. Mošku, že pri Predsedníctve ÚV KSS bola utvorená maďarská komisia, ktorá pozostáva z vyššie uvedených súdruhov.

Zdôraznil som, že komisia je pomocným orgánom Predsedníctva strany a jej úkolom je:

- a/ vykonávať príkazy predsedníctva,
- b/ podávať iniciatívne návrhy pri riešení maďarskej otázky,
- c/ komisia medzi maďarskými súdruhmi iniciatívne vystupovať nesmie.

2./ Bola prerokovaná otázka časopisu strany, ktorá má byť vo smysle politickej dohody vydávaná v maďarskej reči.

V tomto smere boly konkrétne prejednané výšuuvedené úkoly a určení súdruhovi-a, ktorí majú práce s tým spojené vykonávať a dňa 26. novembra 1948 o 10. hod. na porade na Povereníctve vnútra majú o vykonaných prácach referovať.

a/ členovia komisie vzali na vedomie, že časopis má byť týždenník, má vychádzať na 8 stranách veľkého formátu,

b/ na návrh s. Kuglera komisia navrhuje, aby názov časopisu bol „Új Élet“ (Nový život),

c/ komisia navrhuje, aby časopis bol vydávaný v 50.000 exemplároch, pričom niektorí súdruhovia (Rabay) považovali tento za nízky a navrhovali vydávať 100.000 exemplárov,

d/ otázky spojené so zadovážaním papiera, tlačiarne, úpravy, finančných otázok atď. má do uvedenej lehoty dojednať s. Major, ktorý v tejže lehote má vypracovať i konkrétny rozpočet administrácie, redakcie a nákladu časopisu po stránke personálnej a materiálnej

d/ otázky redakcie má dojednať do uvedenej lehoty s. Lörinc, pričom komisia navrhuje aj politický a ideologický dohľad nad časopisom, vykoná s. Major, hlavný redaktor Ľudovít Šulc, spoluprac. „Práce“, nateraz v Paríži, s. Lörinc, ktorý do príchodu menovaného je hlavným a polit. redaktorom časopisu.

Za hospodárskeho redaktora navrhuje komisia Štefana Federmajera, nateraz redaktora Indexu.

Za kultúrneho redaktora Zoltána Fábryho, nateraz v Štose,

za technického redaktora Eugena Spitzu, nateraz v časopise „Jó Barát“ v Prahe, alebo redaktora Mezeyho (Hargitayho), nateraz redaktorom Týždňa v Bratislave.

S. Lörinc bol súčasne poverený, aby s menovanými prerokoval i otázku služobných požitkov.

e/ Otázku umiestnenia administratívnych a personálnych otázok má dojednať s. Major so s. Fábrym.

Komisia navrhuje, aby administrácia bola pričlenená k „Pravde“, kde by bola jednotlivo vedená, ktorú prácu by vykonával s. Ružiak.

V administrácii by pracovala s. Alžbeta Salcerová, nateraz u fy Dunaj.

f/ otázku robotníckych a roľníckych dopisovateľov má po organizačnej stránke do uvedenej lehoty previesť s. Kugler,

g/ otázku rozširovania časopisu, kolportáž atď., vybudovanie siete kolportérov na južnom Slovensku má vykonať do uvedenej lehoty s. Rabay.

Maďarská komisia vyššie uvedené konkrétne návrhy predloží Predsedníctvu Strany 26. novembra 1948.

3./ Komisia súčasne rokovala zásadne o otázkach maďarského kultúrneho spolku.
Povereník: Dr. Okáli

Forrás: Slovenský národný archív, Povereníctvo vnútra, 193. d., 236/48 sekr.

2. Feljegyzés a Magyar Bizottság 1948. december 1-jei üléséről

Z á z n a m

o II. schôdzke, konanej dňa 1. decembra 1948 na Povereníctve vnútra v prítomnosti súdruhov Štefana M a j o r a, Štefana F á b r y h o, L ö r i n c a, K u g l e r a a Dr. Okáliho.

Súduh R a b a y sa ospravedlnil pre chorobu.

Komisia prerokovala otázky súvisiace s vydávaním strannického časopisu a v tejto veci súdruhovia referovali takto:

1/ S. Lörinc referuje, že časopis má mať názov „Új Szó“.

2/ Žiadosť o povolenie bola predložená na Povereníctvo vnútra 30. novembra 1948.

Rozhodnutie vyurguje dňa 2. XII. 1948 s. Dr. Okáli.

3/ Vo veci splynutia časopisu „Jó Barát“ v Prahe s časopisom „Új Szó“ je komisia toho názoru, aby časopis „Jó Barát“ po odchode náboristov z Čiech vydávaný nebol, keďže záujem Strany je, aby bol vydávaný jeden časopis dobrej úrovne.

Komisia prosí, aby prípadné zariadenie administrácie „Jó Barát“ bolo prenechané novému časopisu, keďže tento začína od piky.

4/ Ohľadom členov redakcie na návrh s. Baštovanského politickým redaktorom má sa stať s. Bojsa, zamestnaný predtým v Dunajplavbe v Bratislave.

Z redakcie časopisu „Týždeň“ uvoľní s. Dr. Husák redaktora Hargitayho.

Z časopisu „Index“ má byť uvoľnený redaktor Federmajer, ktorého však treba najprv preveriť.

S. Zoltán Fábry, Štós, je ochotný spolupracovať len ako externý spolupracovník a viesť rubriku literárnej kritiky.

S. Šulc z Paríža odpoveď ešte nedal.

5/ Súčasne bolo predložené zrkadlo I. čísla časopisu.

Dr. Okáli upozorňuje, že časopis má sa zaoberať s právnymi otázkami, vzťahujúcimi sa na riešenie štátoprávneho postavenia Maďarov na Slovensku a v I. čísle časopisu mal by byť uverejnený preklad zák. 245/48 s príslušným komentárom, nakoľko maďarské obyvateľstvo o tomto zákone nie je informované, pričom nadobudnutie štátneho občianstva je podmienené složením sľubu dľa ods. 1. § 1. cit. zákona do 90 dní, a to od 17. novembra 1948.

Súduh Major referoval vo veciach administrácie:

a/ Časopis má výhľad, že pre administráciu obdrží miestnosti red. čas. „Týždňa“ na Stalinovom námestí, ktoré sa majú v dohľadnej dobe uvoľniť,

b/ zaistil 5 zamestnancov pre administráciu a ohľadom prednostu administrácie rozhodne sa v týchto dňoch.

c/ vo veci zariadenia oznamuje, že časopisu bola uvoľnená kancelária zariadenia. Nemôže však obdržať písacie stroje a počítačový stroj.

Dr. Okáli prehlasuje, že sa pokúsi tieto stroje zadovážiť.

d/ Komisia žiada, aby strana pre začiatok uvoľnila zálohu cca 1,000.000.- Kčs na kancelárske zariadenie, platy a náklad na prvých 8 čísiel časopisu.

Súhlas s. Širokého zadováží 2. XII. Dr. Okáli.

e/ Maďarskí súdruhovia komisie žiadajú, aby bol vydaný najjednoduchší plakát, ktorým by sa maďarské obyvateľstvo upozornilo na vydávanie časopisu.

Súhlas zadováží Dr. Okáli od s. Širokého.

6/ Maďarskí súdruhovia upozorňujú na to, že SOR chce vydávať z Maďarska tiež maď. časopis „Munka“, ktorý má mať zábavný charakter a do ktorého majú byť údajne pribratí meštiackí maďarskí redaktori, ako Rehorovský, Egri Viktor, atď., ba dokonca pomýšľajú s povolaním Šulc Náciho z New Yorku.

Komisia jednohlasne stavia sa proti tomu, aby okrem časopisu „Új Szó“ bol vydávaný iný maďarský časopis a najmä so zamýšľaným zameraním.

Dr. Okáli komisiu informuje, že Strana sa rozhodla pre vydávanie len jedného časopisu.

Otázka kolportáže:

Súdruh Kugler referuje v tom smysle, že s. Rabay dôverníkov, resp. kolportérov v jednotlivých okresoch a obciach nezískal. Poukazuje na to, že s. Moško ohľadom získania kolportérov prehlásil, že nato je dosť času.

7/ Komisia zaoberala sa na dotaz niektorých súdruhov s právnym postavením reslovakizantov a osôb určených na výmenu dľa zákona 145/46 Sb. vzhľadom na ustavenie ods. 3 § 1 z. 245/48 Sb.

Dr. Okáli v tomto smere informuje Komisiu, že reslovakizanti majú právne nároky „ex tuc“, t. j. napríklad baníci v Rožňave majú nárok na doplatok na ich starobné, penziu, atď.

Otázka má byť vyriešená i Sborom povereníkov – ak sa tak už nestalo.

Vo veci osôb, ktoré majú takzv. biele lístky, informuje, že výmena končí dňom 31. decembra 1948, v dôsledku čoho príslušný orgán, t. j. českoslov.- maď. SK určí tento deň ako takzv. „Stichtag“, ktorým zaniká právna účinnosť bielych lístkov a právo výhod rezultujúcich z rozhodnutia č. 7 SK.

8/ S. Fábry oznamuje, že oblastný tajomník Strany v Rimavskej Sobote povolil, aby v okrese Šafárikovo (Tornaľa) konaly sa informačné schôdzky maďarských súdruhov.

Na túto okolnosť má byť upozornený organizačný sekretariát, čo zariadi s. Fábry, keďže strannícke schôdzky by mali byť zásadne spoločné pre maďarských i slovenských súdruhov.

9/ Maďarskí súdruhovia navrhujú, aby sa konalo školenie maďarských členov.

V tomto smere treba dožiadať kult.-propagač. odd. – s. Šafranka.

V Bratislave dňa 1. decembra 1948.

Povereník vnútra: Dr. Okáli

Forrás: Slovenský národný archív, Povereníctvo vnútra, 193. d., 236/48 sekr.

3. Feljegyzés a Magyar Bizottság 1949 január 7-i üléséről

Z á z n a m

o zasadnutí Maďarskej komisie dňa 7. januára 1949 v prítomnosti členov: s. povereníka Novomeského, s. povereníka Dr. Pavlíka, povereníka Dr. Okáliho, Majora, Fábryho, Lörinca, Kuglera, Rabayho.

Predmet rokovania:

Utvorenie kultúrneho spolku maďarských pracujúcich na Slovensku.

1/ S. povereník Dr. Pavlík prečítal stanovы spolku, ktoré boly vypracované Povereníctvom informácií a osvety.

Diskusia sa rozvinula len ohľadom toho ustanovenia stanov, že členom spolku nesmú byť reslovakizanti. Maďarskí súdruhovia dôvodili tým, že v mnohých obciach

reslovakizanti najmä staršia generácia nevedia po slovensky a v dôsledku tohto ustanovenia stanov boli by prakticky vyradení z kultúrnej práce. Dľa ich názoru bolo by práve želateľné, aby spolupráca medzi slovenským a maď. obyvateľstvom na juž. Slovensku prehlbovala sa i tým, že nielen reslovakizanti, ale i Slováci mohli by účinkovať v maďarských kultúrnych ustanovizniach (napr. v divadelných krúžkoch, spevokolochoch, atď.).

Slovenskí súdruhovia trvali na tomto ustanovení vzhľadom na rozhodnutie vedenia strany, dľa ktorého reslovakizanti majú sa do dôsledkov považovať za osoby slov. národnosti. Spolupráca Slovákov a Maďarov je stanovami nielen umožnená, ale aj práve priamo príkazom pre všetkých komunistov.

Po tejto diskusii byly úkoly spojené s utvorením kultúrneho spolku maďarských pracujúcich rozvrhnuté takto:

a/ súdr. povereníkovi Dr. Pavlíkovi sa ukladá, aby do 7 dní doručil všetkým členom maďarskej komisie po 1. exemplári osnovy stanov spolku,

b/ súdr. Štefanovi Fábrymu sa ukladá, aby do 10 dní za súčinnosti a po schválení kádrového oddelenia ÚSKSS navrhol 24 súdruhov z radu robotníkov, matorolníkov a pracujúcej inteligencie, 24 členného ústredného výboru a päťčlenného dozorného výboru, z ktorých polovica musí mať bydlisko v Bratislave, alebo na okolí.

3/ súdr. Kuglerovi sa ukladá, aby pripravil za súčinnosti prípravného výboru valné shromaždenie, ktoré sa má vydržiavať v Bratislave začiatkom mes. februára 1949.

4/ súdr. Dr. Okáli ponúka miestnosť vo Vládnej budove pre poriadanie valného shromaždenia.

Zakladajúce shromaždenie má byť súčasne politickým aktom a dľa toho má byť určený i program zakladajúceho valného shromaždenia.

V tomto smere s. povereník Novomeský navrhuje, aby bola poriadaná prípadne akadémia vo forme večierka na pamiatku 30. výročia maď. básnika Adyho a na zakladajúcom valnom shromaždení mal by ako slávnostný rečník prehovoriť predseda KSS, s. Vilo Široký.

S. Kugler mal by zriadiť prípravný výbor, ktorý prevedie prípravné práce po technickej a finančnej stránke.

Povereníctvo informácií je ochotné prispieť na prípadné cestovné náklady delegátov, ak by tieto nemohly byť kryté iným spôsobom. (napr. z čistého výnosu časopisu „Új Szó“.)

5/ S. Rabaymu sa ukladá, aby sa postaral o určenie delegátov z radov robotníkov a roľníkov, starých príslušníkov strany, na zakladajúce valné shromaždenie, a to v počte najmenej 200-250 tak, aby byly zastúpené všetky kraje obývané maďarským obyvateľstvom.

6/ S. Lörinc ako šéfredaktor Új Szó sa poveruje, aby v tlači a rozhlase previedol príslušnú propagáciu kultúrneho spolku maďarských pracujúcich.

7/ Všetky prípravné práce majú byť skončené v lehote 10 dní, po uplynutí ktorej lehoty s. Dr. Okáli svolá maďarskú komisiu na definitívne rozhodnutie vo veci založenia kultúrneho spolku.

V Bratislave dňa 7. januára 1949.

Dr. Okáli

4. Feljegyzés a Magyar Bizottság 1949. március 2-i üléséről

Z á z n a m

o zasadnutí Maďarskej komisie dňa 2. marca 1949 o 18. hod. v miestnosti povereníka vnútra, v prítomnosti členov: s. Majora, s. Lörinca, s. Fábryho, s. Kuglera a s. povereníka vnútra Dr. Okáliho.

s. povereník Dr. Pavlík a s. povereník Novomeský svoju neprítomnosť ospravedlil.

Predmetom rokovania je:

1/ Ustanovenie kultúrneho spolku maďarských pracujúcich v ČSR.

Referuje s. F á b r y:

a/ na zakladajúce ustanovujúce valné shromaždenie, ktoré sa koná dňa 5. marca 1949, bolo pozvaných 221 delegátov i s hosťami z celého južného Slovenska. Výberom boli poverené príslušné okresné sekretariáty a preskúmaním s. Fábry a s. Kugler. – Povereníctvo dopravy povolilo 50% slavu na železničiach.

b/ Ústredný výbor má sa skladať z 12 členov bývajúcich v Bratislave a z 12 členov bývajúcich na vidieku.

c/ Ústredný výbor bol prekontrolovaný kádrovým oddelením (s. Krajňák).

Za predsedu navrhuje sa	s. Zoltán Fábry, Štós,
za úradujúceho predsedu:	s. Š. Major,
za miestopredsedu:	s. Kugler,
za ú. taj.:	s. Fellegi,
za jeho zástupcu:	s. Kertész,
za zapisovateľku:	s. Brauerová,
za pokladníčku:	s. Langerová,
za revidentov:	s. Rabay ml. a s. Šolc,
dozorná rada:	s. Lörincz, s. Fábry a s. Rabay, s. Száraz u SSM, s. Szarka.

Z Bratislavy: Michal Ballassa, J. Balla, s. Lörincová, s. Šternová, s. Dingová, z Košíc: s. Sinay, z R. Soboty s. Bálint Demeter, z Komárna: s. Györi, z Nových Zámkov: s. Sebestyén Jozef, z Rožňavy: s. Barczy Pavel, zo Šafárikova: s. Virók Pavel, z Galanty: s. Vígħ Alex., zo Šamorína: s. Patócs, zo Štúrova: s. Kovács Florián, z Levíc: s. Szabó Ladislav.

d/ Dňa 5. III. 1949 po zakladajúcom valnom shromaždení má byť zadržaný kultúrny večierok. Tento bol už riadne povolený. Prípravy sú už skončené.

e/ na zakladajúcom valnom shromaždení má prehovoriť s. Dr. Pavlík, povereník informácií – vo smysle príkazu s. Širokého, nám. preds. vlády. Na večierku budú recitácie i slovenských autorov (Hviezdoslav, Novomeský).

Otváraciu reč povie s. Fábry Zoltán, zo Štosu. Okrem toho budú tance, spevy, atď.

f/ Na valnom shromaždení budú odovzdané delegátom brožurky: s. Gottwald – február, a s. Široký: Reč ÚV KSS 27. IX. 1948.

Prívet bude mať s. Major.

Stanovy vysvetlí: s. Fellegi.

g/ ohľadom príspevkov komisia rozhodla, že 70% pripadne ústrediu, 20% krajom a 10% miest. org.

2/ Ako 2/ bod programu bol referát s. Dr. Okáliho ohľadom likvidovania časopisu „Jó Barát“.

Komisia vzhľadom na prírpis s. Dr. Imricha Silyho, Praha II. Těšňov, 63 – Ministerstvo zemedelstva – sa usnáša:

a/ Časopis „Jó Barát“ nemá vychádzať.

b/ Treba uvážiť, či s. Dr. Sily nemá byť prevzatý do redakcie časopisu „Új Szó“, kde by medzi iným viedol i právnickú rubriku.

c/ Komisia by bola povďačná, keď by Ministerstvo zemedelstva bolo ochotné zariadenie a písacie stroje administrácie časopisu „Jó Barát“ zapožičať pre „Új Szó“.

d/ „Új Szó“ má sa ďalej zaoberať s problémami náboristov.

e/ Zánik časopisu nech je uverejnený v „Jó Barát“ a „Új Szó“.

3/ Vyberanie poplatkov pri udeľovaní štátneho občianstva Maďarom.

Členovia komisie si sťažujú, že niektoré úrady MNV vyberajú poplatky pri udeľovaní štátneho občianstva dľa z. 245/48 Sb., a to niekedy i v značnej výške.

Komisia poveruje s. Dr. Okáliho, aby vec vyšetril a vec upravil, nakoľko v časopise „Új Szó“ bola svojho času uverejnená zpráva, že poplatky za udeľovanie čl. občianstva vyberané nebudú. Táto zpráva bola uverejnená na základe informácie príslušného úradníka Povereníctva vnútra.

4/ Otázka zástupcov Okr. roľníckych tajomníkov v KSS a otázka organizovania roľníkov u JSSR – referuje: s. Kugler.

s. Kugler uvádza, že s. Bacílek usnesenie Predsedníctva Strany pre zaneprázdnenosť dodnes so s. Fábrym neprerokoval.

Komisia jednohlasne navrhuje:

1/ aby s. Kugler bol prijatý do Roľníckeho oddelenia ÚS KSS,

2/ aby bol poverený za súčinnosti s kádrovým oddelením výberom maďarských súdruhov, ktorí majú byť menovaní zástupcami okr. roľ. taj. KSS v maďarských okresoch,

3/ aby sa postaral za súčinnosti s roľ. odd. o politické a odborné vyškolenie týchto tajomníkov,

4/ aby bol poverený úkolom organizovania maďarských roľníkov v JSSR.

Komisia prosí, aby s. Široký v tomto smere dal príkaz organizačnému sekretariátu a o tom láskave vyzumel maďarskú komisiu, do rúk s. Dr. Okáliho.

5/ s. Major, Lörinc, Rabay a Dr. Okáli vo veci maď. kultúrneho spolku boli tohože dňa jednať so s. Baštovanským za zasadnutí organizačného sekretariátu, kde boli prevedené určité zmeny v složení Ú. v. kultúrneho spolku, najmä v tom smysle, že súdruhovia Kertész a Z. Rabay nemajú byť členmi ústredného výboru a funkciu s. Kertésza má prevziať s. Št. Fábry.

Organizačný sekretariát ohľadom prejavov určil zásadné smernice, že prejavy majú byť vopred zasielané cieľom kontroly s. Baštovanskému.

Bratislava, 3. marca 1949.

Povereník: Dr. Okáli

5. Jegyzőkönyv a Magyar Bizottság 1949. október 14-i üléséről

Z á p i s n i c a

napísaná dňa 14. X. 1949, na zasadaní Maď. komisie SÚV KSS.
Prítomní: ss. Fábry, Kugler, Major, Lörincz, Rabay.

Maďarská komisia považuje za potrebné upozorniť ústredné vedenie strany na nasledovné:

1. Počas priebehu akcie JUH sme sa presvedčili o tom, že na dedinách sa nevyostřil triedny boj, ktorý by postavil robotníka a malého roľníka proti triednemu nepriateľovi, kulakovi. V mnohých prípadoch i vedenie strany pozostáva zo živlom triedne cudzích; aj verejná správa, ba i vedenie masových organizácií, i vedenie JRD je v mnohých prípadoch a v nespoľahlivých rukách. Mnohí využívajú svoje pozície v týchto orgánoch pre svoje vlastné účely.

2. V dedinách južného Slovenska tvorí maďarské a slovenské kulactvo, pevný, jednotný front. Reakcia tak na jednej, ako i na druhej strane sa snaží zaniesť rozkol medzi slovenských a maďarských pracujúcich.

3. V dôsledku toho, že akcia JUH sa obracia jednostranne len proti maďarskej reakcii, jestvuje nebezpečie, že sa reakcii podarí túto akciu postaviť do svetla čisto nacionalistického, protimaďarského podujatia. V mnohých prípadoch šíria napríklad názor, že práva Maďarov jestvujú iba na papieri. Aj túto akciu využívajú k tomu, aby podceňovali národnostné rozpory reakčných kruhoch, už sú rozšírené také zprávy, že došla znova doba deportovania Maďarov a že sa Slovákom znovu poskytuje príležitosť dostať sa ľahko k maďarskému majetku. Práve preto považujeme za veľmi potrebné, aby sme dokázali nepravdivosť týchto tvrdení reakcie.

4. Navrhujeme, aby zanechané majetky boli dané pod spoľahlivý dozor, kým z týchto aspoň čiastočne uspokojíme náboristov, ktorí sa vrátili z Čiech.

5. Nakoľko maďarské pracujúce masy nebrali účasť na pozemkovej reforme, treba túto príležitosť bezpodmienečne využiť k tomu, aby sa oni dostali k pôde.

6. Túto príležitosť treba súčasne využiť k tomu, aby sa rozšířilo a prehĺbilo družstevné hnutie na dedine.

Zápisnica prečítaná a schválená.

D.a.h.

Forrás: *Slovenský národný archív, Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska, 792. d.*

Jegyzetek

1. Zvara, Juraj 1965. *A magyar nemzetiségi kérdés megoldása Szlovákiában*. Bratislava, Politikai Könyvkiadó, 76–77. p.; Zvara, Juraj 1969. *Maďarská menšina na Slovensku po roku 1945*. Bratislava, Nakladateľstvo Epocha, 106. p.
2. Vö. Szarka László 1998. A (cseh)szlovákiai magyar közösség nyolc évtizede 1918–1998. Történeti vázlat. In Tóth László (szerk.): *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998*. 1. kötet. Budapest, Ister, 49., 52. p.; Tóth László 2000. *Köz – művelődés – történet*. Budapest, Ister, 223. p.

3. Kaplan, Karel 1993. *Csehszlovákia igazi arca 1945–1948*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 139–140. p.; Barnovský, Michal 2004. Sovietsky zväz, komunisti a riešenie maďarskej otázky na Slovensku v rokoch 1945–1950. In Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal (sest.): *Bolševizmus, komunizmus a radikálny socializmus v Československu*. Svazek 3. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR–Dokořán, 165–166. p.
4. Slovenský národný archív (Szlovák Nemzeti Levéltár, a továbbiakban: SNA), Ústredný výbor KSS (Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottsága, a továbbiakban: ÚV KSS), 789. d., Zápis zo zasadnutia Predsedníctva ÚV KSS zo dňa 14. januára 1948.
5. 1948. március 6-án a pártonkívüli Mikuláš Ferjenčíket a kommunista Daniel Okáli kitelepítési kormánybiztos váltotta fel a belügyi megbízott tisztségében.
6. Szabó Károly és munkatársai (Berecz Kálmán és É. Szóke István) 1981. *A magyar–csehszlovák lakosságcsere története*. III. Budapest, Kézirat. (Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, f. sz.: 293/I/III., 264. p.)
7. *Sbierka zákonov a nariadení republiky Československej* 1948. čiastka 52., 1–28. p.
8. *Úradný vestník* 1948. čiastka 55., 1276–1285. p.
9. Vartíková, Marta (zost.) 1971. *Komunistická strana Slovenska. Dokumenty z konferencií a plén 1944–1948*. Bratislava, Nakladateľstvo Pravda, 699–755. p.; Kaplan i. m. 145–150. p.; Barnovský i. m. 169–174. p.
10. SNA, ÚV KSS, 1. d., Zápisnica zo schôdzky Politického sekretariátu KSS, zo dňa 13. júla 1948.
11. Koloman Moško, azaz Moskovics Kálmán a két világháború között még magyar baloldali lapok szerkesztője, 1936–1938-ban a CSKP *Magyar Nap* című népfrontos napilapjának főszerkesztője volt.
12. Major 1945 után a párt pozsonyi Pravda Kiadóvállalatának vezérigazgatója, Lőrincz a kiadó munkatársa, Kugler kassai városi párttitkár, Fábry tornaljai járási párttitkár, Rabay a pozsonyi városi nemzeti bizottság képviselője volt.
13. SNA, ÚV KSS, 1. d., Zápis zo schôdzky Politického sekretariátu ÚV KSS dňa 12. novembra 1948.
14. Balázs Béla 1973. *Életünk*. Bratislava, Madách, 29., 41. p.
15. SNA, ÚV KSS, 1. d., Zápis zo schôdzky Politického sekretariátu ÚV KSS dňa 12. novembra 1948.
16. SNA, Povereníctvo vnútra – sekretariát (Belügyi Megbízotti Hivatal – Titkársága továbbiakban: SNA-sekr.), 193. d., 236/48 sekr., Záznam o l. schôdzke, konanej dňa 19. novembra 1948. (A Magyar Bizottság 1948. november 19-i üléséről készült feljegyzést lásd a mellékletben.)
17. Száraz József a későbbiekben a Csehszlovák Ifjúsági Szövetség magyar osztályának vezetője, Fellegi István a Csemadok első központi titkára, majd a komáromi Magyar Területi Színház alapító igazgatója, Solc István a Csemadok vezetőségi tagja, Stern Sarolta a magyar könyvek kiadásával foglalkozó Magyar Könyvtár vezetője lett.
18. Hargitai Ferenc, a lap első szerkesztőinek egyike ezzel szemben az *Új Szó* megjelenésének 10. évfordulóján publikált visszaemlékezésében azt közli, hogy a lap megjelenését nem későbbre halasztották, hanem 1949. január 1-jéről hozták előre 1948. december közepére (*Új Szó*, 1958. december 15.).
19. Lőrincz Gyula egyik visszaemlékezése szerint a lap címének kiválasztásával a két világháború közötti csehszlovákiai magyar kommunista sajtó hagyományaira kívántak építeni, ezért döntöttek végül a Barta Lajos által kiadott egykori pozsonyi népfrontos folyóirat címének átvétele mellett (*Új Szó*, 1964. szeptember 19.).
20. SNA, ÚV KSS, 2345. d., Záznam zo schôdzky Maďarskej komisie, konanej dňa 22. XI. 1948.
21. Fábry 1948. december elején Vándor József pozsonyi magyar konzulhoz intézett levelében a következőképpen fogalmazta meg a lappal kapcsolatos kifogásait: A lap megszervezésével megbízott személyek a pártvezetéstől olyan értelmű utasítást kaptak, hogy

- „semmilyen magyar panasznak nem lehet helye a lapban, semmilyen utalás az elmúlt négy évre. Szóval csak paradicsomi állapotokról szabad beszélni. [...] Ami a magyar tömegek felé fontos – panaszaik felkarolása – nem jöhet tekintetbe. Kijelentettem, hogy ezt a négy évet valamilyen formában ki kell beszélnünk magunkból, különben az mint méreg fertőz bennünket. [...] Az összbenyomás: a lap így szürke és szervilis lesz és a tömegek felé nem lesz hitele. A magyar komisszióknak át kell venni az utasításokat és aszerint írni. De mi megpróbáljuk a magunk hangszínezésével ezt a csapdát kikerülni, ha pedig nem megy, akkor elhallgatunk.” (Magyar Országos Levéltár [a továbbiakban: MOL], XIX-J-1-k, Külügyminisztérium admin. iratai, Csehszlovákia, 60. d., sz. n./1948-49).
22. Az SZLKP KB Elnöksége, noha korábban nem volt ellene kifogása, talán a Magyar Bizottság állásfoglalásának következtében is, 1949. február 5-én határozatban mondta ki, hogy nem engedélyezi a Munka című lap megjelentetését. (SNA, ÚV KSS, 790. d., Zápis zo zasadnutia Predsedníctva ÚV KSS, ktoré sa konalo dňa 5. II. 1949.)
 23. SNA, PV-sekr., 193. d., 236/48 sekr., Záznam o II. schôdzke, konanej dňa 1. decembra 1948. (A Magyar Bizottság 1948. december 1-jei üléséről készült feljegyzést lásd a mellékletben.) A Jó Barát, amelynek megszüntetése a Magyar Bizottság 1949. március 2-i ülésének napirendjén is szerepelt, a deportáltak nagy részének hazatértét követően valóban beszüntette megjelenését, utolsó száma 1949. április 10-én jelent meg.
 24. SNA, KSČ po roku 1945 (A CSKP 1945 után), 16. d., Obežník Sekretariátu ÚV KSS o vydávání týždenníka v maďarskom jazyku „Új Szó“ 8. 12. 1948.
 25. SNA, PV-sekr., 193. d., 236/48 sekr., Maďarská komisia – časopis „Új Szó“
 26. SNA, ÚV KSS, 789. d., Zápis zo zasadnutia Predsedníctva ÚV KSS zo dňa 9. decembra 1948.
 27. Zsilka László (szerk.) 1968. Az Új Szó évkönyve. Az Új Szó évkönyve. [Bratislava], Új Szó, 4. p.
 28. Új Szó 1948. december 15.
 29. SNA, ÚV KSS, 2. d., Zápis zo zasadnutia Organizačného sekretariátu ÚV KSS zo dňa 20. januára 1949; 790. d., Zápis zo zasadnutia Predsedníctva ÚV KSS, ktoré sa konalo dňa 5. II. 1949.
 30. Lőrincz Gyula az Új Szó megjelenésének 20. évfordulójára kiadott évkönyvben meglepő módon úgy nyilatkozott, hogy sem a lap megjelenéséről, sem napilappá alakításáról nem született párthatározat, holott mint a Magyar Bizottság tagjának és a lap egyik aktív létrehozójának, első főszerkesztőjének mindkettőről tudnia kellett. (Az Új Szó évkönyve... i. m. 4. p.; vö. Zsilka László: Mi az igazság az Új Szó indulásáról. Vasárnap 1990. február 2., 4. p.)
 31. Az Új Szó túlságosan magas példányszáma és napilappá való átalakítása miatt nyugtalanságukat kifejező szlovák pártvezetőket Viliam Široký pártelnök a február 5-i elnökségi ülésen azzal nyugtatta meg, hogy ha a lap átalakul napilappá, példányszáma ugyanis csökken majd, hiszen „a földműves napilapot vásárolni nem fog” (SNA, ÚV KSS, 790. d., Zápis zo zasadnutia Predsedníctva ÚV KSS, ktoré sa konalo dňa 5. II. 1949).
 32. SNA, ÚV KSS, 789. d., Zápis zo zasadnutia Predsedníctva ÚV KSS zo dňa 9. decembra 1948.
 33. A Magyar Bizottság három elképzelése közül végül csupán a kulturális szervezet létrehozására vonatkozó valószínűleg meg: az ifjúsági szövetségen belüli magyar osztály pár év alatt elhalt, a magyar nőszövetség létrehozására pedig kísérlet sem történt.
 34. SNA, PV-sekr., 193. d., 236/48 sekr., Návrh Maďarskej komisie na riešenie rámcových organizácií pre maďarských pracujúcich v RČS.
 35. SNA, PV-sekr., 193. d., 236/48 sekr., Návrh na stanovy kultúrneho spolku pre občanov maďarskej národnosti.

36. SNA, PV-sekr., 193. d., 236/48 sekr., Záznam o zasadnutí Maďarskej komisie dňa 7. januára 1949. (A Magyar Bizottság 1949. január 7-i üléséről készült feljegyzést lásd a mellékletben.)
37. MOL, XIX-J-32-a, Pozsonyi Főkonzulátus TÜK-iratai, 2. d., 31-87/1950. A pozsonyi főkonzulátus összefoglaló jelentése az 1949. évről. 2. kötet, 93–94. p.
38. SNA, PV-sekr., 193. d., 236/48 sekr., Záznam o zasadnutí komisie pre maďarské záležitosti pri Predsedníctve ÚV KSS, ktoré bolo dňa 16. II. 1949.
39. Az Ondrej Pavlík által január 7-én előterjesztett alapszabály-tervezet szerint az egyesület neve Szlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete lett volna.
40. SNA, PV-sekr., 193. d., 236/48 sekr., Záznam o zasadnutí Maďarskej komisie dňa 2. marca 1949. (A Magyar Bizottság 1949. március 2-i üléséről készült feljegyzést lásd a mellékletben.)
41. SNA, ÚV KSS, 2. d., Zápis zo zasadnutia Organizačného sekretariátu ÚV KSS dňa 2. marca 1949.
42. *Új Szó*, 1949. március 12.
43. Vö. Popély Árpád 2006. A Csemadok megalakulása a magyar konzuli jelentések tükrében. In Bárdi Nándor–Simon Attila (szerk.): *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 421–432. p. /Disputationes Samarienses, 7./
44. SNA, PV-sekr., 193. d., 236/48 sekr., Zápis o schôdzke Maďarskej komisie zo dňa 11. V. 1949.; MOL, XIX-J-1-j, Külügyminisztérium TÜK-iratai, Csehszlovákia, 53. d., 201/1949. A Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesületének alapszabályai.
45. SNA, ÚV KSS, 794. d., Zápis zo zasadnutia Predsedníctva ÚV KSS dňa 6. januára 1950.; a reszlovakizáltak Csemadok-tagságának vitájára: Popély i. m. 424–427. p.
46. SNA, ÚV KSS, 792. d., Upozornenie Maďarskej komisie P ÚV KSS na priebeh akcie JUH. (A Magyar Bizottság 1949. október 14-i ülésén készült jegyzőkönyvet lásd a mellékletben.)
47. SNA, ÚV KSS, 792. d., Zápis zo zasadnutia Predsedníctva ÚV KSS, ktoré sa konalo dňa 21. októbra 1949.
48. A mellékletben szereplő dokumentumok szövegének tagolásán nem változtattunk, azokat eredeti szlovák nyelven, a korabeli szlovák helyesírási szabályok szerint közöljük.

Felhasznált irodalom

- Balázs Béla 1973. *Életünk*. Bratislava, Madách.
- Barnovský, Michal 2004. Sovietsky zväz, komunisti a riešenie maďarskej otázky na Slovensku v rokoch 1945–1950. In Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal (sost.): *Bolševizmus, komunizmus a radikální socializmus v Československu*. Svazek 3. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR–Dokořán, 154–182. p.
- Kaplan, Karel 1993. *Csehszlovákia igazi arca 1945–1948*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó.
- Popély Árpád 2006. A Csemadok megalakulása a magyar konzuli jelentések tükrében. In Bárdi Nándor–Simon Attila (szerk.): *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet 421–432. p. /Disputationes Samarienses, 7./
- Szabó Károly és munkatársai (Berecz Kálmán és É. Szöke István) 1981. *A magyar–csehszlovák lakosságcsere története*. III. Budapest, Kézirat. (Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, f. sz.: 293/I/I-III., 264. p.)
- Szarka László 1998. A (cseh)szlovákiai magyar közösség nyolc évtizede 1918–1998. Történeti vázlat. In Tóth László (szerk.): *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998*. 1. kötet. Budapest, Ister, 9–80. p.

- Tóth László 2000. *Köz – művelődés – történet*. Budapest, Ister.
- Vartíková, Marta (zost.) 1971. *Komunistická strana Slovenska. Dokumenty z konferencií a plén 1944–1948*. Bratislava, Nakladateľstvo Pravda.
- Zvara, Juraj 1965. *A magyar nemzetiségi kérdés megoldása Szlovákiában*. Bratislava, Politikai Könyvkiadó.
- Zvara, Juraj 1969. *Maďarská menšina na Slovensku po roku 1945*. Bratislava, Nakladateľstvo Epoque.
- Zsilka László (szerk.) 1968. *Az Új Szó évkönyve*. [Bratislava], Új Szó.
- Zsilka László 1990. Mi az igazság az Új Szó indulásáról. *Vasárnap*, 1990. február 2. 4. p.

ÁRPÁD POPÉLY

ROLE OF THE HUNGARIAN COMMITTEE IN THE CREATION OF THE ÚJ SZÓ AND THE CSEMAKOK

The study discusses the history of the Hungarian Committee at the Slovak communist party leadership, and within this mainly the role of Új Szó party periodical and the Hungarian cultural organisation in the establishment of the CsemaKok. The role of the committee set up in November 1948 was to help party leadership to re-integrate Hungarians living in Slovakia and that lost their rights into the political, social, and economic life of the country, to prepare and implement decisions of the party relating the Hungarian minority. Although the Hungarian members of the committee (Major István, Lőrincz Gyula, Fábry István, Kugler János, and Rabay Ferenc) were all old party workers who had the confidence of the party, the disclosed archive documents evidence that they opposed to the Slovak party leadership in many issues, and/or to the Slovak members of the committee (Daniel Okáli, Ondrej Pavlík, and Ladislav Novomeský), that after its less than one year of its existence, in October of 1949 led to the cancellation of the Hungarian Committee.

Területi egyenlőtlenségek Dél-Szlovákiában az uniós tagság tükrében

GÁBOR LELKES

REGIONAL DISPARITIES IN SOUTHERN SLOVAKIA
IN RELATION TO THE EU MEMBERSHIP

330.35(437.6)

332.1(437.6)

316.4(=511.141)(437.6)

EU-membership. Regional disparities. Regional development. Southern Slovakia. Governmental Distribution of Resources. Hungarian minority. Periphery. Human resources. Unemployment. EU-development.

Bevezetés

Az 1993-ban függetlenné vált Szlovákia politikai és gazdasági életét két, egymással ellentétes politikai környezet közti harc jellemezi – már közel másfél évtizede –, mely jelentős mértékben determinálja a regionális fejlődést, egyes régiók versenyképességének alakulását. Az 1994–1998 közti időszakban a hatalmon levő nacionalista-populista erők az ország nemzetközi elszigetelődése mellett számos régió elszegényedését is okozták, mely antidemokratikus és antikohéziós kormányzati magatartás miatt az ország nem csatlakozhatott az Észak-atlanti Szerződés Szervezetéhez (NATO) 1999-ben – mint a többi visegrádi állam –, s az Európai Unióba (EU) történő belépése sem tűnt reálisnak. 1998 őszén azonban a demokratikus társadalom kiépítését szándékozó politikai pártoknak sikerült választási győzelmet aratniuk, s egy széles koalíciós együttműködésben – Mikuláš Dzurinda kormányfő vezetésével – az országot bejuttatni a NATO-ba és 2004 tavaszán az EU-ba.

A tanulmány a Szlovákiát sújtó nagyfokú területi egyenlőtlenségek alakulását vizsgálja az ország uniós tagságának tükrében, összpontosítva a magyar kisebbség által lakott Dél-Szlovákiára, mely régiót (Cseh)szlovákia kormányai 2004 előtt közel 8 évtizeden keresztül perifériaként kezeltek. Az elemzés az uniós csatlakozás idősíkjában mozogva tárgyalja a területi egyenlőtlenségek problémakörét országos viszonylatban (áttekintést ad a politikai környezettől az uniós jogi és területfejlesztési stratégiákon át a regionális fejlesztés legjelentősebb szereplőiiig), majd felvázolja a területi egyenlőtlenségek dél-szlovákiai környezetét. A szlovák–magyar határ menti tér regionális versenyképességét illetően áttekinti a régió humán erőforrásának némely szerkezeti sajátosságát, a területfejlesztés és a szlovákiai magyarság kapcsolatrendszerének legszámottevőbb elemeit, a magyarlakta régiók területfejlesztési szereplőit, illetve a magyarlakta régiók részvételét az uniós fejlesztésekben.

A tanulmány számba veszi az uniós tagság következtében megnyíló szlovák–magyar határszakasz térszerkezeti sajátosságait, körvonalazza az elkövetkező évek lehetséges regionális folyamatait.

Területi egyenlőtlenségek országos környezete

Politikai környezet

Egy országon belül a regionális fejlődés irányonalait és prioritásait az ország kormányzati-politikai környezete determinálja. Az elmúlt 8 évben, amelybe az ország uniós csatlakozása is esett, a kormányzati szervek prioritásként kezelték a társadalmilag és gazdaságilag elmaradott régiók felzárkózásának az ügyét, mely fejlesztési döntések mérhetően kedvező folyamatokat indítottak el e régiókban. A területi egyenlőtlenségek felszámolása végett folytatott kormányzati munka jelentős része a szlovákiai magyarok legjelentősebb politikai erejéhez, a Magyar Koalíció Pártjához (MKP) kapcsolódik. Az MKP, mint az 1998–2006 közti kormánykoalíciók legstabilabb politikai pártja, az ország kormányzásában folyamatosan arra törekedett, hogy a megszerzett kormányzati pozíciók (mezőgazdaság, építésügy, régiófejlesztés, környezetvédelem) segítségével a periférikus régiók fejlődésnek induljanak, közlekedési infrastruktúrafejlesztés, kommunális beruházások, ipari parkok stb. megvalósításával. Ezek a lehetőségek 2002–2006 között a második kormányzati ciklusban az MKP megerősödése és az EU által nyújtott forrásnövekedésnek köszönhetően még a korábbinál is nagyobbak voltak. Az MKP, melynek választótáborát elsősorban a szlovákiai magyar kisebbség alkotja, ezen erőkifejtésével nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a szlovák közvélemény többsége pozitívan értékelje a magyar kisebbség szerepét az ország irányításában, a területi egyenlőtlenségek kezelésében (Ádám 2005).

A regionális fejlesztési politikai prioritásokat illetően 2006 nyarán azonban hatalmas fordulat állt be, ugyanis a júniusi parlamenti választásokon a 8 évig kormányzó s európai értékeket képviselő politikai irányvonal vereséget szenvedett¹ (a választások tétje a gazdasági, szociális reformok folytatása vagy azok módosítása, leállítása volt). Az ország új kormányát a Robert Fico által vezetett Smer–SD populista baloldali párt hozta létre, szövetségben azon politikai erőkkel és vezetőikkel, amelyek 1998 előtt az ország nemzetközi elszigetelődését okozták². A regionális fejlesztési politikai prioritások változtatása feltehetően leghátrányosabban a kisebbségek által lakott elmaradott régiókat érinti (így a magyar kisebbség által lakott dél-szlovákiai régiót is), ugyanis a Régiófejlesztési Minisztérium irányítását a szélsőjobboldali nacionalista Szlovák Nemzeti Párt szerezte meg. Az utóbbi párt kormánybeli tagsága azért különösen veszélyes a nemzetiségileg vegyesen lakott és elmaradott régiók fejlesztését illetően, mivel a párt a választási programjában mindössze két célt fogalmazott meg: a kisebbségek (elsősorban a magyar és a roma) által lakott régiók fejlesztésének a megállítást s a regionális fejlődést elősegítő pénzforrásoknak a szlovákok által lakott településekre, régiókba történő szétosztását. Az új szlovák kormány tehát egyértelműen arra fog törekedni, hogy többek közt a periférikus és nemzetiségileg vegyesen lakott települések, régiók kevésbé használhassák ki azokat a lehetőségeket, amelyek eddig a rendelkezésükre álltak, vagy amelyeket eddig

előkészítettek (pl. a Pozsony–Dunaszerdahely–Érsekújvár–Losonc dél-szlovákiai gyorsforgalmi út és a szlovák–magyar határon való átkelést elősegítő hidak építési előkészületeinek leállítása). A magyar kisebbség által lakott régiók hátrányos megkülönböztetésének az első példáiként a települések tengerszint feletti magasság alapján történő finanszírozásában végrehajtott módosítások említhetők meg, melyek értelmében a Fico-kormány az eddigiektől lényegesen több pénzt juttat a 277 m tengerszint feletti magasságban és az attól magasabban fekvő településeknek, míg a másik oldalon diszkriminálja az alacsonyabban fekvő településeket – csökkentve az adóbevételeiket (a magyar kisebbség által lakott települések döntő hányada e küszöb alá esik).

Uniós jogi és területfejlesztési stratégiai környezet

Szlovákiában – a többi visegrádi államtól eltérően – csak 1998 után kezdődött meg a régiók fejlesztésére kialakítandó EU-kompatibilis regionális fejlesztési stratégiai keretpolitika és intézményrendszer felállítása.³ Az állami közigazgatásban az Építésügyi és Régiófejlesztési Minisztérium a központi szerv a regionális politikát, az építéspolitikát, a lakáspolitikát és a területfejlesztést illetően. Ezen minisztérium a területi politika szervező intézménye, amely kidolgozza az általános szervezeti és intézményi kereteket, biztosítja a területi fejlesztéshez a programokat és a forrásokat. A szlovák kormány a regionális politika alapelveit (amely előírja, hogy a kormány miniszterei és más központi szervek elnökei a szlovák regionális politika elvei alapján cselekedjenek) 2000-ben fogadta el, biztosítva a területfejlesztés támogatásának komplex rendszerét.

Az uniós szempontrendszerű regionális fejlesztés kereteit Szlovákiában a regionális fejlesztés támogatásáról szóló 503/2001 Tt. számú törvény határozza meg, mely 2002. január 1-jén lépett hatályba. Ezen törvény, mely az ország területfejlesztési politikájában mérföldkőnek számít, a regionális fejlesztéssel kapcsolatos támogatási célokat az alábbi négy pontban fogalmazza meg:

- Szlovákia kiegyenlített gazdasági és szociális fejlődésének a biztosítása;
- a régiók közt fennálló gazdasági és szociális fejlettségbeli különbségek mérséklése és megszüntetése;
- az alacsony gazdasági teljesítményű és életszínvonalat biztosító régiók keletkezésének a megakadályozása;
- a régiók tartósan fenntartható gazdasági és szociális fejlődésének biztosítása.

Az 503/2001-es törvény a regionális fejlesztéssel kapcsolatban az alábbi támogatási területeket nevezte meg prioritásként:

- a gazdaság és a vállalkozói környezet támogatása azok termelési kapacitásának növekedése érdekében, a gazdasági szerkezet javítása, új munkahelyek teremtése, a veszélyeztetett munkahelyek stabilizálása;
- a humán erőforrás fejlesztése annak érdekében, hogy a regionális munkaerőpiacon a kereslet és a kínálat közt egyensúly alakuljon ki, a nők és a férfiak egyenlő munkavállalási esélyének a biztosítása;
- a regionális fejlődést elősegítő kutatások tartós fejlesztése, az új technológiák és innovációk bevezetésének hangsúlyozott támogatása;

– az államok közti, a határon átívelő és az interregionális együttműködések támogatása a regionális fejlesztés terén a régió tartósan fenntartható fejlődése érdekében;

– az idegenforgalom fejlesztése;

– a régió szociális infrastruktúrájának fejlesztése;

– a régió technikai infrastruktúrájának fejlesztése;

– a kultúra, a kulturális tevékenységek és a szolgáltatások fejlesztésének támogatása, beleértve a művészeti tevékenységeket, a kulturális örökség ápolását, a műemlékek felújítását és revitalizációját;

– a régió szolgáltatási színvonalának fejlesztése;

– az életkörnyezet javítása és fejlesztése, az azt károsító tényezők minimalizálása;

– a természeti erőforrások hatékony felhasználásának támogatása.

Az 503/2001-es törvény továbbá kimondja, hogy a regionális fejlesztés első számú célterületeit a szlovák kormány határozza meg a Régiófejlesztési Minisztérium ajánlása alapján, amely a támogatott régiók kiválasztásánál az alábbi két szempontot veszi figyelembe:

1. Gazdaságilag gyenge régiók, melyek gazdasági és fejlettségi szintje elmarad az országos átlagtól, amit elsősorban az alábbi mutatók értéke jelöl: a munkaerőpiac, a gazdaság szerkezeti és termelési szintje, a kerületi önkormányzatok, a községek és a lakosság bevétele, valamint a településsűrűség.

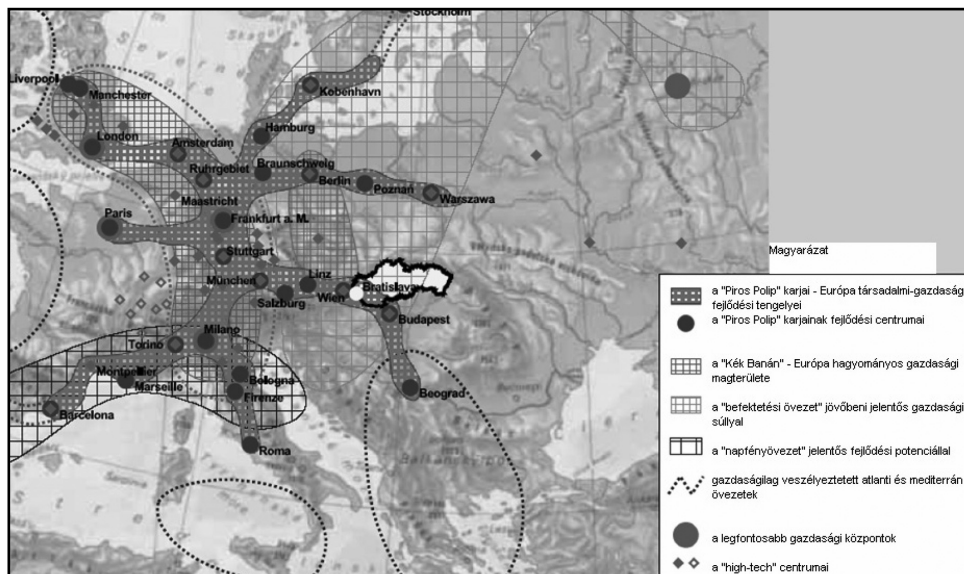
2. Gazdaságilag kedvezőtlen szerkezetű régiók, melyekben a szerkezetváltás negatív következményei felhalmozódtak, aminek következtében az ágazatok teljesítménye és a vállalkozások száma csökken, míg a munkanélküliség növekszik.

A tárgyalott törvény kimondja, hogy az EU alapjaiból folyósított támogatási eszközöknél a regionális fejlesztés érdekében a régiók fejlettségi szintje a makrorégiók szintjén értékelődik, s azon területek minősülnek gazdaságilag gyengének, amelyekben a bruttó hazai termelésnek az 1 lakosra eső vásárlóerőn mért paritása az elmúlt 3 évben nem érte el az EU bruttó hazai termelésének az 1 lakosra eső vásárlóerőn mért paritásának a 75%-át.

Az 503/2001-es törvény továbbá tartalmazza, hogy a regionális fejlesztés támogatása a programozás keretén belül az alábbi dokumentumok alapján megy végbe: *Nemzeti fejlesztési terv*, *Közösségi támogatási keret*, operatív programok, regionális operatív programok, ágazati operatív programok, az önkormányzati kerület gazdasági és szociális fejlődésének programja, a község gazdasági és szociális fejlődésének programja, egységes programdokumentumok, a Kohéziós Alap stratégiai programdokumentuma, *Európai Közösségek kezdeményezése program*.

Szlovákia területfejlesztési stratégiai dokumentumai közt legjelentősebb az ország térszerkezeti fejlesztését szabályzó *Szlovákia területfejlesztési koncepciója 2001* (a továbbiakban: *SZTK 2001*), amely felvázolja, illetve kijelöli a területfejlesztési intézkedéseket – az ország területfejlesztési politikájának célkitűzéseit, elveit és prioritásrendszerét, megteremtve a területi szempontok konzekvens érvényesítésének lehetőségét, mind az ágazati szakpolitikák, mind az országos és területi programok kidolgozásában.

1. ábra. Szlovákia jövőbeni társadalmi-gazdasági pozíciójának víziója az európai térszerkezetben várható fejlődési folyamatok alapján

Forrás: Konceptia... 2002

Az SZTK 2001 nemzetközi viszonylatban az alábbi prioritásokat tartalmazza:

- kapcsolatok erősítése az egyik legjelentősebb európai urbanisztikai tengelyre (Stuttgart–Ulm–München–Salzburg–Linz–Bécs–Pozsony–Budapest–Belgrád), Pozsony térségében és a Duna mentén;
- települési központok fejlesztése a Katowice–Bécs és Katowice–Budapest tengelyek mentén;
- települési kapcsolatok erősítése a Vág folyó menti települési sáv és a vele párhuzamosan futó csehországi települési sáv közt;
- Pozsony–Nagyszombat települési központ fejlesztése az európai jelentőségű Bécs–Pozsony–Győr agglomeráció részeként;
- Kassa–Eperjes települési központ fejlesztése mint a Kárpátok európai centruma;
- nemzetközi hálózati együttműködések létrehozása a városok, a régiók és a területi fejlesztésben érdekelt többi intézmény közt, felhasználva a települések és a települési rendszerek euroregionális és határon átnyúló kapcsolatait;
- a multimodális tengelyek mentén fekvő települések fejlesztése, legfőképp az észak–dél és kelet–nyugat irányú tengelyek metszéspontjaiban található városok fejlesztése.

Az SZTK 2001 országos viszonylatban az alábbi prioritásokat tartalmazza:

- a Kassa–Eperjes agglomeráció fejlesztése kapcsolatban a Nagymihály–Varranó–Homonna települési központtal és összeköttetésben az észak–vágmenti és dél-szlovákiai fejlesztési tengelyekkel;
- nemzetközi viszonylatokban versenyképes településszerkezet kialakítása, Zsolna–Turócszentmárton, Besztercebánya–Zólyom, Losonc–Rimaszombat települé-

si központok létrehozása (a Losonc–Rimaszombat települési központ lényeges szereppel bír majd az egész közép-dél-szlovákiai tér fejlesztésében);

– Pozsony–Nagyszombat–Nyitra települési központ fejlesztése kötődésben az európai jelentőségű agglomerációk policentrikus rendszeréhez;

– Pozsony (mint európai specifikus központ) fejlesztése;

– Kassa (mint nemzetközi specifikus központ és a Kárpátok eurorégió centruma) fejlesztése;

– az első kategória első alcsoportjába tartozó centrumok fejlesztése: Besztercebánya, Nyitra, Eperjes, Zsolna;

– az első kategória második alcsoportjába tartozó centrumok fejlesztése: Nagyszombat, Trencsén, Turócszentmárton, Poprád;

– a második kategória első alcsoportjába tartozó centrumok fejlesztése: Dunaszerdahely, Bártfa, Komárom, Liptószentmiklós, Nagymihály, Pöstyén, Privigyé, Igló, Csaca, Homonna, Léva, Losonc, Érsekújvár, Vágbeszterce, Rózsahegy, Zólyom;

– az első kategóriájú települési központok fejlesztése:

• Pozsony–Nagyszombat települési központ – mint a legjelentősebb szlovákiai agglomeráció –, mely európai jelentőségű;

– az első kategóriájú fejlesztési tengelyek támogatása:

• Vág menti fejlesztési tengely (Pozsony–Nagyszombat–Trencsén–Zsolna);

• zsolnai–tátraalji fejlesztési tengely (Zsolna–Turócszentmárton–Poprád–Eperjes);

• zsolnai–kiszucaai fejlesztési tengely (Zsolna–Csaca–szlovák–cseh határ);

• kassai–eperjesi fejlesztési tengely (Eperjes–Kassa–szlovák–magyar határ);

• nyitrai–vágmenti fejlesztési tengely (Nagyszombat–Nyitra–Garamszentkereszt–Zólyom);

• zólyomi–turóci fejlesztési tengely (Zólyom–Besztercebánya–Turócszentmárton);

• dél-szlovákiai fejlesztési tengely (Zólyom–Losonc–Rimaszombat–Rozsnyó–Kassa);

• kelet-szlovákiai fejlesztési tengely (Kassa–Nagymihály–Szobránc–szlovák–ukrán határ);

• erdőháti fejlesztési tengely (Pozsony–Malacka–szlovák–cseh határ);

– a második kategóriájú fejlesztési tengelyek támogatása:

• csallóközi fejlesztési tengely (Pozsony–Dunaszerdahely);

• Nyitra menti fejlesztési tengely (Trencsén–Nagyatpolcsány–Nyitra–Érsekújvár–Komárom);

• Garam menti fejlesztési tengely (Tolmács–Léva–Zselíz–Párkány);

• dél-szlovákiai fejlesztési tengely (Érsekújvár–Zselíz–Ipolyság–Losonc);

• nógrádi fejlesztési tengely (Losonc–Fülek–szlovák–magyar határ);

• sárosi fejlesztési tengely (Eperjes–Bártfa);

• liptói–árvai fejlesztési tengely (Rózsahegy–Alsókubín–Trsztená–szlovák–lengyel határ).

Az SZTK 2001 országos prioritásaival kapcsolatosan fontos megjegyezni, hogy az ott megfogalmazott célok és prioritások kedvezményezett tereinek elsősorban a többségében szlovákok által lakott régiók számítanak. A fejlesztési tengelyek nacionalista irányultságát leginkább kifejezi az a tény, hogy a dél-szlovákiai magyarlakta régió kohézióját és felemelkedését elősegítő Pozsony–Dunaszerdahely–Érsekújvár–Losonc–Kassa déli közlekedési folyosót még javaslati szinten sem tárgyalja a dokumentum.

A regionális fejlesztés szereplői (önkormányzatok, nonprofit szféra, vállalkozások)

Az országos viszonylatban tapasztalható hatalmas regionális különbségek több évtizedre visszamenő centralizált és nacionalista területfejlesztés-politikai és társadalomfejlesztés-politikai döntések következményei. A szocializmus idején a területfejlesztést az állam egy erősen központosított adminisztratív tervezési rendszeren keresztül irányította. Az erőforrások és a felelősség a központi, illetve a kerületi és a járási szint között oszlottak meg, a hatalom nagy része azonban az előbbi kezében volt. A fejlesztési források elosztása a különféle gazdasági szektorok mentén zajlott, a politikai és szektorális célkitűzések az állami politikában fontosabbak voltak a regionális céloknál.

Az EU-hoz történő csatlakozási feltételek teljesítése kapcsán végrehajtott közigazgatási reformoknak köszönhetően az elmúlt fél évtizedben a regionális fejlesztés tervezésében és irányításában jelentősen megnőtt az önkormányzatok szerepe, bár a leglényegesebb beruházásokat illetően (pl. vasútvonalak, autópályák, gyorsforgalmi utak, hidak építése) továbbra is központi kormányzati szinten döntenek.

A szlovák regionális és területfejlesztési rendszerre nagyon rányomja bélyegét, hogy a fiatal, 1993 óta létező állam fennállásának első szakaszában erős nacionalista vezetés alatt állt, és a politikai folyamatokból következően erősen centralizált területi irányítási rendszert vezettek be. 1998 előtt csak a települések (városok, községek) szintjén létezett (erősen korlátozott) önkormányzatiság, a magasabb területi szinteken (járás, körzet) állami hivatalok birtokolták az irányítást (Hardi–Mezei 2003). A 302/2001 Tt. számú törvény alapján 2002 óta a kerületek új jogállást kaptak, az európai szokásoknak megfelelően a középszint is önkormányzati rendszerűvé vált. Az uniós fejlesztéspolitikai gyakorlat átvételével kapcsolatban lényeges mérföldkönek számít a 416/2001 Tt. számú törvény (Néhány *hatáskör átruházása az államigazgatási szervekről a községi és kerületi önkormányzatokra* című törvény), melynek lényegét mintegy 300 jogkörnek a járási és kerületi hivataloktól a települési és a kerületi önkormányzatokhoz való átvitele képezi. Az ország uniós csatlakozását követően az önkormányzatok (települési és regionális) a regionális fejlesztés meghatározó szereplőivé léptek elő, hatáskörüket kiterjesztették az oktatásra, az egészségügyre, a szociálpolitikára, a közlekedési és az infrastrukturális szolgáltatásokra, valamint – bizonyos határokon belül – a területfejlesztésre.

Az elkövetkező 1-2 évben feltehetően újabb jogköröket kapnak majd a kerületi és települési önkormányzatok, egyrészt a már jóváhagyott jogszabályok alapján (pl. a települési önkormányzatok folyósítják majd a szociális segélyt, valamint ők finanszírozzák a közhasznú munkákat is), másrészt pedig az állami kerületi hivatalok várható megszűnésének következtében.⁴

A települési önkormányzatokról szóló 369/1990 Tt. számú törvény alapján jelenleg közel 2890 települési önkormányzat működik, ebből 138 városban. Valamennyi települési önkormányzat egyenlő jogokat élvez, hatáskörük és forrásaik felölelik a mindennapi élet legfontosabb tevékenységeit, az alapfokú oktatástól a belterületi utak állapotáig. A 369/1990 Tt. számú törvény értelmében a települések kötelezően gazdálkodnak vagyonukkal és gondoskodnak annak értéknövekedéséről, valamint megfelelő életkörülményeket teremtenek a helyi lakosság számára. A 416/2001 Tt. számú törvény révén a települések hatáskörébe került át a helyi területfej-

lesztés koordinálása is, aminek köszönhetően a települések kidolgozzák és jóváhagyják a stratégiai fejlesztési programjaikat és településrendezési terveiket, valamint biztosítják azok végrehajtását. Az azóta eltelt 5 év alatt számos település rendelkezik ezen programdokumentumokkal, amelyek kidolgozását az uniós források is nagymértékben támogatták, s amelyeket a 2007–2013 uniós programozási időszakban kötelező pályázati mellékletként kell majd csatolni a pályázati kérelmek többségéhez (ezen feltétel a 1000 lakos alatti kisebb falvakat versenyhátrányba hozza, ugyanis anyagi források hiányában az apró települések többsége nem képes a településrendezési és stratégiai fejlesztési dokumentumok biztosítására).

Az országhatáron túlnyúló gazdasági-társadalmi kapcsolatok a jövőben fontos szerepet játszhatnak a regionális térszerkezet formálásában (Enyedi 2004). A határ menti területeken a települési önkormányzatoknak a regionális fejlesztést illetően lehetősége van a szomszédos határon túli régiókkal való együttműködésre és a fejlesztések összehangolására, kölcsönös segítségnyújtásra. A községi önkormányzatokra vonatkozó 369/1990 Tt. számú törvény már a rendszerváltás kezdetétől lehetővé tette a szlovákiai települések számára, hogy nemzetközi kapcsolatok részesei legyenek, míg a magasabb közigazgatási szintek határon átnyúló nemzetközi kapcsolatainak feltételrendszerét szabályozó törvényeket csak az 1990-es évek második felében fogadták el a szlovák parlamentben. A települések közti határon átnyúló regionális fejlesztés és együttműködés egyik leggyakoribb formája az euroregionális együttműködés. Szlovákiában ezen együttműködési formák csak az 1998-ban bekövetkezett kormányváltás után indultak virágzásnak – 1998 előtt a Szlovákiában uralkodó politikai feszültségek miatt nem léteztek tényleges euroregionális együttműködések (Drgoňa 2003; Turnock 2002).

Jelenleg – 2006 augusztusában a Régiófejlesztési Minisztérium nyilvántartása alapján – 12 eurorégió működik az országban⁵, amelyek közül 8 érinti a szlovák–magyar határt, s amelyek egy kivételtől eltekintve⁶ kétoldalú (szlovák–magyar) együttműködési formai kerettel rendelkeznek. A szlovák–magyar határ hosszának csaknem 95%-a eurorégiókkal lefedett (néhány határszakasz többszörösen), kivételt csupán a főváros környéke képez, míg a legintenzívebb, határon átnyúló együttműködések a Párkány–Kassa tengelyt jellemzik.

A szlovák–magyar határ menti euroregionális együttműködések – amelyek az elkövetkező években a szlovák–magyar határ mentén élők társadalmi felemelkedésében várhatóan meghatározó szereppel bírnak majd – céljait az alábbiakban összegezhetjük:

- a gazdaság fejlesztése (vállalkozói beruházások számára vonzóvá tenni a régiót);
- a természeti környezet megőrzése;
- az infrastruktúra fejlesztése és összehangolása;
- az oktatási és művelődési kapcsolatok támogatása;
- a tudományos kapcsolatok fejlesztése (a kutatás és fejlesztés összehangolása a régió belül);
- a közös kulturális örökség ápolása;
- humanitárius és szociális együttműködés kialakítása;
- az eltérő kultúrák megismerésének, megértésének és a nemzetek közötti barátság elmélyítésének támogatása.

A regionális fejlesztés további fontos szereplője a nonprofit szektor, mely az ország EU-hoz történő csatlakozásának kapcsán robbanásszerű fejlődésnek indult. Az uniós csatlakozást követően a szlovákiai civil társadalom (az önkéntes társadalmi szerveződések) részvétele a települések és a régiók fejlesztésében⁷ és irányításában erőteljes növekedést mutat. A közeljövőben a regionális politikában a civil szerveződések akár a politikai pártok komoly ellenfeleivé nőhetik ki magukat.⁸ Ez a napjainkban egyre kézzelfoghatóbbá váló tendencia összhangban van az EU fejlesztési politikájának új irányjaival, melyek a központi, a regionális, a helyi és az uniós kormányzati szervek, a magánszektor, valamint a helyi és az országos szintű civil szervezetek közötti együttműködést, partnerséget hangsúlyozzák. A civil szervezetek a regionális fejlesztés területén leggyakrabban a következő kihívásokkal és lehetőségekkel szembesülnek:

- konzultáció, képzés;
- a monitoring szervezeteiben való részvétel;
- a területfejlesztés irányító testületeiben történő részvétel;
- a fejlesztési források megszerzésének a lehetősége.

Másfél évvel az uniós csatlakozást követően, 2005. december 31-én, 27 221 regisztrált civil szervezet volt Szlovákiában, mely közel 30%-os emelkedést jelentett a 2003–2005 közti időszakban. Napjainkra a civil szektor makrogazdasági szinten jelentős tényezővé vált: szolgáltatásaik összértéke, valamint önmagában a közösségi fejlesztés értéke azt mutatja, hogy a szektor nem megfelelő működése, esetleges hanyatlása jelentős negatív hatással lenne a társadalmi-gazdasági fejlődés egészére. Ebből kifolyólag 2006 szeptemberében éles tiltakozásokat váltott ki a Fico-kormány azon szándéka, mely szerint 2007-től a kormány jelentősen korlátozná a 2%-os adófelajánlás lehetőségét a fizikai és a jogi személyek esetében egyaránt.⁹

1. táblázat. Civil szervezetek számának és jogi formáinak megoszlása 2002–2005 között

Jogi forma	2002	2003	2004	2005
Polgári társulás	20 803	20 575	23 789	25 257
Jótékonyági alap	345	440	513	497
Közhasznú szolgáltatásokat nyújtó szervezet	215	397	831	1021
Alapítvány	553	249	305	325
Nemzetközi szervezet	-	-	122	121
Összesen	21 916	21 661	25 560	27 221

Forrás: Slovensko 2005 2006

A szlovákiai nonprofit szektor nagy várakozással tekintett az EU-csatlakozás elé (ahogy azt a fenti számbeli növekedés is mutatja), hiszen a csatlakozást követően számtalan olyan forrás nyílt meg számukra, melyek segítségével jelentős mértékben növelhették tevékenységük hatékonyságát és intenzitását. Az elvárások között fontos helyen szerepelt az is, hogy az uniós források végre lehetővé teszik a szervezetek hosszú távú és kiszámítható működését¹⁰, illetve a mindenkori állami szereplők nem „támogatói”, hanem végre partneri kapcsolatba kerülnek a nonprofit szervezetekkel.

Az elmúlt két év alatt a civil szervezetek hatékonysága és működése javult (amit a források átlátható felhasználása követelt meg¹¹), valamint beigazolódott, hogy a civil szervezetek a területfejlesztés lényeges szereplőinek tekinthetők, mert:

- a civil szervezetek jelentős része tapasztalatot szerzett a pályázati rendszerekben;
- a területfejlesztés feladatainak jelentős része állami, önkormányzati feladatként nem végezhető el;
- a civil szervezetek képesek alternatív források felkutatására és megszerzésére megfelelő állami, önkormányzati együttműködés esetén;
- a civil szervezetek képesek meggyőzni, bevonni és mozgósítani a lakosságot a területfejlesztési programokban történő hatékony és öntevékeny részvételre;
- az EU fejlesztési támogatásainak jelentősebb része nem szerezhető meg a civil szervezetek nélkül;
- az EU fejlesztési programjainak egyre nagyobb része az alulról építkezés elvén alapszik, amely a civil szervezetek domináns részvételét feltételezi;
- a civil szervezetek érdekeltek a területfejlesztési programokban történő sikeres részvételben, mert ez számukra működési forrást és legitimitációt biztosíthat a helyi társadalomban.

A civil szféra működésének sikerességét nagymértékben meghatározza az információáramlás. Szlovákiában e tekintetben a civil szféra kedvező helyzetben van, számos internetes forrás biztosít információkat az egyes szervezetek tevékenységéről, az elérhető forrásokról és a jogi környezetről (www.changenet.sk, www.rozhodni.sk, www.cepa.sk, www.eufondy.org, www.mvro.sk stb.).

Az európai értékrendet folytató politikai környezet térnyerésének eredményeképpen elnyert uniós tagság a gazdaság dinamikus fejlődését váltotta ki, amit bizonyít – többek közt – az elmúlt 4 évben dinamikusan növekvő vállalalkozási kedv. 2004. december 31-én a jogi személyiségű gazdasági szervezetek száma az országban megközelítette a 75 ezret, míg két évvel korábban még csak 60 ezer volt ezen vállalkozási formák száma. A legtöbb gazdasági szervezet kereskedelmi tevékenységet folytat, s ezen szervezetek egyharmada Pozsony kerületben van bejegyezve. Az egyéni vállalkozások számát tekintve ehhez hasonlóan hatalmas számbeli robbanás ment végbe az uniós tagság elnyerését követően: 2004. december 31-én az egyéni vállalkozások száma meghaladta a 360 ezret, holott 2002. december 31-én az egyéni vállalkozások száma még csak 274 600 volt. Az egyéni vállalkozások számának regionális megoszlását tekintve nem tapasztalható az országon belül átütő pozsonyi koncentráció, a Szlovákiában bejegyzett egyéni vállalkozásoknak mindössze 16,6%-a található a Pozsonyi kerületben.

Az összes működő vállalkozás több mint 99%-a kis- és középvállalkozás (a továbbiakban: KKV). 2004-ben a KKV szektorban dolgozott az összes foglalkoztatott 69,5%-a, mely szám magas értéke érzékelteti e vállalatcsoport gazdasági súlyát – a társadalom széles rétegeinek megélhetése, jóléte függ a KKV szektorba tartozó vállalkozások fennmaradásától és teljesítményétől. A KKV szektor állítja elő az ország GDP-jének 39,6%-át. A KKV-k regionális megoszlása – 1000 gazdaságilag aktív lakosra átszámítva – a legmagasabb a Pozsonyi kerületben (160 fő), míg a Kassai kerületben a legalacsonyabb (102 fő). A KKV szektor fejlesztése terén számottevő sikereket ért el az elmúlt évek során a szlovák kormány és a KKV-k képviselői

által irányított Szlovák Nemzeti Kis- és Középvállalkozás-fejlesztési Ügynökség. Az egyik legjelentősebb sikere, hogy tanácsadói irodahálózatot (az ország 14 városában vannak jelen e tanácsadói szolgáltatások) és vállalkozói inkubátorokat (az ország 8 városában) létesített, valamint a KKV-k számára számtalan hasznos információt tartalmazó honlapot tart fenn (www.nadsme.sk).

2. táblázat. Vállalkozások számának megoszlása 2004-ben

Kerület	Jogi személyiségű vállalkozások száma			Fizikai személyek – egyéni vállalkozások száma		
	Számuk dec. 31-ig	Részarányuk Szlovákiában	Index 2004/2003	Számuk dec. 31-ig	Részarányuk Szlovákiában	Index 2004/2003
Pozsony	22 364	30,1%	111,6	59 873	16,6%	110,5
Nagyszombat	6 602	8,9%	114,0	39 079	10,8%	108,0
Trencsén	7 737	10,4%	129,7	40 039	11,1%	110,9
Nyitra	6 678	9,0%	116,9	44 932	12,5%	107,2
Zsolna	7 464	10,1%	111,2	51 092	14,2%	110,2
Besztercebánya	7 183	9,7%	116,4	38 485	10,7%	108,7
Eperjes	7 311	9,9%	115,7	47 547	13,2%	111,2
Kassa	8 868	12,0%	115,1	39 331	10,9%	106,8
Szlovákia	74 207	100,0%	115,2	360 378	100,0%	109,3

Forrás: www.statistics.sk

A regionális fejlesztés szereplőinek áttekintése kapcsán végezetül szólni kell az Építési és Régiófejlesztési Minisztérium „szárnyai” alatt működő Regionális Fejlesztési Ügynökségekről, melyek az elmúlt fél évtized alatt a regionális fejlesztés fontos lokális szereplőivé váltak (2006 augusztusában Szlovákiában összesen 34 ilyen ügynökség volt, ebből 13 a magyarul dél-szlovákiai régió városaiban). Ezen ügynökségek rendkívül fontos szerepet töltenek be a helyi és regionális partnerségek kialakításában, a fejlesztési programok megtervezésében, koordinálásában és az ügynökségekhez tartozó térség gazdasági fejlődésében. Az ügynökségek fő tevékenységüket tekintve információs pontokat jelentenek az EU-forrásokkal kapcsolatosan, tevékenységüket – mely nagyon szerteágazó – az alábbiakban foglaljuk össze:

- Hatékony együttműködés a regionális fejlesztési stratégiák és koncepciók kialakításában.
- Nem beruházási (pl. helyi és térségi fejlesztési tervek, területrendezési tervek, vállalkozói tervek elkészítése stb.) és beruházási (pl. vállalkozói házak építése, idegenforgalmi infrastruktúra rekonstrukciója stb.) programok, projektek és tevékenységek megtervezése és megvalósítása.
- Lehetőségek kialakítása és komplex javaslatok megvalósítása a régiók fejlődésének hosszú távú fenntarthatósága érdekében.
- Régiófejlesztési szervezetekkel és szakemberekkel való együttműködések kialakítása.
- Információs és tanácsadó szolgáltatások nonprofit szervezetek, vállalkozók, községek és városok számára EU- és egyéb pályázatokkal, programokkal kapcsolatban.
- Vállalkozói tervek elkészítése.
- A helyi és a regionális potenciál megfelelő mértékű kihasználása.

Területi egyenlőtlenségek a makrorégiók szintjén

A regionális fejlesztés terén az EU-gyakorlatnak megfelelően Szlovákiában 5 statisztikai regionális szintet különböztetünk meg. A legalsó szintnek – NUTS 5¹² – a települési szint felel meg. A települések csoportosításának eredményeképp kialakított járások a NUTS 4 szinteknek tekinthetők, míg a NUTS 4 szintek csoportosításával létrehozott NUTS 3 szintekre a kerületek megnevezés használatos. A regionális fejlesztésről szóló 503/2001 Tt. számú törvény értelmében a gazdasági és szociális kohézió érdekében a kerületeket csoportosították nagyobb területi egységbe (legkevesebb 1, legtöbb 3 kerületről van szó), amelyek megnevezése kohéziós régió, makrorégió (ezek uniós statisztikai megjelölése NUTS 2). Szlovákiában a 8 kerület összesen 4 makrorégiót alkot: Pozsony (Pozsonyi kerület), Nyugat-Szlovákia (a Nagyszombati, a Nyitrai és a Trencsényi kerület), Közép-Szlovákia (a Besztercebányai és a Zsolnai kerület), Kelet-Szlovákia (a Kassai és az Eperjesi kerület).

A négy szlovákiai makrorégió a gazdasági-társadalmi környezetüket illetően egy „kettészakadt” ország képét mutatja (Lelkes 2004a). A kedvező geopolitikai fekvésű nyugati országrész (a főváros és vonzástersege) és a Vág folyó középső és felső folyása menti városi övezetek magas vállalkozói aktivitást, magas bérszintet és alacsony munkanélküliséget mondhatnak magukénak, míg az ország keleti fele társadalmi-gazdasági szempontból stagnál, a munkaerő-piaci folyamatok tartósan kedvezőtlenek.

A Pozsony makrorégió területi kiterjedése az ország közigazgatási felosztása alapján megegyezik a Pozsonyi kerület területi kiterjedésével, az ország legfontosabb, legnagyobb súlyú gazdasági tere, amely az országnak politikai és kulturális életében is vezető helyet foglal el. Profilját döntően meghatározza a főváros, Pozsony, mely az ország társadalmi, gazdasági és kulturális életének központja, Szlovákia legnagyobb ipari telephelye, a közlekedési hálózat gócpontja, legnagyobb bel- és külkereskedelmi piaca, az államigazgatási szervek székhelye. Ezen régióban dolgozik a szlovákiai kutatási-fejlesztési (K+F) szektorban dolgozók 50%-a.

A Nyugat-Szlovákia makrorégió Szlovákia második legnagyobb súllyal bíró gazdasági tere, az ország gazdasági, politikai és kulturális életében fontos helyet foglal el, dinamizmusa a második legkedvezőbb a Pozsony makrorégió után. A régió profilját döntően a Nagyszombat–Trencsény–Nyitra háromszög határozza meg, itt összességében túlnyomórészt a régió gazdasági és szellemi tőkéje.

A Közép-Szlovákia makrorégió Szlovákia harmadik legnagyobb súllyal bíró gazdasági tere. A régió profilját döntően a terület gazdasági tengelyeit képező Vág és Garam folyók völgyei határozzák meg, ahol a régió társadalmi, gazdasági és kulturális életének központjai (Zsolna, Besztercebánya), a legnagyobb ipari telephelyei, a közlekedési hálózat gócpontjai, a legnagyobb bel- és külkereskedelmi piaci találhatók. A régió belül hatalmas gazdasági szakadék figyelhető meg észak-déli irányban: a régió déli – a magyar kisebbség által lakott – terét sújtják a legkedvezőtlenebb munkaerő-piaci viszonyok az országban (20% feletti munkanélküliségi ráta, az országos átlagtól közel 40%-al alacsonyabb bérek).

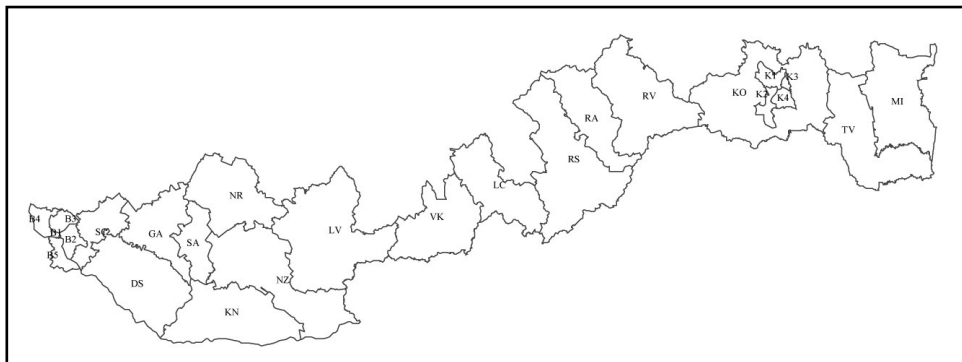
A Kelet-Szlovákia makrorégió Szlovákia leggyengébb gazdasági makrorégiója, az ország gazdasági és szociális problémákkal leginkább sújtott területe (a közel 400 ezer főt számláló szlovákiai roma populáció döntő többsége itt él). A régió profilját egyértelműen a kerületek székhelyei – Kassa és Eperjes – határozzák meg, melyek a terület társadalmi, gazdasági és kulturális életének központjai.

Területi egyenlőtlenségek dél-szlovákiai környezete

Dél-Szlovákia regionális, települési és demográfiai jellemzői

A dél-szlovákiai teret a szlovák–magyar határ mentén található, számottevő magyar kisebbséggel rendelkező járások alkotják. Az országban található 79 járás közül a fenti meghatározásnak összesen 25 járás felel meg (lásd 2. ábra), amelyek közt 9 speciális járás, ugyanis 5 járás Pozsony várost, míg további 4 járás Kassa várost alkotja. A 16 dél-szlovákiai járásban, valamint Pozsonyban és Kassán együttesen 2 144 624 fő lakik, akik közül 514 682 fő, a lakosság 24%-a, vallotta magát magyar nemzetiségűnek a 2001. évi népszámláláskor. Pozsonyt és Kassát nem számítva a magyar kisebbség lakónépességen belüli részaránya mintegy 11%-kal magasabb, ami azt jelenti, hogy minden harmadik lakos magyar nemzetiségű.

2. ábra. Dél-Szlovákiai számottevő magyar kisebbséggel rendelkező járásai

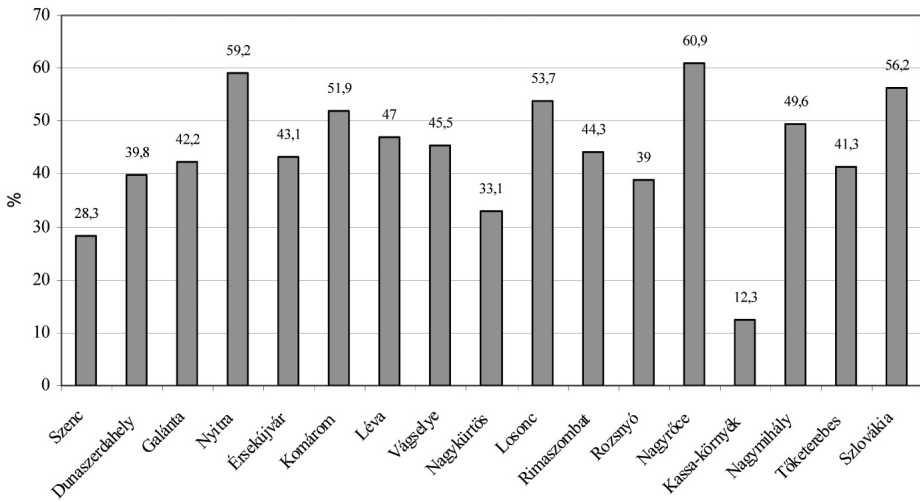
Megjegyzés: Szenc (SC), Galánta (GA), Dunaszerdahely (DS), Vágsellye (SA), Nyitra (NR), Érsekújvár (NZ), Komárom (KN), Léva (LV), Nagykürtös (VK), Losonc (LC), Rimaszombat (RS), Nagyrőce (RA), Rozsnyó (RV), Kassa-környék (KO), Tóketerebes (TV), Nagymihály (MI).

A Pozsony 1 (B1), Pozsony 2 (B2), Pozsony 3 (B3), Pozsony 4 (B4) és Pozsony 5 (B5) járás alkotja Pozsony városát.

A Kassa 1 (K1), Kassa 2 (K2), Kassa 3 (K3) és Kassa 4 (K4) járás alkotja Kassa városát.

Egy jól funkcionáló településhálózat a gazdasági fejlődés alapja. A piacgazdaságban nemcsak a vállalkozások között van piaci verseny, hanem az egyes települések, megyék és régiók is versengenek a fejlesztési forrásokért, a jövedelmező vállalkozásokért, az elismert szakemberekért, az intézményekért, az autópályáért stb. Napjainkban egy régió sikeressége döntően attól függ, hogy nagyvárosai miként tudnak bekapcsolódni a nemzetközi városversenybe, betöltik-e „kapuszerepüket”. A szlovák–magyar határ településszerkezetének (és egyben az ország városszerkezetének) csúcspontján Pozsony (428 672 fő) és Kassa (236 093 fő) áll, e növekedési pólusok nemzetközi társadalmi és gazdasági szerepkörrel bírnak.

3. ábra. A városi lakosság részarányának megoszlása a 16 dél-szlovákiai járásban

Forrás: www.statistics.sk

A 16 dél-szlovákiai járásban összesen 1012 település található, melyek közül 41 város. A régióban található városok többségének lakossága 20 ezer fő alatt marad, ettől több lakost 8 város mondhat a magáénak: Nyitra (86 726), Érsekújvár (42 262), Komárom (37 366), Léva (36 538), Losonc (28 332), Rimaszombat (25 088), Vágsellye (24 564), Dunaszerdahely (23 519). A dél-szlovákiai városok versenyének győztesei a nyugati fekvésű városok, amelyeknek sikerült az innovatív városfejlődés útjára lépni, míg Dél-Szlovákia középső és keleti felében fekvő városok marginális, lecsúszó városoknak számítanak.

A szlovákiai magyar kisebbség urbanizáltsági szintje messze elmarad az országos átlagtól, míg Szlovákia népességének csak 43,8%-a él vidéken, addig a magyar nemzetiség esetében ez az arány meghaladja a 61%-ot. A kisebbségi magyar populáció településszerkezetének további negatív jelensége, hogy csaknem minden 4. szlovákiai magyar az infrastrukturális ellátottság szempontjából problémás, kedvezőtlen életkörülményeket kínál és a növekvő elvándorlás miatt előregedő népességű 1000 főnél kisebb településen él (Lelkes 2004b).

Dél-szlovákiai területi egyenlőtlenségek a munkaerőpiac ágazati mutatóiban

Egy régióon belül a foglalkoztatottak arányának ágazati megoszlása tükrözi a régió társadalmi és gazdasági sajátosságait. A foglalkoztatottság dél-szlovákiai ágazati szerkezetében előkelő helyen van a mezőgazdaság, amit részben a vizsgált tér természeti környezete magyaráz (Dél-Szlovákia az ország legjobb agráradottságaival rendelkező része, a mezőgazdasági termelés az ott élők alapfoglalkozásának számít évszázadok óta), másrészt pedig ezen agrárjelleg az elmúlt évtizedek (cseh)-szlovák kormányzati politikájának az eredménye (perifériaként kezelték, az infrastruktúrális, az ipari és az idegenforgalmi beruházásokkal elsősorban a szlovák lakos-

ságú régiókat célozták meg). Az ország uniós csatlakozása a dél-szlovákiai agrárium számára egyrészt piacnövekedést jelentett, másrészt azonban a hazai piaci verseny erősödését is. Ez utóbbiban az ágazat zöldségtermesztési ága összeroppant a külföldről beáramló olcsó zöldségekkel szembeni árversenyben, aminek következtében az elmúlt 2 év alatt az évtized elejére stabilizálódott agrármunkaerő lélekszáma mintegy 10%-kal esett vissza. Ugyanakkor fontos megemlíteni, hogy az uniós forrásoknak köszönhetően összességében az agrárium versenyképessége növekedett (bár a szomszédos reformállamoktól eltérően lényegesen kevesebb támogatást kaptak a szlovákiai agrárvállalkozások).

A dél-szlovákiai ipar mutatói általában elmaradnak a szlovákiai átlagtól. A kevés ipari termelés (elsősorban élelmiszeripar, építőipar, bányaipar, textilipar) az 1990-es években csaknem teljesen leépült a régió középső és keleti részén – aminek következtében tartósan magas munkanélküliségi ráta sújtja ezen régiókat (Korec 2005). Az elmúlt fél évtizedben a kedvező ipari foglalkoztatási folyamatok (mindekelőtt az élelmiszeriparon és az elektrotechnikai iparon belül) egyértelműen csak Dél-Szlovákia nyugati járásait és városait érintették (és segítették csökkenteni a munkanélküliséget). A régió középső és keleti járásaiban elvélve ment egy-két munkahelyteremtő ipari beruházás (Losonc, Kenyhec).

Az ország az uniós csatlakozással párhuzamosan a világ egyik legnagyobb autógyártójává vált – köszönhetően a francia Peugeot–Citroën és a dél-koreai Kia autógyárak 2004–2006-os időszakban végrehajtott hatalmas autóipari beruházásainak Nagyszombatban és Zsolnán. Ezen tények fényében Dél-Szlovákia ipari szerkezete rövid és középtávon arra van ítélve, hogy a gépjárműipart szolgálja. A szlovákiai iparban jó kilátásai vannak azon vállalatoknak, amelyek a gépkocsigyártók beszállítóivá váltak. E tekintetben példaértékű Nagymegyeri városának sikertörténete az Edscha Slovakia Cabrio-Dachsysteme (ECD) vállalatnak köszönhetően. Az ECD¹³ nagymegyeri letelepedését a város stratégiai fontosságú elhelyezkedése (a beruházó számára fontos volt: hogy a vállalat közel legyen a győri Audi vállalathoz) mellett a megfelelő szabad munkaerő váltotta ki. Pozitív vonásként lehet kiemelni az ECD stratégiáját, amely szerint a tetőrendszerek elkészítése a megtervezéstől a végső kivitelezésig Nagymegyeren fog zajlani. E leányvállalat viselkedése szokatlan: nem egyszerűen átköltözik egy külföldi vállalkozás a dél-szlovákiai régióba, de új aktivitást indít, és így a befogadó országban új know-how fejlődhet (Morvay 2004).

A tercier szektorban foglalkoztatottak népességén belüli részaránya elmarad az országos átlagtól, amit a már korábban említett alacsony urbanizáltsági szint és a (cseh)szlovák kormányzati politika magyaráz. A jövőt illetően azonban kedvező jel lehet, hogy a tercier szektor gazdasági szerepe folyamatos erősödést mutat, amivel párosul az ágazatban foglalkoztatott munkaerő számának stabil növekedése is. Ezen létszámnövekedés elsősorban a dél-nyugati régióban jelentős – amiben kiemelkedik a kereskedelem és az idegenforgalom hatása.¹⁴ Az elkövetkező években a tercier szektorban dolgozók számának növekedéséhez számottevő mértékben hozzájárulhatnak az uniós csatlakozás következtében a tárgyalt régió nyugati felében megtelepülni szándékozó fuvarozási-logisztikai vállalatok, amelyek nagy érdeklődést mutatnak a régió iránt; egyrészt a Bécs–Budapest–Pozsony fejlesztési háromszög közelsége, másrészt a rendelkezésre álló és uniós viszonylatban olcsó munkaerő miatt. A fuvarozási-logisztikai tercier ágazat régióbéli fényes jövőjét tá-

masztja alá a Metrans Danubia Rt. 180 millió euró ráfordítással Dunaszerdahelyen megépülő logisztikai ipari parkja, amely az európai viszonylatban egyre jelentősebb kombinált fuvarozást szolgáló átrakodóállomás lesz. A terminált 2006 végéig 200 ezer négyzetméternyi területen építik fel, amely Prága után a második legnagyobb ilyen célú létesítmény lesz Közép-Kelet-Európában (itt rakják majd át, s indítják tovább azokat a konténereket, amelyek vasúton vagy a közúton érkeznek). A logisztikai centrum alkalmazottainak a száma az induláskor négyszáz fő lesz, de a szatellitcégeknek köszönhetően várhatóan további 1500 új munkahely teremődik a régióban.

Dél-szlovákiai területi egyenlőtlenségek a munkanélküliségi viszonyokat illetően

A társadalmi-gazdasági folyamatok alakulása és egyenlőtlen területi megoszlása kitűnően nyomon követhető a munkanélküliségi folyamatokból, amelyek hűen adják vissza egy-egy régió társadalmi-gazdasági problémáit. A Munka-, Szociális- és Családügyi Hivatal 2006. április 30-án 120 136 munkanélkülit tartott nyilván a 16 dél-szlovákiai járásban.¹⁵ Két évvel korábban, az ország EU-csatlakozásának előestéjén, a regisztrált munkanélküliek száma 42 705 fővel volt több, akkor ugyanis az érintett régióban összesen 162 841 fő munkanélkülit tartott nyilván az illetékes hivatal.

3. táblázat. A regisztrált munkanélküliek számának alakulása Dél-Szlovákiában

Járás	Regisztrált munkanélküliek száma 2004. április 30-án	Regisztrált munkanélküliek száma 2006. április 30-án
Szenc	1 255	966
Dunaszerdahely	7 926	5 673
Galánta	5 874	3 525
Vágsellye	4 609	3 506
Érsekújvár	14 407	9 161
Komárom	10 727	5 171
Nyitra	11 422	6 786
Léva	14 105	10 230
Nagykürtös	7 430	5 826
Losonc	9 637	8 058
Rimaszombat	14 295	12 811
Nagyróce	7 176	6 547
Rozsnyó	9 741	7 660
Kassa-környék	13 844	11 097
Töketerebes	15 438	12 447
Nagymihály	14 955	10 672

Forrás: www.upsvar.sk

4. táblázat. A munkanélküliségi ráta területi megoszlása járási, kerületi és országos szinten az EU-ba lépés előestéjén (2004. április 30-i állapot)

Régió	A munkanélküliek aránya	Sz. sorrend	Régió	A munkanélküliek aránya	Sz. sorrend	Régió	A munkanélküliek aránya	Sz. sorrend
Rimaszombat	31,43%	1	Selmecbánya	19,50%	28	Galgóc	12,53%	55
Nagyroce	30,70%	2	Sztropkó	18,93%	29	Dunaszzerdahely	12,17%	56
Nagykürtös	30,63%	3	Lőcse	18,59%	30	Vágbeszterce	11,69%	57
Rozsnyó	29,56%	4	Homonna	18,47%	31	Námesztó	11,51%	58
Töketerebes	28,61%	5	Érsekújvár	18,41%	32	Galánta	11,10%	59
Késmárk	27,29%	6	Felsővízköz	17,74%	33	Szenice	10,89%	60
Zsarnóca	26,25%	7	Vágsellye	17,27%	34	Privigye	10,59%	61
Zsarnóca	25,66%	8	Alsókubin	16,32%	35	Vágújhely	10,45%	62
Poltár	25,57%	9	Rózsashegy	15,66%	36	Nagyszombat	10,12%	63
Kassa-környék	25,54%	10	Poprád	15,65%	37	Szakolca	10,02%	64
Kisszeben	25,41%	11	Nagybiccse	15,43%	38	Zsolna	9,95%	65
Nagyimihály	25,03%	12	Stubnyafürdő	15,02%	39	Besztercebánya	9,50%	66
Losonc	24,53%	13	Nagytapolcsány	14,94%	40	Puhó	8,74%	67
Gölnicbánya	24,09%	14	Liptószentmiklós	14,47%	41	Pöstyén	8,34%	68
Mezőlaborc	23,83%	15	Kiszucajhely	14,27%	42	Miava	8,33%	69
Léva	22,51%	16	Turócszentmárton	14,08%	43	Ilava	6,91%	70
Varannó	22,45%	17	Nyitra	13,99%	44	Malacka	6,59%	71
Korpona	21,96%	18	Olubló	13,85%	45	Trencsén	5,69%	72
Gyetra	21,66%	19	Kassa 2	13,83%	46	Bazin	5,38%	73
Garamszentkereszt	20,98%	20	Zólyom	13,64%	47	Senec	4,26%	74
Bártfa	20,85%	21	Kassa 3	13,60%	48	Pozsony 5	3,85%	75
Igló	20,80%	22	Kassa 1	13,51%	49	Pozsony 3	3,26%	76
Breznobánya	20,76%	23	Kassa 4	13,25%	50	Pozsony 2	3,24%	77
Aranysmarót	19,82%	24	Csaca	13,03%	51	Pozsony 1	3,05%	78
Komárom	19,71%	25	Turdossin	12,97%	52	Pozsony 4	2,66%	79
Szinna	19,69%	26	Bán	12,85%	53			
Eperjes	19,67%	27	Simony	12,85%	54			
Kassai kerület	22,04%		Nyitrai kerület	17,95%		Trencsényi kerület	9,52%	
Besztercebányai kerület	21,85%		Zsolnai kerület	13,16%		Pozsonyi kerület	3,90%	
Eperjesi kerület	20,00%		Nagyszombati kerület	10,82%		Szlovákia	15,25%	

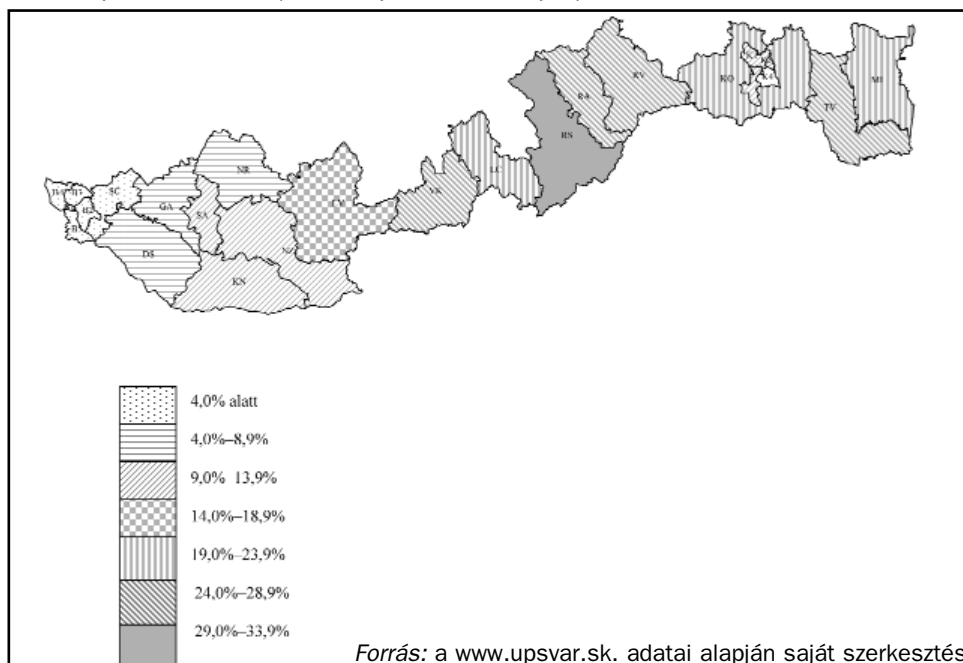
5. táblázat. A munkanélküliségi ráta területi megoszlása járási, kerületi és országos szinten két évvel az EU-ba lépést követően (2006. április 30-i állapot)

Régió	A munkanélültek aránya	Sorrend	Régió	A munkanélültek aránya	Sorrend	Régió	A munkanélültek aránya	Sorrend
Rimaszombat	29,88%	1	Szinna	14,41%	28	Dunaszerdahely	8,42%	55
Nagyőrce	28,52%	2	Sztropkó	13,70%	29	Turócszentmárton	8,41%	56
Tókeretebes	24,58%	3	Vágssellye	12,34%	30	Bán	8,08%	57
Késmárk	24,42%	4	Homonna	12,08%	31	Vágbeszterce	8,03%	58
Nagykürtös	24,33%	5	Erekeújvár	11,99%	32	Nyitra	7,57%	59
Rozsnyó	24,19%	6	Rózsashegy	11,65%	33	Galgóc	7,55%	60
Szobránc	21,90%	7	Stubnyafürdő	11,57%	34	Szokolca	7,13%	61
Kassa-környék	21,65%	8	Alsókubin	11,16%	35	Besztercebánya	6,99%	62
Losonc	21,48%	9	Nagybicsse	11,11%	36	Galánta	6,75%	63
Kiszteben	21,10%	10	Kiszvácujhely	10,93%	37	Miava	5,85%	64
Poltár	20,86%	11	Poprád	10,87%	38	Zsolna	5,76%	65
Gólnicbánya	20,56%	12	Zólyom	10,59%	39	Nagyszombat	5,65%	66
Nagyimihály	19,03%	13	Simony	10,54%	40	Vágújhely	5,29%	67
Varannó	18,70%	14	Kassa 2	10,32%	41	Pöstyén	5,22%	68
Korpona	18,24%	15	Aranyosmarót	10,28%	42	Puhó	4,72%	69
Zsarnóca	17,99%	16	Komárom	10,11%	43	Malacka	4,63%	70
Selmecbánya	17,19%	17	Ólubló	10,10%	44	Ilava	4,18%	71
Mezőlaborc	16,88%	18	Nagytapolcsány	10,01%	45	Bazin	3,36%	72
Lőcse	16,66%	19	Turdossin	10,00%	46	Szenc	3,31%	73
Léva	16,31%	20	Kassa 3	9,88%	47	Trencsén	3,12%	74
Bártfa	16,25%	21	Kassa 1	9,33%	48	Pozsony 5	2,43%	75
Felsővízköz	16,25%	22	Námesztó	9,17%	49	Pozsony 3	2,18%	76
Igló	16,19%	23	Csaca	8,92%	50	Pozsony 2	2,11%	77
Gyetva	16,12%	24	Szenice	8,85%	51	Pozsony 1	1,96%	78
Brezsnóbánya	15,19%	25	Liptószentmiklós	8,83%	52	Pozsony 4	1,93%	79
Garamszentkereszt	14,95%	26	Kassa 4	8,60%	53			
Eperjes	14,66%	27	Privigye	8,49%	54			
Besztercebányai kerület	17,87%		Nyitrai kerület	11,10%		Trencsényi kerület	6,37%	
Kassai kerület	17,56%		Zsolnai kerület	8,80%		Pozsonyi kerület	2,62%	
Eperjesi kerület	15,50%		Nagyszombati kerület	6,99%		Szlovákia	11,04%	

Két évvel az EU-ba való belépés után a munkanélküliségi szint országos mértéke 11,04% volt, ami a munkaerő-piaci körülmények jelentős javulásáról tanúskodik. Az országos átlagtól kedvezőbb munkapiaci viszonyokat – a munkanélküliségi rátát véve figyelembe – immár 5 magyar jellegű járás mondhatott a magáénak: a Nyitrai, a Duna-szerdahelyi, a Galántai, a Szenci és a Komáromi járás. Az utóbbi járásban a foglalkoztatottsági körülmények javulása elsősorban a szomszédos magyarországi ipari parkoknak köszönhető, ugyanis Szlovákia és Magyarország uniós csatlakozását követően Magyarországon a szlovákiai munkaerő foglalkoztatásának számtalan akadálya szűnt meg, amely korábban fékezte a szabad munkaerő-vándorlást. A dél-szlovákiai maximális és minimális munkanélküliségi szint megoszlását illetően nem történt nagy változás az uniós tagság első két évében: 2006 áprilisában a legkedvezőtlenebb dél-szlovákiai munkanélküliségi szint (Rimaszombati járás) változatlanul a legkedvezőtlenebb értéknek számított országos viszonylatban is, míg a legkedvezőbb dél-szlovákiai munkanélküliségi szint (Szenci járás) a 7. legkedvezőbb érték volt országos viszonylatban.

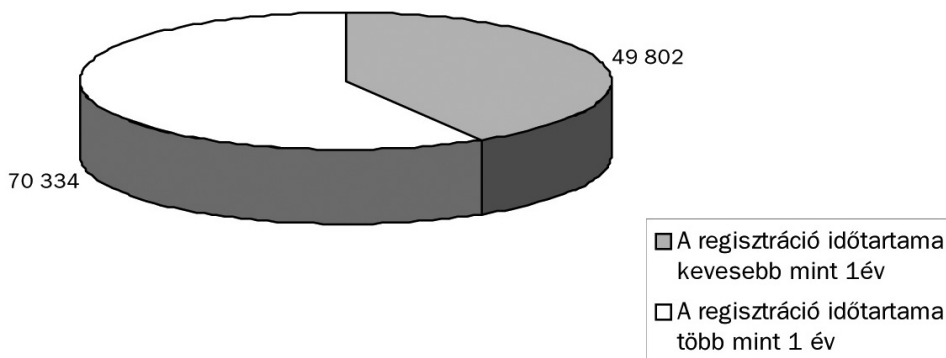
A dél-szlovákiai régió munkaerőpiacának elsődleges problémája a tartós munkanélküliség – 2006 tavaszán a regisztrált munkanélküliek közel 60%-a várt már több mint egy éve munkalehetőségre. Ez a problémakör évről évre nő, ugyanis a tartósan munkanélküliek szakmai képzettségének megfelelő munkahelyteremtő beruházás már egy évtizede várat magára a régió járásainak többségében. A legkedvezőtlenebb a helyzet a Nagykürtösi és a tőle keletre fekvő járásokban, ahol a nyilvántartottak közel háromnegyede már egy éve sikertelenül próbál elhelyezkedni, míg az álláskeresők egyharmadánál ez az időtartam a két évet is meghaladja (a Rimaszombati járásban a regisztrált munkanélküliek 52%-a legalább két éve nem tud elhelyezkedni).¹⁶

4. ábra. A munkanélküliségi ráta területi megoszlása járások szintjén két évvel az EU-ba lépést követően (2006. április 30-i állapot)

A nyilvántartott munkanélküliek közül a legtöbb álláskereső a géplakatos, a kőműves, a festő-mázoló, a mezőgazdasági munkás, az élelmiszer és egyéb bolti eladó szakmát képviseli. A regisztrált munkanélküliek közel egyharmada dolgozott segédmunkásként az utolsó munkahelyén. A munkanélküliek nemi összetételének vizsgálatakor szembetűnik, hogy a régió összes járásában a férfiak aránya jóval magasabb. Ez mindenekelőtt azzal magyarázható, hogy a gazdasági szerkezetváltás során elsősorban azokban az ágazatokban történt létszámleépítés, ahol a nők foglalkoztatottsága alacsonyabb volt (bányaiipar, szerszámgyártás, mezőgazdaság stb.). A munkaerőpiacon való elhelyezkedés problémája leginkább a mindössze alapiskolai, szaktanintézeti, illetve szakközépiskolai végzettséggel rendelkezőket sújtja. Az utóbbi két intézménytípus évről évre újratermeli a munkapiacra túlkínálatként jelentkező szakmunkásokat és szakközépiskolai végzettségűeket.¹⁷ Néhány szakmában egyre kilátástalanabb a pályakezdők és a nem pályakezdők esélye az elhelyezkedésre (ilyenek például a mezőgazdasági szakközépiskolai végzettséggel rendelkezők).

5. ábra. A regisztrált munkanélküliek nyilvántartási idejének megoszlása a régióban

2006. április 30-i állapot

Forrás: www.upsvar.sk.

6. táblázat. A regisztrált munkanélküliek nyilvántartási idejének megoszlása az egyes járásokban (hónapokban feltüntetve)

Járás	Összesen (fő)	0-3	4-6	7-9	10-12	13-18	19-24	25-30	31-36	37-42	43-48	48-
Szenc	966	324	232	158	50	65	31	32	9	9	14	42
Dunaszerdahely	5 673	1 238	1 029	682	315	547	312	281	228	194	152	695
Galánta	3 525	726	708	435	196	277	198	178	95	112	92	508
Vágsellye	3 506	520	469	409	206	288	241	197	149	153	167	707
Érsekújvár	9 161	1 501	1 274	955	494	671	483	533	340	511	398	2 001
Komárom	5 171	945	726	581	208	321	220	264	195	256	172	1 283
Nyitra	6 786	1 358	1 059	747	366	508	406	394	305	271	251	1 121
Léva	10 230	1 436	1 548	1 203	479	737	584	534	389	450	489	2 381
Nagykürtös	5 826	582	727	520	281	549	388	390	285	352	267	1 485
Losonc	8 058	1 126	968	784	444	692	484	456	319	376	347	2 062
Rimaszombat	12 811	1 084	1 386	1 031	691	1 079	873	813	538	640	545	4 131
Nagyróce	6 547	628	611	479	346	510	448	401	347	363	345	2 069
Rozsnyó	7 660	787	770	629	373	698	476	613	343	423	389	2 159
Kassa-környék	11 097	1 260	1 145	1 102	591	860	698	630	491	647	584	3 089
Töketeres	12 447	1 425	1 404	1 088	590	897	836	1 099	685	701	562	3 160
Nagymihály	10 672	1 433	1 367	963	610	885	730	671	533	474	365	2 641

Megjegyzés: 2006. április 30-i állapot

Forrás: www.upsvar.sk

Két évvel az uniós csatlakozást követően a munkanélküliség erőteljes térségi és települési differenciáltsága alapján öt sajátosság figyelhető meg a vizsgált térségben a munkanélküliség területi megoszlását illetően:

– Nyugat-kelet dualizmus: A munkaerőpiac vonzáskörzeteinek földrajzi koordinátái alapján nyugat-keleti irányban a munkanélküliség mértéke szerinti lejtő figyelhető meg. Közel hatszoros eltérés érzékelhető a legjobb mutatókkal rendelkező nyugati járások, valamint a kedvezőtlen munkaerő-piaci viszonyokkal rendelkező keleti járások között.

– Társadalmi-gazdasági elmaradottság – munkanélküliség: Az elmaradott infrastruktúrájú és kedvezőtlen társadalmi és gazdasági szerkezetű régiókban a munkanélküliség lényegesen magasabb, mint a kedvező infrastruktúrával, humán erőforrással és gazdasági szerkezettel rendelkező régiókban.

– Területi stabilitás: A munkanélküliség területi különbségei gyakorlatilag változatlanok – a munkanélküliség szempontjából legkedvezőtlenebb helyzetű munkaerőpiaci körzetek 2006-ban szinte kivétel nélkül megegyeznek az évekkal korábbiakkal. A munkanélküliség abszolút értéke körzetenként változott, de a térségek relatív helyzete mozdulatlan, ezzel is jelezve, hogy a dél-szlovákiai régió munkanélküliségének mélyben gyökerező okai rövid távon nehezen változtathatók.

– Falusi és városi munkanélküliség: A területi különbségek másik meghatározó tényezője a településtípusok, a településnagyság-csoportok közötti különbség. A munkanélküliség a falun élő munkavállalókat erőteljesebben érintette, mint a városiakat. Részben a meglévő képzettségbeli és iskolázottsági különbségek miatt, részben azon oknál fogva, hogy a falusi munkavállalók többsége a leginkább sújtott szférában, az agráriumban dolgozott.

– Geopolitikai helyzet szerepe: A dél-szlovákiai régió határ menti periferikus fekvése az uniós csatlakozás előtt negatívan hatott a terület társadalmi-gazdasági fejlődésére, 2004 májusa után azonban a határ menti fekvés versenyelőnyt jelent a tárgyalt régió számára. A határon átnyúló együttműködések konkrét és lényeges eszközei lehetnek a terület potenciális lehetőségeinek feltárásában és kihasználásában.

Az elkövetkező években a dél-szlovákiai munkanélküliség csökkentéséhez legjelentősebb mértékben a régió turisztikai és logisztikai potenciáljának a kihasználása, illetve a régióban megvalósítandó ipari parkok járulhatnak hozzá. Az utóbbi beruházások tényleges létrehozására azonban több belső és külső tényező fékező hatással van. A belső faktorok közt kiemelendő a telkek tisztázatlan tulajdonosi szerkezete, az elmaradott infrastruktúra, az önkormányzatok problémás gazdasági helyzete, a képzett munkaerő hiánya, illetve azok elvándorlása, valamint az állami támogatásnak az ipari parkok ügyében hiányzó egységes szabályrendszere. A dél-szlovákiai ipari parkok létrehozását fékező legjelentősebb külső tényező több környező országnak (Románia, Ukrajna, Bulgária) a szlovákiai bérszinttől lényegesen alacsonyabb bérszintje. Az elkövetkező években a dél-szlovákiai munkanélküliek számának fogyásához továbbá hozzájárulhat még az a tény is, hogy Dél-Szlovákia az uniós felsőoktatási tér részévé vált, így a szlovákiai magyar kisebbség tagjai számára megnyíltak a magyarországi felsőoktatási intézmények kapui, a magyar kisebbség tagjai nyelvi akadály nélkül szerezhetnek felsőfokú végzettséget, így növelve a munkaerőpiaci versenyképességüket.

Dél-szlovákiai területi egyenlőtlenségek a munkaerőpiac bérezési szintjeiben

Az EU-hoz történő felzárkózás egyik sarkalatos kérdése a bérek felzárkózása, amely alapvetően két nézőpont miatt kerül előtérbe: egyrészt a gazdaság nemzetközi versenyképessége, másrészt a társadalmi jólét, az életszínvonal alakulása szempontjából (Viszt–Adler 2001). 2004-ben a magyar kisebbség által lakott 16 járás közül egyetlen járás sem tartozott az első 30 legmagasabb átlagkeresetű járás közé az országban.

2005-ben Szlovákiában a Statisztikai Hivatal által kimutatott átlagbér mintegy 18 400 Sk volt. A fővárostól kelet felé távolodva a bérek nagysága erőteljesen csökken. A megélhetési nehézségeket tehát a régió középső és keleti körzeteiben a magas munkanélküliség mellett az alacsonyabb jövedelmi viszonyok is fokozzák (az átlagkereset az országos átlagtól 25-30%-kal alacsonyabb), s együttes hatásuk miatt az utóbbi években a háztartások túlnyomó része pénzügyi nehézségekkel küzd (Michálek 2005). A közép- és kelet-szlovákiai járások településein a munkalehetőség hiánya miatt sokan elvállalják a minimálbérért felkínált munkalehetőségeket is, amit 2005 októberétől 6900 Sk-ban állapított meg a szlovák kormány (a minimál órabér 39,70 Sk).

Napjainkban a Robert Fico által vezetett kormány a minimálbérek jelentős emelését tervezi (a kormány elképzelése szerint a minimálbért az átlagkeresetek 60%-ban kellene meghatározni), amit azonban a gazdasági szakértők többségén kívül a munkaadók és az egyéni vállalkozók is elleneznek. Ezen tervezetet elutasítók azzal érvelnek, hogy a hirtelen végrehajtott jelentős minimálbér-emelés nagyon hátrányos lenne a nagyvállalkozói szféra számára (drágítja a termelést, s ez a kisebb tudásigényű ágazatokban elbocsátásokhoz vezethet), valamint a túl magas minimálbér a kisvállalkozóknak komoly gondot okozhat a járulékok összegét illetően (bizonyos járulékok a minimálbérből vannak kiszámítva, s ezek emelkedése sok kisvállalkozó számára elviselhetetlen megterhelést jelentene).

7. táblázat. Az átlagkereset regionális megoszlása 2004-ben*

Szlovákia, kerület, járás	Bruttó átlagkereset 2004-ben (Sk)	Sorrend a járások szintjén	Szlovákia, kerület, járás	Bruttó átlagkereset 2004-ben (Sk)	Sorrend a járások szintjén
Szlovákia	17 444	-	Rózsahegy	16 324	19
Pozsonyi kerület	22 969	-	Stubnyafürdő	12 302	72
Pozsony 1	23 250	4	Turóssin	13 568	55
Pozsony 2	24 328	2	Zsolna	16 550	18
Pozsony 3	21 811	5	Besztercebányai kerület	14 760	-
Pozsony 4	24 133	3	Besztercebánya	15 562	26
Pozsony 5	21 357	6	Selmecbánya	15 753	24
Pozsony összesen	23 350	-	Breznóbánya	15 802	23
Malacka	20 147	7	Gyetva	13 319	56
Bazin	16 130	22	Korpona	13 153	58
Szenc	17 435	11	Losonc	12 772	65
Nagyszombati kerület	16 221	-	Poltár	13 076	60
Dunaszerdahely	13 921	52	Nagyőrce	14 342	48
Galánta	15 035	34	Rimaszombat	13 101	59
Galgóc	16 734	15	Nagykürtös	11 813	78
Pöstyén	15 597	25	Zólyom	14 506	42
Szenice	15 051	33	Zsarnóca	13 846	53
Szokolca	17 650	10	Garamszentkereszt	16 728	16
Nagyszombat	18 166	9	Eperjes kerületi	13 846	-
Trencséni kerület	15 127	-	Bártfa	11 122	79
Bán	12 991	62	Homonna	14 355	46
Ilava	14 472	44	Késmárk	14 965	35
Miava	15 167	31	Lőcse	12 564	67
Vágújhely	16 222	20	Mezőlaborc	12 032	76
Simony	12 462	68	Poprád	16 162	21
Vágbeszterce	15 243	29	Eperjes	14 349	47
Privígye	15 473	28	Kísszeben	12 886	64
Puhó	18 167	8	Szinna	11 832	77
Trencsén	14 626	38	Ólubló	13 069	61
Nyitrai kerület	14 641	-	Sztropkó	12 370	70
Komárom	12 929	63	Felsővízköz	12 246	73
Léva	14 495	43	Varannó	12 325	71
Nyitra	15 057	32	Kassai kerület	17 064	-
Érsekújvár	14 527	41	Gölnicbánya	12 397	69
Vágsellye	16 834	13	Kassa 1	16 601	17
Nagytapolcsány	14 360	45	Kassa 2	24 972	1
Aranjosmarót	14 789	36	Kassa 3	14 584	40
Zsolnai kerület	15 413	-	Kassa 4	15 362	27
Nagybiccse	14 341	49	Kassa-környék	14 132	50
Csaca	12 165	74	Nagymihály	14 120	51
Alsókubin	15 215	30	Rozsnyó	14 702	37
Kiszucaújhely	16 771	14	Szobrác	12 092	75
Liptószentmiklós	14 606	39	Igló	13 693	54
Turócszentmárton	16 948	12	Tóketerebes	12 731	66
Námesztó	13 317	57			

Megjegyzés: *A legalább 20 főt foglalkoztató munkahelyekről van szó.

Forrás: www.statistics.sk

Az alacsony dél-szlovákiai bérszint mellett azonban fontos megemlíteni, hogy a dél-szlovákiai tér több járásában az uniós csatlakozás után a bérszintek növekedési üteme felgyorsult, ami legfőképpen a magyarországi ipari parkok által nyújtott munkahelyeknek köszönhető. 2005 első félévében a 16 határ menti járásból 4 járásban (Losonci, Komáromi, Nagykürtösi, Vágsellyei) a bérszintek növekedési indexe meghaladta az országos átlagot, amire az uniós csatlakozást megelőzően nem volt példa.

8. táblázat. Az átlagkeresetek regionális megoszlása és dinamikája 2005 első félévében*

Járás	Bruttó átlagkereset 2005 első félévében (Sk)	Növekedési index %-ban 2005. első félév/ 2004. első félév	Többletkereset 2005. első félévében 2004. első félévéhez viszonyítva (Sk)
Szenc	18 313	5,0	1 340
Dunaszerdahely	14 171	4,5	976
Galánta	13 955	2,8	740
Vágsellye	17 884	5,9	1 446
Érsekújvár	14 463	2,8	767
Komárom	13 100	6,1	1 082
Nyitra	15 343	4,9	1 110
Léva	14 400	3,7	879
Losonc	13 501	8,0	1 338
Nagykürtös	12 154	6,1	1 004
Rimaszombat	13 490	5,1	999
Nagyróce	14 561	5,0	1 066
Rozsnyó	14 722	4,5	1 014
Kassa-környék	14 169	3,3	815
Nagy Mihály	14 216	3,0	779
Tóketerebes	12 657	2,4	626
Szlovákia	18 038	5,7	1 428

Megjegyzés: *A legalább 20 főt foglalkoztató munkahelyekről van szó.

Forrás: www.statistics.sk

Dél-szlovákiai területi egyenlőtlenségek a nemzetközi munkaerő-migráció terén

Az elmúlt két év rációzott azokra a várakozásokra, hogy Szlovákia uniós csatlakozását követően a szlovákiai munkaerő tömegesen hagyja majd el az országot a régi tagállamok irányába. Két évvel az EU-bővítést követően megállapítható, hogy a sokak által feltételezett nyugat-európai irányú munkaerő-migráció nem vált valóra, sőt, egy korábban keveset tárgyalt új munkaerő-piaci jelenség figyelhető meg. Ez pedig a szlovákiai munkaerőnek Csehországba és Magyarországra történő áramlása, mivel a szlovákiai munkaerő számára – az alacsony szlovákiai bérek és a magas szlovákiai munkanélküliség miatt – mindkét szomszédos új uniós állam vonzó munkaerő-piaci körülményeket kínál. Szlovákia uniós csatlakozását követően az előbbiben a hivatalosan munkát vállaló szlovák állampolgárok száma 77 ezer fő, az utóbbiban 20 ezer fő.¹⁸ A Csehországban és Magyarországon ténylegesen dolgozók lélekszáma azonban a hivatalos adatoktól mintegy 50%-kal magasabb (a Munka-, Szociális és Családügyi Minisztérium becslése alapján).¹⁹

A dél-szlovákiai munkaerő esetében a fenti két állam (Csehország, Magyarország) felé irányuló migráció mértéke elsősorban Magyarország irányába jelentős. A döntően Magyarország felé irányuló munkaerő-migráció 5 tényezővel magyarázható:

- a dél-szlovákiai régiók munkanélküliségi szintje lényegesen magasabb a szomszédos magyarországi régiók munkanélküliségi szintjétől;
- a magyarországi átlagbérek kb. 30%-kal magasabbak a szlovákiai átlagbéreknél;
- a magyarországi minimálbér mintegy 40%-kal magasabb a szlovákiai minimálbértől;

– a magyarországi munkavállalás a földrajzi közelség miatt sok esetben napi ingázással is megoldható;

– a dél-szlovákiai munkaerő jelentős hányada a magyarországi munkavállalás során nem ütközik nyelvi korlátokba (a határ déli oldalán munkát vállalkók döntő hányada magyar nemzetiségű).

A Magyarországon dolgozó szlovák állampolgárok közel kétharmada Dunaszerdahely, Érsekújvár, Komárom, Párkány és Ipolyság vonzáskörzetéből utazik magyarországi munkahelyére, amelyek majdnem teljes mértékben Vác, Esztergom, Komárom, Tatabánya és Győr környékén lévő ipari vállalatok. Az ingázók száma Szlovákia keleti részén is emelkedik, azonban a kelet-szlovákiai ingázók is elsősorban Magyarország északnyugati területein elhelyezkedő cégeknél állnak alkalmazásban, mivel keleten kevés munkaalkalmat biztosító perifériaterületek érintkeznek egymással a határ két oldalán (Baranyi–Balcsók 2004).

A szlovákiai munkaerő többsége a gyártásban helyezkedik el, s döntő többségüket nagyvállalatok alkalmazzák. A középvezetésben az ingázók 1-2%-át foglalkoztatják, míg a felsővezetésben lényegében elhanyagolható a jelenlétük (összességében mindössze néhány főről van szó). Szellemi munkakörben nagyon kevés helyen foglalkoztatnak szlovákiai munkavállalókat (Estélyi–Keszegh–Kovács–Mikóczy 2006). A Magyarországon munkát vállaló szlovák állampolgárok döntő többségénél a napi ingázás a jellemző, valamint az, hogy alacsony iskolai végzettséggel rendelkeznek, s nem állandó alkalmazotti státusban, hanem munkaerő-kölcsönzési formában dolgoznak (a munkaerő-kölcsönző cégek állnak szerződéses viszonyban a magyarországi ipari nagyvállalatokkal). A Magyarországon állandó alkalmazásban levők lélekszáma messze elmarad a Magyarországon munkaerő-kölcsönzési formában dolgozók száma mögött, valamint az e csoportba tartozók meghatározó ismertetőjegye, hogy többségük magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik.

Tekintettel arra, hogy Szlovákia és Magyarország egyazon gazdasági és politikai unióhoz tartozva a jövőben is egymás kölcsönös és együttes gazdasági fejlődésében érdekelt, az elkövetkező 1-2 éven belül elkerülhetetlen lesz egy határ menti regionális foglalkoztatáspolitikai együttműködés kialakítása Szlovákia és Magyarország között. Napjainkban a szlovák–magyar határon átnyúló regionális foglalkoztatáspolitikai együttműködés legsikeresebb színterének a Dunaszerdahelyi járás és Győr-Moson-Sopron Megye alkotta régió számít.

A területfejlesztés és a szlovákiai magyarság (politikai környezet, önkormányzatok, nonprofit szféra, vállalkozások)

A szlovákiai kormányzati intézkedések a területfejlesztési politikában 1998-ig a korábbi évtizedek területfejlesztési gyakorlatát követték – kevés kivételtől eltekintve elsősorban a szlovák nemzetiségű lakosság által lakott falvak és régiók fejlesztését célozták (ezt támasztja alá többek közt a magyar kisebbség által lakott régiók közlekedési infrastruktúrájának katasztrofális állapota). A magyar kisebbség által lakott dél-szlovákiai régió erőteljes gazdasági és szociális felemelkedése, valamint az ország többi régiójához való felzárkózásának folyamata az 1998-as parlamenti választásokat követően kezdődött el.

A szlovákiai magyar tér az elmúlt 8 év alatt viszonylag kedvező regionális fejlesztési megközelítésnek örvendhetett, amiben döntő tényező az MKP kormánytagsága volt – az elmúlt két választási ciklusban az SZK Építésügyi és Régiófejlesztési Minisztériuma az MKP irányítása alatt volt, hasonlóan az SZK Környezetvédelmi Minisztériumához, valamint 2002–2006 között az SZK Mezőgazdasági Minisztériumát is az MKP vezette. Az MKP kormányzati szerepvállalásának eredményeképpen elfoglalt miniszteri székeken kívül a magyarlakta régiók fejlődéséhez az is hozzájárult, hogy megváltozott a légkör, ami a felvidéki magyarokat körülvette (bár a nemzeti hovatartozásból eredő konfliktusok nagy része nem oldódott meg, mégis, az MKP koalíciós részvétele a közélet elfogadott, jelentős szereplőivé tette a magyarok képviselőit, a szlovák lakosság is kisebb gyanakvással fogadta a magyarok részéről elhangzott javaslatokat, terveket). A fentiekben vázolt vezetői-irányítói pozíciók és a magyar kisebbségnek javuló megítélése a többségi nemzet részéről hozzásegítették a déli régiót annak versenyképes felzárkózásához az ország többi részéhez: támogatva a források igazságos szétosztását és az állami regionális fejlesztési intézményi hálózat megfelelő kiépítését a magyarlakta régiókban.

Az uniós csatlakozást követően a központi kormányzati intézkedések mellett a regionális önkormányzatok is fontos fejlesztéshozatali szereplőkké léptek elő. A szlovákiai magyarság által lakott régió területe a nagy kelet–nyugati kiterjedéséből adódóan 5 regionális önkormányzati régióhoz tartozik. A regionális fejlesztés támogatásáról szóló 503/2001 Tt. számú törvény értelmében 2003-tól valamennyi kerület rendelkezik gazdasági és szociális fejlődésének középtávú programjával. E programokban a szlovák–magyar határvidéket érintő fejlesztési elképzelések, a terület fent vázolt feldaraboltsága miatt, mellőzik a határ mente természetes régióit, a fejlesztési dokumentumok a déli területeiket képező és jelentős magyar kisebbséggel rendelkező települések és kistérségek fejlesztését mindenekelőtt észak–déli irányban tárgyalják, mellőzik a szlovák–magyar határ mente átfogó fejlesztését. A szlovák–magyar határ menti régiók közti természetesen kínálkozó kelet–nyugati fejlesztési lehetőségeket nem vagy alig érintik (a kevés kivétel közt talán a legjelentősebb a Pozsony–Dunaszerdahely–Érsekújvár közvetlen kapcsolatot biztosítandó gyorsforgalmi út, azonban ezen beruházás is mindössze homályos tervként szerepel²⁰). A kerületi önkormányzatok stratégiai tervei elsősorban a dél-szlovákiai régió foglalkoztatási problémáinak a megoldását kezelik kiemelten, mely cél érdekében a dokumentumok kivétel nélkül a kis- és középvállalkozások számának a növelését említik meg hatékony eszközként a probléma megoldására. A vállalkozások ágazati szerkezetét illetően a programok hangsúlyozottan kezelik az idegenforgalmat mint jelentős munkaerőt lekötő ágazatot, melynek a feltételei éppen azon régiókban a legjobbak, ahol a legnagyobbak a szociális feszültségek (Gömör, Nógrád). A dél-szlovákiai kerületek fejlesztési dokumentumairól azonban el kell még mondani, hogy kivétel nélkül hangsúlyozzák a határ menti fekvésből adódóan kínálkozó gazdasági fejlesztési lehetőségeket, a reformokkal kapcsolatos tapasztalatcsere szükségességét, a határ mentén létrejött eurorégiók pozitív szerepét.

A magyar kisebbség által lakott tér fejlesztésében további meghatározó szereplők a tárgyalt terület települési önkormányzatai, amelyek intézkedéseikkel az ott élő magyarság számára lényegesen elősegíthetik a nemzeti identitás megőrzését is a gazdasági növekedés mellett. A magyar kisebbség az általa lakott dél-szlovákiai fal-

vak többségében kedvező részarányal bír, aminek következtében az önkormányzatok többségében a kisebbségi létből származó hátrányokat is érzékenyen kezelő települési önkormányzatok irányítják a helyi fejlesztéseket. A 2002-es önkormányzati választásokon 531 településen összesen 234 polgármester és 2050 képviselő kapott bizalmat az MKP színeiben. Ezen magas szám – ami az MKP erős önkormányzati pozícióját tükrözi – nagyon kedvező a dél-szlovákiai tér és az ott élő magyarság jövőbeli fejlődése szempontjából, ugyanis a régió fejlesztési irányaiban megvalósítható a szlovákiai magyar kisebbség és annak terének összehangolt fejlesztési stratégiája (s az MKP célkitűzései). Fontos azonban megjegyezni, hogy a soron következő, 2006. évi önkormányzati választásokon azonban kétséges az MKP ilyen kedvező szereplése, ugyanis sok esetben az MKP politikai támogatottsága regionális és helyi szinten visszaesett a párt színeiben fellépő antidemokratikus lokális szereplők miatt. Ugyancsak megjegyzendő, hogy a magyar kisebbségi tér és a magyar kisebbség gondjainak kezelésében az MKP-t nem lehet kizárólagos kormányzati és önkormányzati politikai szereplőnek tekinteni, sőt, a párt sok esetben a versenyhátrányos települések és régiók felzárkózása ellen tett és tesz lépéseket (példa erre a Komárom-központság a humán erőforrás fejlesztése kapcsán²¹).

A szlovákiai magyar civil társadalom alacsony fejlettséget mutatott a regionális fejlesztési aktivitások terén egészen a kilencvenes évek végéig, bár az elmúlt fél évtizedben ugyan történtek változások ezen a téren, azonban máig megdöbbentő, hogy a szlovákiai magyar kisebbségi intézményrendszer alig ismeri a „civil szektor”, a „civil szféra”, a „civil szervezet” fogalmát (Tóth 2005).

A szlovákiai magyar civil szervezetekre vonatkozó hivatalos kimutatás nem létezik Szlovákiában, ami érthető is, hiszen nemzetiségi alapon nagyon nehéz elkülöníteni az egyes szervezeteket.²² Az SZK Belügyminisztériumában 2002-ben mintegy 24 000 szervezetet tartottak nyilván, ezekből – akárcsak a megnevezések alapján is – nagyon nehéz elkülöníteni a kisebbségi szervezeteket. A helyzetet bonyolítja, hogy az egyes jogi formákat a kerületi hivatalokban kell bejegyeztetni, ami teljesen követhetlenné teszi a szervezetek identifikálását. A szlovákiai magyar intézményrendszerre vonatkozó első adattár 1999–2001-ben készült el, amely adatbázis megjelent az interneten is, ahol folyamatosan aktualizálják az adatokat, illetve az adatbázis folyamatosan bővül az új szervezetek bejegyzésével. Az akkori – mindössze – 651 szervezetet magában foglaló adatbázis szerint pusztán az egyharmaduk volt bejegyzett, tehát jogalanyisággal bíró szervezet. Ez a tény elgondolkodtató, hiszen a rendszerváltás után egy évtizeddel pusztán 189 szervezet volt jogosult arra, hogy pályázhasson, a pályázásnak ugyanis feltétele a jogalanyiség (Tóth 2005).²³

Ezen kedvezőtlen szerkezetű és alacsony intézményi számú szlovákiai magyar civil szektor megreformálására tett legjelentősebb kísérletek a Fórum Információs Központ (a továbbiakban: FIC) nevéhez fűződnek. Az FIC az intézményi versenyhátrány leküzdése érdekében számos úttörő kezdeményezést valósított, illetve valósít meg:

– Összeállította s megjelentette a *Nonprofit 1x1* kiadványt (mely napjainkban már az interneten is elérhető, ingyen letölthető elektromos formátumban²⁴), mely tankönyvszerű útikalauz a szlovákiai magyar szervezetek számára azzal az elsődleges céllal, hogy a fiatal vagy éppen megalakulni kívánó szervezeteknek nyújtson segítséget hatékony működésükhöz.

– Összeállította s megjelentette *A szlovákiai magyar szervezetek adattára* című kötetet²⁵, amely több mint 650 szlovákiai magyar szervezet adatait tartalmazza, kiegészítve a Szlovákiában, illetve a Szlovákiából elérhető adományozó intézmények programjaival és elérhetőségeivel, valamint részletes adománygyűjtési útmutatóval.

– Folyamatosan megjelenteti – már közel fél évtizede – a *3. Szektoros Hírlevél* című kiadványt²⁶, melynek célja, hogy a szlovákiai magyar nonprofit szervezeteket rendszeresen tájékoztassa az őket érintő aktuális történésekről, eseményekről, programokról.

– A szlovákiai magyar civil és önkormányzati szféra megsegítése érdekében képzési programokat folytat, amelyek keretében segíteni próbálja a megalakulni kívánó vagy már létező szervezetek munkáját, illetve az önkormányzatok tevékenységét.

– 2002-től jelentős kampányt folytat azon cél érdekében, hogy a fizikai és jogi személyek éljenek törvény adta lehetőségükkel, s adójuk 2%-át ajánlják fel a civil szféra javára (az elmúlt 4 év tapasztalatait a *2% Dél-Szlovákiában* című kötetben adta ki²⁷).

– Kezdeményezésének köszönhetően jött létre a Dél-szlovákiai Civil Információs Hálózat, mely Dél-Szlovákia különböző régióiban működő információs és szolgáltató nonprofit szervezetek partnersége, s célja a szlovákiai magyar civil társadalom működési feltételeinek javítása, hatékonyságának növelése.

A dél-szlovákiai regionális fejlesztés elősegítésében a nonprofit intézményi szférából kiemelkedik továbbá a Fórum Kisebbségkutató Intézet (FKI), amely felvállalta – többek közt – a magyar kisebbség által lakott terület régiófejlesztési folyamatainak települési és regionális szintű kutatását, a társadalom- és területfejlesztési lehetőségek vizsgálatát.

A dél-szlovákiai területfejlesztésben tevékeny nonprofit szervezetek közt említést érdemel még a Közép-európai Alapítvány, amely számos regionális fejlődést elősegítő aktivitása közt kiemelendő a *Befektetési kataszter* című projektje. Ezen projekt keretén belül 2003-ban a Közép-európai Alapítvány Dél-Szlovákia 22 városának önkormányzatával együttműködve a nemzetközi pénz- és tőkepiac szereplőinek, az ingatlanfejlesztőknek és a szakmai befektetőknek egy befektetési útmutatót állított össze azzal a céllal, hogy a dél-szlovákiai városok versenyelőnyre lépjenek be az EU-ba.²⁸ A *Befektetési kataszter* alapötletét – a regionális fejlesztés környezetének települési szintű bemutatását – később tovább csiszolták a Csallóköz–Mátyusföldi Regionális Társulás és a Szövetség a Közös Célokért szervezetek, amelyek az uniós csatlakozást követően *Régiófejlesztés forrásai* címmel ingyenes internetes adatbázist hoztak létre a dél-szlovákiai magyarlakta településekre vonatkozólag.²⁹

A szlovákiai magyar tér regionális fejlesztésének szereplői kapcsán szólnunk kell még a magyarországi Új Kézfogás Közalapítvánnyal szerződéses kapcsolatban álló vállalkozásfejlesztési központokról is, mely intézményi hálózat tagjai az Új Kézfogás Közalapítvány programjait képviselik megbízásos alapon.³⁰ E programok célja a szlovákiai magyar közösség gazdasági helyzetének javítása, a kisebbségi társadalmat érintő gondok megoldásának előmozdítása, valamint a határ menti magyarlakta régiók és Magyarország közötti gazdasági együttműködés elősegítése. Az Új Kézfogás Közalapítvány nevéhez fűződő projektek közt kiemelendő egy innovatív kutatásfejlesztési projekt, amely 2003–2004 között valósult meg, s célja a dél-szlovákiai fejlesztési erőforrások feltárása és a lehetséges stratégiai kitörési pontok meghatáro-

zása volt. A projekt első szakaszában fiatal szlovákiai magyar területfejlesztési szakemberek szakmai továbbképzésen vettek részt a Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központjában (MTA RKK), majd az MTA RKK munkatársaival közösen kutatták Szlovákia s azon belül Dél-Szlovákia térszerkezetében rejlő fejlődési irányvonalakat, fejlesztési lehetőségeket. A kutatások eredményeképpen feltárt hatalmas ismeretanyag – mely alapul szolgálhat települések és kistérségek stratégiai területfejlesztési programjainak elkészítéséhez – a *Dél-Szlovákia* címmel megjelent kiadványban vált hozzáférhetővé a nagyközönség és a területfejlesztésben érintett szakemberek számára (a kötet az MTA RKK és a Dialóg Campus könyvkiadó gondozásában jelent meg 2004 őszén).

A dél-szlovákiai tér fejlesztését támogató nonprofit intézmények kezdeményezései közt végezetül említést érdemelnek még a magyarországi Hidvégi Mikó Intézet (a továbbiakban: HMI) által indított képzési, tanácsadói, adatbázis- és hálózatépítési szolgáltatások, amelyek célja a magyar kisebbség regionális fejlődését szakértői tanácsadással, kutatói, publikációs és adatbázis-építő tevékenységgel, szakemberképzéssel, hálózatépítéssel és szakmai fórumok kialakításával segíteni. A HMI tevékenységének eredményeképpen az uniós, ill. nem uniós pályázatokon eredményesebb lehet a kisebbségi magyar részvétel, több nyertes uniós, ill. nem uniós projekt kerülhet a magyarok lakta régiókba, s mindezen tevékenységnek köszönhetően felgyorsulhat a magyarok lakta régiók gazdasági-társadalmi fejlődése, ami végeredményképpen hozzájárul a magyar kisebbség asszimilációjának fékezéséhez és a szülőföldön maradáshoz. A nevezett intézmény kezdeményezésére 2006 tavaszán megkezdődött a www.eupalyazat.sk honlap működése a szlovákiai magyar kisebbség számára, amely uniós és nem uniós forrásokról nyújt aktuális pályázati áttekintést.

Végezetül – a dél-szlovákiai önkormányzatokat és nonprofit szerveződésekét követően – a régió felemelkedésének harmadik legfontosabb szereplőit, a vállalkozásokat tekintjük át. Az uniós csatlakozást követően a vállalati szereplők száma a magyarok lakta régiókban is megsokszorozódott. E folyamatban megfigyelhető a vállalkozások nagyarányú koncentrációja a szlovák–magyar határvidék nyugati területeire, mindenekelőtt Dunaszerdahely vonzáskörzetébe. A kelet–nyugati megosztottságot példázza, hogy míg a régió nyugati járásaiban az egy vállalkozásra jutó aktív életkorú lakosok száma 70 fő körül mozog, addig a keleti régiókban ez a mutató meghaladja a 100 főt (ami az országos átlag közel kétszerese). A kis- és középvállalkozások (KKV) többsége családi vállalkozás (Morvay 2004).

A dél-szlovákiai vállalkozások számának alakulásával kapcsolatosan fontos megjegyezni, hogy az uniós csatlakozás és a kedvezőbb adórendszer következtében 2004 májusától 2005 májusáig mintegy 1000 magyarországi vállalkozás telepedett le vagy nyitott fiókot Szlovákia déli városaiban (ezen szám azonban csak durva becslés, pontos kimutatás nem létezik). A magyarországi vállalkozások döntően Pozsonyban, Kassán, Komáromban, Dunaszerdahelyen és Párkányban telepedtek le, s főleg a kereskedelemben tevékenykednek.³¹ Mivel külföldi állampolgár természetes személyként nem vállalkozhat Szlovákiában, ezért általában kft.-kről van szó, amelyeknek magyar állampolgár az ügyvezető igazgatója vagy tulajdonosa. A vállalkozások Szlovákiába való áttelepülésénél fontos tényező a magyarországinál kedvezőbb adórendszer mellett a nyelvi akadályok hiánya is. A magyarországi gyökerű szlovákiai vállalkozások többsége olyan specifikus árut kínál, amelyből Szlovákiá-

ban nincs nagy választék, vagy hiány van – ilyenek a fémbútorok, a mezőgazdasági táp- és permetszerek, az ajándéktárgyak. A szolgáltatások terén leginkább a tanácsadás, bizonyos műszaki cikkek kölcsönzése és javítása a jellemző.

A szlovákiai magyar vállalkozói szféra tőkefelhalmozása gyenge. A szlovákiai magyar vállalkozói szféra jelentős része versenyhátrányban van a többi szlovákiai vállalkozóval szemben, ami elsősorban két síkon mutatkozik meg:

1. Az átlagos szlovákiai magyar vállalkozó kevésbé informált, mint az ország más vidékein élő többi sorstársa³², s ennek három alapvető oka van:

– Szlovákiában a KKV-k támogatására hivatott intézmények és intézményrendszerek többségét az 1998 előtti magyarelles kormányzati időszakban alakították ki, amikor is a dél-szlovákiai magyaroknak nemigen volt bizalma a fenti intézményekkel szemben, illetve ezen intézményekben nem szívesen látták őket.³³ Ennek következményeként a szlovákiai magyar vállalkozók egy része információhátrányba került szlovák versenytársaival szemben már a pályázási alapismereteket illetően.

– A KKV-k informálása jelentős mértékben az interneten keresztül történik, aminek az elérhetősége az infrastrukturálisan elmaradott déli régió számos településén nem biztosított, illetve sok kisvállalkozó számára az internetelérhetőséget az internetkapcsolat magas anyagi költségei nem teszik lehetővé.

– A sikeres vállalkozás alapfeltétele a magas képzettség és a gazdasági-környezeti alapfeltételek ismerete, amelyek elsajátításához a legmegfelelőbb formát az oktatási-képzési intézmények nyújtják. A szlovákiai magyarok képzettségi szintjéből indulva feltételezhető, hogy a szlovákiai magyar KKV-k többségénél a gazdaságkörnyezeti ismeretek, a számítástechnikai, a pályázatírási és szlovák, ill. idegennyelvi képességek elmaradnak az országos átlagtól – s mindezen indokok halmozottan gátolják őket versenyképességük növelésében.

2. A szlovákiai magyar KKV-k a szlovák versenytársaikkal szemben az érték-képzési lánc alacsonyabb szintjén helyezkednek el – többségük manuális munkán alapuló vállalkozás, nullszaldó körüli eredménnyel, amely nem tesz lehetővé a folyamatos fejlesztést. Ez a hátrány a 1990-es évek privatizációjakor keletkezett, amelyből a szlovákiai magyar vállalkozói réteg kimaradt az akkori politikai viszonyok miatt, tehát nulla szintről kellett indulnia (Reiter–Semsey–Tóth 2004).

A fent tárgyalt versenyhátrány orvoslását elősegítendő az uniós csatlakozást megelőzően, illetve a csatlakozást követően több kezdeményezés is született, a szlovákiai magyar vállalkozói szféra fejlesztését célozva. Az egyik legjelentősebb ilyen kezdeményezés a szlovákiai magyar KKV-k által közösen megalapított Szlovákiai Magyar Vállalkozásfejlesztési Társulás. A 2001-ben létrejött csoportosulás, melynek kialakításában aktív szerepet vállalt 7 szlovákiai vállalkozásfejlesztési szervezet is, a kis- és középvállalkozók érdekvédelmi szövetségeként működik, elősegíti a magyar–magyar gazdasági kapcsolatok erősítését, valamint segítséget nyújt uniós pályázatok kidolgozásához. A szlovákiai magyar vállalkozói szféra egyik legjelentősebb fórumának a Fórum Kisebbségkutató Intézet és a Szlovákiai Magyar Értelmiségi Fórum által rendszeresen megrendezésre kerülő Szlovákiai Magyar Értelmiségi Találkozó gazdasági szekciója számít.

A szlovákiai magyar KKV-k versenyképessége kapcsán azonban meg kell említeni, hogy a tárgyalt hátrányokat a jövőben kompenzálhatná a magyar vállalkozások szélesebb információs, know-how és piaci tere (Szlovákia és Magyarország). Ezeket

az előnyöket eddig azonban még nem sikerült szervezeten és erőteljesen kihasználni, azonban az uniós csatlakozás óta eltelt időszak eredményei biztatóak, az elmúlt két év aktivitásai (workshopok, nagyvásárok, kiállítások, konferenciák) arra engednek következtetni, hogy a szlovákiai magyar KKV-k felismerték a multikulturális ismeretekből származó előnyeik kiaknázásának lehetőségét.

Magyarlakta régiók fejlesztése az uniós tagság tükrében

Dél-Szlovákia magyarlakta régiói az uniós regionális fejlesztéseket illetően 2006 nyaráig viszonylag kedvező pozícióban voltak, ami elsősorban annak köszönhető, hogy az MKP tagja volt a kormánykoalíciónak.³⁴ Azt azonban tudni kell, hogy az egyes régiók gazdasági és társadalmi fejlődése nem csak az MKP-s miniszteri tárcáktól függ, hanem a kerületi önkormányzatok pártjellegétől³⁵, valamint számos egyéb politikai, gazdasági, társadalmi és történeti előfeltétele van egy-egy régió növekedési pályájának.

Mindent összevetve elmondható, hogy a déli régiók uniós forrásokból történő fejlesztése a kommunális és egyéb befektetési lehetőségek tekintetében nem maradt el az ország többi részétől – a közművesítés és kisebb létesítmények (sport, kulturális, oktatási stb.) kialakítása tekintetében délen is olyanok voltak a lehetőségek, mint más régióban.³⁶ Egy fejlesztési terület dél-szlovákiai mellőzöttségét azonban ki kell emelni. Ez a terület a közlekedési infrastruktúra (autópálya, gyorsforgalmi út, vasút), melynek a mennyiségi és minőségi mutatóit illetően kevés változás állt be a magyarlakta dél-szlovákiai régiókban az 1998–2006 közti időszakban (számottevő dél-szlovákiai közlekedési infrastruktúrafejlesztésnek mindössze a Párkány és Esztergom közti Mária Valéria híd számítt), s amelyek rossz állapota, illetve hiánya rendkívül fékezően hat a déli területek fejlődésére. Ezen a téren előre láthatólag az elkövetkező évek során sem várható lényeges javulás, amire „biztosítékot” a 2006 nyarán megalakult nacionalista értékrendet követő szlovák kormány jelent. Sőt, visszatérhet a magyar kisebbség által lakott déli régiók diszkriminálása is, amire a Transparency International 2006 tavaszán készített jelentése (*Štruktúrálné... 2005*) is felhívja a figyelmé. A tárgyalt jelentés megállapítja, hogy az uniós források szétosztásánál fennáll a regionális diszkrimináció, illetve a korrupció lehetősége, mindenekeelőtt a projektek értékelésének és a nyertes projektek kiválasztásának fázisában. Ezen megállapítás alapján a nacionalista magatartást tanúsító Fico-kormány alatt valós veszély fenyegeti a dél-szlovákiai magyarság társadalmi-gazdasági fejlődését az elkövetkező 4 évben – ezen helyzet azonban nem új keletű, a magyarlakta régiók versenyképességét gátló akadályok létesítésére számos múltbeli példa szolgál (Ádám 2004).

Az uniós forrásoknak köszönhetően a szlovákiai magyarok által lakott tér vállalkozásai is erőre kaptak, mely részben az SZK Gazdasági Minisztériuma által nyújtott közel két milliárd korona támogatásnak köszönhető, amelyet a dél-szlovákiai kis- és középvállalkozók, valamint az önkormányzatok kaptak. A támogatást zömmel az új technológiák vásárlására; a telephelyek, műhelyek rekonstrukciójára, illetve csarnokok építésére; továbbá az energetikai projektumokra, beruházásokra; a megújuló energiaforrások és technológiák vásárlására, telepítésére; az idegenforgalom fejlesztésére; valamint a vállalatok marketingtevékenységére nyújtották.³⁷

A dél-szlovákiai tér uniós tagságából származó versenyképességi pozícióit illetően kiemelkedő a 2006 júliusában megnyitott 45 turisztikai határátlépési pont a szlovák–magyar határ mentén. Ezen turisztikai határátkelők létrehozása (melyeket az EU, Norvégia, Svájc Andorra, Monaco, San Marino és a Vatikán állampolgárai használhatják) lényegesen javította a határátlépési problémákat a szlovák–magyar határ mentén, amelyre a határátkelőhelyek alacsony száma volt jellemző még 15 évvel a rendszerváltást követően is. Az új határátkelőhelyek az elkövetkező pár évben várhatóan lényeges, az idegenforgalmon alapuló gazdasági növekedéshez járulhatnak hozzá a tárgyalat térségben, elősegítve az ott élők életszínvonalának emelkedését, a határ menti régiók kohézióját. Ugyanakkor ezen határátlépési pontoknak köszönhetően a dél-szlovákiai magyarlakta térségek és a szomszédos magyarországi területek közt lehetőség nyílik szoros társadalmi-gazdasági együttműködésre, a korábban nehezen átjárható határok lebontásával számos település és régió periférikus jellege megszűnhet.

Végezetül – a magyarlakta régióknak az uniós tagság tükrében történő fejlesztései kapcsán – szólnunk kell még egy új fogalomról, tevékenységről, mégpedig a lobbitevékenységről, melynek a szerepe a regionális fejlesztések terén éppúgy megnőtt, mint az élet bármely más területén. A nevezett tevékenység a tárgyalat régióban is lényeges hatással bír a fejlesztési-beruházási döntésekre, ugyanis az uniós források szétosztása esetében – bármennyire sok forrásról is legyen szó – mindig fennáll a „sok eszkimó, kevés foka” helyzet. Az uniós források megszerzése érdekében a magyarlakta dél-szlovákiai tér fejlesztése végett a magyar kisebbség lobbitevékenysége sikeresnek ítéelhető meg az elmúlt időszakban, azonban a 2006 júliusában létrejött szlovák kormány felállását követően – mint ahogy már korábban több utalás is történt rá – biztosra vehető, hogy a magyarlakta települések és régiók fejlesztését szolgáló lobbitevékenység jóval nehezebb lesz a 2006–2010-es időszakban.³⁸

Összefoglalás

Az ország uniós tagsága egy új térstruktúra megjelenését hozta, mely egy új gazdasági- és társadalmi térszerkezet, valamint egy átalakult térségi települési tagoltság jeleit mutatja, ahol az országhatáron túlnyúló régióformáló erők is lényeges szerepkörhöz jutnak. Az uniós csatlakozás Dél-Szlovákia és az ott élők számára egy óriási, talán többet meg nem ismétlődő kihívás, lehetőség, melyet nem lehet nem kihasználni. Azonban nem szabad az EU-taggá válástól a régió automatikus gazdasági és társadalmi felemelkedésére számítani, az EU-tagság csak lehetőségeket nyújt a régiók közötti fejlettségi különbségek mérséklésére, a szerkezetváltásra és a sikeres felzárkózás elősegítésére, a tényleges társadalmi és gazdasági felemelkedés a régiókon múlik, azon, hogy élnek-e vele – ugyanis a decentralizált döntéshozatal eredményeképpen a helyi társadalom akarata, kezdeményezőképesége, áldozatkészsége, lokálpatriotizmusa a térségek átalakulásának kovásza. Természetesen a magyar kisebbség által lakott régiók periférikus jellegének megszüntetéséhez szükséges a kedvező központi kormányzati és regionális önkormányzati politikai környezet is, ugyanis a forráselosztásnál (legyen az uniós vagy nemzeti) és a fejlesztési beruházásoknál a magyarlakta régiók gyakran a szlovák nacionalista politikai dön-

téshozatal áldozataiul esnek (a szlovákok által lakott amúgy is fejlettebb települések és régiók számítanak kiemelten kedvezményezetnek).

Ma a szlovák–magyar határ mentén olyan mértékű területi különbségek fordulnak elő, melyek elfogadhatatlan esélyegyenlőtlenséget teremtenek a társadalom ott élő tagjai számára, s megfelelő beavatkozás hiányában a szegregációs folyamatok felerősödése, a hátrányos helyzetű térségek teljes leszakadása fenyeget. Ezen területi egyenlőtlenségek jórészt a gazdasági tényezők egyenlőtlen földrajzi eloszlásában gyökereznek. Az uniós csatlakozás óta eltelt két év után a magyar kisebbség által lakott dél-szlovákiai régió alulfejlettségének és elszigeteltségének mutatói még mindig kedvezőtlenebbek az ország többi régiójának hasonló mutatóitól – azonban a tendenciákat meghatározó folyamatok terén lényeges változásról beszélhetünk. A dél-szlovákiai régiók versenyképességében mutatkozó eltéréseket a régiók gazdaságának strukturális szerkezete (az alacsony hozzáadott értéket produkáló gazdasági ágazatok dominálnak), a minőségi közlekedési infrastruktúra és a magasan képzett humán erőforrások hiánya, valamint a szlovák–magyar nemzetiségi viszony korlátozó volta okozza. Ebből kiindulva az elkövetkező években a régiófejlesztési politikának komplex módon kell megközelítenie a problémát, a segítségnek pedig koncentrált formában, strukturálisan és regionálisan célzottan kell megjelennie. A dél-szlovákiai fejlesztési politikának kiemelt figyelmet kell összpontosítania a szomszédos magyarországi régiók sajátosságaira is, ugyanis a lehetséges fejlesztési irányok azonosak a határ két oldalán, s mivel az országhatár az EU négy szabadsága jegyében gazdasági szempontból lényegében jelentőségét veszti mint belső határ, a gazdaság fejlődése az egyik oldalon kihat a másik oldal társadalmi-gazdasági szövetének alakulására is.

A magyarok régiók társadalmi-gazdasági felemelkedésének anyagi hátterét az érintettek saját forrásai, a települési, a kerületi és az állami költségvetés, de döntő többségben az uniós források jelenthetik majd, amelyek lehívására alapfeltétel az érintettek számára hatékony információs és képzési-tanácsadói rendszerek működése az érintett régióban, valamint a 2006 nyarán a szlovák és magyar oldalon egyaránt fellángolt nacionalista hangulat elfojtása, a többségi nemzet és a magyar kisebbség közti kölcsönös bizalom visszaállítása.

A dél-szlovákiai területi egyenlőtlenségek lényeges mérséklése csak hosszú idő alatt valószínűsíthető meg. Az elkövetkező egy évtizedben a dél-szlovákiai területi egyenlőtlenségek számottevő gyengülése nem várható, ugyanis az uniós egységes verseny piacon nyilvánvalóan jobbak az erős gazdaságú régiók esélyei, valamint pozícióikból adódóan feltehetően nagyobb eséllyel juthatnak hozzá az EU-n belül szintén elmaradottnak minősülő nyugat-szlovákiai települések és régiók a 2007–2013-as uniós programozási időszakban szétosztásra kerülő uniós forrásokhoz, mint a közép- és kelet-szlovákiai települések és régiók.

Jegyzetek

1. A korábbi ellenzéknek 85, míg az eddigi kormánypártoknak 65 képviselői helye lett a 150 tagú törvényhozásban.
2. A Robert Fico vezette új szlovák kormánykoalíció a szlovákiai magyarság számára a lehető legkedvezőtlenebb politikai színezettel bír, féltő, hogy az MKP nyolc éves kormány-

- zati szerepvállalása során megteremtett kisebbségpolitikai eredményeket a populistá nacionalista kormány semmissé teheti.
3. Korábban a körzeti hivatalokban létezett egy régiófejlesztési osztály, ami az amúgy is csekély forrásokat egyéni érdekek alapján osztotta el.
 4. Az államigazgatási kerületek megszüntetését 2006. július 12-én jelentette be Robert Fico, az új szlovák kormányfő. Ezen hivatalok megszüntetése 2007. január 1-jétől várható.
 5. Az eurorégiók meghatározásánál bonyolító tényező, hogy több szervezet használja az eurorégió megjelölést, holott ténylegesen nem azok. Ennek az az oka, hogy nincs szabályozva, mely szervezetek jogosultak a nevet használni, emiatt baráti társaságok, egyesületek is fölveszik, használják a megnevezést. A 12 eurorégió a szlovák Régiófejlesztési Minisztérium által regisztrált eurorégiós együttműködés.
 6. A kivételt a Kárpátok eurorégió képezi, mely öt állam határ menti régióit öleli fel.
 7. A fenti területeken az alábbi jogi formában működnek a civil szervezetek: polgári társulások (a jogi forma kereteit a 83/1990 Tt. számú törvény határozza meg), alapítványok (a jogi forma kereteit a 34/2002 Tt. számú törvény határozza meg), jótékonyági alapok (a jogi forma kereteit a 147/1997 Tt. számú törvény határozza meg), közhasznú szolgáltatásokat nyújtó szervezetek (a jogi forma kereteit a 35/2002 Tt. számú törvény határozza meg).
 8. Példaként felhozható Dunaszerdahely városa, ahol a 2002. évi önkormányzati választásokon – és az azóta eltelt időszak alatt – az MKP legnagyobb ellenfele a helyi civil szervezetek szövetsége a Városunkért Polgári Társulás.
 9. A Fico-kormány meg kívánja szüntetni a jogi személyek lehetőségét, hogy éves adójuk 2%-át civil szervezeteknek utalják át, a természetes személyek esetében pedig csak akkor nyílna lehetőség az adó két százalékának átutalására, ha az összeg elérné legalább a 250 koronát (ma az alsó határ 20 korona).
 10. Ugyanakkor fontos kiemelni azt a tényt is, hogy a szlovákiai jogi környezet is lényegesen javult az előző évekhez képest, lehetővé tette, hogy a személyi jövedelemadó 2%-át mind a fizikai, mind a jogi személyek felajánlják a civil szervezetek számára (az 595/2003 Tt. számú törvény értelmében), korábban ugyanis csak a fizikai személyek élhettek az adójuk felajánlásával, annak is csak 1%-ával.
 11. Fontos megjegyezni, hogy az uniós csatlakozás utáni utófinanszírozási projektumtámogatás jelentős vitafórumot váltott ki a civil szervezetek körében, ugyanis a források utólagos szétosztása több esetben lehetetlenné tette a civil szervezet működését.
 12. Nomenclature of Territorial Units for Statistics angol megnevezés rövidítése (magyar fordítása: Statisztikai Célú Területi Egységek Nomenklatúrája).
 13. Az ECD különféle autótípusok kabrió változataihoz gyárt tetőrendszereket, az Audi TT típuson kívül az Opel Astrára, legújabban pedig a Smart Roadsterre is.
 14. 2005-ben az ország 10 leglátogatottabb idegenforgalmi attrakciója közül 3 magyarlakta régióban található. Az első helyen a nagymgyeri termálfürdő végzett 634 584 vendéggel, megelőzve a párkányi (289 300 látogató a 7. helyezést jelentette) és a szenci (220 000 látogató a 10. helyezést jelentette) termálfürdőket.
 15. Pozsony és Kassa város a kedvező munkaerő-piaci adottságaik miatt nem lett besorolva ezen elemzésbe.
 16. Fontos azonban megjegyezni, hogy ezen régiókban számottevő a roma populáció részaránya, amelynek általános jellemvonása a munka elutasítása, illetve az alacsony képzettségi szint.
 17. Ezzel kapcsolatban kiemelendő, hogy a szakképzés is nagyon lassan (vagy egyáltalán nem) reagál(t) a munkaerő-piaci viszonyok változásához, valamint ezen régióban a szakképzésből kikerült munkaerőt felszívó ágazatok nagyon gyengék.

18. Csehország ezen értékével az első helyen áll az EU-ban munkát vállaló szlovák állampolgárok számát illetően, míg Magyarország a harmadik helyen áll (megelőzi őt Nagy-Britannia, ahol hivatalosan 37 ezer szlovák állampolgár dolgozik).
19. <http://www.etrend.sk/67742/ekonomika/europska-unia/do-unie-hlavne-mladi-a-robotnici>.
20. Azonban a szélsőjobb júniusi kormányra jutását követően biztosra vehető ezen útvonal megépítésének elhalasztódása.
21. *Új Szó*, 2005. december 27.
22. Vö. *Szlovákiai magyarság 2003* (www.htmh.hu)
23. Mint bármi egyéb jogi fellépéshez, pl. a jövedelemadó 2%-ának a gyűjtéséhez.
24. Két címről is: www.forumic.sk, www.mek.oszk.hu.
25. A kiadvány elektronikus változata letölthető a www.forumic.sk, ill. a www.mek.oszk.hu honlapról.
26. Elektromos úton kerül terjesztésre, a Word formátumban szerkesztett újság, mely egyrészt a www.forumic.sk honlapról tölthető le, másrészt a Fórum Információs Központtól megrendelhető annak közvetlen kézbesítése egy megadott e-mail címre.
27. A kiadvány elektronikus változata letölthető a www.forumic.sk, ill. a www.mek.oszk.hu honlapról.
28. <http://www.cef.sk>.
29. <http://www.niton.sk/szkc>.
30. Alapvető feladatuk a pályázatok fogadása, előminősítése, elszámolása és ellenőrzése, amiért a sikeres, tehát elfogadott pályázatok után díjazásban részesülnek az éves egyszeri és egységes juttatáson felül. Miután a központ maga is sikerérvé vált, vállalkozásként tevékenykedik, magának is évente pályáznia kell, hogy elláthassa ezt a tevékenységet (a siker mércéje az elfogadott pályázatok száma).
31. <http://www.ujso.com/clanok.asp?vyd=20050721&cl=132544>.
32. Pomothy László (az SZK Gazdasági Minisztériumának volt államtitkára az MKP színeiben) nyilatkozata a *Szabad Újságnak* 2006 júniusában (<http://www.hhrf.org/szabaduj-sag/modules.php?name=News&file=article&sid=397>).
33. Pomothy László (az SZK Gazdasági Minisztériumának volt államtitkára az MKP színeiben) nyilatkozata a *Szabad Újságnak* 2006 júniusában (<http://www.hhrf.org/szabaduj-sag/modules.php?name=News&file=article&sid=397>).
34. „Dél-Szlovákia soha nem látott támogatáshoz jutott, természetesen a törvények és jogi előírások szigorú betartása mellett. Dél-Szlovákiában jóformán nem létezik település, ahová valamilyen támogatást ne adtunk volna.” Csáky Pál, az SZK Kormányának alelnöke az MKP színeiben, nyilatkozta a *Szabad Újságnak* 2006 májusában (<http://www.hhrf.org/szabaduj-sag/modules.php?name=News&file=article&sid=346>).
35. A decentralizáció eredményeképpen a kerületi önkormányzatok jogkörei lényegesen befolyásolják a lokális fejlődést, ezért nagyon fontos, hogy a regionális szinteken is kellő támogatást kapjanak dél-szlovákiai fejlesztések. Ezzel kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy az MKP 2001–2005 között „öngölt” rúgott a Nyitrai kerületben, ugyanis a 2001–2005 közti időszakban számtalan jogos bírálat érte a pártot a szlovák pártok részéről, hogy az MKP az akkori erőfölényét kihasználva arrogáns forrásosztó politikát folytatott.
36. Podstránsky Vladimil (az SZK Pénzügyminisztériumának volt államtitkára az MKP színeiben) nyilatkozata a *Szabad Újságnak* 2006 júliusában (<http://www.hhrf.org/szabaduj-sag/modules.php?name=News&file=article&sid=439>).
37. Pomothy László (az SZK Gazdasági Minisztériumának volt államtitkára az MKP színeiben) nyilatkozata a *Szabad Újságnak* 2006 júniusában (<http://www.hhrf.org/szabaduj-sag/modules.php?name=News&file=article&sid=397>).
38. A nacionalista Szlovák Nemzeti Párt kormányra jutása mellett, még meg kell említeni, hogy az MKP pozíciója a regionális önkormányzati posztokon is gyengültek, miután 2005

telén az önkormányzati választásokon gyengébben szerepelt, mint négy évvel korábban, valamint a 2006 decemberében sorra kerülő települési önkormányzati választásokon is megtörténhet az MKP pozícióinak meggyengülése.

Felhasznált irodalom

- Ádám János 2004. A határon túli magyarok részvétele a szlovákiai gazdasági átalakulásban. In Réti Tamás (szerk.): *Átalakuló régiók – Dél-Szlovákia és a magyarok által lakott régiók gazdasági helyzete*. Budapest, Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, 9–22. p.
- Ádám János 2005. A dél-szlovákiai régió fejlődése a helyi kezdeményezések és a határon átnyúló együttműködések tükrében. In Réti Tamás (szerk.): *Közeledő régiók a Kárpát-medencében*. Budapest, Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, 21–59. p.
- A szlovák–magyar határmenti települések fejlesztésének lehetőségei a csatlakozás után* 2004. Budapest, Városfejlesztés Rt.
- Baranyi Béla–Balcsók István 2004. Határ menti együttműködés és foglalkoztatás – kelet-magyarországi helyzetkép. *Műhelytanulmányok*, 20. sz. 1–29. p.
- Drgoňa, Vladimír 2003. Cezhraničná spolupráca: nový fenomén v regionálnej politike (na príklade pohraničných území SR). In Svatoňová, Hana (red.): *Geografické aspekty stredo-eurovropského priestoru*. Brno, Masarykova univerzita, 10–15. p.
- Enyedi, György 2004. Regionális folyamatok a posztszocialista Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 9. sz. 935. p.
- Estélyi Krisztina–Keszegh Béla–Kovács Péter–Mikóczy Ilona 2006. Munkaerőmozgás a szlovák–magyar határ mentén. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 8. évf. 1. sz. 25–48. p.
- Hardi Tamás–Mezei István 2003. A szlovák közigazgatás és területfejlesztés asszimetriái. *Tér és Társadalom*, 4. sz. 126–154. p.
- Koncepcia decentralizácie a modernizácie verejnej správy* 2001. Bratislava, Úrad vlády SR.
- Koncepcia územného rozvoja Slovenska 2001–2002*. Bratislava, Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky.
- Korec, Pavol 2005. *Regionálny rozvoj Slovenska v rokoch 1989–2004*. Bratislava, Geo-grafika.
- Kulcsár Mária–Nagy Myrtil–Szarka Krisztina 2002. *Nonprofit 1x1*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Információs Központ–Lilium Aurum Könyvkiadó.
- Lelkes Gábor 2004a. Szlovákia makrorégiói. In Horváth Gyula (szerk.): *Dél-Szlovákia*. Budapest–Pécs, Magyar Tudományos Akadémia–Regionális Kutatások Központja, 83–198. p.
- Lelkes Gábor 2004b. Vybrané demografické ukazovatele národnostných menšín Slovenska. In Dohányos, Róbert – Lelkes, Gábor – Tóth, Károly (eds.): *Národnostné menšiny na Slovensku 2003*. Šamorín – Dunajská Streda, Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Lilium Aurum, 15–59. p.
- Morvay Károly 2004. A külföldi tőkebefektetések és ipari parkok Dél-Szlovákiában. In Réti Tamás (szerk.): *Átalakuló régiók – Dél-Szlovákia és a magyarok által lakott régiók gazdasági helyzete*. Budapest, EÖKIK, 23–40. p.
- Nagy Myrtil 2006. *2% Dél-Szlovákiában*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Információs Központ–Lilium Aurum Könyvkiadó.
- Národný rozvojový plán* 2003. Bratislava, Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky.

- Národný strategický plán rozvoja vidieka SR na roky 2007–2013* 2006. Bratislava, Ministerstvo pôdohospodárstva Slovenskej republiky.
- Národný strategický referenčný rámec Slovenskej republiky 2007–2013* 2006. Bratislava, Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky.
- Reiter Flóra–Semsey Iлона–Tóth Attila 2004. Kelet-Szlovákia régjő gazdasági átalakulása. In Réti Tamás (szerk.): *Átalakuló régiók – Dél-Szlovákia és a magyarok által lakott régiók gazdasági helyzete*. Budapest, EÖKIK, 41–59. p.
- Slovensko 2005 – Súhrnná správa o stave spoločnosti* 2006. Bratislava, IVO.
- Štrukturálne fondy EÚ na Slovensku a možnosti ich transparentnejšieho využívania* 2005. Bratislava, Transparency International Slovensko.
- Turnock, David 2002. Crossborder cooperation: a major element in regional policy in East Central Europe. *Scottish Geographical Journal*, No.1. 19–40. p.
- Tóth Károly 2005. A magyar intézményrendszer fejlődése. In Fazekas József–Hunčik Péter (szerk.): *Magyarok Szlovákiában (1989–2004)*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó.
- Viszt Erzsébet–Adler Judit 2001. Bérek és munkaerőköltségek Magyarországon az EU-integráció tükrében. *Közgazdasági Szemle*, 48. évf. 3. sz. 244–260. p.
- www.statistics.sk
- www.upsvar.sk

GÁBOR LELKES

REGIONAL DISPARITIES IN SOUTHERN SLOVAKIA IN RELATION TO THE EU MEMBERSHIP

The study deals with the development of the large scale regional disparities in Slovakia in relation to the country's EU membership, focusing on Southern Slovakia, populated by the Hungarian minority. Before 2004 for almost 8 decades this region had been handled as peripheral by the successive governments of Czechoslovakia and Slovakia.

With the EU membership of the country, a new area-structure appeared, which shows the signs of a new economic and social area-structure and also a transformed regional settlement distribution. Slovakia's entry to the European Union is a huge, perhaps one in a lifetime challenge and opportunity for the inhabitants of Southern Slovakia, which must be capitalized. However, we cannot expect, that the EU membership automatically means economic and social rise for the region. The EU membership provides only an opportunity to reduce the differences in the level of development of certain regions, an opportunity for a change of structure and an opportunity to catch up. The actual economic and social rise itself depends on the regions themselves, whether they live with the opportunity or not. Naturally if we want to end Southern Slovakia's peripheral character, we need a favourable central governmental and regional governmental political atmosphere (the period between 2002 and 2006 is the best example for such central governmental level), since during the division of resources (EU or national) and developmental investments, the regions inhabited by Hungarians often fall victim to the Slovak nationalistic political decisions (regions and townships inhabited by Slovaks, which are already more developed, are the major beneficiaries).

Two years after Slovakia became a member of the EU, the indexes of underdevelopment and isolation in Southern Slovakia are still more unfavourable, then the similar indexes in other regions – however, there is a significant change in the processes influencing the tendencies. The regional discrepancies in Southern Slovakia are caused by the structure of the regions' economy

(sectors producing little added value are dominant), by the lack of good quality traffic infrastructure and highly educated human resources, and by the restrictive character of the Slovak-Hungarian relations. Therefore the policy of regional development has to approach the problem in its complexity in the following years, and the support must come in a concentrated form, and it must be structurally and regionally targeted. The financial background of the economical-social rise of the regions inhabited by Hungarians may be based on their own resources, on the budget of the townships, the regions and of the country, but most significantly on the resources of the EU. Drawing from these, however requires active systems of information and training/consulting for those involved in the regions. It is also necessary to tame the nationalistic feelings, which flared up on the Slovak and Hungarian side in the summer of 2006 and to restore the mutual trust between the majority nation and the Hungarian minority.

Síppal, dobbal, nagybőgővel – avagy kísérlet a „Felvidék visszafoglalására” 1938. október 5-én

ATTILA SIMON
WITH PIPE, DRUM, DOUBLE BASS – OR EXPERIMENT ON
„THE RE-OCCUPATION OF THE UPPER LAND” ON 5TH OCTOBER 1938

94(437.6)”1938”
94(439)”1938”
341.223
321.013

Slovak–Hungarian border section. Revision efforts. Border incidents. Free groups. Frontier guard.

Noha az 1918-ban megalakult Csehszlovákiát csupán 1939 márciusában törölte le a hitleri szándék a térképről, a Masaryk és Beneš által megálmodott és létrehozott első köztársaság már 1938 őszén megszűnt. Végzetét azonban nem csupán a náci birodalom terjeszkedése okozta, hanem annak a nemzetállami elképzelésnek a kudarca is, amelyre az első köztársaság épült. A feszült kül- és belpolitikai helyzet miatt 1938 szeptembere és októbere gazdag fegyveres incidensekben, utcai demonstrációkban, etnikai konfliktusokban. Ezek elsősorban a cseh–német határszakaszra voltak jellemzők, ahol már jóval a müncheni döntés előtt megkezdődtek, de a határváltozás után is folytatódtak. A szlovák–magyar határszakaszon ezzel szemben látszólagos csend és nyugalom honolt, bár október első napjaiban Dél-Szlovákiában is felforrósodott a helyzet. Az etnikai elvű határrevízió lehetőségének felcsillanása hatására a lakosság számos településen magyar zászlókkal vonult az utcára, nyilvánosan énekelte a magyar himnuszt (Csehszlovákiában sok más mellett ez is tilos volt), nemzetiszínű kokárdát tűzött ruhájára. Jelentősebb megmozdulásokra többek között Kassán és Komáromban is sor került, de a Csallóközben, a Mátyusföldről és Gömörből is vannak ilyen információink. Emellett október folyamán több helyen – leginkább Kárpátalja térségében – kisebb határ menti összecsapásokra is sor került, amelyek leginkább a Magyarországon gyülekező szabadcsapatok számlájára volt írható. A szlovák–magyar határszakaszon azonban minimális volt az ilyen konfliktusok száma. Október 5-én a Feledi járásba tartozó Kacagópusztánál, október 7-én Párkány mellett, október 13-án pedig a Királyhelmecei járásba tartozó Perbenyiknél került sor határincidensre. Jelen tanulmányban a három eset közül az október 5-i kacagópusztai incidenst mutatjuk be, amely nem csupán a legjelentősebb ilyen eseménynek mondható az első bécsi döntés előtti időszakból, de a legjobban dokumentált is.

A szlovák–magyar államhatár

A szlovák–magyar államhatár Magyarország nyílt revíziós törekvései és a két ország között fennálló feszült viszony miatt szigorúan őrzött határ volt. A határátlépéshez engedély kellett, s a minden szlovenszkói magyarban irredentát sejtő csehszlovák hatóságok olykor még a kettősbirtokosok határátlépése elé is akadályokat gördítettek, s akadályozták azt is, hogy a szlovákiai magyarok a magyar nemzeti ünnepek (pl. augusztus 20.) alkalmával Magyarországra utazzanak. Szigorúan vigyázták a magyarországi sajtó és könyvek behozatalát is, nehogy irredenta jellegű irodalom kerüljön be az országba.¹ A zöldhatáron viszont – amelyet a korabeli műszaki feltételek mellett szinte lehetetlen volt megfelelően ellenőrizni – élénk forgalom bonyolódott le, amelyből az ügynökök, a kémek és a csempészek is jócskán kivették részüket. A határ így számos konfliktus forrása volt.

A harmincas évek közepétől, Csehszlovákia nemzetközi helyzetének változásával összhangban, változás ált be a csehszlovák védelmi politikában is. Míg Trianon után elsősorban a Habsburg-restauráció s egy magyar támadás veszélye látszott valószínűnek, s ezért a csehszlovák hadsereg felvonulási terve is elsősorban Magyarország ellen irányult, 1933 után már Németország vált fő veszélyforrássá. Ennek értelmében dolgozták át a hadsereg felvonulási és diszlokációs tervét is, s átszervezték a kémelhárítást.² A csehszlovák határvédelemben új elemet jelentett az erődítményrendszer kiépítése is, amelyre francia minták alapján 1933-ban születtek meg az első tervek. A csehszlovák erődítésrendszer azonban felülmúlta mintáit, így később ez szolgált tanulságokkal nemcsak a Maginot-vonal tökéletesítéséhez, de a németek által kiépített atlanti fal elkészítéséhez is. Az új védelmi politika további fontos elemét az 1936-ban elfogadott új államvédelmi törvény jelentette, amely a lakosság rendszeres honvédelmi képzése mellett létrehívta az Államvédelmi Őrséget (ÁÓ). Az Államvédelmi Őrség állományának alapját a vámőrség, a rendőrség és a csendőrség tagjai képezték, akik békeidőben saját alakulataik keretében szolgáltak, s csupán veszély esetén aktivizálták őket. Rajtuk kívül az ÁÓ egységeibe a civil lakosság megbízható tagjait (tartalékos tiszteket, volt legionáriusokat – kizárólag cseh vagy szlovák nemzetiségű egyéneket) is besoroltak, akik feladatai közé a határok védelme mellett a közrend fenntartása is beletartozott. A határok védelme során egyes egységeik az államhatárok közvetlen közelében láttak el megfigyelő feladatokat. Egy esetleges támadás idején a kisebb betonbunkerekkel is megerősített védelmi vonalba hátráltak volna, ahol az Államvédelmi Őrség feladata a támadóknak a reguláris hadsereg megérkezéséig való feltartóztatása volt. Tagjaik puskát, pisztolyt és 3-3 kézigránátot kaptak felszerelésként. Ezen kívül az egyes egységeket könnyű és nehéz géppuskával és más szükséges felszereléssel is ellátták.³

1938 őszén

A szlovák–magyar határszakasz eseménytörténete jelentős mértékben függött a két ország viszonyától. Így a legfeszültebb és legtöbb incidenssel járó időszak a Csehszlovákia megalakulását követő 1-2 év volt, amikor Budapest még nem tett le a trianoni határok erőszakos megváltoztatásának tervéről. 1938 tavaszán, amikor az Anschluss alapjaiban rengette meg a közép-európai térség *status quóját*, a cseh-

szlovák–magyar államhatár ismét a figyelem középpontjába került. A magyarországi revíziós remények megerősödésével párhuzamosan megnőtt az államhatár jelentősége is: Magyarország irányából egyre gyakoribbá vált az illegális határátlépések száma, a csehszlovák hatóságok pedig egyre fokozottabb határőrizetet igyekeztek bevezetni.

1938 folyamán az államhatár az egymásnak való üzengetés terepévé is vált, s különösen megszaporodtak a térségben terjesztett rölapok. Ezek egyrészt a cseh uralom bukását és a közelgő határváltozást jövendölték,⁴ de a különböző csehszlovákista szervezetek is rölapokkal igyekeztek meggyőzni a lakosságot, hogy rosszul járna azzal, ha Magyarországhoz csatolnák a déli területeket. Szlovák jelentések szerint 1938 nyarán a magyarországi oldalról egyre gyakrabban kiabáltak át „irredenta” jelszavakat, sőt azokat vizuálisan is láthatóvá tették: a Feledi járásba tartozó gömörpéterfalai vámhivatallal szemben a magyarországi oldalon kövekből egy 3x4 méteres Nagy-Magyarország térképet raktak ki a magyar fináncok, amely mellé az „Így volt, így lesz!” és a „Nem, nem, soha!” jelszavakat írták.⁵ De hasonló akcióról az Ipoly mentéről is beszámolnak a levéltári források.

Mindezek ellenére az államhatáron viszonylagos nyugalom honolt. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy a csehszlovák államnak nem volt érdeke a két ország közötti feszültség növelése, a hivatalos magyar politika pedig az 1938-as válság idején – az olykor hangos revíziós propaganda ellenére is – végig a határkérdés békés megoldása mellett tette le a voksot, s visszautasította a németek által javasolt fegyveres fellépést. Hallgatólagosan tudomásul vette viszont, hogy az ország északi határai mentén különböző félhivatalos fegyveres szervezetek készülődnek egy esetleges Csehszlovákia elleni támadásra, sőt mozgósítással és diplomáciai offenzívával igyekezett nyomást gyakorolni Csehszlovákiára. A müncheni döntést és a Szudétavidék Németországhoz csatolását követően a magyarországi közvélemény is egyre türelmetlenebbül várta, hogy a trianoni határ revíziója is megkezdődjön végre, s ez a nyugtalanság a hadsereg állományára is kiterjedt, amelyben viszonylag szabadon propagálhatták nézeteiket a különböző szélsőjobboldali szervezetek hívei is. Szeptember és október folyamán a csehszlovák belügyi jelentések egyre több olyan esetről számoltak be, amikor a magyar határőrök illetéktelenül átlépték az államhatárt, más esetekben pedig arról szólnak a jelentések, hogy a magyar oldalon megfigyelőállomásokat építenek ki. S talán nem véletlen, hogy 1938. szeptember 25-én épp a Feledi járás két olyan helyszínéről érkezett jelentés a határ mentén álló facsoportok rejtélyes éjszakai kivágásáról, ahol a jelen tanulmányban tárgyalt október 5-i fegyveres konfliktus lezajlott.⁶

A piros cserepes telepes házacskák felé

Az 1938-as ősz legjelentősebb határincidensére október 5-én a Feledi járásban került sor, amely során a magyarországi hangonyi határbiztosító század egységei betörték Csehszlovákia területére. A következő órákban áttörték a csehszlovák határvédelem első vonalát, és elfoglaltak néhány magyarok által lakott települést. A közben aktivizálódó és könnyű páncélosokat is bevető csehszlovák határvédelem azonban megállította előrenyomulásukat. Miután a támadás kudarcot vallott, s fölöttes

szerveik is egyre erélyesebben követelték visszavonulásukat, a támadók 1 napi harc után, október 5-én az esti órákban az államhatárok mögé húzódtak vissza.

Az eset (amelyet a támadás egyik fő célpontja és a legsúlyosabb harcok színhelye alapján kacagópusztai betörésnek nevezünk) ugyan nem merült a feledés homályába, de a szakirodalom eddig csupán jelzésszerűen, néhány sor erejéig foglalkozott vele.⁷ Szerencsére azonban a határincidens története viszonylag jól feltárható, hiszen az nem csupán a hagyományos levéltári forrásokból (belügyi szituációs jelentések, diplomáciai jegyzékváltások) olvasható ki, hanem a Budapesti Hadtörténeti Levéltárban fennmaradt két visszaemlékezésből – Felcsiki Gábor százados és Kovács Dezső visszaemlékezéséből – is.⁸ Annak ellenére, hogy Felcsiki visszaemlékezését, amely közel három évvel az események után, 1941 tavaszán keletkezett, szemmel látható pontatlanságok⁹ és nagyfokú elfogultság jellemzi, a két visszaemlékezés forrásértéke így is lehetővé teszi a történések rekonstrukcióját.

Felcsiki egy általános, Csehszlovákia elleni támadás nyitányának szánta akcióját, ám fő célja nem az ellenség szembenálló katonai erőinek megsemmisítése volt (hogy erre a határbiztosító század katonai potenciálja nem elegendő, azt ő is tudta), hanem a magyar határtól mintegy 5 kilométerre található csehszlovák telep falvak elfoglalása és a telepések vagyonának megszerzése.¹⁰ Mint írja: „a sok-sok telepés ház piros cserepes teteje kihívóan piroslott a kukoricaföldek között, amikor a trianoni határszélről távcsöveztük azokat. Katonáim – sokgyermekes családapák, napszámosok, zsellérek, munkások, nincstelének – irigykedve nézték ezeket a légi-onista telepeket.”¹¹ Elképzelése szerint az elfoglalt telepés birtokokat saját katonái között osztotta volna ki (egy, a civil életben szolgabíróként tevékenykedő egy karpaszományos vadászt már meg is bízott az „új honfoglalás” telekkönyvi rendezésével), remélve azt, hogy: „a háború zűrzavarában egy kis »hivatali hatáskör túllépés« észre sem vevődik.”¹²

Stratégijának lényege a váratlan támadás és a gyorsaság volt. Elgondolása szerint a határbiztosító század katonái egy váratlan hajnali támadással rést ütöttek volna a csehszlovák határvédelem első vonalán, majd ezen a résen keresztül a Hangony mögött állomásozó ózdi lövésszázalaj a Rima-völgyén keresztül Rimaszombat felé nyomult volna. A támadás sikerének záloga a támadás irányában fekvő beton-erődítések semlegesítése volt. Ezt a terepet jól ismerő, csempészekből és vadorzókból álló toborzott rohamegységek kapták feladatul. A rohamegységeket a határbiztosító század könnyű fegyverekkel ellátott katonái követték volna, végül pedig az említett ózdi lövésszázalaj kapcsolódott volna be a támadásba.

„Megüzentem a cselák királynak...”

A hangonyi határbiztosító század első rohamjárőrei október 5-én hajnali 2 órakor lépték át az államhatárt. A támadás mintegy 18 km szélességben indult a Rima-völgyében a Gesztete és Velkenye községek közötti térségben. A határbiztosító század támadásban részt vevő állományát Felcsiki hét szakaszba osztotta. Az egyes szakaszok feladata a velük szemben álló csehszlovák tábori őrsök szétszórása és a Rima völgyében végighúzódo – a rohamjárőrök által részben már hatástalanított – beton-erődítések elfoglalása volt.¹³ Az egész vállalkozás sikerét csupán az garantálta volna, ha mindez az előtt megtörténik, mielőtt a Rimaszombatban, illetve Tornalján

állomásozó csehszlovák határvédő zászlóalj a támadás helyszínére érkeznek, illetve ha a hangonyi határbiztosító század által kialakított részbe időben be tud nyomulni az ózdi lövészszázalj. Az azonban támadási parancs hiányában el sem indult, így Felcsiki mintegy 250, többnyire csak könnyű fegyverzettel rendelkező emberrel, néhány géppuskával, nehézfegyverek, páncéltörő és tartalék nélkül indult neki a támadásnak. A támadás elindulásának pillanatában már ő maga is tudta, hogy egyedül visel háborút Csehszlovákia ellen, s sikerre nem igen számíthat: „Mi lesz, ha a csehek észreveszik, hogy csak egy századocska van előttük? Mi lesz, ha megtudják, hogy csak egy parányi erő tört be? Mi lesz, ha a szakaszok virradatkor megtudják, hogy ez a »háború« illegitim? [...] [H]a észreveszik, hogy mögöttük nincs több erő? Ha a cseh tüzérség virradat után megszólal? [...] [H]a Hangonyt is löni kezdik?”¹⁴

Bár a rohamjárőrök már útnak indultak, a támadást még mindig leállíthatta volna. Ő azonban sem ekkor, sem 2 óra múlva, amikor – még a századtörzs megindulása előtt – a harc félbeszakítását elrendelő első parancsot kézhez vette, nem tette ezt meg. Ehelyett a századtörzsnek is parancsot adott az indulásra, a támadásba induló bakák pedig a velük tartó cigánybanda kísérete mellett rázendítettek a „Megüzentem a cselák királynak, hagyjon békét a szép Magyarországnak” kezdetű nótára.¹⁵

A csehszlovák határvédelem viszonylag hamar, hajnali három óra körül észlelte a betörést, ekkor hallatszottak az első lövések, s repültek az égre az első jelzőrakéták. Ennek ellenére a támadás kezdetben sikeres volt, hiszen a támadó csapatok jobb szárnyát alkotó Dabrovszky-szakasz elfoglalta a Velkenye melletti fináncraktanyát, majd Rimaszécs felé tovább indulva kisebb tűzharc után a Macskás-hidat is. A velkenyei laktanya elfoglalásával a támadók fogságába esett az Államvédelmi Őrség 12 tagja, akiket azonban nem sokkal később szabadon bocsátottak.¹⁶

Szintén sikeres volt a támadók bal szárnyát alkotó Zudla-szakasz tevékenysége is, amelynek feladata a Serke község melletti Vár-hegy elfoglalása volt, ahonnan nem csupán a Rima-völgy egy részét, de a Gortva-patak völgyét is ellenőrizni lehetett. A Vár-hegyen kívül reggelre a község határában lévő betonerődítések és a falu melletti Rima-híd is a Zudla-szakasz kezébe került. Felcsiki visszaemlékezése, a szlovák belügyi jelentések és a helyi lakosság itt-ott még előhívható emlékezete egyaránt arra utalnak, hogy Serke lakossága nagy lelkesedéssel csatlakozott a faluba bevonuló magyar csapatokhoz, sőt tevékeny részt vállalt a csehszlovák betonerődítések elfoglalásában is.¹⁷ A fogságba esettek fegyvereivel felfegyverzett helyiek vállalták a foglyok őrzését is, akik közül a szlovákokat hamarosan szabadon bocsátották, 14 cseh nemzetiségű foglyot viszont a később visszavonuló Zudla-szakasz magával vitt Domaházára.¹⁸

A szárnyakon elért sikerekkel ellentétben a középső szakaszon hamar elakadt a támadás. Az itt előrenyomuló 4 szakasz feladata az volt, hogy Harmac községet elfoglalva, majd ezután legyezőszerűen szétterülve a velük szemben álló telep falvak irányába előretörjenek, s azokat elfoglalják. A terv első szakasza teljesült, s a támadó egységek diadalmenetben vonulhattak be az őket lelkesen fogadó Harmac, Darnya és Jéne községbe. Mivel azonban a rohamjárőrök az eső miatt mocsaras területté változott területen csak jelentős késéssel tudták magukat átverekedni, így a Feled–Rimaszécs vasútvonal mentén sorakozó betonerődítésekben őrködő fegyve-

resek és a geryőpusztai légionáriusok felkészülhettek a támadók fogadására. A döntő mozzanatnak az látszik, amikor a Kacagópuszta irányába tartó második szakasz parancsnokságát Kovács Dezső karpaszományos őrmestertől önhatalmúlag – a később hősi halált halt – Meskó Tibor hadnagy vette át, aki a szakaszt minden elővigyázatosság nélkül a csehszlovák betonerődítések vonalának vezette.¹⁹

Reggel 6 óra tájékán (tehát már jó látási viszonyok közepette) Meskó hadnagy vezetése alatt a 2. század – és a hozzájuk csatlakozó egyéb részek, így a század-törzs cigánybandája is – Felsőcsobánkpusztán keresztül Kacagópuszta ellen indult. A telepes falu előterét három gyalogsági betonerőd őrizte, amelyek közül a haladási iránytól balra és jobbra lévő erődök legénysége (4-4 fő) fehér zászlót tűzött ki, és megadta magát. Meskó ekkor anélkül, hogy a csehszlovák katonákat lefegyverezte volna, a harmadik erőd ellen vezette szakaszát. Amikor azonban már közvetlenül az erőd közelében volt, a telepes község házai közül és a betonerödből is erős golyószórótűz zúdult rá. Sőt, ezt látva a már magukat megadó két másik erőd katonái is visszabújtak a fedezékükbe, és ők is tüzelni kezdtek. A második szakasz így kelepcébe került, s gyakorlatilag megsemmisült. Meskó Tibor és öt katona hősi halált halt, további hatan megsebesültek, néhányan – köztük a szakaszához utólag csatlakozó Kovács Dezső – pedig fogságba estek. A cigánybanda bögőse csupán a bögő maradványait tudta kimenekíteni, mivel hangszerét szétlőtték.²⁰

A Kacagópuszta határában bekövetkezett súlyos emberáldozat véglegesen megpecsételte az amúgy is kudarcra ítélt akciót. A Meskóék kelepcébe eséséről közben hírt kapott Felcsiki, aki a századörzset vezette, ugyan megpróbált segítséget vinni, de már későn, s eredménytelenül. Sőt a mentőakció során egy további baka is életét vesztette. Ekkor már Felcsiki is belátta, hogy a támadás kifulladt, s a még rendelkezésére álló csapatokat a Rima-folyó mögé rendelte vissza, ahol védelmi állásokat építettek ki.

Közben – a Hangonyból küldött hírvivők által hozott visszavonulási parancs értelmében – megkezdődött a támadásban részt vevő szakaszok fokozatos visszavonulása. Egyedül a támadó csapatok gerincét képező századtörzs maradt a helyén, noha a százados már a délelőtti folyamán kézhez kapta a miskolci vegyesdandár parancsnokának a visszavonulást elrendelő parancsát. Felcsiki mégsem indult el visszafelé, sőt az alábbi tartalmú helyzetjelentést küldte hátra: „A visszavonulási parancsot megkaptam, de minden erkölcsi és tisztai érzékem tiltakozik az ellen, hogy a visszafoglalt 4-5 színmagyar községet újra a csehek terrorjának tegyem ki.”²¹ Visszaemlékezésében arra hivatkozik, hogy fényes nappal lehetetlen lett volna nagyobb veszteség nélkül a visszavonulás. Érvelését azonban gyengíti az a tény, hogy a támadásban részt vett többi szakasz veszteségek nélkül vissza tudott vonulni a határ mögé. Délután 17 óra körül újabb, ezúttal erélyesebb parancs érkezett, amelyben a kerületi parancsnok, Balgha ezredes „országos érdekre” hivatkozva azonnali visszavonulást rendelt el. Ekkor már Felcsiki százados is jobbnak látta, ha engedelmeskedik, s megkezdte a visszavonulást, amelynek következtében 21:45-kor az utolsó magyar honvédek is elhagyták Csehszlovákia területét.

Megfelelő források hiányában nem teljesen tisztázottak a csehszlovák határvédelem ellenlépései. Annyi mindenestre sejthető, hogy a viszonylag kisszámú támadókkal szemben azt mennyiségében és minőségében is meghaladó erők álltak. Igaz, a határ közvetlen közelében csupán a tábori őrsök és a betonerődítések le-

génysége, valamint az Államvédelmi Őrség azonnal mozgósítható egységei voltak, amelyek nem képeztek jelentős erőt. Egy esetleges támadás esetén ennek az első védelmi vonalnak nemigen lehetett más a feladata, mint hogy addig feltartóztassa a támadókat, amíg a határtól mintegy 15 km-re állomásozó határvédő zászlóalj megfelelő segítséget nem küldenek. Feladatukat azonban jórészt sikeresen megoldották, hiszen (s itt ismét Felcsiki közlésére tudunk csak támaszkodni) a támadás által érintett 47 betonerődből csupán 6 adta meg magát, 11-et kiürítettek, míg a többi ellenállt. Az erődvonalat a támadó csapatoknak csupán Serke térségében sikerült áttörniük, ott pedig, ahol a leginkább szeretnék volna – a telep falvak előterében – ez nem sikerült. Talán ez lehetett az oka annak, hogy Felcsiki szerint a csehszlovák hadsereg egységei semmiféle támadó mozdulatot nem tettek, a két határvédő zászlóalj pedig többé-kevésbé tétlenül figyelte az eseményeket. Csúpan néhány könnyű páncélos bevetésére került sor.²²

A sikertelen támadás mérlege

A támadás számbeli mérlegét illetően Felcsiki visszaemlékezésére, illetve a csehszlovák levéltári forrásokra tudunk támaszkodni. Az első – október 5-én, reggel küldött –, még bizonytalan csehszlovák jelentések szerint a Kacagópuszta előtt vívott harcban 1 magyar tiszt és 17 közkatonára esett el. A délutáni jelentések ezzel szemben már 8 magyar halotról szólnak. A másnap, hatodikán a Feledi Járási Hivatal által kiadott jelentés ismételtén 8 halottat, valamint 3 sebesültet említ.²³ Felcsiki visszaemlékezése szerint – amely közli az elesettek nevét is – viszont a támadás során összesen 9 magyar katona esett el, további 7 pedig megsebesült.²⁴ Az elesettek holttestét illetően a csehszlovák források árulkodóbbak. Beszámolnak arról, hogy az általuk nyilvántartott nyolc hősi halott közül egyet egy helyi lakos átvitt a magyar oldalra, további hetet viszont a kacagópusztai temetőben temettek el. A forrás szerint a temetésre a katonai tisztelet megadása mellett október 7-én, a délutáni órákban került sor, az elhunytak hozzátartozói, a csehszlovák katonai szervek és a Feledi Járási Hivatal tisztségviselőinek jelenlétében.²⁵ Az az információ azonban már a mai emlékezőktől származik, miszerint az elesettek hozzátartozói a bécsi döntést követően kihantolták a holttesteket, és azokat lakhelyükön újból eltemették.²⁶ Sajnos ennek a korabeli sajtóban semmi nyoma nem található. Kacagópuszta mellett azonban jelenleg is látható egy betonalapzat, amely a „magyar időkben” került oda, s amelyen az elesettek soha el nem készült hősi emlékműve állt volna.

A csehszlovák fogságba esett magyarok számát Felcsiki nem közli, míg a maga is fogságba esett Kovács Dezső őrmester 14 magyar fogolyt említ, akiket először Rimaszombatba szállítottak, ahol a megyeházán egyenként kihallgattak.²⁷ Ezt követően Losoncon és Besztercebányán keresztül Körmöcbányára vitték őket, ahol egy csendőrségi laktanyában újabb kihallgatás következett. Végül Turócszentmárton mellé kerültek, ahol egy laktanya melletti gazdasági udvarban, később pedig a laktanyában jelölték ki rabságuk helyszínét. Fogságuk ideje alatt a közeli kőbányába jártak dolgozni. Kovács szerint fogvatartóik emberségesen bántak velük, csúpan az első bécsi döntés után váltak egy időre barátsággalanná, amikor is főleg Kassa elcsatolása okozott a szlovák katonáknak keserűséget. A Kacagópuszta mellett fogságba esett 14 magyart végül 1939. január 5-én engedték haza.²⁸

Nehezebben állapíthatók meg a csehszlovák fél veszteségei, mivel Felcsiki információit ebben a tekintetben kétellyel kell fogadnunk. Az általunk ismert csehszlovák források viszont meglehetősen szűkszavúak ezen a téren. Felcsiki szerint a csehszlovák oldalon 14 halott és 26 sebesült volt, valamint 89-en estek fogságba, akik közül a magyar kémelhárítás 26 személyt szállított Miskolcra. Ez a veszteség nagyságrendekkel nagyobb, mint az, amit a támadók szenvedtek. A gond csupán az, hogy ezeket a számokat a csehszlovák levéltári források egyáltalán nem támasztják alá. A Feledi Járási Hivatalból október 6-án éjfél előtt – tehát a harcok befejezése és a támadó csapatok visszavonulása után 1 nappal – a Tartományi Hivatalba küldött jelentés szerint ugyanis a csehszlovák határvédelmet egyetlen kisebb sebesülésen kívül más veszteség nem érte.²⁹ Felcsiki közlése a fogságba esett cseh és szlovák katonákat illetően is eltúlzottnak tűnik. A csehszlovák források ugyanis mindössze 10 tartósan fogságba került személyről tesznek említést.³⁰ Igaz, ebbe a számba nem tartoznak bele azok, akiket közben szabadon engedtek a magyarok. Így például a Velkenye és Serke mellett foglyul ejtett személyek, akiknek az őrzését a harci feladatok ellátó támadók nem tudták biztosítani. Az esetleges foglyok azonnali szabadon bocsátását sürgette a Balgha ezredes által aláírt visszavonulási parancs is.

A csehszlovák veszteségeket illetően ugyan a csehszlovák levéltári forrásokat tartjuk hitelesebbnek, de figyelemre érdemes Felcsikinek az a véleménye, miszerint a csehszlovák fél a súlyos áldozatokat eltitkolta saját közvéleménye előtt, a hősi halált halt cseh és szlovák katonák hozzátartozói pedig olyan értesítést kaptak a katonai hatóságoktól, hogy halottaik Kárpátalján estek el a magyar támadókkal szembeni harcokban.³¹ A feltevést némileg hitelesíti, hogy a kassai rádió magyar adása Meskó Tibor halálát és temetését is a Kárpátalja térségében folyó harcok kapcsán említette.³²

Prága és Budapest reakciója

A gömöri határszakaszról Pozsonyba és Prágába érkező hírek természetesen a csehszlovák politika azonnali reakcióját váltották ki. A túlságosan túlméretezett katonai fellépés helyett a csehszlovák oldal inkább a diplomáciai lépések útját választotta: az ilyenkor szokványos eljárások szerint azonnal tiltakozott a magyar félnél, s a legfontosabb csehszlovák külképviseleteket (Párizs, London, Berlin, Róma, Bukarest, Belgrád) is azonnal tájékoztatta a magyar agresszióról.³³ Diplomáciai összűzről és a támadás túlságos medializálásáról azonban mégsem lehet beszélni, hiszen Prága ekkor elsősorban Beneš köztársasági elnök lemondásával és az egyre erőteljesebb szlovák autonomista törekvésekkel volt elfoglalva. A Szudéta-vidék elvesztésével tárgyalási pozíciója amúgy is jelentősen meggyengült, s egy „jelentéktelen támadás” miatt nem akarta tovább élezni a viszonyt Magyarországgal sem. Budapest Prágához hasonlóan kellemtlenül lepte meg Felcsiki akciója, hiszen a komáromi tárgyalások előestéjén neki sem volt érdeke egy, a tárgyalásokat esetleg hátráltató esemény. Talán ezeknek a körülményeknek is köszönhető, hogy a területfoglalási kísérlet sem az egyik, sem a másik oldalon nem kapott nagyobb visszhangot, s a sajtóban is csak rövid és tömör híreket lehetett olvasni az „incidensről”.

Az eset által okozott diplomáciai vihar lezárására a komáromi tárgyalásokon került sor. Az október 10-i plenáris ülés megkezdését követően a szlovák delegáció vezetője, Jozef Tiso magyarázatot kért a magyar féltől az október 5-i támadást illetően.³⁴ Kánya erre közölte, hogy a támadás mögött egyéni kezdeményezés állt, s

az ügy kivizsgálása már folyamatban van. Teleki pedig jelezte, hogy az őrizetben lévő tisztet katonai bíróság elé fogják állítani.

Ez ugyan be is következett, de ahogyan várni lehetett, Felcsiki mégsem kapott büntetést. Ügyében ugyanis elmeszakértői vizsgálatot rendeltek el.³⁵ A vizsgálat bár elmebajt nem mutatott ki, de megállapította, hogy a vizsgált személynél a tett elkövetése idején olyan fokú öntudatzavar, ill. kóros lelkiállapot állt be, amely hatására jőzan ítélőképességét elveszítette. Ez pedig „elemi erővel feltörő érzelmi és indulati reakciókat” váltott ki nála. A vizsgálat végül arra a megállapításra jutott, hogy Felcsiki a tett idején büntetőjogilag nem volt beszámítható, így az ellene folyó eljárást megszüntették.³⁶

Másra a felvidék déli részének visszacsatolása utáni mámor közepette nem is lehetett számolni, sőt 1939-ben Horthy Miklós kormányzó a „Felvidék visszacsatolásával kapcsolatos különleges helyzetben tanúsított vitéz magatartásért” a hangonyi határbiztosító század állományának nagy részét kitüntetésben részesítette. A hősi halált halt Meskó Tibor és további 6 fő a Magyar Érdemrend Lovagkeresztjét, mások ezüst, illetve bronz vitézségi érdemrendet kaptak.

Felcsiki nem részesült kitüntetésben, s visszaemlékezésében ezt ki nem mondott keserűséggel vette tudomásul. Az ő véleménye 3 év elteltével is az maradt, hogy az általa vezetett „kis erőcske önkéntelenül is belekontárkodott a magas külpolitikába”, és ezért a magyar és a cseh kormány megállapodása nyomán a diplomácia áldozatává vált. Felelősségét utólag sem ismerve el akcióját továbbra is „legitimnek és előre kidolgozottnak” minősítette, s csupán a körülmények összejátásának tulajdonította, hogy a hangonyi határbiztosító század támadása nem egy általános támadás része lett, hanem a harci egység külön háborúja.³⁷

Az egész eset sarokpontját és máig legvitatottabb kérdését az képezi, vajon felsőbb parancs nélkül miért kezdett Felcsiki egy olyan kalandor vállalkozásba, amely sikerét jőzan ésszel aligha lehetett feltételezni. S noha Felcsiki maga is érzi, hogy erre magyarázatot kell adnia, visszaemlékezésében mégis csupán homályos, egy sor ellentmondást rejtő választ tud megfogalmazni: a legénység türelmetlenségével, a hadsereg mozgósításával, valamint azzal magyarázza tettét, hogy október 4-én a határkerületi parancsnokságtól a támadási előkészületek végrehajtására kaptak parancsot. Ez azonban gyenge lábakon álló magyarázat, hiszen egy századosnak minden bizonyal tudnia kell azt, hogy a támadásra való előkészületet elrendelő parancs nem azonos a támadást elrendelő parancssal, s végül maga Felcsiki is beismeri, hogy „támadási vagy megindulási parancsot nem is adtak ki”.³⁸ Így a Hangonyból induló támadást egy, a következményekkel számot nem vető parancsnok önhatalmú és meg gondolatlan akciójának kell tekintenünk, amelynek végén a Rimaszombat főterére szánt borshordót csapra veretlenül vitték vissza a hangonyi laktanyába.

A kacagópusztai támadás és a helyi lakosság

Az eset utolsó megvizsgálendő momentuma az, miként reagált a helyi lakosság az eseményekre, s milyen következménnyel járt ez rájuk nézve. A támadás által közvetlenül érintett térségben csak a húszas években létrehozott kolóniákon élt jelentősebb számú cseh és szlovák lakosság. Mivel a támadás nyilvánvaló célpontjai épp ezek a községek voltak, az itt élő telepések közvetlen veszélyként érzékelték az ese-

ményeket. A támadás azonban feltételezhetően nem érte őket váratlanul, hiszen az 1938 őszen a Dél-Szlovákiát elárasztó magyarországi eredetű röplapok nem egy esetben tartalmaztak telepések elleni uszító szövegeket. A telepések előtt azonban az sem lehetett ismeretlen, hogy a hivatalos budapesti politika is számol elűzésükkel. A Földművelésügyi Minisztérium által 1938 októberének elején *Földbirtokpolitikai teendők a felszabaduló Felvidéken* címmel elkészített tervezet szerint ugyanis az „1918. október 31-ke után betelepített idegen telepések gazdasági ingatlanainak megszerzése” kiemelt feladatnak számított.³⁹ Ezt pedig másként, mint a kolonisták elűzésének útján nem lehetett végrehajtani, noha a tervezet a cseh telepésekkel ellentétben a szlovák kolonisták egy részének a helyben maradását nem zárta ki, ha ez a helyi őslakosság érdekeit nem sérti. Így leginkább félnivalójuk a gernyőpusztai cseh legionárius telepéseknek volt, akik közül mintegy 20 fő az Államvédelmi Őrség egységeiben harcolva Harmac és Jéne térségében védte az államhárt. S noha egyikük sem sebesült meg, s csupán öten estek magyar fogságba,⁴⁰ a támadás olyan ijedelmet okozott a kolóniákon, hogy az ott élő családok egy része már jóval az első bécsi döntés előtt összepakolta a holmiját, és elköltözött a magyar határszélről.

Felcsiki visszaemlékezéséből és az eseményről tudósító hivatalos csehszlovák forrásokból az derül ki, hogy abban a hat – akkor még szinte színmagyar – községben (Harmac, Jéne, Darnya, Serke, Simonyi, Velkenye), amelybe a támadásban részt vevő csapatok bevonultak, kitörő örömmel fogadták őket. A jénei fogadtatásról Győry zászlós naplója és a *Hangonyi Határőr* című lap 1. száma alapján így számol be Felcsiki: „a falusiak összegyűltek, az első jénei magyar, Jénei László gazda megölelt, megcsókolt és alig tudta mondani a meghatottságtól: »isten hozta [...] de régen vártuk már magyar véreinket!«. [...] Bárdos őrzető kiáltványban szólította fel a falu fegyverfogható magyar népét, hogy lépjen be a magyar hadseregbe. Ötvennél is több fiatal magyar legény jelentkezett azonnal sor alá. Ezután Bárdos őrzető az új elöljáróságot nevezte ki. A beiktatás öröme áldomást ittak. A falu kocsmájából italt hozatott az őrzető, amelynek árát nem készpénzzel, hanem – hadiszokás szerint – utalvánnyal nyugtázta. Az utalvány így hangzott: »8 liter rumot, 1 láda seritalt és 20 liter bort átvettem, fizetendő a háború után. Bárdos őrzető, sk.«.”⁴¹

Hasonlóan meleg fogadtatásról ír Felcsiki Harmac és Serke esetében is, sőt lakosság azokban a közeli településeken is magyar zászlókat tűzött ki, ahová csak a hangonyi század bevonulásának a híre jutott el. Kérdéses azonban, hogy mennyire kell komolyan venni a jénei legények jelentkezését a magyar hadseregbe, valamint azt, hogy a helyi lakosság milyen mértékben volt hajlandó tevékenyen együttműködni a támadókkal. Felcsiki az akciót értékelve csalódással jegyzi meg, hogy másként alakulhattak volna az események, ha a „40 Rima-völgyi község 4000 magyarja hozzá- csatlakozik”. Ám a kisebbségi létben eltöltött húsz esztendő tapasztalatával felvértezett szlovákiai magyarok valószínűleg óvatosabbak voltak, mint ahogyan Felcsiki remélte. Hallgatva a budapesti, esetleg a pozsonyi rádiót, tudniuk kellett, hogy a két ország között nem kezdődött háború, tehát csak valamiféle lokális, bizonytalan kimenetelű konfliktusról lehet szó. Nekik pedig több volt a veszítenivalójuk, mint a támadóknak, akik bármikor visszahátrálhattak a határok mögé. S talán ennek az óvatosságnak is tudható be, hogy annak ellenére – s erre utalások vannak a csehszlovák forrásokban is –, hogy a támadókat a helyismerettel rendelkező

szlovákiai magyarok is segítették,⁴² tömeges csatlakozásukról (az állítólagos jénei legényeket nem számítva) csak Serke községből vannak információink. Ott viszont a helyiek tömegesen vettek részt a falu körüli betonerődítések legénységének a lefegyverzésében, majd a foglyok őrzésében is.⁴³ Ezzel magyarázható, hogy tudomásunk szerint a támadók visszavonulása után csupán Serkében voltak letartóztatások, amely során október 5-én este a csehszlovák hatóságok 21 (más források szerint 25) serkei lakost fogtak le, s szállítottak a Rimaszombati Kerületi Bíróság fogdájába. A letartóztatottak további sorsa ismeretlen, feltételezhető azonban, hogy a körülményekre való tekintettel (a komáromi tárgyalások) komolyabb büntetés nélkül szabadon engedték őket.

A helyi lakosság reakcióját illetően figyelemre méltó a cigány lakosság lelkesedése (a velkenyei laktanya elfoglalásakor egy helyi cigány közvetített a két fél között; Harmacon óriási örömmel fogadták a cigányok a bevonuló magyarokat). A Serkén letartóztatott 21 személyből 10 esetében jegyzi meg a kezünkben lévő forrás, hogy magyar cigányról, többségében muzsikusról van szó.⁴⁴ A cigányság feltűnő aktivitását egyrészt erős nemzettudatukkal, másrészt talán mentalitásukkal, a lehetséges következmények figyelmen kívül hagyásával lehet magyarázni.

A Feledi Járási Hivatal jelentései ugyan óvatosan fogalmaznak a helyi lakossággal kapcsolatban, ám eleve megbízhatatlannak bélyegzik azokat. A hatóságok tartottak a helyi lakosság reakciójától, s amikor a támadás hírére a közeli járási székhelyen, Feleden is magyar zászlók jelentek meg, a járási hivatal vezetője a felsőbb szervektől kért tanácsot, hogyan reagáljon erre.⁴⁵ Azt, hogy a csehszlovák katonaság csak másfél nappal a támadók kivonulását követően, október 7-én vonult be Harmac községbe is, azzal lehet magyarázni, hogy tartottak a helyi lakosság reakciójától.

A hatóságok a helyi lakosság magatartásával indokolták a Feledi járás területén bevezetett intézkedéseket: az összes lőfegyver begyűjtését, a kocsmák és vendéglők bezárását, s azt, hogy este 6 óra után kijárási tilalmat rendeltek el.⁴⁶ A járási főnök javaslatát viszont, hogy a járás területén statáriumot hirdessenek ki, a pozsonyi Tartományi Hivatal elutasította.

Szintén a lakosság „féken tartását” szolgálta, hogy az Egyesült Magyar Párt (EMP) nyolc tagját túszként letartóztatták, és Rimaszombatba szállították.

A támadás által érintett Feledi járás területén viszonylag gyorsan helyreállt a nyugalom, és az élet visszazökkent a rendes kerékvágásba. Ehhez kétségkívül hozzájárult az is, hogy a járási főnök javaslatára Fodor Jenő abafalai birtokos, befolyásos közéleti személyiség végigutazta a járást és a jegyzői hivatalokba hívta az EMP vezetőit, ahol nyugalomra kérte őket a komáromi tárgyalások befejezéséig.⁴⁷ Szintén ilyen irányban hatottak az október 7-én megalakult Magyar Nemzeti Tanács felhívásai, amelyek az anyaországhoz való közeli visszatérés jegyében nyugalomra intették a szlovákiai magyarságot. Ekkor már a Feledi járás magyar lakossága is sejtette, hogy a Felcsiki százados vezette betörés önkényes akció volt ugyan, de egyben előhírnöke a húsz év óta várt változásnak.

Az események óta eltelt 70 év, s a második világháború után átélt traumák az 1938-as eseményeket szinte kitörölték az érintett térség lakóinak emlékezetéből, illetve azok áthagyományozására nem került sor. Az eseményekről már csupán néhányan tudnak másodkézből való információkat szolgáltatni. A környék magyar falvai

ban azonban még napjainkban is él egy nóta, amelyről csak kevesen tudják, hogy a Kacagópuszta mellett elesett bakáknak állít emléket:

„Kacagói kis temető, nóta is van róla
Oda megyek megpihenni, ha majd üt az óra,
Szívesen meghalnék szép Magyarorszáért,
Meg azért a göndör hajú felvidéki lányért.”

Jegyzetek

1. A mai olvasó igen csak meglepőnek találhatja, hogy Csehszlovákiába néhány baloldali lapon kívül szinte valamennyi magyarországi sajtóterméket tilos volt behozni, az indexre került könyvek között pedig a magyar irodalom klasszikusai mellett ifjúsági irodalom, tudományos könyvek stb. is voltak.
2. Kárník, Zdeněk: *České země v éře první republiky (1918–1938)*. Díl 3. *O přežití a o život (1936–1938)*. Praha, Libri, 2003, 450–454.
3. Az Államvédelmi Őrség szerepéről és szervezeti felépítéséről lásd bővebben Ota Holub: Organizace a příprava Stráže obrany státu k bojové činnosti při zajištění státní hranice ČSR v letech 1936–1938. *Historie a vojenství*, 1991. 3. sz. 18–39. p.
4. Május folyamán Délnyugat-Szlovákia több településén megjelent *Add tovább!* címmel az alábbi szövegű röplap: „Drága Véreink, akinek ingatlanja (földje, háza) van, azt semmi áron ne adja el. Se csehnek, se pedig zsidónak! Ne gyűjtsétek az értéktelen cseh bankókat. Akinek fölösleges pénze van, az vegyen rajta bármit (cukrot, ruhát, cipőt) de ne tegye a láda fiába vagy a takarékbába! A forgalomban lévő cseh pénz mind hamis, annak külföldön sincs már értéke. Ezzel a szemét pénzzel akarnak benneteket a cseh zsebrákok koldussá tenni! Küldjétek a pokolba a cseh muzsikusokat kolduspénzükkel együtt. Adót pedig ne fizessetek!” SNA, KÚ Prez 270, PIV-tlač, 29611/38.
5. SÚA Praha, MV-225, kart. 1094, 30632/prez/1938.
6. SÚA Praha, MV-225, kart. 1094, 57520/prez/1938.
7. A kacagópuszta melletti incidenst tudomásom szerint mindössze a következő két munka említi: *Hraničáři pod Luží '38*. Kol. autorov. Dvůr Králové nad Labem, Fort print, 2003; Sallai Gergely: *Az első bécsi döntés*. Budapest, Osiris, 2002.
8. Hadtörténeti Levéltár (a továbbiakban: HL), TGY-2893; ill. TGY-2983.
9. Felcsiki például úgy emlékszik vissza, hogy a támadás megindulásakor már folytak a komáromi tárgyalások, noha azok csak október 9-én kezdődtek meg.
10. Hangannyal szemben a húszas években lebonyolított földreform során 4 csehszlovák telepet hoztak létre: Gernyőpusztán, Leánymezőn, Csobánkán és Kacagópusztán. Gernyőpusztára főleg cseh nemzetiségű legionáriusokat, a másik három kolóniára pedig árvai szlovák optánsokat telepítettek. Az érintett telepekkel kapcsolatban lásd Simon Attila: Cseh és szlovák kolonisták betelepítése Dél-Gömör falvaiba a két háború közötti időszakban. *Gömörország*, 5. évf. (2004) 1. sz. 40–45. p.
11. HL, TGY-2893, 10. p.
12. Uo.
13. A magyar határ mentén Pozsony–Ligetfalu és Komárom térségének kivételével csupán könnyűerődítések kiépítésére került sor.
14. Uo. 24. p.
15. Uo. 24. p. A nótaszó mellett induló támadás nem tartozott a hasonló jellegű katonai akciók bevett stratégiai elemei közé, így nem csoda, hogy a csehszlovák forrásokból vizsgálódáskor az a megállapítás, hogy Felcsiki és a támadók részegek voltak. Felcsiki ezt cáfolja.

16. Uo. 27. p. A csehszlovák források ezzel szemben 15 Velkenyénél fogságba esett fegyveresről tudósítanak. A fogságba esettek rövid időn belüli szabadon bocsátását azonban ők is megerősítik. SNA, KÚ 225, Telefonogram. 5. 10. 1938., 20. 45. hod. Úradná zpráva.
17. Vö. HL, TGY-2893; SÚA, PMR 3181, 2074/38; Interjú.
18. HL, TGY-2893, 34. p.
19. A 2. szakasz parancsnokváltásáról eltérően számolnak be forrásaink. Felcsiki verziója szerint Kovács egy sziklában megbotlott s elzuhánva eszméletét veszítette. Meskó pedig „öntevekenyen” a parancsnoka híján tétlenül várakozó szakasz élére állt. Kovács Dezső visszaemlékezésében nyoma sincs az eszméletvesztésnek. Visszaemlékezése szerint Meskó akkor állt a szakasz élére, miközben ő Harmac községben megbízható és a terepet jól ismerő vezetőket keresett. A két verzió között jelentős különbség mutatkozik. Véleményünk szerint Kovács őrmester visszaemlékezése, amely a határbiztosító száza- don belüli fegyelem hiányát vetíti elénk, tűnik hitelesnek, hiszen semmi oka nem volt arra, hogy esetleges eszméletvesztését tagadja. Felcsiki verziója viszont egyrészt Meskóra nézve is kedvezőbb, másrészt a század fegyelmi belső viszonyaira nézve is. Felcsiki egyébként Meskó bármely hadseregben komoly büntetést maga után vonó cselekedetét a „szilaj vér, a magyar virtus és a győzni vágyás szinte tudatalatti szenvedélye” számlá- jára írja, s egyben meg is bocsátja.
20. A feledi járási főnök által a prágai belügyminisztériumba küldött jelentés kitér arra, hogy a magyar támadás cigányzene kíséretével indult, sőt a jelentés arról is beszámol, hogy *corpus delictiként* lefoglalták a cigánybanda által elhagyott nagybőgő maradványait. SÚA, PMR 3181, 2110/38
21. HL, TGY-2893, 71. p.
22. A Feledi Járási Hivatal 13:00-kor keltezett jelentése 3 tank bevetését említi. SÚA, PMR 3181, 2079/38; Más források szerint pedig a támadás visszaverésében a 3. gyors di- vízió könnyűpáncélosai is részt vettek (vö. *Hraničáři pod Luží...* 86. p.).
23. SNA KÚ 255, 63465; SÚA, PMR 3181, 2074/38 és 2087/38.
24. A harcokban a következő magyar katonák estek el: Meskó Tibor hadnagy, Varga Kapcsi János őrzető, valamint Borbás István, Boros József, Holló Ignác, Papp Kopácsi István, Varga József, Bellér Arzén és Holló Gábor határőrök. HL, TGY-2893, 55–56. p.
25. SNA KÚ 255, 6274; SÚA, PMR 3181, 2116/38.
26. Varga József és Varga Kapcsi János neve szerepel a második világháborús hősi halot- tak hangonyi emlékművén, s ők feltehetően Hangonyban is vannak eltemetve, Bellér Ar- zén sírja pedig a szentsimoni temetőben található. A többiek sírjával kapcsolatban nem sikerült információkat szerezni.
27. HL, TGY-2983.
28. Kovács meglehetősen jó emlékekkel van fogvatartói iránt, s különösen egy fiatal szlo- vák tiszthelyetessel alakult ki jó kapcsolata. Vele szabadulása után baráti hangú leve- let váltott.
29. SNA, KÚ 255, 62192.
30. Ők Harmac, ill. Jéne községek mellett estek fogságba.
31. HL, TGY-2893, 74. p.
32. MOL, KÜM 132, 64. cs, 7/7, 1938.
33. Deák, Ladislav: *Viedenská arbitráž. 2. november 1938. Dokumenty I. (20. september – 2. november 1938.* Martin, Matica slovenská, 2002, 36–38. sz. dokumentumok.
34. Uo. 57. sz. dokumentum.
35. HL, HM-4129/eln.
36. Felcsikit később a visszacsatolt Jolsvára helyezték, ahol emléktáblát helyeztetett el a laktanya falára a hangonyi elesettek tiszteletére. (Elek László szíves közlése alapján.)
37. HL, TGY- 2893, 70. p.
38. HL, TGY 2893, 19. p.

39. MOL, K 184, FM 5264, 1939–35–22303.
40. SNA, MH [Szlovák Nemzeti Levéltár, Gazdasági Minisztérium], 950. doboz, i. sz. 44.997-Kleg. 1938, A szlovákiai kolonisták evakuációja.
41. HL, TGY 2893, 42–43. p.
42. Ezt Pongó Károly jénei visszaemlékező is megerősítette.
43. SNA, KÚ 255, 8per 38, Lengyel Ladislav a spol., účast na ozbrojenom prepadení čsl. Vojska.
44. Uo.
45. SNA, KÚ 255, 63603.
46. SNA, KÚ 255, 63858.
47. SNA, KÚ 255, 62192.

Felhasznált irodalom

- Deák, Ladislav 2002. *Viedenská arbitráž. 2. november 1938. Dokumenty I. (20. september – 2. november 1938)*. Martin, Matica slovenská.
- Holub, Ota 1991. Organizace a příprava Stráže obrany štátu k bojové činnosti při zajištění státní hranice ČSR v letech 1936–1938. *Historie a vojenství*, 3. sz. 18–39.
- Hraničáři pod Luží '38* 2003. Kol. autorov. Dvůr Králové nad Labem, Fort print.
- Kárník, Zdeněk 2003. České země v éře první republiky (1918–1938). Díl 3. *O přežití a o život (1936–1938)*. Praha, Libri.
- Sallai Gergely 2002. *Az első bécsi döntés*. Budapest, Osiris.
- Simon Attila 2004. Cseh és szlovák kolonisták betelepítése Dél-Gömör falvaiba a két háború közötti időszakban. *Gömörország*, 5. évf. 1. sz. 40–45. p.

ATTILA SIMON

WITH PIPE, DRUM, DOUBLE BASS – OR EXPERIMENT ON „THE RE-OCCUPATION OF THE UPPER LAND” ON 5TH OCTOBER 1938

Due to the strained foreign and home policy situation in Czechoslovakia, September and October 1938 was rich in armed incidents, street demonstrations, ethnic conflicts. These were firstly characteristic for the Czech-German border section, where they began even sooner before the decision in Munich, but they continued even after the border changes.

Despite of this, on the Slovak-Hungarian border section there was silence and peacefulness, although in the first days of October, the situation in South Slovakia sharpened. In many places – mainly in the territory of Sub-Carpathia – there were minor border collisions that were made mostly by free groups gathering in Hungary. Although in the territory of the Slovak-Hungarian border section the number of such conflicts was minimal. On 5th October by Kacagópuszta belonging to the district of Feledi, on 7th October by Párkány, and on 13th October in Perbenyik belonging to the Királyhelmecec district there were border incidents. In this study from the three incidents we intend to introduce the one that happened in Kacagópuszta on 5th October that before the first Vienna decision can be considered not only the most important incident, but also the most documented one.

The most important border incident of fall 1938 was in the Feledi district on 5th October, during which the units of the Hungarian border insuring company

in Hangony broke to the territory of Czechoslovakia. Consequently they broke the first line of the Czechoslovak border guard and occupied some territories lived by Hungarians. Although the Czechoslovak border defence – that were activated and put into action even armoured troops – stopped them. After the attack was defeated, and their superior units more strongly insisted on their withdrawal, the attackers after 1 day of fight, on 5th October in evening hours drew back behind the state borders.

The settling down of the diplomatic storm that was caused by the evening incident took place at the meeting in Komárom. After the commencement of the plenary meeting on 10th October the leader of the Slovak delegation, Jozef Tiso required explanation from the Hungarian party concerning the attack on 5th October. Consequently Kánya explained that there was individual initiative behind the attack and that the examination of the case is in process. Teleki indicated that the soldier in custody would be bring to military justice.

A szlovákiai magyar tájak temetőinek kutatása és dokumentálása

ILONA L. JUHÁSZ
RESEARCH AND DOCUMENTATION OF CEMETERIES IN HUNGARIAN
TERRITORIES IN SLOVAKIA

726.82(437.6)
39(=511.141)(437.6)

Ethnography. Cemeteries. Tomb signs. Documentation. Research history.

A temetkezési szokások és ezen belül a temetők vizsgálata a néprajzkutatás egyik olyan népszerű területe, amellyel számos néprajzkutató foglalkozott már, s napjainkban is közkedvelt kutatási témának számít. A temetői sírjelek vizsgálata kapcsán hosszú ideig mind a néprajzkutatókat, mind a népi díszítőművészet iránt érdeklődőket elsősorban (vagy kizárólagosan) a faragott protestáns fejfák érdekelték, s egy temető kutatásakor legtöbb esetben ezekről készültek rajzok vagy fényképek. Szórványosan jelentek meg néprajzi leírások katolikus sírjelekről is, ezeket azonban a kutatók elsősorban esztétikai szempontból közelítették meg és általában csak a „régbbieket” érdekelték őket. Egy adott temető sírjeleit tehát nem komplex módon, az abban előforduló valamennyi sírjeltípus figyelembe vételével vizsgálták. Ebből következik, hogy a mai napig hiányosak a magyar falvak temetőinek sírjeleiről rendelkezésünkre álló leírások, mivel ezek nem teljes bemutatásra törekedtek, csupán a sírjelek bizonyos típusainak prezentálására.

A legkedveltebb téma a protestáns (református, unitárius és evangélikus) fejfák, illetve azok eredetének a kutatása. E temetői fejfák eredetkérdését a néprajznak mind a mai napig nem sikerült megnyugtatóan tisztázni. A köztudatban viszont úgy él, mint egy kontinuum, a honfoglalás korából áthagyományozódott sírjel, melyet az utóbbi időben a fejfa helyett (a székelyföldi kopjafák mintájára) egyre gyakrabban neveznek a köznyelvben kopjafának (vö. L. Juhász 2005). E protestáns sírjelek iránti felfokozott érdeklődés háttérbe szorította temetőink más jellegű sírjeleinek vizsgálatát. Holott a fejfák – kopjafák – mellett a sírjelek különféle, más formájú és anyagú változatai is megjelentek a reformátusok és evangélikusok sírjain, s ezek közül mára néhány típus¹ eltűnt vagy eltűnőfélben van. A magyar falvak temetőinek vizsgálata – a fejfák kutatása szempontjából is – területenként nagy eltéréseket mutat. Néhány vidékről gazdag anyag áll rendelkezésünkre, azonban arányait tekintve még mindig nagyon sok az ún. fehér folt.

Szlovákia magyarok által lakott vidékei temetőinek vizsgálatát is a fent leírtak jellemezték a közelmúltban, s néhány pozitív példa kivételével bizonyos tekintetben ez jellemzi napjainkban is.²

Most pedig tekintsük át a szlovákiai magyar tájakon eddig végzett temető-, illetve sírjelkutatásnak az eredményeit!

A két világháború között az Érsekújvár környéki temetők fejfáiról Thain János festőművész és néprajzi gyűjtő készített rajzokat, Rozsnyó környékén pedig ugyancsak a díszes fejfákat örökítette meg Tichy Kálmán festőművész, muzeológus és néprajzi gyűjtő (Thain–Tichy 1991). A szlovákiai magyar falukutató mozgalom, a Sarló³ egyik képviselője – Nemesszeghy Jenő – a Kisalföldön található Farnad település református temetőjének gazdagon faragott fejfáiról készített rajzokat. Rudolf Bednárik szlovák néprajzkutató 1972-ben megjelent kötete szórványos adatokat tartalmaz a szlovákiai magyar települések temetőiről is.⁴ Dávid Mihály amatőr néprajzgyűjtő a Kisalföldön fekvő település, Kisújfalu fejfáiról közöl néhány adatot (Dávid 1988). Danter Izabella az egykori barsi település, az atomerómű építése miatt felszámolt Mohi az emberi élet fordulóíhoz kapcsolódó szokásairól szóló írásában érintőlegesen foglalkozik a temetői sírjelekkel, s néhány régebbi sírjelekről fényképeket is közöl (Danter 1994, 79–80). A Hontban kutató Csáky Károly az Ipoly menti falvak temetkezési szokásainak és az ezekhez kapcsolódó hiedelmeket összegző kötetében csak érintőlegesen foglalkozik a sírjelekkel (Csáky 1999). A keleti régióban a Nagykapos környéki temetőkben Mihályi Molnár László önkéntes néprajzgyűjtő végzett kutatásokat, azonban ő is csupán a fejfákkal foglalkozott (Mihályi Molnár 1984). Ugyancsak a keleti régióban, az Ung-vidék két településén, Csicszerben és Szirénfalván folytatott kutatást a temetés és a sírjelölés témakörében Novák László. Az erről a témáról született írásaiban elsősorban a faragott fejfák kérdésével foglalkozott, s több felvételt is közöl ezekről (Novák 1985; Novák 1989; Novák 2000). A miskolci Herman Ottó Múzeum két munkatársa, Fügedi Márta és Viga Gyula dokumentálta valamennyi, a szentesi temetőben található különleges, kőből készült, gazdagon díszített sírjelet, azonban a temető más sírjeleivel nem foglalkoztak (Fügedi–Viga 1994). A Zoboralji temetkezési szokások kutatása során Virt István néprajzgyűjtő számos, rajzot készített e katolikus vidék temetőinek faragott, elsősorban a gazdagabban díszített keresztjeiről, azonban említést sem tett például az erre a vidékre oly jellemző szoborfülkés sírjelekről (Virt 1987).

Liszka József számos írásában foglalkozott Dél-Szlovákia több magyarlakta település temetőjében található fejfákkal (Liszka 1980; Liszka 1983a; Liszka 1983b), s egy 1992-ben megjelent tanulmányában foglalta össze a Kisalföld keleti felében található települések temetkezési szokásaival és temetőivel kapcsolatos eddigi ismereteket, s több felvételt is közölt az egyes sírjelekről (Liszka 1992). A néhány évvel később publikált írásában már a teljes szlovákiai Kisalföld vonatkozásában foglalja össze a témát, s már nem csupán a régi, a faragott sírjelekre összpontosított, s a válogatásnál sem az esztétikai szempontok vezérelték (Liszka 2000). Később a szlovákiai magyarok néprajzát bemutató összegző munkájában is foglalkozik a temetkezéssel (Liszka 2002, pl. 335, 384–385), és a sírjelek különféle típusairól felvételeket is közöl (Liszka 2002, pl. 259, 288). Héder Ágnes a nyitrai Konstantin Egyetem Hungarisztika Tanszéke kutatási programja keretében a komáromi református temető sírfeliratait elemezte nyelvészeti szempontból, azonban a kötetben

nem szerepelnek külön-külön az egyes sírok teljes feliratai (Héder 2001). Ugyancsak e program keretében született meg a losonci református temető feliratainak nyelvi elemzése, amely később valamennyi síremlék leírásával kiegészítve, műfaját illetően elég nehezen meghatározható kötetben meg is jelent (Puntigán–Puntigán 2003).

Novák László Ferenc a Kárpát-medence magyarlakta régióiban előforduló faragott fejfákkal kapcsolatos kutatásokat fényképanyag kíséretében összegezte. A 2005-ben megjelent monográfiájában közli a szlovákiai magyar településeken található fejfákról készült felvételeket, illetve rajzokat is (Novák 2005).

Szintén a közelmúltban jelent meg Czenzhe Zoltán a gömöri falvak temetőinek faragott fejfáiról készült felvételeket tartalmazó színes fényképalbuma (Czenzhe 2005).

Borziné Bódi Irén amatőr néprajzgyűjtő magánkiadásában jelent meg az általa réginek és „érdekesnek” tartott síremlékekről készült felvételek, valamint a szintén „érdekes” síremlékek feliratait tartalmazó kötet (Borziné 2004). A kiadvány anyagát a gömöri falvak temetőiben gyűjtötte.

Katarína Holbová nemrégiben a lévőli Barsi Múzeum gyűjteményében található, a temetkezési szokásokkal kapcsolatos anyagot mutatta be. Közli a múzeum gyűjteményében található Garamsallóról származó síremlékek leírását, valamint mutatóban néhány lejegyzett sírfeliratot is a fent említett települések s a gyűjteményben található más magyarlakta község temetőjéből származó síremlékekről készült fényképanyag listáját is (Holbová 2001). A Ján Botík által szerkesztett, a Szlovákiában élő nemzetiségek temetkezési szokásait bemutató tanulmánykötetben számos magyarlakta település temetőjében készült felvétel is megtalálható (Botík 2001).

A régi pozsonyi zsidó temető valamennyi síremlékének feliratát dr. Robert Neumann jegyezte le, majd német nyelvre is lefordította. Ezeket a sírfeliratokat a közelmúltban Katarína Kušanová-Wiecha elemezte (Kušanová-Wiecha 2001), s ugyancsak ő analizálta a pozsonyi ortodox temető síremlékeinek szimbólumait és díszítményeit is (Kušanová-Wiecha 1999).

Az 1989-es rendszerváltás után nagyon sok falumonográfia, illetve helytörténeti kiadvány jelent meg. Ezek nagy részében hosszabb-rövidebb temetővel, illetve sírjelekkel kapcsolatos leírást és ezekről készült fényképeket is találhatunk.⁵

Az évek folyamán a szlovákiai magyar sajtóban – elsősorban a *Hét* című kulturális hetilapban – is jelentek meg temetőkkel foglalkozó említésre méltó hosszabb írások (Liszka 1980). Ezek elsősorban a faragott sírjelekkel foglalkoztak. A *Somorja és Vidéke* című regionális lapban a Somorja melletti Tejfalu zsidó temetőjéről olvasható egy aránylag terjedelmes kétrészes cikksorozat (J. M.–D. M. 2001). A magyarországi sajtóban ugyancsak jelent meg néhány e témával foglalkozó írás Liszka József tollából (Liszka 1983a; Liszka 1983b).

A közelmúltban figyelemre méltó eredmények születtek egy-egy temető feldolgozását illetően. Bár nem néprajzi szempontú megközelítésről van szó, azonban ezek a munkák a néprajzkutatók számára jól hasznosíthatók. Dikác Norbert történész egy Duna menti település, Karva öreg temetőjének valamennyi síremlékét dokumentálta, a sírjelek és az azokon szereplő feliratok teljes leírását is közli (Dikác 2005, 45–89.).⁶ A temetéssel és a temetőkutatással foglalkozó szakemberek számára fontos forrásnak számít az a két kötet, amelyekben Pozsony két történelmi te-

metőjét, az András és a Kecse utcait dolgozták fel a szerzők (Obuchová 2002; Obuchová–Holčík 2006). Mindkét kiadványban megtaláljuk a temető történetének részletes bemutatását, valamint a művészettörténeti és művelődéstörténeti szempontból fontosnak ítélt síremlékek leírását is.⁷

Temető kutatás és dokumentálás a komáromi Etnológiai Központban

Új szemszögből közelítette meg a temetkezési szokások és temetők dokumentálásának kérdését a 2002-ben megjelent, egy gömőri bányásztelepülés, Rudna temetkezési szokásainak és temetőkultúrájának 20. századi változásait bemutató, a fenti címben jelzett intézmény kiadványaként megjelent kötet (L. Juhász 2002). Tartalmazza az említett település temetőjének teljes néprajzi feldolgozását, megtalálható benne valamennyi sír részletes leírása a síremlékeken szereplő feliratokkal együtt. Elkészült a temető részletes térképe is, amelyen nyomon követhető, hol található az adott síremlék. Az Etnológia Központ archívumában egy sírről több felvétel is megtalálható. Fontos szempont volt ugyanis, hogy a sírokról az év különböző évszakaiban is készüljenek felvételek, mégpedig abból a célból, hogy nyomon követhessük a sírgondozás változásait is, különös tekintettel a halottak napjára, a mindenszentekre és a karácsonyra. Számos más mozzanatról is található fénykép, mint például a temetés utáni vagy az azt követő időszak. A szóban forgó kötet elkészítése után született meg az ötlet, hogy a Fórum Kisebbségkutató Intézet keretében 1997-ben megalapított komáromi székhelyű Etnológiai Központban létrehozzunk egy olyan archívumot, melynek célja a Dél-Szlovákiában található magyarlakta települések temetőinek dokumentációja, valamint a különféle települések temetőiben készült fényképanyag gyűjteménye. Meg kell azonban jegyezni, hogy ennek már voltak előzményei, több szlovákiai magyar település temetőjéről készült már korábban is részleges fotódokumentáció. A Szakrális Kisemlék Archívum létrehozása után az Etnológiai Központ munkatársai kutatóútjaik során gyakran megfordultak egy-egy település temetőjében is, s kihasználva az alkalmat, több fényképet is készítettek egy-egy temető különféle sírjeltípusairól. A temetőket és temetői sírjelek dokumentációs anyagát tartalmazó archívum létrehozása után már tudatosan figyeltünk arra, hogy egy temető síremlékeinek lehetőleg valamennyi típusáról készítsünk felvételt. Természetesen nem csupán a fából faragott, illetve a „régibbi” sírjelekről, hanem valamennyi típusról, beleértve a közelmúltban állítottakat is. Nem esztétikai szempontok, hanem a típusok szerint történik tehát a válogatás, valamint fontos különféle jelenségek megragadása is, mint például a kétnyelvű feliratok, fényképhasználat, szimbólumok, atipikus sírjelek, s még tovább sorolhatnánk. A dokumentálásnál és a fényképezésnél nagy hangsúlyt helyezünk a téma néprajzi szempontú megközelítésére, valamint szintén fontos szempontnak számít az etnocentrikus szemléletmód kiküszöbölése is. Egy adott településen nem csupán a magyar síremlékeket, hanem a más – szlovák, illetve német – nyelvűekről is készülnek leírások, illetve felvételek. Hangsúlyozni szeretnénk, hogy különféle szempontok szerint (földrajzi elhelyezkedés, konfesszionális, etnikai kép társadalmi helyzet stb.) kiválogatott települések temetőiről teljes, az összes sírjelet, sírt érintő dokumentáció készült és készül.

Egy temetőről készült ideális dokumentációnak tehát a fentebb említett szempontok szerint kellene készülnie. A sírok és síremlékek feliratait is tartalmazó ilyen komplex leírás fotódokumentációval együtt eddig a baracai, a menyhei, a kuntapolcai, a rudnai, valamint az ógyallai zsidó temetőről készült. Több temető valamennyi sírfeliratának leírása is elkészült fénykép-dokumentáció nélkül, mint pl. a krasznahorkaváraljai, a berzétei, a kőrösi, az andódi, a szesztai, a barkai, a süvetei vagy a köbölküti és az izsai. Mára már meghaladta a százat azoknak a temetőknek a száma, amelyekről részleges fotódokumentáció készült, mégpedig Dél-Szlovákia különböző magyarlakta vidékeiről, felölelve a Csallóköztől egészen a Bodroghközig, illetve az Ung-vidékig terjedő magyarlakta régiókat.

A szlovákiai magyar anyag dokumentálásán túl fontosnak tartjuk a más országok temetőiben készült fényképanyag és az ezzel kapcsolatos irodalom gyűjtését is.

Ez utóbbi elsősorban azért fontos, hogy a témával kapcsolatban lehetőleg minél gazdagabb összehasonlító anyag állhasson rendelkezésünkre. A temetődokumentáció e részének gyarapítása esetleges, elsősorban az Etnológiai Központ munkatársainak magánutazásai, nyaralásai, illetve néhány esetben a külföldi konferencián való tartózkodás alkalmával készült felvételekkel bővül. Ennek ellenére az évek során aránylag gazdag fényképanyag gyűlt össze Európa különböző országaiból, elsősorban Németországból és Ausztriából s természetesen Magyarországról, de található felvételek Csehország, Olaszország és Franciaország településeiről, valamint Szlovénia, Hollandia, Írország, és Belgium egy-egy temetőjéből is.

A Nemzeti Jelképek Adattárában megtalálható a Dél-Szlovákia magyarlakta vidékeinek temetőiben felállított folklorizmus-kopjafákról készült szinte teljes fényképdokumentáció. Az 1977-ben megjelent folklorizmus-kopjafák állításának szokását feldolgozó kötetben számos, ezekről készült felvétel mellett szerepel a sírjelként funkcionáló folklorizmus-kopjafák listája is (L. Juhász 2005). Az eddigi kutatások során elkészült egy, korábban nem kutatott fontos résztémáról – a temetői fényképhasználatról – szóló összefoglalás is. Ennek a kérdésnek eddig sem a magyar, sem a szlovák szakemberek, de más országok kutatói sem szenteltek figyelmet, a síremlékekkel kapcsolatos írásokban egyáltalán vagy pedig csak érintőlegesen foglalkoztak ezzel a témával. (L. Juhász 2004).

Tudomásom szerint a temetők ilyen jellegű részletes dokumentálásával más intézmény Szlovákiában nem foglalkozik, így a komáromi Etnológiai Központban található Szlovákia magyarlakta temetőinek leggazdagabb dokumentációja, adatbázisa. Eddigi eredményeink mindenképpen biztatóak, reméljük, hogy terveink szerint a közeljövőben a temetők leírása mellett már mindegyikről teljes fotódokumentáció is készülhet, mivel a digitális fényképezésnek köszönhetően ez a jellegű dokumentálás szinte minimális anyagi befektetést igényel. A kelet-szlovákiai Nagytárkány temetőinek dokumentálása már ilyen módon folyik.

Jegyzetek

1. Például a kőből készített gömbölyített tetejű sírlapok Rudnán. Saját gyűjtés, 1999 és 2002.
2. Az amatőr néprajzi gyűjtők máig is e szempontok alapján „kutatnak” és dokumentálnak.

3. Az 1928-ban megalakult Sarló a csehszlovákiai magyar ifjúsági mozgalom volt, amely falukutatással is foglalkozott, s a cserkészetből sarjadt ki.
4. Bednárik 1972. Megjegyzendő, hogy ebben a kötetben elsősorban még a második világháború előtti gyűjtését dolgozta fel.
5. A megjelent kötetek jegyzékét lásd a Bibliotheca Hungarica könyvgyűjteményének bibliográfiájában (Végh 2000).
6. Ebben az esetben nem néprajzi szempontú dokumentálásról van szó.
7. Ebben az esetben sem beszélhetünk néprajzi szempontú megközelítésről.

Felhasznált irodalom

- Bednárik, Rudolf 1972. *Cintoríny na Slovensku*. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. /Klenotnica Slovenskej ľudovej kultúry, 7./
- Borziné Bódi Irén 2004. *Régi fejfák, síremlékek a gömöri temetőkbén*. Rozsnyó, a szerző magánkiadása.
- Botík, Ján (zost.) 2001. *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku s osobitným zreteľom na etnickú a konfesijnú mnohotvárnosť*. Bratislava, Lúč – Vydavateľské družstvo.
- Csáky Károly 1999. „Nem halt meg, csak alszik”. *A halottkultusz, a halállal és a temetkezéssel kapcsolatos szokások, hiedelmek a Középső-Ipoly mentén*. Dunaszerdahely, Liliium Aurum.
- Czenthe Zoltán 2005. *Fejfák*. Rimaszombat, Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület /Gömör-Kishonti téka, 10.; Gömöri Atlantisz 2./
- Danter Izabella 1994. Az emberi élet fordulóihoz fűződő szokások és hiedelmek Mohiban. *Ethnographia*, 105. évf. 1. sz. 61–87. p.
- Dávid Mihály 1988. A halál és temetés (Kisújfalu). In *Néprajzi Közlések IV. Szemelvények a Csemadok Központi Bizottsága Néprajzi Szakbizottsága tagjainak gyűjtéséből*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 20–22. p.
- Dikács Norbert 2005. A karvai öreg temető síremlékei. In *A Magyar Kultúra és Duna Mente Múzeuma 2005. évi értesítője*. Komárom, A Magyar Kultúra és Duna Mente Múzeuma, 45–89. p.
- Fügedi Márta–Viga Gyula 1994. A bodrogszentesi sírkövek és díszítmények. *Ethnographia*, 105. évf. 1. sz. 129–144. p.
- Héder Ágnes 2001. *Sírfeliratok a révkomáromi református temetőben (a kezdetektől 2000-ig)*. Nitra, Univerzita Konštantína Filozifa.
- Holbová, Katarína 2001. Dokumentácia pohrebných obyčajov a zbierkach Tekovského múzea v Leviciach. In Botík Ján (zost.): *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku s osobitným zreteľom na etnickú a konfesijnú mnohotvárnosť*. Bratislava, Lúč – Vydavateľské družstvo, 57–64. p.
- Juhász Ilona, L. 2002. *Rudna I. Temetkezés és a temetőkultúra változásai a 20. században*. Komárom–Somorja, Fórum Társadalomtudományi Intézet–Liliium Aurum Könyvkiadó.
- Juhász Ilona, L. 2004. Fényképek a dél-szlovákiai temetők síremlékein és az út menti haláljeleken. In Liszka József (szerk.): *Acta Ethnologica Danubiana. Az Etnológiai Központ Évkönyve (2003–2004)* 5–6. Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Liliium Aurum Könyvkiadó, 107–133. p.
- Juhász Ilona, L. 2005. „Fába róva, földbe ütte...” *A kopjafák/emlékoszlopok mint a szimbolikus térfoglalás eszközei a szlovákiai magyaroknál*. Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Liliium Aurum Könyvkiadó.
- J. M.–D. M 2001. Régmúlt idők emlékezete. A tejfalusi zsidó temető I-II. *Somorja és Vidéke*, 11. évf. 2–3. sz. 4–6. p.

- Kušanová-Wiecha, Katarína 1996. Náhrobničky na židovskom cintoríne v Bratislave, ich dekor a symbolika. In *Acta Judaica Slovaca* 3. Bratislava, Múzeum židovskej kultúry, 95–109. p.
- Kušanová-Wiecha, Katarína 2001. Textová analýza epitafov zo starého židovského cintorína v Bratislave. In Botík Ján (zost.): *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku s osobitným zreteľom na etnickú a konfesijnú mnohotvárnosť*. Bratislava, Lúč – Vydavateľské družstvo, 173–183. p.
- Liszka József 1980. „Itt vagyok az ő emléke megörökítve” 1–5. *Hét*, 25. évf. 47–51. sz. 22. p.
- Liszka József 1983a. Fejfák és lábfaék a gömöri Felsővályon. *Honismeret*, 11. évf. 3. sz. 50–51. p.
- Liszka József 1983b. „Itt vagyok az ő emléke megörökítve.” Barangolás szlovákiai magyar falvak temetőiben. *Élet és Tudomány*, 21. sz. 664–665. p.
- Liszka József 1988. Farnadi sírjelek. In *Néprajzi Közlések IV. Szemelvények a Csemadok Központi Bizottsága Néprajzi Szakbizottsága tagjainak gyűjtéséből*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 44–59. p.
- Liszka József 1992. Falusi temetők a szlovákiai Kisalföld keleti felén. In *Fejezetek a szlovákiai Kisalföld néprajzából*. Budapest, OKTK Magyarországtudományi Program, 116–135. p. /Magyarszágtudományi Könyvtár, 12./
- Liszka József 2000. Temetőink szakrális kisémlékei (A falusi és mezővárosi temetők kultúrája a Kisalföld szlovákiai részén). In uő.: *Állítatott keresztényi buzgóságból. Tanulmányok a szlovákiai Kisalföld szakrális kisémlékeiről*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 149–169. p.
- Liszka, József 2001. Cintoríny Maďarov v dedinách a vidieckych mestách Podunajskej nížiny. In Botík Ján (zost.): *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku s osobitným zreteľom na etnickú a konfesijnú mnohotvárnosť*. Bratislava, Lúč – Vydavateľské družstvo, 79–90. p.
- Liszka József 2002. *A szlovákiai magyarok néprajza*. Budapest–Dunaszerdahely. Osiris Kiadó–Lilium Aurum Kiadó.
- Mihályi Molnár László 1984. Fejfák a Nagykapos környéki temetőkben. In *Új Minden Gyűjtemény* 3. Bratislava, Madách, 85–92. p.
- Novák László 1985. *Temetés és sírjelölés az Ung-vidéken*. Miskolc, Herman Ottó Múzeum, 104–112. p. /A Miskolci Herman Ottó Múzeum közleményei, 23./
- Novák László 1989. Temetés és sírjelölés Szirénfalván és Csicszerben. In *Néprajzi Közlések V. Néprajzi Tanulmányok az Ung-vidékről*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 77–81. p.
- Novák László 2000. Temetés és sírjelölés. In D. Varga László (szerk.): *Elődeink élete. Csicszer és Szirénfalva néprajza*. Csicszer–Szirénfalva, [k. n.] 113–116. p.
- Novák László Ferenc 2005. *Fejfa monográfia*. Nagykovács, Arany János Múzeum.
- Obuchová, Viera 2004. *Ondrejský cintorín*. Bratislava, Albert Marenčin Vydavateľstvo PT.
- Obuchová, Viera – Holčík, Štefan 2006. *Cintorín pri Kozej bráne*. Bratislava, Albert Marenčin Vydavateľstvo PT.
- Puntigán József–Puntigán Tünde 2003. *A losonci református temető*. Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó. /Notitia Historico-Ethnologica, 3./
- Thain János–Tichy Kálmán 1991. *Kisalföldi és gömöri népi építészet*. Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta Liszka József. Budapest, Néprajzi Múzeum /Series Historica Ethnographiae, 4./
- Végh László (összeáll.) 2000. *A Bibliotheca Hungarica (cseh)szlovákiai magyar könyvgyűjteményének bibliográfiája (1918–2000)*. 1–2. köt. Dunaszerdahely, Lilium Aurum.
- Virt István 1987. *Halállal kapcsolatos szokások és hiedelmek Zboralfján*. Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport. /Folklor archívum, 17./

ILONA L. JUHÁSZ

RESEARCH AND DOCUMENTATION OF CEMETERIES IN HUNGARIAN TERRITORIES IN SLOVAKIA

The author in her study summarises the results of cemetery research that have been made in territories lived by Hungarians in Slovakia, providing a profound overview of literature related to Hungarian and Slovak language topics. During the research of cemeteries and their tomb signs, in the past the professionals concentrated on the documentation of exclusively one type of tomb sign, that is on Protestant tomb signs carved from wood. Concerning the Catholic tomb signs, she dealt also with the “old” tomb signs, mainly those made from wood. A complex ethnographic research and complete documentation of a cemetery of a Slovak territory lived by Hungarians was the goal of the Ethnographic Center of the Forum Institute in Komárom for the first time. The first result of the research was a complex examination and complete documentation of such character of the cemetery of a mining territory in Gemer. The summary of this research was published in a publication in 2002. The author provides a thorough survey on the cemetery research provided in the mentioned institution, but it also introduces the positive results of other research made in other institutions in the last one or two years.

Tartalomfejlesztés és internetes tartalmak

A Fórum Intézet adatbázisai

Bevezető

A informatikai fejlődés során az ember mindig is szerette volna megkönnyíteni a számításokat, bizonyos adatokkal való műveleteket, adatok, információk egyszerű tárolását és kereshetőségét, így már az első számítógépek is az adatokkal, a számokkal való manipulációt, a műveletvégzést, az adatbázisok kialakítását és az azokban való egyszerű keresést segítették. A számítástechnika fejlődésével az 1960-as években fokozódó igény jelentkezett az akkoriban már nagyszámú írásos módon tárolt adatok digitális formában való rögzítésére, a technikai eszközök kihasználásával ezen adatok könnyebb kezelésére és a nyilvánosság számára is hozzáférhetőséget biztosító megoldásokra. A számítástechnikai ipar egyik húzóágazata már a fejlődés korai szakaszában is az általános adatfeldolgozás lett. Az adatfeldolgozás mind újabb és egyre nagyobb teljesítményű hardvert igényelt. A teljesítmény növekedésével nőtték a szoftverek iránt támasztott elvárások is. Növekedett az adatokat kezelő rendszerek megbízhatósága, a programozói nyelvek fejlődésével könnyebbé vált e rendszerek kezelhetősége, továbbá nagymértékű fejlődés ment végbe az adatok biztonságos tárolása terén is. Ha az adatfeldolgozás szoftveres oldalát nézzük, számos fejlődési fokon, generáción keresztül jutott el napjaink fejlett formájához.

Az adatmodellek fejlődése

Az adatbázis mint fogalom, már az első számítógépek megjelenésével egy időben bekerült a köztudatba. A kezdetekben rendezetlen, kapcsolatok nélküli adatokkal dolgoztak, később a könnyebb kezelhetőség érdekében az adatokat bizonyos tulajdonságok alapján rendezték, ezek a rendezett formák adatstruktúrákat eredményeztek. A fejlődés során adatmodelleket, adatsémákat alakítottak ki, melyek segítségével jobban kezelhető adategységeket kaptak, továbbá az adatstruktúrákat kezelő rendszerek is egyszerűsödtek. A rendszerezett, avagy modellbe foglalt adathalmazokat adatbázisnak (Data Base – DB) nevezték el. A rendszerezés, a modellbe foglalás több fejlődési fázison ment keresztül. A legrégebbi használt adatbázistípus a hierarchikus adatmodell. Ebben az esetben az adatok bizonyos szempontok alapján egymás fölé, illetve alá vannak rendelve. A következő újszintén régen használt adatmodell a hálós modell. A hálós modell találó neve alapján, hálóba rendezte az

adatokat adott tulajdonságok alapján. Később, az 1970-es évek közepétől a relációs algebra, mint matematikai alap megjelenését követően, kialakult a relációs adatbázis (Relational Data Base Management System – DBMS) mint adatmodell. Ez a mai gyakorlatban leghasználatosabb, leggyakrabban alkalmazott adatmodell. Érdekes még említést tenni az 1990-es évek közepén kialakult objektumorientált adatmodellről is (Object Data Base Management System – ODBMS), ugyanis számos előnnyel rendelkezik az elődeihez képest. Ugyanakkor ez az adatmodell még fejlődési fázisban van, számos problémát kell még kiküszöbölni. Az biztos, hogy valamely szabványosított, kiforrott változata a későbbiekben átveheti, átveszi a relációs adatmodell, a relációs adatbázisok helyét.

Relációs adatmodell

A relációs adatmodell alapja a reláció, mely bizonyos szempontok alapján összetartozó adatok csoportját jelenti. Az adatok úgynevezett táblázatokban vannak tárolva, melyekben a csoportosítás adott szabályok alapján történik. A táblázatban található elemek egymással relációt alkotnak. A táblázatban egy sort rekordnak neveznek, míg a táblázat egy oszlopa a mező, amely egyazon típusú és rendeltetésű adatokat foglal magába.

A relációs adatbázisoknál az adatok kezelése és feldolgozása relációs adatbázis-kezelő rendszerek segítségével történik. E rendszerek vagy nyelvek mind ugyanazon közös matematikai alapra, a relációs algebrára épülnek. A relációs algebra a reláción végezhető műveletek összességét definiálja. Az adatbáziskezelő-rendszerek legnagyobb előnye, hogy a programozáshoz elég ismerni a relációs algebrára épülő adatbáziskezelő-nyelveket, nincs szükség a rendszer háttérfolyamatainak elsajátítására.

A relációs algebra létrejöttét követően számos nyelv alakult ki és tűnt el, míg eljutottunk az első, számunkra fontos, szabványosított nyelvhez az SQL-hez (Structured Query Language [Strukturált Lekérdező Nyelv] – SQL).

Az SQL születése, verziói

Az első szabványosított verzió 1986-ban jelent meg ANSI SQL 86 néven (American National Standard Institute [Amerikai Nemzeti Szabvány Intézet] – ANSI). Később, 1987-ben az ISO (International Standard Organization [Nemzetközi Szabványügyi Szervezet] – ISO) is szabványosította. A következő szabványosítási folyamat 1989-ben zárult le, ezt nevezték el ANSI SQL 89-nek, amit az ISO is elfogadott SQL-89 néven, később 1992-ben nyerte el a mai általános formáját SQL-92, vagy SQL-2 néven.

Jelentősebb változásokat az 1999-ben szabványosított verzió hozott SQL-99 vagy SQL-3 néven, amelyben számos új fejlesztés és lehetőség jelent meg, pl. rekurzió, reguláris kifejezések, triggerek használata és néhány objektumorientált tulajdonság. Napjainkban a szakavatott programozók számos különböző gyártó műhelyéből származó adatbáziskezelő-rendszer közül válogathatnak. A rendszerek többsége az általánosan elfogadott SQL-92 és SQL-99 szabványt veszi alapul.

Az internet

Az adatmodellek és az adatbázis-kezelők fejlődésének rövid bemutatása után kiemelten kell foglalkoznunk az internet megjelenésével és térhódításával. Tesszük ezt azért, mert az adatbázis-használat mai elterjedésének egyik fő kiváltója. Az internet egy nemzetközileg elterjedt, angol eredetű szó (magyarul: hálózatok hálózata). Az egész, ember alkotta világot körbefogó számítógépes hálózat, egy hatalmas adatbázis, amely a rákapcsolódó számítógépekből és számítógép-hálózatokból egy nagy egységet alkot. Egyfajta kibertér, amely a valódi látható világ mellett egy másfajta alternatív teret biztosít.

Az internetre kapcsolódó számítógépek, helyi hálózatok és intranetek egymás közötti kommunikációjának alapjául a TCP/IP protokollkészlet szolgál. A TCP/IP (az angol Transmission Control Protocol/Internet Protocol rövidítése, magyarul: átviteli vezérlő protokoll/internetprotokoll) az interneten használt kapcsolatorientált kommunikációs protokoll, amely kezeli a kommunikációs kapcsolatot és biztosítja annak hibamentességét, továbbá biztosítja az adatsomagok alacsony szintű vezérlését és továbbítását.

Az adatok továbbítására a technológiai fejlődésnek köszönhetően a legkülönbébb fizikai közegek nyújtanak lehetőséget. A legrégebben használt telefonvonalak és különböző hálózati kábeleken kívül megjelentek a műholdas csatornák, a különböző mikrohullámú és egyéb kábel nélküli alkalmazások. Ezen új technológiák megjelenésének köszönhetően, és a nagy távközlési cégek piacra való belépésével folyamatosan bővült a gerincvonalak hálózata és kapacitása, ezáltal megjelentek az újabb és újabb internetes szolgáltatásokat kínáló üzleti vállalkozások. A legelterjedtebb internetes alkalmazások közül mindenképpen meg kell említeni az elektronikus levelezést, az adatállományok átvitelét, a szöveg-, a kép- és a hanginformációk integrált továbbítását, az internetes telefonálást, az online rádió és legújabban az online tv megjelenését.

Az internetet felügyelő és összefogó szervezet az Internet Society (ISOC). A társaság nyílt, tagja lehet bármely szervezet vagy magánszemély. Célja az internettel kapcsolatos információcsere összehangolása, fejlesztése. Feladata, hogy állást foglaljon alapvető stratégiai kérdésekben, felelős a szabványok elfogadásáért, ill. a szabványosítást igénylő kérdések meghatározásáért és az internet címzési rendszerének karbantartásáért.

A világháló

Az eredetileg katonai és szakmai célokra tervezett hálózat gyorsan általános kommunikációs, információtovábbító médiává vált. A hálózatra egyre több intézmény, szervezet, cég kapcsolódott, a szolgáltatást hamarosan a nagyközönség számára is felkínálták. Az elektronikus levelezés, „e-mail” kialakulását követte a hírcsoportok, „newsgroup” megjelenése, majd az egyre újabb és újabb igényeket követően megjelent a „www” (World Wide Web – vagy röviden Web), ettől kezdve a számítógéphez nem értők is könnyen elsajátíthatták az interneten történő újfajta felfogást igénylő információszerezést.

A világháló az interneten működő, egymással úgynevezett hiperlinkekkel összekötött dokumentumok rendszere. A rendszerre webböngésző program segítségével lehet rákapcsolódni, ez a program képes megjeleníteni az egyes dokumentumokat, „weblapokat”. A felhasználó a lapokon található hiperlinkek segítségével tud további lapokat vagy adatállományokat lekérni. Ez határozza meg a rendszer hálójellegét, ahol az adatállományok a háló csomópontjai, a hiperlinkek pedig a pontokat összekötő szálak, amelyeken keresztül egy vagy több lépésben bármilyen dokumentum elérhető.

A világháló három szabványra épül:

- A Uniform Resource Locator (URL) leírja, milyen egyedi „címmel” kell rendelkeznie az egyes oldalaknak.

- A hipertextátviteli-protokol (Hyper Text Transfer Protocol – HTTP) megadja, hogyan küld egymásnak információt a böngésző és a kiszolgáló.

- A hipertextleíró-nyelv (Hyper Text Markup Language – HTML) az információkódolás eljárása, mellyel az oldal sokféle eszközzel megjeleníthetővé válik.

A gyors elterjedésből és egyszerű kezelhetőségből eredeztethető a korábban, a felhasználó szempontjából ingyenes, nonprofit hálózat elüzetiesedése is. Az óriási és egyre növekvő, többé már nem csak profi számítástechnikusokból álló internetközösség hatalmas üzleti lehetőségeket rejt, sőt, az emberek közötti kommunikációs kapcsolatok teljesen új formáit teszi lehetővé.

Az internetes adatbázisok

A www az Európai Részecskefizikai Kutatóintézet, a CERN szülötte. Tim Berners-Lee és Robert Cailliau elgondolásai alapján olyan rendszer született, ami az elmúlt tíz évben forradalmasította a kommunikációt. 1993. április 30-án a CERN bejelentette, hogy a világháló mindenki számára szabad és ingyenes. Ezzel a döntéssel útnak indult az évszázad talán egyik legnagyobb találmánya. 1998-ra mintegy 300 millióra nőtt a webdokumentumok száma, és a web naponta további másfél millióval bővült. A gyors elterjedésnek és az egyszerű kezelhetőségnek köszönhetően elindult az addig nonprofit hálózat kommercializálódása is. Az óriási és egyre növekvő internethasználat hatalmas üzleti lehetőségeket rejtett, sőt, az emberek közötti kommunikációs kapcsolatok teljesen új formáit tette lehetővé. Nem egész 15 év alatt a fejlett országokban az internet használata elérte a 80–90% -ot. Az internetes oldalak és a hálózatba bekapcsolódó gépek növekedését mára már szinte képtelenség nyomon követni. Már alig akad olyan része az emberi létnek, amiről ne találjunk információt az interneten. Szinte lehetetlen pár sorban összefoglalni az internet nyújtotta szolgáltatások összességét, mégis ki kell emelni a két legfontosabb területet, melyeknek meghatározó szerepe van és lesz a további fejlődésben. Az egyik a hálózatba belépő szereplők különböző csatornákon történő, egymás közötti információcseréjének és kommunikációjának biztosítása, a másik pedig az adat- és információszolgáltatás.

Az első csoportba tartozik a már jól ismert elektronikus levelezés (e-mail), a hírcsoportok (newsgroup), a különböző fórumok, a jókívánságküldő oldalak, a chat, az internetes telefon, a videotelefon vagy az újabban nagy sikernek örvendő személyes naplók (blogok).

A második csoportba tartozó szolgáltatásokat szintén jól ismerjük, ezek közé tartoznak az általános információt nyújtó honlapok, az internetes termékkatalógusok, az online rendelések és vásárlások, az internetes újságok, a keresők, a különböző formátumú dokumentum- és adatállománytárak, az online rádiók és a legújabb fejlődést figyelembe véve az online tévésugárzás.

Mindkét terület alapköve az informatikai fejlődés, ezen belül az adatbázisok, az azokat kezelő rendszerek és a programozási nyelvek mind nagyobb rétegek számára való egyszerűbb hozzáféréseinek lehetősége.

A www.foruminst.sk

Szlovákiában csakúgy, mint Magyarországon az első internetes oldalak megjelenése az 1993-as év végére tehető. Világszerte elsőként az egyetemek és a kutatóintézetek kapcsolódhattak rá az internetre; majd a kapcsolódás technikai feltételei létrejöttével, és az első internetes kapcsolatot és webhostingot kínáló szolgáltatók megjelenésével mindenki számára lehetővé vált a szabad hozzáférés. A Fórum Kisebbségkutató Intézet már megalakulása évében bejegyezte és létrehozta internetes oldalát, ezzel Szlovákiában a hasonló intézmények közül szinte elsőként dicsekedhetett önálló többnyelvű információs honlappal és saját e-mail címeikkel. Az oldal tartalmazta az intézet tevékenységének leírását, a szerkezeti felépítését, a megjelent publikációit, az aktualításokat, továbbá otthont adott számos kisebb intézmény és szervezet honlapjának is. Ez az elsőség meghatározó volt az intézmény későbbi tevékenységét illetően.

Az intézet céljai és küldetése a nemzeti és egyéb kisebbségek kutatása, az írott és íratlan kulturális emlékek megőrzése és dokumentálása Szlovákia nemzetiségileg vegyesen lakott területein. Az egyes kisebbségi szakmai szervezetekkel, múzeumokkal, társadalmi és kulturális intézményekkel együttműködve próbálja összesíteni és rendszerezni azt az ismeretanyagot, amely objektív és hű képét adja a Szlovákiában élő őshonos és bevándorolt kisebbségeknek.

Az internet és az internetes adatbázisok nagymértékű térhódítását figyelve a Fórum Kisebbségkutató Intézet korán felismerte, hogy az összegyűjtött adatokat nem elég csak archiválni és írott formában közzétenni, nagy hangsúlyt kell fektetni az információ és ismeretanyag interneten való közzétételére is. Tennie kell ezt, már csak abból az egyszerű okból kifolyólag is, mivel az intézet által összegyűjtött ismeretanyag kutatása és feldolgozása állami és nonprofit támogatások jóvoltából folyik.

Az FKI adatbázisai

A Fórum Kisebbségkutató Intézet (FKI) 2000-ben kezdte el digitális adatbázisainak létrehozását az interneten. Első lépésként üzembe helyezte önálló internetes szervert, majd a megfelelő informatikai eszközök kiválasztását követően (Apache-web-szerver, Postgre SQL adatbáziskezelő-rendszer, PHP) elkezdte fejleszteni önálló, most már aktív, internetes adatbázisokon alapuló új honlapját.

Az adatbázis magját egy településszintű adatbázis alkotja, amelyhez egy összetett kapcsolatrendszer segítségével kötődnek a településhez csatlakozó, önmagában is adatbázist alkotó halmazok. Az adatbázis 1918-tól napjainkig követi nyomon

a demográfiai, a gazdasági, a szociális, a nemzetiségi stb. változásokat Szlovákia községeiben. A különböző adathalmazok és digitalizált tartalmak mindegyike valamilyen módon köthető egy településhez vagy nagyobb közigazgatási egységhez, adott időhöz vagy intervallumhoz. Az adatok ilyen módon való tárolása a későbbiekben lehetőséget nyújt majd egy többdimenziós modell kialakítására, amelyben nyomon tudjuk követni, összehasonlítani és elemezni a különböző közigazgatási egységekre (megye, kerület, járás, körzet stb.) vonatkozó adatok változását az idő függvényében. A szlovákiai községek és városok a 20. században nagyon sokat változtak, többször változott a nevük, közigazgatási beosztásuk, összevonták őket, hozzácsatolták egy nagyobb településhez, szétváltak stb. A települések változásai a vonatkozó törvények alapján kódolhatók. Ezen fejlődés követése nagy feladat és hatalmas adatmennyiség adatbázisokban való összegyűjtését igényli, de a várt eredmény néhány mintán már most is jól látható, és az adatok betöltése után a települések minden változása nyomon követhető lesz. Az adatbázisból ki lehet majd szűrni például a nemzetiségi arányok és a lakosság számarányának változását olyan esetben is, amikor a település önálló közigazgatási egységként már nem is létezik, valamelyik nagyobb település része vagy hozzácsatoltak egy kisebb települést.

Ezzel párhuzamosan megkezdődött az egyes településekhez rendelhető adatok feldolgozása is. Könnyebb a helyzet az 1990-es évek utáni adatok feldolgozása terén, mivel a Központi Statisztikai Hivatal és egyéb állami intézmények is áttértek az adatok digitális formában való tárolására, amelyek sok esetben ingyen hozzáférhetők, akár az adott intézmény hivatalos honlapján. A régebbi adatok esetében nem marad más, mint a jelenleg is folyó kutatások szempontjából fontos adatok fokozatos digitalizálása.

Ebben az adatbázisban jelenleg 10 csoport kialakítása és adatfeldolgozása van folyamatban:

1. Általános adatok: A településre vonatkozó általános adatokat tartalmazza (megnevezés, irányítószám, posta, település típusa stb.). Ebben a részben található egy hivatkozás, amely a Szövetség a Közös Célokért és a Csallóköz–Mátyusföldi Regionális Társulás közös gondozásában létrejött, *Régiófejlesztés forrásai* nevű, Szlovákia magyarlakta járásait feldolgozó adatbázisára kapcsolódik a település kódján keresztül.

2. Önkormányzati választási eredmények: A választási eredmények a települési szinttől a járásokon és kerületeken keresztül az országos adatokig, továbbá újabban a megyékre lebontva 1990-től napjainkig.

3. Demográfiai adatok: A népszámlálási adatok és az éves statisztikai jelentések feldolgozása 1918-tól napjainkig.

4. Oktatási intézmények: A településen található oktatási intézmények listája, amely tartalmazza többek között az intézmény elérhetőségeit.

6. Civil szervezetek, intézmények: A helyi civil szervezetek és intézmények listája.

7. Képeslapok: A képeslaparchívumból kiválogatott, a településre vonatkozó képeslapok listája.

8. Sajtófigyelő: A településre vonatkozó sajtóhírek.

9. Bibliográfia: A Bibliotheca Hungarica könyvtárában fellelhető, a településre vonatkozó könyvek listája.

10. Eseménynaptár: A rendezvéynaptárból kiválasztott, a településre vonatkozó események éves lebontású listája.

A Fórum Kisebbségkutató Intézet egyik fő tevékenysége figyelemmel kíséri a szlovákiai magyar érdekvédelmi, kulturális, alapítványi és oktatási intézmények működését és fejlődését. Ezt tükrözi a már kezdetek óta gyűjtött és rendszerezett szervezetek és intézmények adatbázisa. Jelenleg több mint 1980 szervezet szerepel az adatbázisban. Az alapadatokon kívül rögzítjük a szervezet tevékenységi köreit, vezetőjének és kapcsolattartóinak elérhetőségét, a célkitűzéseit és a legfontosabb megvalósított programjait. Az adatbázisban szereplő szervezeteket és intézményeket alapvetően négy nagy csoportra osztjuk:

- költségvetési;
- civil (nonprofit);
- gazdasági;
- egyéb szervezetek.

A szervezetek a minél jobb kereshetőség érdekében több szempont alapján is osztályozva vannak (fenntartó szervezet, tevékenység, szolgáltatások, megvalósított rendezvények stb.).

Külön adatbázisként szerepel az oktatási intézmények adatbázisa, amely két részre osztható. Az egyik rész az állami, az önkormányzati, a magán és az egyházi oktatási intézményeket tartalmazza a nemzeti kisebbségek szempontjából. Ebben jelenleg 109 magyar oktatási intézmény (általános és középiskola) szerepel. A másik az Oktatási Minisztérium által, minden évben tanévkezdés után kiadott hivatalos lista. Ezt az adatbázist a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége gondozza.

A szervezetek és intézmények adatbázisa mellett meg kell említenünk a Fórum Információs Központ által kezelt pályázati figyelőt is, amely segítséget nyújt a hazai pályázók számára a különböző pályázati kiírások közötti eligazodásban. Tartalmazza mindazon szervezeteket, amelyek adományozással foglalkoznak, és amelyek a nemzeti kisebbségek számára is elérhetők, vagy ilyen jellegű speciális programokkal rendelkeznek. Az adatbázisban jelenleg 53 adományozó szervezet szerepel. Az ehhez tartozó Pályázati figyelő, a Szlovákiában élő kisebbségeket érintő konkrét pályázati kiírásokat követi figyelemmel 2005-től kezdődően.

2002-ben indult a Fórum Kisebbségkutató Intézet Eseménynaptára, amely eleinte belső, az intézet tevékenységét dokumentáló adatbázisként működött, majd 2005-től kezdődően országos rendezvéynaptárként is működik, amely a www.magyar.sk egyik fő részét képezi.

Az eddig felsorolt intézményi adatbázisok olyan kereshető, szinte napi rendszerességgel változó, internetes adattárak, amelyek gyűjtése és tárolása csak digitális formában történik. Az adatok módosítását helytől és géptől függetlenül, az interneten keresztül egy adminisztrációs felületen segítségével végezhetjük. A következő csoportba azokat az adatbázisokat soroljuk, amelyek kereshető (aktív) vagy egyszerű listás (statikus) formában, a Fórum Kisebbségkutató Intézet Bibliotheca Hungarica könyv- és levélárában vagy az Etnológiai Központban megtalálható, különböző gyűjteményekben és hagyatékokban található digitalizált ismeretanyagot tartalmaznak.

Gyűjtemények:

1. Bibliográfiák: Az 1918-tól (Cseh)Szlovákia területén megjelent kisebbségi, vagy kisebbségi tárgyú kiadványok gyűjteménye. A kereshető internetes adatbázis tartalmazza a Bibliotheca Hungarica és a Bibliotheca Interethnica törzsállományát.

2. Képeslaparchívum: A képeslaparchívum hasonlóan a fotóarchívumhoz, kereshető formában, többségében a Bibliotheca Hungarica könyv- és levéltárában is megtalálható képeslapokat tartalmazza (kb. 2000 képeslap). Ezen kívül megpróbáljuk figyelemmel követni és rendszerezni az interneten előforduló szlovákiai magyar vonatkozású képeslapokat is. Ezeknek a száma meghaladja a 3500-at, jelenleg még feldolgozás alatt állnak.

3. Fotóarchívum: A fotóarchívum feltöltése folyamatosan zajlik, jelenleg az interneten kereshető adatbázisban mintegy 8000 leírást is tartalmazó fotó található. Többségük újabb kori, az FKI tevékenységét dokumentáló digitális fotó. A fotóarchívum több jeles szlovákiai magyar fotóriporter és amatőr fotós gyűjteményét és hagyatékát is tartalmazza. A legjelentősebb alkotók Gyökeres György, Prikler László, Somogyi Tibor, Dömötör Ede, Fogas Ferenc, Prandl Sándor és Görföl Jenő.

4. Folyóiratok és lapok: A nemzeti kisebbségi folyóiratok és lapok felméréséből összeállított adatbázis.

5. Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK): A budapesti Országos Széchényi Könyvtár megbízásából a somorjai Fórum Kisebbségkutató Intézet működteti a Magyar Elektronikus Könyvtár szlovákiai részét, amely elektronikus formában gyűjti és az interneten szolgáltatja a magyar tudomány, oktatás és kultúra írott dokumentumait.

6. Publikációk: A Fórum Kisebbségkutató Intézet eddig megjelent összes publikációja teljes terjedelemben.

7. Egyéb gyűjtemények: CD-ROM, hangzó anyagok, videódokumentumok, katalógusok és műsorfüzetek gyűjteménye. Jelenleg az interneten csak a gyűjteményeket tartalmazó listák találhatók.

Feldolgozások:

1. Bibliográfiák: Különböző témakörhöz kapcsolódó bibliográfiák listája – történeti bibliográfia, a Csallóközről szóló irodalom bibliográfiája, Gyönyör József munkáinak bibliográfiája, Szalatnai Rezső hagyatékának válogatott bibliográfiája, Vajkai Miklós bibliográfiája és Zalabai Zsigmond bibliográfiája.

2. Repertóriumok: A kisebbségi folyóiratok, évkönyvek repertóriumait tartalmazó adatbázis. Az eddig feldolgozott folyóiratok: *Kalligram*, *Katedra*, *Fórum Társadalomtudományi Szemle* és a *Magyar Figyelő*.

Egyéni hagyatékok:

Dokumentum formájában összeállított listák (Győry Dezső hagyatéka, Ungváry Ferenc hagyatéka, Szalatnai Rezső hagyatéka).

Levéltár és iratgyűjtemény:

1. Levéltár: A Bibliotheca Hungarica 3 nagy iratgyűjteményének egyikébe nyújt betekintést egy kereshető adatbázis segítségével. Jelenleg a Csemadok 1949–1990 közötti történetének dokumentumgyűjteményéből közel 400 jegyzőkönyvet ismertető tételt tartalmaz.

2. Iratgyűjtemény: Ismert szlovákiai magyar közéleti személyiségek, az intézménynek adományozott személyes iratgyűjteményei (Szabó Rezső, Varga Sándor és Gyönyör József iratai).

Néprajzi adattár:

1. Szakrális kisemlékek: A kulturális értékek és a kisközösségekben szerepet játszó emlékek számbavétele községenként. Ebben az adatbázisban már több mint 4000 szakrális kisemléket dokumentáltunk. Ide tartozik a temetők felmérése, amely az asszimilációs folyamatok pontos látképe. A nyilvánosság számára egyelőre két település mintája látható.

2. Nemzeti jelképek és jeles helyek: Az elmúlt évtizedben, de korábban is kialakultak azok a nemzeti szimbolizmus tárgykörébe tartozó jelképek és helyek, amelyek meghatározók a nemzettudat megőrzése szempontjából. Az adatbázis létrehozása még folyamatban van.

Az ismertetett adatbázisokon keresztül is jól látható a Fórum Kisebbségkutató Intézet szerteágazó tevékenysége, amelyet figyelembe véve, csak úgy tud lépést tartani a fejlődéssel és a kutatási irányzatokkal, ha az informatika és a technika újabb és újabb vívmányait is alkalmazni tudja munkájában. Ezért fontos a dokumentálás során az összegyűjtött ismeretanyag digitalizálása, ezek adatbázisban való tárolása, a különböző digitális tartalmak csoportosítása és az egyes adathalmazok közötti kapcsolatrendszerek kialakítása. Mindezen rendszerek azt az egyszerű célt szolgálják, hogy a laikus, számítástechnikához nem értő emberek is, helytől és időtől függetlenül, könnyen hozzáférjenek a kívánt ismeretanyaghoz.

A felsorolt, létező és folyamatosan frissített adatbázisok mellett a Fórum Kisebbségkutató Intézet tervei között továbbra is kiemelt helyen szerepel az internetes adatbázisok építése és a digitális ismeretanyag bővítése. A közeljövőben két új digitális könyv elkészítésében is társalkotóként vállal szerepet: *(Cseh)Szlovákiai magyarok lexikona (1918–2006)*, *Szlovákiai magyarok története (1918–2005)*. Önálló digitális könyvként pedig Zalabai Zsigmond: *Versutazás – szlovákiai magyar vonatkozású versek gyűjteménye* című könyvét adja ki CD-n és az interneten, amely gyűjtemény a szerző utolsó munkája volt.

Az FKI adatbázisainak megjelenési helyei

1. www.foruminst.sk – a Fórum Kisebbségkutató Intézet hivatalos honlapja. A portál alapját egy adminisztrációs háttérfelület alkotja, amely felhasználói jogosultságtól függően tartalmazza az egyes adatbázisokat kezelő programmodulokat.

2. www.magyar.sk – a szlovákiai magyarok internetes portálja. A portál a magyarországi Informatikai és Hírközlési Minisztérium, illetve a Puskás Tivadar Közalapítvány támogatásával jött létre 2005-ben. Létrehozói és működtetői szlovákiai magyar szervezetek, amelyek saját honlapjaik, internetes adatbázisaik és digitális tartalmaik egyesítésével folyamatosan aktuális információkat szolgáltatnak a szlovákiai magyar szervezetekről, az iskolákról, a rendezvényekről, a tananyagokról, a szlovákiai településekről, illetve olyan digitális tartalmakról (népzene, képeslapok, fényképek, könyvek, bibliográfiák stb.), amelyeket ezek a műhelyek hoznak létre. A portál alapját a több éve működő www.magyar.sk képezi, az együttműködést, illetve a közös fejlesztéseket a Mécs László Társulás koordinálja. A portál az eMagyar pontok internetes háttérbázisát képezi.

3. www.forumic.sk – A Fórum Információs Központ (FIC) honlapja. A honlap alapját ugyanaz az adminisztrációs felület képezi, mint a www.foruminst.sk esetében. Az

FIC tevékenységéből kifolyólag, amely elsősorban a civil képzések és a civil szektor számára nyújtott szolgáltatások biztosítása, két nagy adatbázis kezelője, mégpedig a Szlovákiai magyar szervezetek és intézmények adatbázisa és a Pályázati figyelő.

4. www.nda.hu – A Nemzeti Digitális Adattár (NDA) a digitális kor új archívuma, mely kulturális örökségünk digitalizált értékeit (virtuális könyvtárak, múzeumok, archívumok stb. digitális dokumentumait) tömörítő adatbázis. Az NDA-t az Informatikai és Hírközlési Minisztérium hozta létre 2003-ban annak érdekében, hogy a nemzeti digitális adatvagyonhoz való hozzáférés biztosításával támogassa a nemzeti kultúra digitális reprezentációját, az információs társadalom fejlődését. Az NDA feladata kapcsolatot és szoros együttműködést kialakítani olyan, a kulturális örökség digitalizálásával foglalkozó intézményekkel, az ún. adatgazdákkal, akik saját, interneten is elérhető digitális tartalmaikkal kapcsolódnak ehhez a rendszerhez. A Fórum Kisebbségkutató Intézet adatgazdaként eddig három adatbázissal kapcsolódott az NDA-hoz: a fotó-, a képeslap- és a dokumentumarchívummal.

5. www.mek.sk – A Magyar Elektronikus Könyvtár tudományos, oktatási és kulturális célokra alkalmas digitális dokumentumokat gyűjt, archivál és szolgáltat ingyenesen az interneten. A somorjai Fórum Kisebbségkutató Intézet működteti a Magyar Elektronikus Könyvtár szlovákiai részét.

Interetnikus tréningek pszichodramatikus módszerekkel

PÉTER HUNČÍK
INTER-ETHNIC TRAINING WITH PSYCHODRAMA METHOD

159.923.2
316.485.6

Self-knowledge. Communication. Conflict resolution. Psychodrama inter-ethnic training. Local opinion leaders. Mixed groups. Slovak-Hungarian training. Roma training. Israel-Palestinian training.

Bevezetés

A kisebbségi kérdés Kelet-Közép Európában mindig érzékeny társadalmi problémának számított és ez különösen érvényes azokra az országokra, ahol a kisebbségek arányszáma olyan magas, mint Szlovákiában. A többségi lakosság általában bizalmatlanul, sőt sokszor ellenségesen tekint a kisebbségek képviselőire.

Az önálló Szlovák Köztársaság kikáltása (1993. január 1.) után komoly feszültségek alakultak ki az országban, mert a vezető politikai pártok képviselői a sajtóban agresszív módon kezdték támadni a kisebbségek tagjait. Elsősorban a magyarok ellen folyt az izgatás. Azzal vádolták őket, hogy nem lojálisak az országhoz, és titokban azon dolgoznak, hogy felbomlasszák a fiatal köztársaságot, és Szlovákia déli területeit – amelyeken a magyar nemzetiség képviselői éltek – visszacsatolják Magyarországhoz.

De a magyarokon kívül dühös kirohanások érték a cseh, a roma és a zsidó kisebbség tagjait is. Ezekben az években (1993–1998) gyakran lehetett látni a házak falán és a kerítéseken olyan graffitiket, melyek arról szóltak, hogy a csehek menjenek vissza Prágába, a cigányok (romák) Indiába, a magyarok Magyarországra és a zsidók meg a gázkamrákba.

A Vladimír Mečiar vezette szlovák kormány tagjai semmit sem tettek azért, hogy ezt a helyzetet orvosolják, sőt a kormánykoalíció pártjai a szlovák parlamentben is egyre hevesebben támadták a kisebbségek képviselőit, és emlékeztették a szlovák népet arra, hogy a magyarok és csehek a történelem során mindig a szlovákok ellen voltak és az új helyzetben, vagyis az önálló Szlovák Köztársaságban is folytatni fogják aknamunkájukat a szlovákok ellen.

A zsidókról is azt állították, hogy egy titkos Tel-Aviv–New York–Budapest hálózatot hoztak létre a Szlovák Köztársaság megdöntésére. A cigányokkal kapcsolatban

pedig arra mutattak rá, hogy a romák antiszociális, alkoholista, munkakerülő, kriminális elemek, akiknek semmi keresnivalójuk sincs az országban.

Ne feledjük el, hogy épp ebben az időszakban tombolt a Szlovákiától alig négy-száz kilométerre fekvő Jugoszláviában az egyre véresebbé váló polgárháború és az emberek nagy része attól félt, hogy a balkáni események hatására Szlovákiában is hasonló brutalitásokra kerülhet sor.

Mivel a kormány nem tett egyetlen komoly lépést sem az interetnikus feszültségek megoldása érdekében úgy gondoltuk, hogy nekünk, értelmiségieknek kell megoldást keresni a problémára.

Egy felmérés adatai

1994-ben a Márai Sándor Alapítványban elhatároztuk, hogy egy speciális tréning-programot dolgozunk ki a szlovák–magyar feszültség enyhítése érdekében.

Első lépésként egy felmérést végeztünk el, azért, hogy megállapítsuk, melyek a szlovák–magyar viszony legproblematisabb területei.

A vizsgálatot 1650 állampolgáron folytattuk le. Ezek közül 550 magyar nemzeti-ségű, 550 pedig olyan szlovák nemzetiségű volt, aki Szlovákia déli vidékén, vagyis a vegyes lakosságú területen élt. A harmadik csoportot 550 olyan szlovák nemzeti-ségű állampolgár alkotta, aki észak Szlovákiában élt, vagyis olyan területen, ahol gyakorlatilag nem laktak magyarok.

A vizsgálat során szociológiai és etnopszichológia módszereket alkalmaztunk.

Először szociológiai kérdőíves vizsgálatot végeztünk a vizsgált személyekkel, melyben arra voltunk kíváncsiak, milyen a nemzetiségi és az állampolgársági identitásuk, milyen hagyományok és tradíciók mentén szerveződött az életük, milyen minták és modellek alapján választják ki példaképeiket, melyek a prioritásaik.

Ezután egy pszichológiai tesztbateria használatával folytattuk a vizsgálatot. Kíváncsiak voltunk a vizsgált személyek sztereotípiáira, az attitűdrendszerükre, az előítéleteikre, az empátiájukra, a szolidaritásukra, a szociális távolságtartásukra és az érzelmi hátterükre.

Végül, az eredmények összegzése után még 150 mélyinterjú is elkészítettünk. Tehát a minta 10%-ával csináltunk egy hosszabb beszélgetést, melynek során azokra a kényes kérdésekre fókuszáltunk, amelyek a kérdőíves, illetve a pszichológiai felmérés során a legérzékenyebb területeknek mutatkoztak.

A felmérés kiértékelése után a következő eredményeket kaptuk:

1. A nemzeti identitástudat mind a két nemzet tagjainál erősen fejlett volt. A szlovák nemzetiségűek között az érzelmek és a hagyományok domináltak, míg a magyaroknál az érzelmek mellett a teljesítmény kapott szerepet

2. A másik nemzettel kapcsolatos negatív attitűdök és negatív sztereotípiák mind a két nemzetiséget egyformán jellemezték. Mintánkban a magyarok negatívabb képet alakítottak ki maguknak a szlovákokról, mint fordítva.

3. Mind a két csoportnál kimutathatók voltak bizonyos önértékelési zavarok: túlértékelési tendenciákat és kisebbségi komplexusokat is kimutatót a vizsgálat.

4. Mind a két csoportban jelen voltak bizonyos szeparálódási tendenciák. A nagyobb szociális távolságtartás elsősorban a magyarokat jellemezte.

5. A vizsgált személyek több mint a fele számolt be személyes jellegű etnikai frusztrációról a másik csoport tagjai részéről. Ezen frusztrációk skálája a banális élménytől egészen az egzisztenciális fenyegetettségig terjedt. Ez elsősorban a magyarokat jellemezte.

6. A frusztráció hatására a szlovák vizsgált személyek sokszor agresszióval reagáltak, míg a magyaroknál szubmisszív tendenciákat mutattunk ki.

7. Az empátiás készség és a kooperációs képesség mind a két csoportnál alacsony volt.

8. Nagyon sok vizsgált személynél kimutatható volt az ún. *delegáció* jelensége. Ez azt jelenti, hogy a delegált személyek sohasem egyes szám első személyben nyilatkoztak, ehelyett azt hangsúlyozták, hogy ők az egész nemzetük nevében gondolkodnak és cselekszenek. Információik nagy része másodkézből származott. Véleményük és cselekedeteik hátterében gyakran álltak olyan direkt vagy indirekt utasítások, melyek a család vagy saját nemzetük tekintélyes tagjaitól származtak, és ezekkel nem kívántak vagy nem tudtak vitatkozni.

9. Mind a két csoport tagjainál kimutathatók voltak interetnikus kommunikációs nehézségek, melyek nem lingvisztikai szinten mutatkoztak meg.

10. Az interetnikus találkozások és kapcsolatok frekvenciája a szlovákoknál alacsonyabb volt, mint a magyaroknál.

Általános jellemzőként még elmondhatjuk, hogy vizsgálatunk során azoknál a vizsgált személyeknél kaptuk a legrosszabb eredményeket, aki nem voltak közvetlen kapcsolatban a másik nemzetiség tagjaival, és csak másodkézből kapott információk alapján alakították ki véleményüket a másik etnikumról.

A tréning elméleti előkészítése

Az eredmények ismeretében a következő tréningmodellt alakítottuk ki:

- az önismeret fejlesztése, az egyén konfrontálása saját negatív és pozitív tulajdonságaival;
- a belső feszültségek levezetésének elsajátítása, az agresszivitás konstruktív levezetésének elsajátítása;
- az empátiás készség, a tolerancia képességének és az asszertivitás készségének elsajátítása;
- a kommunikációs készségek fejlesztése, a másik etnikumhoz tartozó emberek kommunikációjának dekódolása;
- az együttműködés készségének fejlesztése;
- a konfliktusos helyzetek megoldásának elsajátítása.

Az egyes tréningek időtartamát 100 órában állapítottuk meg. A tréningek belső szerkezetét úgy alakítottuk ki, hogy a fent említett készségek mindegyikének gyakorlására elegendő idő jusson a munka során.

A tréningprogram összeállításánál abból a feltevésből indultunk ki, hogy a személyiségben a család, a környezet hatására kialakult attitűdök bizonyos csoportterápiás folyamatok hatására megváltoztathatók, esetleg minőségileg javíthatók. Az olyan szociális készségek pedig, mint a hatékony viselkedés, a kommunikáció, az együttműködés, a kapcsolatteremtés stb. gyakorlással elsajátíthatók.

Manapság az emberek közötti kapcsolatok olyan bonyolultak, hogy nagy terhet rónak az egyénre, és bizonyos felkészültséget, rugalmasságot követelnek meg tőle. Ez hatványozottan érvényes a különböző etnikumokhoz, vallási csoportokhoz tartozó emberek közötti kapcsolatok esetében.

A fellépő konfliktusok mögött gyakran a helytelen beállítódást, a kommunikációs gátakat, az információk átadásának és értelmezésének torzulásait fedezhetjük fel.

Ezek megelőzése és kivédése gyakorlással elsajátítható, és a csoporthelyzetekben létrejött élmények hatására a merev attitűdök megváltoztathatók és formálhatók.

Ezért a 100 órás időtartamot 5 hétvégére osztottuk szét, és minden egyes hétvégén 20-20 órát kívántunk dolgozni.

Az első három hétvégén, vagyis 60 órás időtartamban önismereti tréninget terveztünk, melynek során az önismereti elemek dominálnak. Ebben az időszakban a helyes énkép kialakításával, az agresszivitás konstruktív levezetésével, az empátia és az asszertív készségek kialakításával, valamint a toleranciaszint növelésével kívántunk foglalkozni. Ebben a szakaszban kívántunk foglalkozni a kooperáció és a csapatépítés kialakításának készségével is.

A negyedik hétvégét a kommunikációs készségek fejlesztésének kívántuk szentelni. A verbális kommunikáció készségének fejlesztése mellett javítani akartuk a non-verbális kommunikációs készségeket is. Külön kívántunk foglalkozni a metakommunikáció jelenségével, valamint a partner kommunikációjának dekódolásával is.

A záró hétvége programját úgy kívántuk kialakítani, hogy abban a konfliktusos helyzetek menedzselésének technikáit sajátíthassák el a résztvevők.

Az egyes részterületeket természetesen nem kívántuk ilyen szigorúan szétválasztani egymástól, mert például a kommunikációs technikák alapelemeit már az első tréningeken át kívántuk venni a résztvevőkkel, hogy a továbbiakban a munka gördülékenyebben folyjon.

Az általunk kidolgozott tréning saját élményű, nem pedig didaktikus, oktató jellegű csoporttal számolt. A tréning tartalmi megfogalmazásakor a komplex megközelítést tartottuk fontosnak, és a fent említett témakörökre építettük fel a szerkezetet.

A tréning alappilléret két ismert pszichoterápiás módszer alkotta, mégpedig a Moreno által kifejlesztett *pszichodráma* és a Rogers által kidolgozott *személyközpontú pszichoterápia*.

A pszichodráma (a továbbiakban: PD) elsősorban az emberi spontaneitásra és kreativitásra épít, és a történések átélésére irányul. Moreno többször hangsúlyozta, hogy az ún. kulturális konzervek helyett a PD résztvevői a saját élményeiket és elképzeléseiket alkalmazhatják a játék során. Ez a meghatározás számunkra rendkívül fontos volt, hiszen a vizsgálatunk során gyakran találoztunk a delegáció jelenségével, az etnikai és kulturális konzervek jelentőségének túlhangsúlyozásával.

A PD során a dramatikus elemeket tehát elsősorban az önismereti munkában tudjuk hasznosítani. A játék során a feszültségek a felszínre jönnek és terápiásan irányított keretekbe foglalhatók.

Úgy gondoltuk, hogy a PD a legjobb segítség ahhoz, hogy a kíváncsi ember eljusson saját életének, múltjának mélységeibe, meglássa az ott lapuló szörnyeteget, és utána biztonságosan visszataláljon a fényre.

A PD módszer abban különbözik a többi önismereti technikától, hogy ez egy csoportos technika, melynél a résztvevők a pusztán verbalizálás helyett saját spontane-

itásukat és kreativitásukat felhasználva eljátsszák, dramatizálják az élményeiket, és a cselekvésen keresztül idéznek fel régen elfelejtett motívumokat.

A PD-ben résztvevő egyének, a rendező felügyelete mellett, újra eljátszhatják és átélhetik életük nagy konfliktusait, élményeit és érzéseit. Az egész játék az „olyan mintha” tartományában játszódik le.

Azt a csoporttagot, aki éppen játszik, *protagonistának* nevezzük. A protagonista a csoport többi tagja közül partnereket, ún. *segéd-éneket* választ ki magának, és ezek segítségével újra eljátszhatja konfliktusát régen elhunyt apjával, megbeszélheti gondjait volt feleségével/férjével vagy eljátszhatja jelenlegi összetűzését a főnökével, az élettársával vagy gyermekével.

A protagonista játék alapszabálya az, hogy a cselekmény menetét, lefolyását a főszereplő, vagyis a protagonista határozza meg. Az őt segítő segéd-ének kizárólag a protagonista utasításai szerint cselekszenek. Tehát nem változtathatják meg kedvük szerint a történet menetét, nem kritizálhatják, ironizálhatják a protagonistát.

Azt, hogy mit mondjon vagy tegyen a segéd-én a protagonista az ún. *szerepcse-re* folyamán mutatja meg neki (vagyis eljátssza az adott mondatot, cselekedetet).

A játék során sokszor hatalmas érzelmek törnek a felszínre, olyan emóciók, melyek évekig, sőt sokszor évtizedekig ott lapultak a mélyben, és mint egy nagy súly húzták, nyomorították az egyén karakterét.

Azzal, hogy a játék során az egyén újra felidézi ezeket a konfliktusokat és érzéseket, hirtelen mintha kitisztulna a szeme. Kezdi jobban látni és érteni önmagát. És a játék végére sokszor valódi megtisztulási élményen megy keresztül.

A PD további nagy előnye abban rejlik, hogy az egyén által felmutatott, ám valójában sokszor az egész csoportot feszítő és érdeklő tartalom a játék során felizzik, és a többi csoporttag számára is érdekessé, intenzívvé válik és maradandó emlékként tovább él bennük.

A játék végeztével az egyéni és csoportos feszültségek oldódnak és kanalizálódnak (az ún. *ventillációs vagy megbeszélési fázis* során), és így az egyén drámájába sűrített problematika a játék végére tiszta kontúrokkal rajzolódik ki minden csoporttag számára.

A csoport közegében az egyén akár akarja, akár nem, folyamatosan megjeleníti önmagát, még akkor is, ha hallgat vagy ha csak passzívan vesz részt a csoport munkájában. Ez az önreprezentáció nem más, mint az egyénnek saját magáról adott információja a csoport számára, vagyis tulajdonképpen egy önfeltáró folyamat része.

Ismert tény, hogy az önfeltárás sok esetben kínokkal és fájdalommal jár. Nagy előnye viszont, hogy ezzel az egyén rengeteget nyerhet, elsősorban önismeretét gyarapíthatja.

A munka elején természetesen sok résztvevő érzi azt, hogy az önfeltárással kiszolgáltatja önmagát a csoport többi tagjának, és ezáltal védtelenné válik. Ám hamarosan rádöbben, hogy csoporttársai nagyon sokszor hasonló gondokkal és kínokkal küzdenek, mint ő, és így a tréning megkezdése előtt még elviselhetetlennek tűnő „egyéni átkokról és szörnyű titkokról” kiderül, hogy korántsem egyéni átkok, melyek csakis egyetlen személyt sújtanak. Hiszen a többi csoporttag „produkciója” azt bizonyítja hogy ők is ilyen titkokból és kínokból alkotott púpot viselnek a hátukon, sok esetben hosszú évtizedeken keresztül.

A csoport tagjai az egyes protagonista játékok végén spontán *visszajelzéseket* adnak a főszereplőnek, vagyis úgy viselkednek a protagonistával szemben, mint egy élő tükör.

A protagonista ezekből a visszajelzésekből sokat tanulhat. Először is megkönnyebbül, mert a visszajelzésekből kiderül, hogy nemcsak neki, hanem másoknak is vannak hasonló belső konfliktusai.

A visszajelzések (vagyis a tükör) hatására újra elemezheti saját gondolkodását, értékrendszerét és motivációs hátterét, és korrekciókat tud végrehajtani saját viselkedésében.

A visszajelzések hatására a csoport tagjai kezdik jobban megismerni és megérteni egymás érzésvilágát és gondolkodását is. Kezdi megérteni azokat a titkos mozgatórugókat, rejtett motivációkat, melyek a másik csoporttagot mozgatják.

És ez már komoly előrehaladást jelent egymás elfogadása terén. Ha végiggondolunk azon, hogy az általunk összeállított csoportok tagjai különböző etnikai és vallási felekezethez tartoztak, akkor máris jobban megértjük, hogy milyen lehetőségek vannak elrejtve a morenói pszichodrázában.

A drámajáték során a csoporttagok számára is evidenssé válik az a megállapítás, mely szerint önmagunkat csak olyan mértékben ismerhetjük meg, amilyen mértékben mások által megismertettük.

Ezzel kapcsolatban a tréningek során gyakran idéztük az egyik legismertebb 20. századi magyar költő, József Attila szavait: „Hiába fürdeted önmagadban, csak másban moshatod meg arcodat.”

A tréningjeink során felhasznált másik pszichoterápiás módszer a Carl Rogers által kifejlesztett *személyközpontú pszichoterápia* volt. Rogers egyik alap gondolata az volt, hogy a személy csak akkor képes harmonikus kapcsolatban élni másokkal, ha önmagával is harmóniában él. Az egyre inkább átpolitizálódó társadalmainkban sokszor találkozunk azzal a nézetel, hogy csak az fogadható el barátoknak, társnak, partnernek, aki az élet alapvető dolgairól ugyanúgy gondolkodik, mint mi. Nehezen fogadjuk el azt, ha gyermekünk, házastársunk, barátunk vagy munkatársunk egy-egy társadalmi problémáról a miénktől eltérő véleményt alakít ki.

Ez az eset viszont többnemzetiségű és többvallású társadalmi viszonyok között nagyon gyakran vezet feszültségekhez és konfliktusokhoz.

Azt feltételeztük, hogy megfelelő gyakorlással és tréninggel el lehet sajátítani azt a képességet, hogy másként gondolkodó embertársainkat olyanoknak fogadjuk el, amilyenek.

A csoportmunka alapszabályainak meghatározásakor a zárt csoportokat részesítettük előnyben, mivel az ilyen csoport nagyobb biztonságot nyújt a résztvevőknek, és jobban elősegíti a kívánt csoportdinamika kialakulását. Közismert tény, hogy az ilyen stabilizált csoportok megtartó ereje nagyobb, mint a nyitott csoportoké. A tréningek kezdetekor tehát a csoporttagok bevonásával mindig meghatároztuk a lehetséges hiányzások számát és óraidejét. (Ezt többnyire 10%-ban szabtuk meg.)

A résztvevők kiválasztása

A legkomolyabb fejtörést a célcsoport kiválasztása jelentette. Tapasztalataink szerint a politikai elit tagjai számára tervezett aktivitásunk nem jelentett komolyabb mo-

tiváló erőt. A parlamentben ülő képviselők sok esetben kimondottan kihasználták a nemzeti ellentéteket és interpellációikban, hozzászólásaikban többször manipulatív módon élezték az ellentéteket a szlovákok és magyarok között. A nemzetiségi kártya kijátszása a parlamenti vitáknak egyik elfogadott eleme lett Szlovákiában. Ebben a játszmában elsősorban a többségi, szlovák nemzethez tartozó képviselők jeleskedtek, de néhány alkalommal a kisebbségi, magyar képviselők sem maradtak adósak a válasszal.

Elemzéseink alapján úgy tűnt, hogy mégiscsak van egy jól körülhatárolt csoport, amelyik valóban érdekelt a nemzetiségi feszültségek enyhítésében. Ez a csoport a magyarok és szlovákok által vegyesen lakott területek véleményformáló csoportja volt. Felméréseinkből kiderült, hogy a vegyes lakosságú területeken (vagyis Szlovákia déli vidékén) lakó értelmiségiek, etnikai hovatartozásuktól függetlenül, jóval motiváltabbak az etnikai feszültségek enyhítésében, mint az ország többi állampolgára.

A vegyes lakosságú területek polgármesterei, tanítói, orvosai, ügyvédei, vállalkozói számára valóban prioritást jelent az, hogy békében, nyugodt körülmények között végezhesék munkájukat. Ezek az emberek jelentős mértékben alakítják saját környezetük véleményalkotását, tehát nagy hatással vannak arra is, hogy a vegyes lakosságú falvakban és városokban milyen vélemény és hangulat alakul ki a másik nemzetiségű emberekről.

Úgy döntöttünk tehát, hogy először ezeket a *helyi véleményformáló embereket* szólítjuk meg. Abban is egyetértettünk kollégáimmal, hogy a megszólítás legerőteljesebb formája a személyes kapcsolat megteremtése.

Amikor elkészült tréningjeink végső változata, „nyakunkba vettük az országot” és sorra meglátogattuk a vegyeslakosságú falvak és városok véleményformáló embereit.

Mivel Szlovákia egy kis területű és lakosságú ország két-három héten belül nagyon sok találkozót bonyolítottunk le, és 1996 nyarán három, egyenként 15-15 fős csoporttal elkezdhetük a tréninget.

Minden egyes csoport egy *tréner* és egy *co-tréner* vezetésével működött a fent vázolt szerkezet szerint. A foglalkozásokat hétvégeken tartottuk (péntek délutántól vasárnap délutánig). Az egyes foglalkozások között kéthetes intervallumokat tartottunk, hogy a résztvevők feldolgozhassák a megszerzett tapasztalatokat.

Amint már említettem az egyes hétvégék tartalmi szerkezete adott volt, ám azon belül a saját élmény dominált.

Már Moreno felhívta a figyelmet arra, hogy milyen veszélyes lehet az, ha az egyén saját gondolatai és elképzelései helyett bizonyos *kulturális konzerveket* használ. A kulturális konzerv szerint ugyanis a saját népünk mindig tökéletes, mindig csak jót akar, mindig tudja az egyetlen igazságot, soha senkit sem bántott. Ugyanezen konzerv szerint viszont a többiek (mások) kizárólag azért vannak a világon, hogy a mi népünknek ártsanak.

Mivel jól ismertük ezeknek a konzerveknek a létezését fokozottan ügyeltünk arra, hogy a résztvevők a játék során minél kevesebb ilyen elemet vigyenek be a produkciójukba.

Olyan technikákat is alkalmaztunk, amikor a résztvevőknek épp a saját nemzetük egyes kulturális sztereotípiáit kellett bemutatniuk a másik nemzetiségű csoporttagoknak, ámde ilyenkor is arra buzdítottuk a játékosokat, hogy saját személyes élményeiket és mondanivalójukat is szöjjék bele a játékba.

Ebből adódik, hogy természetesen voltak előre megtervezett technikák is a munka során, mint például a „családi fotó”, az „elképzelt beszélgetés apámmal/anyámmal”, a „kedvenc fám” stb., de még ezeknél az előre megtervezett technikáknál is a csoporttagok saját tapasztalataikat, pozitív vagy negatív élményeiket „hozták be” a csoportba, és a trénerek vezetésével ezeket pszichodramatikus módon próbáltuk meg újra eljátszani és közösen megbeszélni a sharing fázis alatt.

Gyakran használtunk regresszív technikákat is, melyek során „visszamentünk” a csoporttagok múltjába, egészen a korai gyerekkorig. Ezzel a technikával nagyon sok negatív sztereotípiának és előítéletnek a gyökereit sikerült feltárnunk. Az ilyen felismeréseknek sok esetben igazi katarctikus hatása volt a csoporttagok számára.

Gyakorlati rész

Szlovákiában tehát 1996 nyarán kezdtük meg a tréningeket a Márai Sándor Alapítvány szervezésében.

Kezdetben a helyi véleményformáló emberek alkották a csoportok gerincét, de a későbbiekben sok fiatal, diák és művész is bekapcsolódott a munkába. A sajtó nagy segítséget nyújtott a munka propagálásában, a tréningeknek nagyon jó visszhangja volt az ország határain túl is. A jó sajtóvisszhangnak köszönhetően nagyon népszerű lett ez a tevékenység, és egyre tarkább csoportok alakultak ki.

A szervezésnél ügyeltünk arra, hogy a szlovák és a magyar nemzetiségű résztvevők lehetőleg egyensúlyban legyenek. Ugyanúgy igyekeztünk betartani a csoporton belül a nők és a férfiak közti egyensúlyt is (ami természetesen nem mindig sikerült.)

A foglalkozásokat hivatalosan interetnikus tréningeknek neveztük, de ez természetesen nem zárta ki az egyéb, személyes tematikájú események újrafelelevenítését és dramatizálását.

A tréning kezdetekor általában olyan *saját élményű gyakorlatokkal* kezdtünk, melyeknek nem volt etnospecifikus jellege.

A protagonista behozott a csoportba egy olyan személyes jellegű problémát, amit az életben nem tudott megoldani (munkahelyi gond, családi veszekedés, lelkiismereti válság stb.).

A segéd-ének bevonásával (szerepcserékkel) és a rendező segítségével eljátszotta a jelenetet, melyet aztán alapos megbeszélés és a sharing követett.

A 100 órás tréning során minden egyes csoporttag legalább három-négy alkalommal kapott lehetőséget arra, hogy protagonista lehessen és önismereti játékban saját élményanyagával dolgozhasson.

Pár alkalommal a Bibliából vagy a világtörténelemből ismert eseményeket játszottuk el úgy, hogy megkértük a szereplőket, hogy ne csak a történelmi hűséghez ragaszkodjanak, de vigyék be a játékba saját elképzeléseiket és érzéseiket is.

A későbbiek során a csoporton belül kialakítottunk egy szlovák és egy magyar kiscsoportot. A kiscsoportok feladata az volt, hogy a másik fél számára eljátszassanak néhány fontos eseményt a saját életükből. Olyan eseményeket játszottunk velük, melyeknek már volt bizonyos etnospecifikus jellege.

Tehát a magyar kiscsoport tagjai eljátszották szlovák társaiknak, hogy miként zajlik le egy tipikus magyar esküvő, születésnap, temetés stb. Majd a szlovákok teték meg ugyanezt. A játék végén a csoport közösen megbeszélte és kommentálta a látottakat.

Jellemző volt, hogy az ilyen játékok során milyen nagy szerepet kaptak a különböző *rituálék*. Minél feszültebb volt a játék, annál inkább megnőtt ezeknek a rituáléknek a védekező, veszélyelhárító szerepe.

Ezek a sokszor szakrális jellegű rituálék nagyon gátolták a játékosokat a szabadságukban, mégis, bizonyos helyzeteknél a játékosok inkább választották a rituálé rácsait (ahogy ők mondták a belső biztonságot), mint a veszélyes szabadságot és az ezzel járó felelősséget.

Ilyen esetekben megváltozott a kommunikációjuk is és egyes szám első személy helyett többes szám első személyben kezdtek el beszélni. Pl. „Mi magyarok ilyenkor azt szoktuk csinálni, hogy...”; „Nálunk szlovákoknál az a szokás, hogy...” stb.

A kommunikációváltás még feltűnőbb volt akkor, ha alacsony önértékelésű emberekkel, vagy alacsony státuszú kisebbségekkel dolgoztunk a csoportban. A nők elég gyakran használták ezt a kommunikációs sémát akkor, ha saját női szerepükben kerültek megoldhatatlan feladat elé („Mi nők...”; „Nekünk nőknek...” stb.)

A sokat frusztrált cigányok is szívesebben használták a többes szám első személyű kommunikációt, mint az „én típusú” mondatokat.

Évekkel később izraeli tréningem során lettem figyelmes hasonló jelenségre, amikor a palesztin nők kommunikációját jellemezte e többes szám első személy.

Ezeknél az embereknél (alacsony státus, frusztrált egyéniség) további jellemző volt az, hogy szívesen és hosszasan verbalizáltak, de nagyon nehezen szánták rá magukat a cselekvésre (inkább „eldumálták” a megoldást).

A többes szám első személyben történt kommunikációt egy másik csoport is szívesen használta – őket *delegált embereknek* neveztük el. A delegált ember szintén a saját közössége nevében beszélt, de nála az elhivatottság és kiválasztottság érzése dominált. A delegált emberek sokszor úgy viselkedtek a csoportban, mint Isten kiválasztott egységei, a próféták.

Eddigi munkánk során mind etnikai, mind vallási jellegű delegációval gyakran volt tapasztalatunk a csoportokban. A delegált emberekkel csak hosszas, aprólékos munka árán lehet haladást elérni. Néha megrázó fordulatnak lehettünk szemtanúi, amikor az ilyen emberek antiszerepet alakítottak és ennek során tudatosult bennük delegált mivoltuk minden visszássága.

A folytatásban már érzékenyebb témákat is műsorra tűztünk, vagyis olyan történelmi eseményeket játszottunk el a tagokkal, melyek mind a szlovákok, mind a magyarok számára rendkívül érzékenyek voltak.

Ilyenkor több variációban is eljátszottuk az adott eseményt, és olyan alternatívákat is alkalmaztunk, hogy egy ismert szlovák történelmi figura szerepét magyar nemzetiségű csoporttag játszotta el.

A tréning vége felé már eljutottunk odáig, hogy ún. *antiszerepeket* is eljátszatunk a résztvevőkkel. Például a mélyen hívő, jól képzett katolikus papnak egy műveletlen, amorális prostitált szerepét kellett megformálnia; egy félénk, apró termetű tanítónéninek egy nagydarab, brutális hentes szerepét kellett alakítania; egy jóképű, sikeres polgármesternek egy mentálisan retardált hajléktalan alakját kellett megformálnia.

Később azzal fokoztuk tovább a feszültséget, hogy az antiszerepeknek is adtunk etnospecifikus jelleget. Egy magyar kisebbségi képviselőnek például azt a feladatot adtuk, hogy egy ismert szlovák nacionalista politikus szerepét alakítsa, a nemzeti

ézelmu szlovák tanítónak pedig egy lángelekú magyar költő szerepét kellett hitelesen megformálnia a csoport által kitalált történetben.

Vagvis amíg a protagonista egy másik helységben készült a szerepére, addig a csoport többi tagja kreált egy adott történetet, melybe a visszatérő protagonistának bele kellett lépnie és a felvázolt forgatókönyv szerint alakítania szerepét.

A tréningnek ebben a fázisában a résztvevők már annyira beleélték magukat a helyzetbe, hogy senki sem vette félvállról a munkát. A játék hevében a magyar nemzetiségű csoporttag elfeledkezett arról, hogy ő, magyar léteére szlovák szerepet alakít, és sokszor a saját privát véleményével ellentétes nézeteket képvisel.

A sharing során a protagonisták sokszor beszéltek arról, hogy úgy beleélték magukat a szerepükbe, hogy ennek hatására sokszor eredeti véleményük is szignifikánsan megváltozott bizonyos kérdésekről.

Egy fiatal, energikus polgármester a bemutatkozás során hosszasan és lelkesen beszélt arról, hogy egyik fő feladatának azt tekinti, hogy a városát megtisztítsa a kolduló, zsebtolvaj, aszociális, koszos cigányoktól. A tréning befejező fázisában azt az antiszerepet kapta, hogy egy sánta, nyomorult, nyolcvanéves cigány koldusasszonyt játsszon el, akit a játék során a csoport többi tagja durván kigúnyolt és megalázott.

A drámajáték olyan hitelesre sikeredett, hogy a játék végén sokan sírtak a csoportban, és végül maga a polgármester is hangos zokogásba tört ki, és hangosan átkozta önmagát korábbi nézeteiért.

A drámajátékban az említett szerepcseréken kívül sok olyan technikai fogás van, amelyik segít a protagonistának abban, hogy jobban megismerje önmagát. Az önfeltárás folyamatát leggyakrabban az *interjú*, a *monológ*, a *hasonmás*, a *belső hang*, a *tükrözés* és a *duplázás technikájával* segíthetjük elő.

E technikai fogások nagyobbik részét a protagonista játékát figyelő többi csoporttag szolgáltatja, mégpedig úgy, hogy folyamatosan együtt él és lélegzik a protagonistával, nagy odafordulással, empátiával követi annak belső történéseit és a rendező utasítására belép annak játékába.

Etnikailag/vallásilag kevert csoportokban ez a feladat nemegyszer különleges megterhelést ró a protagonistától eltérő származású, hitű segéd-énekre. De a játék varázsa és az egymásrautaltság érzése rövid időn belül erős, szolidáris kapcsolatot teremt a protagonista és a segéd-én(ek) között, és ez a kapocs a csoport vonatkozásában mint kohéziós erő jelenik meg. (Sokszor valóban megrendítőek azok a beszélgetések, melyeket az utolsó tréningnapon tartunk meg. Nemegy résztvevő elmondja ilyenkor, hogy a csoport tagjaival bensőségesebb kapcsolata alakult ki, mint legközelebbi hozzátartozóival.)

A bevezetőben említettem, hogy a tréning során használjuk még Carl Rogers klienscentrikus pszichoterápiáját és speciális kommunikációs gyakorlatokat is. Ezekről terjedelmi korlátok miatt nem írok bővebben, csak azt szeretném kiemelni, hogy a rogersi *aktív odafordulás* és *hallgatás technikájának*, valamint az *újráfogalmazás (reframing)* és *empatikus tükrözés* módszerének a tréning utolsó részében különös szerep jut.

Ugyanis a tréning utolsó fázisában a konfliktusmenedzsment néhány módszerrel foglalkozunk. Tehát az utolsó hétvégén a résztvevők először néhány óras elméleti képzést kapnak a legmodernebb konfliktuskezelő módszerekből, majd ezután konkrét példákon gyakoroljuk a konfliktusos helyzetek kezelését.

Először előre megkomponált jeleneteken gyakoroljuk a konfliktusok megoldását, majd később a résztvevők a valós életben átélt konfliktusait „hozzák be a csoportba”.

Ennél a konfliktusmegoldó munkánál veszük igazán hasznát a fent leírt önismereti képzésnek. Ugyanis az önismereti munka hatására a résztvevők nemcsak önmagukat ismerik meg, hanem megnő empátiás készségük is a többiekkel szemben és egy konfliktushelyzetben már nemcsak kizárólag jogi, politikai, társadalmi vagy gazdasági problémát látnak, hanem meglátják mögötte az embert is.

Rádöbbennek arra, hogy az asztal túlsó oldalán egy hús-vér ember ül, akinek szintén vannak vágyai, céljai, érzései a világról.

A tréning hatására jobban tudják dekódolni a konfliktusban résztvevő személy kommunikációját, kevésbé tekintik őt ellenségnek, igyekeznek megfejteni motivációs hátterét, értékrendszerét és a konfliktusos helyzetet nem feltétlenül versenyhelyzetként élik meg, ahol győzniük kell, hanem keresik a kooperáció lehetőségeit.

Ebben a törekvésükben rendkívül nagy segítségükre van a már említett kommunikációs tréning is, amelynek során nemcsak a jól artikulált, pontosan értelmezhető verbális közlések szabályait sajátítják el, hanem a testbeszéd fontos elemeit is, úgyhogy egy konfliktusos helyzet tárgyalásakor a verbális tartalom mellett elemzik és értékelik a partnerük mimikai reakcióit, a szemkontaktus megtartását, ill. az „elnézések”-et, a hangszín változásait, a légzés amplitúdóit, a partner gesztikulációit, ujjainak remegését, lábának mozgását, testének és pozíciójának változásait is.

A rogersi klienscentrikus képzés hatására megtanulnak huzamosan figyelni a partner kommunikációjára, képesek arra, hogy ebből a mondanivalóból kiemeljék a legfontosabb elemeket, és ezeket a prioritásokat újrafogalmazva megismételjék a partnerük számára, úgy, ahogyan azokat ők értelmezték, ezzel is csökkentve a félreértések és „áthallások” veszélyeit.

Összegzés

Tíz év munkásságára visszatekintve elmondható, hogy az általunk kifejlesztett, önismereti-kommunikációs-konfliktusmegoldási módszer etnikailag és vallásilag kevert csoportokban is jól működik.

Szlovákiában az elmúlt tíz esztendő során több mint 1200, szlovák és magyar nemzetiségű, állampolgár vett részt ezeken a tréningeken.

Ahogy már említettem, a tréningeken elsősorban a helyi véleményformáló emberek vettek részt, ezek közül is ki kell emelni a pedagógusok szerepét, akik a résztvevők többségét alkották. Az utóbbi évek során egyre több fiatal, középiskolás és egyetemi diák vesz részt a tréningeken. Lényegesen megnőtt a vállalkozók száma is, akik felismerték, hogy ezen képességek hiányában nehezebben boldogulnak az egyre fokozódó konkurenciaharcban.

1998 után kezdtünk el intenzíven foglalkozni a Szlovákiában élő romák problémáival. A roma nemzetiségű lakosságnak mintegy 40% él Szlovákiában szegregált módon, vagyis relatíve szeparált roma negyedekben, vagy teljesen különálló roma településeken. Munkánk során elsősorban ezekre az emberekre összpontosítottunk, és kétféle tréningprogramot dolgoztunk ki számukra.

Az első típusú tréningeket azokban a városokban vagy falvakban tartottuk ahol a romák ugyan együtt élnek a szlovákokkal, ill. a magyarokkal ámde éles határvonal húzódik meg köztük, és a többségi nemzettel alig van együttműködés. Az ilyen helyeken a roma–szlovák, ill. a roma–magyar együttműködés javítását szolgáló kooperációs tréningeket tartottunk, melyek szerkezete nagyon hasonló volt a fent vázolt tréningmunkához. Vagyis vegyes nemzetiségű csoportokat hoztunk létre, melyekbe igyekeztünk bevonni a helyi szlovák, magyar és roma véleményformáló embereket. Ezeken a tréningeken több mint ötszáz roma helyi aktivista vett részt. (Mellettük természetesen ott voltak a szlovák, ill. magyar nemzetiségű helyi véleményformálók is.)

A második tréningcsoportot azokon a településeken létesítettük, ahol a romák a szlovák, ill. a magyar nyelvű lakosságtól teljesen elkülönülten, gettószerű körülmények között élnek.

Kidolgoztunk egy törvényjavaslatot, melynek lényege a roma asszisztensek kategóriájának megteremtése és elismertetése volt a Szlovák Köztársaságban. Úgy gondoltuk, hogy a roma asszisztensek képezhetik majd egy helyi roma középosztály alapjait. Véleményünk az volt, hogy a romák bevonása és aktív részvétele nélkül nem javíthatók hatékonyan az oktatásban, az egészségügyben, a szociális szférában, a bűnmegelőzésben, a helyi önkormányzatiságban, a kisebbségi kultúrában mutatkozó problémák.

Ezekben a falvakban a roma asszisztensek képzésére helyeztük a hangsúlyt. Vagyis a résztvevők itt is kaptak alapképzést önismeretből, kommunikációból és konfliktusmenedzselésből, de ezután még egy hosszabb, 250 órás speciális képzést is kaptak, melynek során ismereteket sajátítottak el a pedagógia, az egészségügy, a rendfenntartás, valamint az önkormányzati, a szociális és a kulturális munka alapjaiból.

Ezek a tréningek több mint hét hónapon keresztül folytak és vizsgával végződtek. Az általunk szervezett asszisztensi képzésen több mint 50 roma szakembert képeztünk ki.

A tréningjeink során szerzett tapasztalatokat és a résztvevők visszajelzéseit részletesebben taglaljuk a Bordás Sándor–Hunčík Péter: *FER. Feszültségelőrejelző-rendszer* (Dunaszerdahely, Nap Kiadó, 1999), ill. a Bordás Sándor–Hunčík Péter–Mikulás Domonkos–Strédl Terézia: *Együttlét. Egy interetnikus tréning tapasztalatai* (Budapest, Balassi Kiadó–Magyar Pax Romana, 2004) című könyveinkben.

Külföldi tapasztalataink

2000 óta Magyarországon is foglalkozunk roma fiatalok képzésével. A Pécs városában működő, roma fiatalok számára létesített Gandhi Gimnázium, a kecskeméti piarista gimnázium és a szegedi karolina gimnázium 17 éves diákjai vesznek részt tréningjeinken immár 5 esztendeje. Ezalatt az idő alatt több mint 120 érettségi előtt álló fiatal látogatta meg csoportjainkat, ahol a fent vázolt 100 órás tréningprogram alapján foglalkoztunk velük.

Cseh és lengyel kollégák számára ún. training of the trainers csoportokat alakítottunk, vagyis megpróbáltuk átadni tapasztalatainkat a cseh és lengyel kollégáknak, hogy ezek alapján saját hazájukban tarthassanak hasonló tréningeket.

Romániából származó kollégáink hasonló képzésen vettek részt, majd mi utaztunk le Kolozsvárra, ahol szakmai bemutatót tartottunk egy többnemzetiségű csoportnak a munkánkból. A kolozsvári csoportban a románokon és magyarokon kívül voltak örmény, görög, német és zsidó résztvevők is.

Információink szerint elsősorban a romániai kollégák azok, akik tréningünk sok elemét beépítették hazai munkájukba.

Fehéroroszországban 2003 óta dolgozunk, és minden évben minimum egy csoporttal foglalkozunk, vagyis eddigi fehérorosz résztvevőink száma meghaladja az ötvenet. Ezeket a tréningeket a fehérorosz fővárosban, Minszkben és a szlovák fővárosban, Pozsonyban tartjuk. Erre a szerkezeti váltásra azért volt szükség, mert a fehérorosz szervezők külön hangsúlyt fektettek a kommunikációs képzésre, ezen belül az elektronikus médiában való szereplésre, és ezt csak Pozsonyban tudtuk megvalósítani, mivel Minszkben nem kaptunk lehetőséget arra, hogy tévéstúdiókban gyakorolhassunk.

Üzbegisztánban 2003-ban végeztünk hasonló tréninget helyi véleményformálók számára. A taskenti csoport etnikailag és vallásilag is kevert volt. Üzbég és orosz résztvevőkön kívül jöttek kirgiz, tadzsik és afgán aktivisták is. Vallásilag az iszlám hívők domináltak, de a csoportban voltak pravoszlávok és ateisták is. Taskentben összesen 30 résztvevővel dolgoztunk két egymást követő turnusban. A munkának nagyon jó visszhangja volt az országban, nagyon sok önkéntes jelentkezett, hogy szeretne részt venni a további foglalkozásokon, de az üzbég kormányzat úgy ítélte meg, hogy jelenleg nincs szükség az országban ilyen típusú aktivitásokra.

2005-ben Izraelből kaptunk meghívást, ahol a helyi Shatil Alapítvány szervezett tréninget zsidó és palesztin résztvevők számára.

Az izraeli tréning különös megterhelést rótt mind a tréningekre, mind a résztvevőkre. Ugyanis abban az időszakban került lebonyolításra, amikor az ország vezetői elhatározták a kivonulást a megszállt gázai övezetből. Az izraeli társadalom nagy érzelemkitörésekkel reagált erre a döntésre és ennek jeleivel megérkezésünk első pillanatától kezdve szembesültünk. Az autókban narancsszínű és kék-fehér-kék zászlók lengedeztek, öklüket rázó tüntetők torlaszolták el a fontos útkereszteződéseket és a forgalmas autópályákat, égő gumiabroncsok és kiegészített autók jelezték, hogy a zsidó közösség soraiban hatalmas indulatok feszülnek.

Meglepő volt számunkra, hogy a palesztin oldalon meglehetősen érdektelenséget, sőt helyenként apátiát tapasztaltunk az éppen készülő folyamattal kapcsolatban. Palesztin értelmiségiek véleménye szerint a kivonulás „zsidó belügy” és ők nem kívánnak aktívan részt venni ebben a folyamatban.

A helyi Shatil Alapítvány két csoportot szervezett meg számunkra. A szervezők tulajdonképpen bemutató tréninget kértek tőlünk, melynek időtartamát 20-20 órában határozták meg. Ez az időhatár meglehetősen bonyolult helyzetbe hozott bennünket, de igyekeztünk úgy összesűríteni a tréning szerkezetét, hogy a résztvevők ízelítőt kaphassanak az interetnikus tréningek hangulatából.

Etnikailag mindkét csoport vegyes volt. Az első tréning során kizárólag női aktivistákkal dolgoztunk, a második csoportban nők és férfiak vettek részt.

Mindkét csoportban magas volt az ún. *delegált emberek* száma, akik vagy a zsidó, vagy a palesztin közösség nevében beszélve próbáltak érvelni igazuk mellett.

A PD játékok hatására a résztvevők több alkalommal szembesültek önmagukkal és ilyenkor katartikus jeleneteket is megéltünk.

Érdekes volt, hogy mindkét csoportban találoztunk egy jellegzetes elhárító mechanizmussal, melynek lényege az volt, hogy a csoport tagjai az országban végbenő brutális erőszak jelenségeiért „felfelé mutogattak”, vagyis egyértelműen jelezték, hogy ezért nem ők, vagyis az egyszerű emberek a felelősek, hanem azok, akik a „piszkos dolgokat” hivatásszerűen űzik – vagyis politikai funkciókat töltenek be, vagy különféle csoportosulások tagjai.

A kiszolgáltatottság és frusztráltság tipikus jele volt az, hogy egyes résztvevőket – főleg a palesztin asszonyokat – még a PD játékok során is nehéz volt cselekvő helyzetbe hozni. Ehelyett hosszú és aprólékos verbális kommunikációval kompenzálták kiszolgáltatott mivoltukat. (Ebben hasonlítottak a Szlovákiában élő roma asszonyokra.)

A gyanúsítgatás és *bizalmatlanság* mind a két csoportban olyan mértékben jelen volt, hogy az néha már komolyan gátolta a résztvevők spontaneitását és kreativitását.

Ennek egyik jellemző példáját a vegyes csoport zárógyakorlata során tapasztaltuk meg, amikor az volt a feladat, hogy a résztvevők kizárólag pozitív módon jellemezzék egymást. (Az volt a célunk, hogy minden résztvevő ilyen pozitív üzenettel zárhassa a tréninget.)

Ennél a gyakorlatnál tehát a csoport egyik tagja leül egy székre, amely a csoport által képzett körön kívül helyezkedik el és a többieknek „pozitív módon” kell róla pletykálnodnia. Vagyis az addigi tapasztalataik alapján kizárólag pozitív dolgokat, benyomásokat kell elmondania a kint ülő csoporttársról. (Ismétlem ez a gyakorlat a 18. óra táján zajlott le, amikor a résztvevők már három napja együtt dolgoztak.)

Először egy zsidó fiatalember állt fel méltatlankodva, majd egy palesztin fiú is követte a példáját. „Nevetségesnek és mesterkéltnek” ítélték meg ezt a gyakorlatot, mondván, hogy „ilyen rövid idő alatt nem lehet annyi tapasztalatot összegyűjteni a másik félről, hogy abból egy reálisan pozitív vélemény álljon össze”, és elhagyták a csoportot.

Hál' Istennek a többség nem követte a példájukat és először egy meglehetősen radikális nézeteket képviselő zsidó férfi ült ki a „pletykaszékbe”. És az első pozitív véleményt egy radikálisan orientált palesztin fiú mondta el róla a következő szavakkal: „Nagyon kellemes ember. A szünetekben, teázás közben nagyon jól eldumálgattunk, érdekes dolgokat mesélt magáról és a családjáról.”

És ezután már fennakadás nélkül jöttek az emberibbnél emberibb pletykák.

Összegzésként elmondható, hogy a női csoport kooperatívabb volt, mint a vegyes csoport, ebben a csoportban viszont a nők szignifikánsan visszahúzódnóbbak voltak. Ezt a jelenséget csak az a hölgy cáfolta meg, aki az előbb említett zsidó fiatalember partnereként vett részt a tréningen, és amikor a férfi elhagyta a csoportot ő egy rövid vacillálás után úgy döntött, hogy mégis marad.

Tréningjeink hatékonyságát kétféleképpen ellenőrizzük. A tréning első és utolsó napján egy nemzetközileg sztenderdizált tesztbatéria segítségével vizsgálatot végzünk, és ennek során a reális és idealizált énképet, az empatikus készségeket, a kommunikációs adottságokat, a toleranciaszintet és a kooperációs, valamint a konfliktusmegoldó készségeket vizsgáljuk.

A két vizsgálat eredményeinek összehasonlításából nyerhetünk képet arról, hogy a tréning milyen hatással volt a résztvevők pszichés funkcióira.

A Szlovákiában végzett tréningeknél egy másik ellenőrző módszert is alkalmazunk. Egy évvel a tréning után összehívjuk a résztvevőket egy félnapos, informális találkozóra, és ennek során kérdezzük őket arról, hogy a mindennapi életben hogyan hasznosítják azokat az ismereteket, melyekre a tréning során tettek szert.

A beszámolóik döntő többsége pozitív kicsengésű, résztvevőink elmondják, hogy javult az önértékelésük, fellépésük, hatékonyabban tudnak kommunikálni a privát és a közösségi szférában, konfliktushelyzetekben jobban orientálódnak és cselekszenek, mint a tréning előtt.

Problémák, nehézségek

Tréningjeinken önként jelentkező polgárok vesznek részt, vagyis olyan emberek, akik saját maguk érzik és tudják, hogy tenniük kell valamit a jobb interetnikus együttlétért. A radikálisan orientált, ún. kemény maghoz tartozó embereket nehéz megnyerni egy ilyen tréningre való részvételre. (Kivételt a magyarországi középiskolások jelentettek, akiknél sok radikális fiatal vett részt a tréningben, mint utóbb elmondták, fogadásból, hogy őket úgyszemint lehet megváltoztatni. A többség elvesztette a fogadást, mert nemegyszer szerelmi kapcsolat is kialakult magyar és roma fiatalok között.)

A tréning meglehetősen időigényes és emiatt nehéz olyan résztvevőket toborozni, akik hajlandók öt hétvégén keresztül eljárni a tréningekre.

A tréningek anyagilag is meglehetősen megterhelők, mert öt hétvégén keresztül kell szállást és ételt biztosítani a résztvevőknek.

Külön kiemelném a sajtó szerepét a tréningek lebonyolításában. Szlovákiában a sajtó nagy szimpátiával követte végig a munkánkat, és a pozitív híreknek köszönhetően gyorsan megnőtt a munkánk iránti érdeklődés.

Mivel a Márai Sándor Alapítvány 2003-tól már nem tudja ezt a feladatát ellátni, a tréninggel kapcsolatos szervezési teendőket a Civic Communication and Conflict Prevention Group (CCCPG) elnevezésű alapítvány vette át (www.cccpg.sk).

PÉTER HUNČÍK

INTER-ETHNIC TRAINING WITH PSYCHODRAMA METHOD

After ten years of work we can state, in retrospect, that the method of self-knowledge-communication-conflict resolution works well even in ethnically and religiously mixed groups. There is a detail description in the article about the using of the psychodrama in such training work.

During this period more than 1200 citizens of Slovak and Hungarian nationality participated in these trainings in Slovakia. Another 500 participants were Roma origin both from Slovakia and Hungary. In the article there is brief evaluation about our training activities in Israel, Belorus and Uzbekistan. The majority of participants in the training were local opinion leaders. Teachers and students comprised the majority of participants.

A year later most of the participants reported positive outcome as a result of the training. We believe that this kind of training could have a domino effect and would contribute to reducing conflicts and potential conflicts between individuals, ethnic groups and nations.

Egy új néprajzi jelenség Kelet-Közép-Európában?

A Halloween és a tökbábukészítés egy kisalföldi
településen, Ógyallán

ÁRPÁD BAGIN

398.4(4)

A NEW ETHNOGRAPHIC PHENOMENON IN EAST-CENTRAL EUROPE?

THE HALLOWEEN AND THE PREPARATION OF PUMPKIN DUMMIES AT A TERRITORY OF THE LOWLANDS IN ÓGYALLA

Ethnography. Popular culture. Halloween. Pumpkin Dummy. Pumpkin Lantern.

1. Bevezetés

A Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központja *Populáris kultúra 1990–2005* című kutatási projektumának keretén belül kezdtünk el foglalkozni Halloween ünnepkörével, azon belül is a tökbábukészítés szokásával. Napjainkban a Halloween-ünnep elengedhetetlen kelléke a tök alapanyagú termék és az ebből készült tökbábu. 1989 előtt is élt a tökbábukészítés szokása, de akkor a Halloween megnevezés Kelet-Közép-Európában még nem volt használatos.

A Halloween a felületes szemlélődő gyakran amerikai eredetűnek¹ tartja, viszont a jelenséggel kapcsolatos folyamatok tüzesebb vizsgálata egyértelművé tette, hogy az egyes térségekre jellemző, valamilyen szintű önálló fejlődési sávokról beszélhetünk, amelyek voltaképpen a halloweeni ünnepkörbe tartoznak (Hörandner 2001a). Tehát e dolgozatban vizsgált „napjaink” jelenségét ismertük a múltban is, s az 1989 utáni időszakban egy-egy rendezvényt nem feltétlenül kell Halloween ünnepeként meghirdetni (lehet az egy tökbábukészítő-verseny stb.), de véleményünk szerint ezek a szokáscselekmények is a vizsgált ünnepkörbe tartoznak. Ami közös a Halloween és az európai tökbábukészítés között, hogy elsősorban az őszi időszakhoz, általában mindenszentekhez, halottak napjához kapcsolódik.

Mint már említettük, a Halloween-ünnep szinte elengedhetetlen eleme a *tökbábu*, *töklámpás* (utóbbi megnevezést általában a kárpát-medencei magyarok használják), ennek vizsgálatára helyezzük a hangsúlyt jelen összefoglalásunkban is.² A *töklámpások* a sütőtök, a takarmánytök és a főzőtök egyes fajtáiból készülnek. A tök termesztése Európában minden bizonnyal Amerika felfedezése után indult (vö. *Mezőgazdasági...* 1982, 644; Nagy 2000, 9, 15).³ Több szerző azt állítja, hogy a tök termesztése előtt a kelták és az írek (fehér)répából készítették világító bábuikat (Hörandner 2001b, 6; Segalen 2001, 201).

2. Kutatástörténet

Kutatástörténeti áttekintésünket a magyar és a szlovák szakirodalomban felbukkanó szórványos adatok felhasználása mellett, alapvetően a *Zeitschrift für Volkskunde* 2001. évi 2., tematikus számának összeállítására (a bemutatott területek Spanyolországtól Svédorszáig, ill. Írországtól Ausztriáig terjednek), továbbá a grazi egyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Intézete által egy 2001 októberében megnyitott kiállítás katalógusára alapozom (Färber 2001).

A kutatók Halloween kelta eredetét említik, s az egyik legjelentősebb kelta ünneppel – a „Samuin”-nel vagy „Sam(h)ain”-nel (amelyet a ma használatos Hallowe'en – mindenszentek napjának előestéje – megnevezéssel kapcsolhatunk össze) – azonosítják, amelyre november 1-jén került sor. A kelták ennek előestéjén tartották ünnepségüket, amely a nyári időszak befejezését, ill. a téli időszak kezdetét jelentette számukra. Később, 1840 után, ír telepések bevándorlásával különféle elemek kerültek át az USA-ba (Hörandner 2001b).⁴ Más-más formában történő reemigrációjuk a 20. század kilencvenes éveiben különféle intenzitást ért el Nyugat- és Kelet-Európában.⁵ A franciák körében a Halloween elterjedése nagyban a piacgazdaság (üzletházak) eredménye. A térhódítást jelentős mértékben elősegítette a sajtó, ill. a televíziós csatornák (filmek⁶). A vizsgált ünnep kapcsán különféle tök alapanyagú receptek láttak napvilágot, de tiltakozó magatartásokról is tudunk (pl. 2000-ben Észak-Franciaországban) (Korff 2001). Voigt Vilmos a közelmúltat illetően megjegyzi, hogy az amerikai Halloween Magyarországon is teret hódított (Voigt 2004, 158).

Pável Ágoston 1940-ben, az Órségben végzett terepmunkálata során a töktermesztés mellett a tök alapanyagból készült különféle tárgyakat is megvizsgálta, többek között a gyerekek által ősszel, ill. télen készített *halált*, amely lényegében *töklámpás* volt. A szerző a tökbábukészítésen túl leírta az ezzel kapcsolatos ijesztgetés hagyományát is (Pável 1949, 139, 152–154). Dömötör Tekla, az őszi ünnepkörrel és a kukoricafosztással kapcsolatban közli, hogy néhányan jelmezt öltöttek az Alföldön, a kivájt tököt kivilágították, a fejükre helyezték, és így ijesztgették általában a lányokat, az asszonyokat (Dömötör 1986, 84).⁷ Megjegyzendő, hogy a magyaroknál és a szlovákoknál egyaránt ismert a halottak napjához kapcsolódó hiedelem, miszerint az elhunytak hazalátogatnak. A „trick or treat” [‘csíny vagy vendéglátás’ – B. Á. megj.], házról-házra járás bizonyos párhuzamaival többek között a mai Magyarország területén is találkozhatunk (mindenszentek és halottak napján a Dunántúlon a férfiak énekelve, imádkozva, járnak-kelenek, és a háziaktól pénzt, élelmiszert kapnak) (Dömötör 1986, 86; Tátrai 1990, 206). A szlovákiai horvátok⁸ körében is dívott a házról-házra járás szokása (a szlovákoknál viszont nem⁹). Ennek egyik válfaja már a 19. század (!) ötvenes-hatvanas éveiben fokozatosan kivesztett (Botík 2001, 172).

A jegyzetben említett inismóri (Nyugat-Írország) példa megváltozott formája lehet a most bemutatott jelenség, minden bizonnyal a kelta hagyományok és a Halloween-ünnep egyvelege. Kelet-Írországban ugyanis október 31-én jelmezbe (boszorkány, Batman, csontváz) öltözött gyermekcsoportok járnak házról-házra, és a „Támogasd a Halloween-partit” („Help the Hallowe'en party”) kérés hangzik el tőlük. Az összegyűlt adományt (édesség, alma, földimogyoró) egymás között szétosztják, elcserélik, elfogyasztják, különféle játékokat játszanak¹⁰, fiúk és lányok¹¹ egyaránt, s különféle csínyteteket is elkövetnek¹² (Lysaght 2001).

Az amerikai emigránsok Franciaországban ugyan már 1977-től megünnepelték a Halloweenet, de ennek erőteljes térhódítása csak 1997-ben kezdődött (ez szinte valamennyi lent bemutatott tanulmányra igaz, tehát, hogy az adott országban az amerikaiak, vagy akár turisták már korábban is megtartották a bemutatott ünnepet). Az üzletházak kezdetben még ódzkodtak a Halloweenre készült kellékek árusításától, ezt követően azonban a marketingesek kiszemelték a gyermekeket, és sikeres lett az ünnepre kínált termékek eladása¹³ (!) (Segalen 2001). Toscanában már a múltban is ismert volt, hogy november 1-jén, naplemente előtt a templomtól a temetőbe vonultak az emberek. Az őszi betakarításkor a tököt *töklámpás* készítésére is felhasználták. Majd az 1990-es évektől kezdődően megjelent a Halloween-ünnep, zártkörű ünnepek (születésnap), jelmezes felvonulások, táncmultságok formájában. Általános iskolai tanítók a jelenséget az angol nyelvórákon ismertetik tanulóikkal (ez is viszonylag gyakori a bemutatott térségeknél). Szardínia egyik városában András-napkor (igaz, hogy ez november 30-ra esik) gyermekek kiáltozásaikban kalácsot, ajándékot kérnek. Mindemellett Olaszországban a Halloween már jótékonyági célból is szerveződött (Mugnaini 2001).

Bernhard Tschofen szerint Ausztriában a Halloween az 1980-as évek második feléig ismeretlen jelenségnek számított. Először gyermekek improvizálták az ünnepet, amikor az ottani piac erre még felkészületlen volt (később természetesen már nem!). A Halloween összefonódott a tökparádékkal, amelyeknek jelentős a térhódításuk a vidéki falvakban¹⁴ (Tschofen 2001). A *Kürbisfest* megnevezés bekerült a német szótárakba (Gollesch–Schimanofsky 2001), s tök alapanyagú ételek kutatásával is elkezdtek foglalkozni (vö. Lerchegger 2001). Svájcban az első Halloween-multságok 1994–1995-ben jelentek meg, különleges megmozdulásokként. A tök termesztése – ahogy Ausztria esetében is – bevételi forrása lett a magángazdáknak.¹⁵ Jelentős a térhódítása a különféle jelmezeknek, pl. francia és észak-amerikai üzleti hatásnak köszönhetően a kínálat kibővült (Muri–Gyr 2001).

Spanyolországban (pl. Katalóniában) egyesek jelmezt öltenek, a gyermekek pénzt gyűjtenek. Az 1950-es évektől a fiúk fejükre *töklámpást* téve ijesztgették szomszédjaikat, miközben azok kertjeiben gyümölcsöt szedtek¹⁶ (Roma 2001). Svédországban 1997-ben a Halloween az üzletek mellett a médiában is teret kapott.¹⁷ A vendéglátóipar multságai, különleges ételkínálatai („ördögsvár” stb.) ott is ismertek. Az 1998. október 30-i göteborgi diszkóbalesettel (több mint 60 áldozat, 200 sérült) kapcsolatban az egyik helyi újság az okot a Halloween-ünnepben vélte felfedezni. Egyébként egy 1997–1998-as felmérés szerint többen az amerikai ünnep ellen tettek le voksukat, mivel ez szerintük a mindenszentek napjának megünnepelését veszélyezteti. A Halloweenet pártolók általában a fiatalok és a gyerekek (akiknek még általában nincsen elhunyt közeli hozzátartozójuk), a felekezeten kívüliek, de vannak, akik mindkét ünnepnek hódolnak, tehát a mindenszentek napjának is (Lilja 2001). Hollandiában a gyermekek viszonylag jól informáltak az amerikai ünnepről, és a Valentin- és a Mikulás-nappal egyetemben a Halloween is kezd népszerű lenni. A vendéglősök a nagyobb forgalom érdekében versennyel egybekötött jelmezes estet szerveznek (de arra is van példa, hogy Halloween-tematikájú az ünneplés májusban vagy szilveszterkor) (Helslott 2001). Norvégiából jelmezzel és maskarázással kapcsolatos adatgyűjtésről, a Halloween-ünnep anglo-amerikai hatású térhódításáról van tudomásunk. A „trick or treat” egyik norvég változata a „knask eller godteri”. Kedvelt a Fantomas- és Superman-jelmez (Írországból is) (Ohrvik 2001).

3. A Halloween-jelenség egy kisalföldi településen, Ógyallán

Ógyalla és Bagota a Kisalföld szlovákiai részén, a Zsitva és a Nyitra folyók összefolyásánál, a Komáromot Érsekújvárral összekötő főútvonal mentén található (Fényes 1848, 122; Kollár 2000, 5, 197). Komárom környékét a csehszlovák hadsereg 1919. január 10-én a Csehszlovák Köztársasághoz csatolta (Mácza 1982, 41). A kutatott településeket (Ógyalla, Bagota) a szlovák kolonizáció (Vadkerty 1999, 269), magyar lakosainak Csehországba való deportálása (Vadkerty 2001, 483–485, 491, 504), ill. kitelepítése is érintette. Bagotát 1971-ben közigazgatásilag Ógyallához kapcsolták, összterületük 5995 ha lett (*Sčítanie...* 1992, 73; Vašš 1999, 11).

A két település nemzetiségi és vallási összetétele a legutóbbi, 2001-es népszámlálás során a következő képet mutatta:

1. táblázat. Ógyalla lakosságának nemzetiségi összetétele a 2001-es népszámlálás szerint

Magyar	Szlovák	Roma	Cseh
4 092	3 711	209	55

Forrás: *Sčítanie...* 2001, 42

2. táblázat. Ógyalla lakosságának felekezet szerinti megoszlása a 2001-es népszámlálás szerint

Római katolikus	6 253
Református	531
Evangélikus	218
Baptista	110
Jehova tanúi	40
Görög katolikus	20
Evangélikus (methodista)	10
Egyéb, nem megadott	184
Felekezeten kívüli	764

Forrás: *Sčítanie...* 2001, 42–43

3.1. Egy polgári társulás kezdeményezése Bagotán

Az 1998-ban alakult Bagotai Sansz (Bohatská šanca) Polgári Társulás (Bögi 1999, 598) feltehetően még ugyanezen évben a Nyitra melletti Salgó (Svätoplukovo) községben egy nyilvános tökbábukészítéssel kapcsolatos rendezvényen vett részt. Innen meríthetett ötletet, mivel 1999. október első felében Bagotán – az akkori bagotai általános iskolával közösen – tökbábukészítő-versenyt hirdetett meg (Baloghová 2000). A rendezvény szervezéséből 2000-ben már a bagotai óvoda is kivette részét (*Hurbanovói Híradó* 2000, 10). E két fenti kezdeményezésnek tulajdonképpen az volt a lényege, hogy az elkészített munkákat a kertés házak elé kellett kitenni, az utcáról nézve jól látható helyre. A kivilágított (még elektromos energiával is!) tökbábukat egy gyermekcsoport értékelte. A harmadik alkalommal (2000-ben) a bagotai kultúrház melletti területen – ahová összegyűjtötték az elkészült bábukat – a felnőtt-

tek segítségével záró kiértékelést is tartottak. Kategóriánként a három legszebb tökbábút díjazták, a gyermekek édességet, oklevelet kaptak (Baloghová 2000). 2001-ben (palacsintasütés mellett) kiállítást hirdettek meg, amelyre a tökbábukat az említett bagotai szlovák nyelvű oktató-nevelő intézmények látogatói, ill. az ógyallai iskolában továbbtanulók készítették el. 2002. október 5-én (a szüreti felvonulás keretén belül) nem versenyszerű kiállítást (ezen is kb. 100 kiállított tökbábu szerepelt) rendeztek.¹⁸ A rendezőségtől a kiállítók édességet, írószert stb. kaptak, szürkületkor meggyújtották a mécseseket, majd este két kisebb tábortűz is emelte a kiállítás hangulatát. A tökvájással kapcsolatban a sima kivágások mellett megjelent az atipikus tökvájás, különféle alakzatok (pl. kutya), de ilyen-olyan megnevezések is: „indiai kígyók Bagotán” („indické hadi v Bohatej”) stb. Olyan ötletesnek is mondható tökbábuk (csiga, katicabogár) is bemutatásra kerültek, amelyekbe már mécses is tettek. 2003-tól a Bagotai Sansz Polgári Társulás már nem szervezője, társszervezője a tökbábukészítő rendezvénynek.

3.2. Óvodák

2002–2004 között négy óvodában végeztem néprajzi gyűjtést, abban az időszakban, amikor a településeken az óvodák átcsoportosítására, összevonására, ill. áthelyezésére került sor (hasonlóan történt ez az alapiskolák esetében is). A Feszty Árpád utcai, 1983-ban alapított szlovák nyelvű óvodában évente (hogy pontosan mióta, azt nem tudni) készítenek tökbábút. 2002-ben kb. húsz öt-hatéves óvodás készített tökbábút a munkára való nevelés foglalkozáson. 2003-ban az óvónő vájta ki a tököt, amelybe mécses került. A gyermekek kérésére behúzták a sötétítőt, behívták a szakácsnőt (aki persze tudta, hogy majd meg kell ijednie), aki elől a gyerekek elbújtak. Ezek után az egyik tökbábút a hálószoba polcára helyezték el, majd a folyosóra tették ki. 2002-ben, de ezt követően is tökbábút rajzoltak, ill. tenyér nagyságú fejeket készítettek különféle papírból. 2004 októberében európai családok és iskolák napját tartottak (tökbábukat stb. készítettek rajzlapból, majd tökparádéra került sor, ezen pogácsát, üdítőt fogyasztottak).¹⁹ A nagycsoportosok az utcához közeli udvaron helyezték el tökbábuikat (kb. 30-at, amelyekben mécsesek világítottak), egy másik csoport az óvoda épületében az ablakba állította ki a tökbábukat (ezeken szárazvirág, fonálszerűség is díszlett). A kiscsoportosok a teraszt használták kiállítóhelynek.

Az 1978-ban alapított Komáromi Úti Óvoda (amelyet 2006. szeptemberétől a Feszty Árpád Utcai Óvodával vontak össze, így az intézmény mára megszűnt működni) 2002. október 4-én a két szlovák és egy magyar csoport számára rendezett tökparádét az európai szülők és iskolák napja (a továbbiakban: ESZIN) keretén belül. Erre a rendezvényre a családok a tököt maguk biztosították be (akadt olyan is, aki egy egész pótkocsival!), volt, aki süteményt hozott, a helyszínen teát főztek. A tökvájás az ebédlőben zajlott, a kész tökbábukat az épület előterébe (itt fényképek, videofelvételek készültek), majd az esti órákban az udvarra vitték ki. Aznap a *töklámpásokat* hazavitték. 2003 szeptemberében az óvoda fennállásának évfordulóján, az ESZIN keretén belül különféle zöldségből, gyümölcsből készítettek figurákat stb. (ugyan tökből is, de nem az előző évhez hasonlóan). Az ünnepség játszásra, ügyességi versenyek (futás, dobás stb.) lebonyolítására adott alkalmat. Minden gyermek

a kosárban lévő édesség közül választhatott, s gesztenyét ábrázoló papírmét is kaptak. 2004. október közepén (ekkor már nincs magyar nyelvű csoportja az óvodának, mivel időközben azt az alapiskola épületébe költöztették át) a 2002-es eseményekhez hasonlóan szerveztek összejövetelt. A rendezvény jelszava a „Legszebb lámpást csinálni!” („Najkrajší lampášik spraviť!”) volt, de a *strašidielka* megnevezést is használták. A tóklámpásokat az előtér lépcsőfokaira helyezték, majd – egy gyermek kérésére – lekapcsolták a villanyt, s a hatás mindenkinek nagyon tetszett.

A bagotai Új Negyed utcai szlovák nyelvű óvodában, 2003-ban *Az ősz Javorinkában (Jeseň v Javorinke)* elnevezésű kiállítást rendeztek (mely bizonyos előzményekkel már rendelkezett, s amelyet az ógyallai szlovák általános iskola alsó tagozatosai is megtekintettek) (Mlinkovics 2000, 9). Ezután a tartósabb zöldség (tök) az udvarra került, melyekből az intézmény megkereséseimkor még egy kiállítást állított össze (a tökök festett szemmel, szájjal stb. voltak díszítve). 2003 októberében a 2. ESZIN keretén belül befőttesüvegből készült kis lámpásokat kaptak a szülők ajándékba (s az ezekben elhelyezett meggyújtott mécsesekkel tértek haza). A program (játékok: ügyességi dobás, „mocsáron való átkelés”, „lovaglás”, hordógurigázás, festés stb.) befejeztével oklevelet, gulyáslevest és édességet osztottak. Az óvodában felfigyeltem német nyelvű újságok (*SPECIAL Lena, Window Color, Bastel-SPASS*) Halloweennal (is) foglalkozó számaira, amelyekből az intézmény feltehetően ötletet is merített. 2004 októberében a 3. ESZIN (salátakészítés, pogácsasütés, tökparádé) megszervezése előtt a tököt már korábban összegyűjtötték.²⁰ Itt a lidérc (*svetlonos*, lásd: Cibulová 1995) megnevezést használták, majd a *tóklámpásokat* az udvaron helyezték el. Az óvodás gyermekek csipeszt (amelyen rajzlapból kivágott tökbábu), és egy emlékoklevelet kaptak ajándékba, teát és fánkot fogyasztottak.

A zöldállási (közigazgatásilag Ógyallához tartozik) óvodában (mely 2005 júniusáig üzemelt, ezután a gyermekek többségét a Komáromi Úti Óvodába írták) tudomásom szerint 2003-ban nem készítettek tökbábut, 2004-ben viszont az intézmény által szervezett kiállításon többek között egy *tóklámpást* is kiállítottak, ezt követően tökparádét szerveztek.

Az óvodák rendszeres látogatói a Szlovák Kiskertészszövetség alapszervezetei által rendezett kiállításoknak, amelyekre különféle figurákat készítenek (pl. tökből).

3.3. Alapiskolák

2004-ig terjedően hat alapiskolában vizsgáltam. Bagotán a 2003/2004-es tanévig volt szlovák nyelvű alapiskolai oktatás (1–4. évfolyamban), egy-egy épületben, majd az ógyallai iskolához csatolták az osztályokat. 2002. október elején a bagotai intézmény a már említett polgári társulással közösen szervezett kiállítást a napköziben. 2003-ban a bagotai alapiskola már önálló szervezője a kiállításnak, amelyen a *tóklámpásokat* az este folyamán az Érsekújvári út melletti épületüknél helyezték el.²¹ 2003 szeptemberében–októberében az egyik tanítónő öt ijesztő tökbábut készített papírból, majd ezeket az órát zavaró tanulóknál használta fel, amikor egyet el kért tőlük, és azt egy zsákszerűségbe dobta.

Az ógyallai szlovák tanítású alapiskola alsó tagozatán zöldség- és gyümölcskiállításra, valamint tökvájásra is sor került már.²² Az elkészült tökbábukban az egyik csoport mécses gyújtott, majd besötétítették a termet s hangokat adtak ki. Az ott

jelenlévő nevelőnő szellemidézését emlegetett. A 2003. október 20-án sorra kerülő kiállításon csupán két tökbábu volt elhelyezve (méccsessel), persze volt még néhány kivájt s nem kivájt is, különféle díszítőelemmel. 2004-ben a *Kertből, határból...* (*Z polí a zo záhrad...*) kiállítás előtt, *Lidérc* (*Svetlonos*) c. kiállítást rendeztek.²³ Ugyanabban az évben, az egyik negyedikes osztályban az ablakokra – feltehetően egy német újságból vett ötlet alapján – a képzőművészeti óra keretén belül, papírból készült tökbábukat helyeztek el (ezeknek kezei, lábai is voltak). Érdekes a 2002-től megszervezett *Kísértetek találkozója*, amelyre általában alsó tagozatosok érkeznek lepedőbe öltözve stb. Az első, novemberben megszervezett összejövetelen a nyugati Halloween-ünnepet hangoztatták a megnyitó beszédben, továbbá azt, hogy a kísértetek nem léteznek, csak képzeletünk szüleményei. Játékos vetélkedőre is sort kerítettek (seprűnyélen való repülés, „mocsár átfutása”, „az áldozat elhúzása”, s kiválasztották a legijesztőbb arcot), cukorkát, 2003-ban pedig különféle frószereket is osztottak. 2004-ben a *Kísértetek bálja* (*Strašiples*) már a nagy tornateremben zajlott, ahol a teremdíszítés, különböző jelmezek (boszorkány stb.), de további játékok is megjelentek (pl. dísztököt kellett összegyűjteni); a győztesek papírérmét kaptak.

Az Ógyallai Magyar Nyelvű Speciális Alapiskolát általában romák látogatják, akikre nem jellemző, hogy tökbábút készítenének.²⁴ Ugyanakkor itt is megjelentek a papírtökbábuk, 2004-ben egy kiállításon kivájt tök is. Az Ógyallai Magyar Tannyelvű Alapiskola alsó tagozatosai körében 2001-től szintén készülnek *töklámpások* (bizonyos adatok alapján kb. húsz évvel ezelőtt ez már szokásban volt). 2004-ben az ESZIN keretén belül az akkorra hozzájuk kapcsolt óvodával közösen vájt tököt az első és néhány felső tagozatos tanuló. 2003-ban közvetlen mindenszentek napja előtt, 2004-ben október elején készültek a tökbábuk. Ez utóbbi alkalommal a folyosón elhelyezett készítmények egy részét egy faliújság – melyen *töklámpást* ábrázoló gyermekrajzok²⁵ voltak – előtti polcon helyezték el. A kiállítást követően voltak, akik hazavitték tökbábuikat, és azokat még egyszer kiállították.

A fenti intézményekkel (óvodák, alapiskolák) kapcsolatban elmondható, hogy általában szeptembertől októberig szerveznek különféle tömegrendezvény-szerű, tökbábukészítésre is alkalmat adó rendezvényeket. Ahogy a fenti eredmények is mutatják, a 2002-es évektől gyakoribbak ezek az események, de az 1989 előtti időszakal kapcsolatos adatról is van tudomásunk.

3.4. Háztartások (családok), vállalkozások

Az 1990-es évektől kezdődően egyre gyakrabban készítenek tökbábút a bemutatott településen magyarok, szlovákok és csehek egyaránt. A felekezeti hovatartozás nem játszik szerepet e szokásnál. A tökbábukészítés mindenszentek és halottak napja körül jelenik meg. Vannak, akik kifejezetten a Halloween-ünnepnek hódolnak (de pl. az nem mindig fontos, hogy pontosan október 31-én állítsák ki a tökbábút). Van, amikor a Halloween mellett a mindenszentek, ill. a halottak napja is szóba kerül (a család elhunyt hozzátartozói stb.), de az is előfordul, amikor a tökbábu teljesen más időpontban, egyéb alkalomból készül (pl. születésnap). A tökbábukészítés hagyományos átadásáról is beszélhetünk (a család idősebb tagja a tökvájtást megmutatja vagy megemlíti gyermekének, unokájának²⁶), de a televízió, az újságok (elemező esetben az internet) hatására is készítenek Ógyallán tökbábút. A család tag-

jai közösen (testvérek, sógornók stb.) is készíthetik a tökbábut, de egyénileg, az idősebbek a fiataloknak vagy fordítva, nők, férfiak egyaránt. Az elkészült bábukba égő mécesest tesznek (ekkor a gyerekek seprűnyélen lovagolnak, de ez nem mindenhol jellemző).

A háztartásoknak csak töredékét (ötven fölött volt ezeknek a száma) sikerült felkeresni. 2004. október végén, november elején közel száz tökbábu került dokumentálásra, kb. 35 helyszínen (ide a vállalkozások is beletartoznak). Néhány tökbábu (5 db 4 helyszínen) már szeptember elején és október első felében felbukkant. Ami a tökf figurák konkrét elhelyezését illeti: az utcáról nézve általában jól látható helyen kapnak helyet (bejárati ajtók, lépcsők, ablak, különféle emelvények, erkélyek vagy csak egyszerűen a kertés házak előtt), de előfordult, hogy a *töklámpás* az utcáról nézve nem is volt látható (takarta a kerítés, maga a kertés ház vagy pl. a teraszon, a szobában helyezték el).

Megjelenik a töklámpások ijesztő jellege, a szellemek, a tolvajok, a gyerekek megijesztése kapcsán, de a készítő célja lehet a Halloween is (ez keveredhet, és általában keveredik is mindenszentekhez kapcsolódó, ill. halottak napi elemekkel). Ugyanakkor mindenszentek vagy halottak napja is lehet a kiállítás napja. Nem jellemző, de előfordult, hogy az adatközlő nem tudott választ adni, miért is készített tökbábut, vagy azt mondta, hogy a „szellemek napjára” stb. készült el. Napközben általában dekorációként szolgál, egyfajta presztízs is, hol több a kiállított tökbábu. De jó kedvre is deríthet, pozitív energiát sugallhat a járókelők felé. Vállalkozások, háztartások különféle dísz tárgyakat is vásároltak (egy ilyen adatközlőm szobájában helyezték el, azért, hogy ne kelljen tököt vájnia[!]). Az egyik kertés háznál az ablakpárkányon elhelyezett tökbábuk között egy dísz tárgy is helyet kapott, de a háztartásokban különféle szellemfigurákat (melyekbe mécesest tesznek) is regisztráltam.

A Halloween népszerűsítői lehetnek külföldön járt rokonok, barátok (az egyik pl. 2001-ben Németországból hozott a témával kapcsolatos ajándéktárgyat). Már a mobiltelefonokban is felbukkantak a jelenséggel kapcsolatos játékok (pl. *töklámpások*at kell elkapkodni), ill. logók.

3.5. Összegzés

A vizsgálatokat az 1989 utáni időszakra összpontosítottuk, a terepmunkákat 2002–2004 között valósítottuk meg, amelyeknek során a kikérdezéses módszer mellett (interjú, kérdőív) a résztvevő megfigyelést, fényképezést alkalmaztuk.

Különféle hatásokat figyelhettünk meg a vizsgált településen: intézmény–intézmény (egy kiállítás megtekintése: pl. alapiskolások óvodát keresnek fel), intézmény–család (pl. a család egy óvodai rendezvény hatására készít otthonában tökbábut), család–család (figyelnek egymás kiállított munkáira) között, de családon belül is végbemehetnek különböző intenzitású hatások. A tök lehet saját termés (van, aki kifejezetten a termésbe vájás érdekében ültet), a nagyszülők kertjéből, rokonoktól, ismerősöktől, szomszédoktól. Különféle dolgot, alakot illusztrálnak, ötlenek ki, segíthet az ezzel kapcsolatos – akár többéves – tapasztalat is. A készítésnél mintát rajzolhatnak (kés, ceruza stb.) a tökre. A tökbábukészítés egyfajta szórakozási forma, amely kb. fél órától egy óráig, de akár tovább is eltarthat. A tökmagot hasznosíthatják, elfogyasztják, az intézményekben ezekből rajzlapokra is ragasztanak.

Néhány napig (általában az intézményeknél), de akár hónapokig is ki lehet állítva a tökbábu (pl. a következő év januárjáig!). Természetes folyamat következtében vagy a mécsesek lángjától tönkremennek, ekkor komposztálják, egyszerűen kidobják vagy a tenyészállatok etetésére használják fel (általában a kertés házaknál).

Az intézményekben (de akár a háztartásoknál is) használhatnak különféle díszítő elemek (kalap, fonál stb.), a tökbábukra festhetnek is. Megjelenik, általában az intézményeknél, hogy a tök nagyságát összehasonlítják az előző évi terméssel, megállapítják, hogy az adott évben nagyobb tökök termettek-e. Említést kell tennünk, hogy a szemek, az orrok általában háromszög alakúak, de lehetnek kör és négyszög alakú szemkivágások is. Néha szemöldök készül, általában fogazott száj, a felső rész és a tök kalapja cikcakkos is lehet. Innen, tehát felülről kerül a mécses, a gertya a belső részbe. Nem jellemző, de a tök felső részéből is lekaparhatnak, pálcikát helyezhetnek a kivágásokba. Említésre méltók az atipikus készítményeket (pl. fáraói maszk, macska stb.), amelyek tovább élnek az emberek emlékezetében. Az intézményekben fényképfelvétel készül a tökvájási folyamat egyes fázisairól. A szlovákok körében a *strašidlo* megnevezés (de a *svetlonos* megnevezés is) van jelen, a magyarok általában *töklámpásnak* nevezik a tökbábút. Megjelentek további, egy-egy családnál már állandósult megnevezések is (*tökvicsorgó*, *tökfilkó*, *buba* stb.). Mások csak egy-egy elkészült tökbábura (amit az éppen ábrázol²⁷) érvényesek. A készítés folyamata²⁸ is kaphat elnevezést, de előfordul, hogy az ilyen-olyan megnevezés használata a készítő számára nem fontos. A Halloween különféle névvezeték, irták (kérdőívre) az adatközlők (pl. „Halogén”, „Helovei”). A boltokban, virágüzletekben dísz tárgyakat árúsítanak (ezek általában kínai termékek, s a tökbábualakzatok lehetnek kerámiából, ülő tökfígurák tömött anyagból, kisebb szobrok, világító csontváz stb.). 2003–2004-ben dísz tökök, ill. egyéb tökök (szintén termény) jelentek meg a kutatott településeken (lépcsőn, bejárati ajtónál – egy esetben viharlámpával is –, de a bemutatott oktatói-nevelői intézményeknél, a boltokban, a kiállításon ugyanúgy).²⁹ Csak jelezzük, hogy pl. 2004-ben piaci kapcsolatok hatására egy új, tökből készült krémleves receptjét rögzítettem.

2003. október 31-én az egyik ógyallai szórakozóhelyen több-kevesebb sikerrel Halloween-partit szerveztek. Itt csak a vendéglősök voltak jelmezben (boszorkány, apáca stb.), akik kosárból apró édességet kínáltak a vendégeknek.

4. Befejezés

Október 31-e a Halloween ünnepén kívül a reformáció ünnepe (Chorváthová 1995) és a boszorkányok Walpurgisnachtja is tulajdonképpen (Muri-Gyr 2001), de jelen dolgozat eredeti témáját illetően azt kell kihangsúlyoznunk, hogy a 20. század első és második felében éppúgy készítettek tökbábút, mint napjainkban, a 21. század elején; feltehetően az egész Kárpát-medencében! Ma már elég jelentős a televíziós csatornák szerepe, jó példa erre az L. Juhász Ilona monográfiájában (ugyan a temetkezési szokásokkal, ill. temetődokumentációval kapcsolatban) közölt adat, amely szerint a gyermekek a Halloween szokásáról egy műholdas csatornán keresztül szerztek tudomást. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ősszel, Rudnán szokásban volt, hogy a gyermekek *töklámpást* készítettek (Juhász 2002, 150–151). Napjainkban mind a magyar, mind a szlovák kereskedelmi televíziós csatornák tájékoz-

tatnak az amerikai Halloweenról (hírösszefoglalók, filmek formájában), de hazai hírek is felbukkannak (Pécs 2004), *töklámpást* helyezhetnek el a stúdió asztalaira (2003, szlovák kereskedelmi csatorna). A Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központjában folyamatosan bővül az ilyen és az ehhez hasonló, a Halloween ünnepköréhez kapcsolódó adattári anyag.

Szlovákia nagyobb városainak (Pozsony, Nyitra, Nagyszombat) szórakozóhelyein, éttermeiben gyakoriak a Halloween-ünnepel kapcsolatos rendezvények. Az ilyen tematikájú összejövetelek az oktatási (alapiskolai) intézményekben is megjelentek (pl. Aranyosmarót), osztályt díszítettek (pl. Somorja), tökbábu jelmezű öltöttek magukra egy farsanghoz kapcsolódó jelmezesen összejöveteleket (Komárom). 2003-ban Nyitrán azt is hallani lehetett, hogy szülők gyerekeiknek szerveztek gyerekszírt amerikai minta szerint.

Az üzletekben különféle (cserép stb.) tökbábukra figyelhetünk fel (még a Szlovák Szüvenír nevűben, de a székelyföldi Korondon is), a kirakatokat díszítik (díszítőkök, töklámpások). Felbukkannak a Halloween-tematikájú felsőruházatot viselők, árusítók (Komárom, Érsekújvár), de Komáromszentpéteren az egyik helyi cukrász tökbábuból kiugró szellemfigurát ábrázoló tortát is készít az érdeklődőknek. 2005-ben az egyik boltban Komáromszentpéteren (de Komáromban is) tökbábu figurájú dísz tárgyat kínáltak, amely a térségre azelőtt nem volt jellemző. Érsekújvárbán egy lámpaboltban tökbábulámpát is vásárolhatunk, az üzletláncok prospektusai a Halloweenre különféle árucikkeket kínálnak. A Szlovákiában kiadott szlovák nyelvű gyermeklapok novemberi, októberi címlaprajzai is tanulságosak, mivel ezeken gyakran *töklámpást* is felfedezhetünk.³⁰ A magyar nyelvű *Tücsök* is közöl tökbábukkal kapcsolatos írásokat, rajzokat, de verset is (pl. 2003, 14. évf. 3. sz. 11. p.). A *Madarake Roma* 2003. októberi száma november 1-jére teszi a Halloween ünnepét. A szlovákiai magyar nyelvű napilap, az *Új Szó*, már több alkalommal közölt írást a Halloweenről. Szintén megemlíthetjük a *Mici Mackó Magazint* (ebben feltűnt a „Ciki vagy cuki?” használata, de egyéb érdekesség is); *Micky Maus* (német nyelvű gyermeklap) néven már kifejezetten tematikus számok jelennek meg (2003. október 28. 45. sz.; 2004. október 19. 43. sz.). Regionális, járási lapokban is közöltek írásokat a témában, pl. a Tanyon megrendezésre került kiállításról (-zsi- 2004). *Töklámpásról* egy kézműves foglalkozásokról szóló kiadványban (Chabrecsek [é. n.], 7–10), a Halloween-ünnepéről vallási lapokban (pl. *Evangélikus Élet*, 2003. november 2.) írtak. Batta György szlovákiai magyar irodalmár nevéhez egy *Töklámpás* című színpadi mű kapcsolódik, melyet az 1980/1981-es évadban, Komáromban be is mutattak (Batta 1983; *Kulisszák* 2002, 40). Továbbá megjelentek *töklámpásról* szóló versek (Szócs 1974, 40–41; Tornay 1994, 23), de a témával kapcsolatos német mesét is átdolgoztak már (Aszódi 1987, 315).

Jegyzetek

1. Az *amerikai* megnevezés használatakor Észak-Amerikára, azon belül az Amerikai Egyesült Államokra gondolunk.
2. Akár még görögdiinnéből is készülhet „tökbábu”, legalábbis az egyik szlovákiai szlovák nyelvű keresztény havilapban közölték, hogy Stomfán (Stupava) *dinnyelámpásversenyre* (*dyňové strašidlo*) kerül sor (*Rodinné spoločenstvo*, 20. évf. 7. sz.). A pontosság kedvé-

- ért itt kell jelezni, hogy a *strašidlo* megnevezés tulajdonképpen kísértetet, ijesztőt jelent (a *töklámpás* szlovák megnevezése *tekvicové strašidlo*).
3. Magyarországi adatok alapján, ebből az időszakból ismerjük a Tök családnevet – 1498: *Osvaldo Thek*; valamivel korábbi a Tökös családnév 1348-ból: *Stephani Thekus* (Kázmér 1993, 1083–1084). Ugyan a Közélelettel kapcsolatos, hogy Kr. e. a 10. században Dávid fia, Salamon egy „tök alakú”, „tök formájú”, ill. díszítésű bronz medencét építtetett (1Kir 7,24–25). Ez az adat természetesen nem a töktermesztést illetően tájékoztat bennünket, de feltehetően nem is zárhatja ki azt, hogy az európai, a 15–16. században kezdődő töktermesztést jóval megelőzte a közleleti, de ezzel kapcsolatban további, még alaposabb vizsgálódás szükséges.
 4. A nyugat-írországi Inismór szigetén (írül: Árainn, 800 lakossal) ma is a felnőttek ünnepelnek. November 1-je náluk a téli időszak kezdetét jelöli, de megmozdulásukat, amely a túlvilággal hozható kapcsolatba, október 31-én (*Samhain*) tartják. Ekkor a lakosok 1/3-a, nők és férfiak egyaránt, jelmezbe öltözött kísértetként (írül: *taibhsí*) járnak-kelnek csendben házról-házra az esti órákban. A háztartásokba szabadon bejuthatnak, magukat megvendégelik (alma, gyümölcskenyér: „barm brack” stb.). Majd nyilvános helyet (vendéglő) keresnek fel, mulatnak a táncteremben („kísértetek tánca” stb.). Befejezés-képpen kiválasztják a három legszebb jelmezbe öltözött egyént, végül a jelmezes alakok felfedik kilétüket (Lysaght 2001).
 5. A *New York Times* 1997. október 30-án *Ah-lo-eeen* címmel a párizsi amerikai ünnepről tudósított, a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 1999. október 28-án Franciaország Halloween-pártiasságáról tájékoztatott.
 6. *Rocky Horror Picture Show*; *Kopogó szellem (Poltergeist)*; *Addams Family, a galád család*; *A vámpír árnyéka (Shadow of the Vampire)* (Figner 2001); *Halloween* stb.
 7. Itt kell említést tenni arról, hogy Selmeczi Kovács Attila a *Magyarországi olajnövény-kultúra* c. könyvében a tökről is fontos összefoglalást ad közre, de tök címszóval találkozhatunk a *Magyar néprajzi lexikonban* is. Viga Gyula tollából egy dolgozat gazdálkodási, táplálkozási szempontból közelíti meg a tököt, de töktermesztésre utaló földrajzi neveket is közölt (Kósa 1982; Viga 1997).
 8. A 16. sz. első felében kezdtek a térségbe érkező (Botík, 2001, 16).
 9. A szlovák szakirodalom egyébként a tökbábukészítés szokásával nem foglalkozik (lásd pl. Bednárik 1943; Botík – Slavkovský 1995; Feglová 2000, 210–211; Horváthová 1968; Horváthová 1975; Horváthová 1986, 243; Kovačevićová 1990). Arról egyébként tudomást szerezhetünk, hogy Dél-Szlovákiában a tök elültetésének legmegfelelőbb időpontja nagycsütörtök napjára esett (Onderčaninová 1995).
 10. „Kapt el az almát” („Snap-apple”), „a vak ember becsapása” („Blind-man’s-buff”).
 11. A gyűrűt gyümölcskenyérben rejtik el, a lepucolt almahéjból a leendő férj nevére következtetnek, a bekötött szemű lány a tányérok egyikébe nyúl (ezekben a gyűrűn kívül, vizet – ami változást, (e)migrációt szimbolizál –, textilt – erősség –, ill. ezüstpénzt tesznek, régebben földet – halál – is tettek a tányérba).
 12. A kéményt betömik, becsöngetnek a városok ingatlanjaiba, két szomszédos családi ház kilincseit összekötik, vagy a papírzsákokat a kutyaürülékkel együtt meggyújtják, és azokat az ajtók elé helyezik.
 13. 1998-ban és 1999-ben pl. a McDonald’s vállalat egy jelmezkészítőt kért fel, hogy hamburgerei kelendőbbek legyenek.
 14. 1999-ben az Osztrák Posta által kiadott bélyegsorozat egyik bélyege fiatalasszonyt viselőben ábrázol, gyermekekkel szalmabálán ülve, körülöttük *töklámpásokkal*.
 15. 1998-ban, bizonyos előzményekkel ugyan, Zürichben szerveztek tökkiállítását (800 t, 250 tökféle, 320 000 érdeklődő, a legnagyobb tök súlya 440 kg).
 16. Elhangzott pl., hogy: „Amíg éltünk, ezen az úton jártunk. De már meghaltunk, és a kertbe járunk.”

17. Egy csomagküldő-szolgálat ügyfelei pl. kezdetben még csak amerikai svédek voltak, s 1991-ben Halloween-hetet szerveztek.
18. Aznap gulyásfőző versenyt, szüreti mulatságot stb. tartottak.
19. Ezt megelőzően a szülői értekezleten tudatták a szülőkkel, hogy Halloweenre készítenek kísérteteket (az egyik ottani óvónó a *Helovín* megnevezés mellett a *Helobínnal*, *Heloinnal* is találkozni vélt, s 2004-ben az ünnephez kapcsolódó német nyelvű újságot vásárolt).
20. A bemutatott intézmény igazgatása alá akkorra már átkerült az összes szlovák nyelvű óvoda, amelyeknek „felsőbb utasításra” 2004. október 15-ig tökparádét kell megszervezniük. Ezért is nagyon sok a jelenséggel kapcsolatos hasonlóság az óvodáknál.
21. 1997-től itt minden bizonytalanság nélkül készítették tökbábukat a képzőművészeti órákon, ill. a napköziben.
22. 2002. október első felében, a napközi keretein belül második alkalommal *Nem hagyományos alakzatok zöldségből és gyümölcsből* (*Netradičné formy práce zo zeleniny a ovocia*) című kiállítást szerveztek.
23. Itt érdemes az időpontokkal külön is foglalkozni. Végtérre ez 2004. október 1-jén került megrendezésre, mivel a szülők azt hangoztatták, hogy a tök korábban beérett, de 2004. október 25–29-e között szerették volna megvalósítani a kiállítást (*Plán práce metodického združenia*, 2004/2005). Az elkészült munkákat nem a parkban (eredetileg oda tervezték), hanem az ebédlő bejáratához közel helyezték el.
24. A Zöldállási Szlovák Nyelvű Speciális Alapiskolával és az Ógyallai Művészeti Alapiskolával kapcsolatban nem bukkantam tökvájásra utaló adatra.
25. A *Tücsök* című lap le is közölt ezekből néhányat (Kecskés 2004).
26. Az 1946-os születésű adatközlő gyerekkorában, édesanyjánál, fiútestvéreinél figyelt fel a tökbábukészítésre, majd 2003-ban már unokájával készített tökbábukat. Beszélgetésünk során használta a Halloween megnevezést, majd néhány héttel később, amikor a kérdőívet kitöltötte, november 1-jét jelölte meg a tökbábuk kiállításának időpontjául, holott ez egy nappal korábban, október 31-én történt.
27. Malac, amelyik sokat telefonál; ET; Apa, anya, gyerek (Otec, matka a sin), Jožko Mrkvička mesefigura stb.
28. Boncolás (pitvaňie).
29. Megjegyzem, hogy Lippai János és Pável Ágoston polcokon elhelyezett dístökökről már tettek említést (Lippai 1753, 342; Pável 1949, 152).
30. A *Flak* (2001, 4. évf. 3. sz.) már a Halloween-ünnepet népszerűsíti.

Felhasznált irodalom

- Aszódi Éva, T. (szerk.) 1987. *Minden napra egy mese*. Bratislava–Budapest, Madách Könyvkiadó–Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó.
- Baloghová, Barbara 2000. Tökbábu-készítő verseny Bagotán. *Hurbanovói Híradó*, 3. évf. 1. sz. 4. p.
- Batta György 1983. *Töklámpás. Zenés mesejáték két részben*. Bratislava, LITA.
- Bednárik, Rudolf 1943. Duchovná kultúra slovenského ľudu. In Novák, Ludovít (szerk.): *Slovenská vlastiveda*. 2. köt. Bratislava, SAVU, 5–121. p.
- Botík, Ján 2001. *Slovenskí Chorváti. Etnokultúrny vývin z pohľadu spoločenskovedných poznatkov*. Bratislava, Lúč.
- Botík, Ján – Slavkovský, Peter (red.) 1995. *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. 1–2. zv. Bratislava, Veda.
- Bögi, Vojtech [1999]. Verejno-spoločenský život. In *Mestská kronika Kniha 2. Mesto: Hurbanovo. Okres: Komárno. Kraj Západoslóvenský*, 595–600. p.

- Cibulová, Tatiana 1995. Svetlonos. In Botík, Ján – Slavkovský, Peter (red.): *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. 2. zv. Bratislava, Veda, 317. p.
- Chabrecsek Terézia [é.n.]. *Töklámpás. Kézműves foglalkozások kisiskolásoknak*. Szeged, Csongrád Megyei Tanács Művelődési Központja–Magyar Úttörők Szövetsége Csongrád Megyei Elnöksége.
- Chorváthová, Lubica 1995. Všechnsvätých. In Botík, Ján – Slavkovský, Peter (red.): *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. 2. zv. Bratislava, Veda, 222. p.
- Dömötör Tekla 1986. *Régi és mai magyar népszokások*. Budapest, Az Anyanyelvi Konferencia Védnöksége–Hazafias Népfront. /Néprajz mindenkinek, 3./
- Döring, Alois 2001. Halloween im Rheinland. Notizen zu einem Forschungsprojekt. *Zeitschrift für Volkskunde*, 97. évf. 2. sz. 281–283. p.
- Färber, Elisabeth (Hrsg.) 2001. *Halloween. Institut für Volkskunde und Kulturanthropologie der Karl Franzens-Universität Graz. Ausstellung vom 12. bis 31. Oktober 2001*. Graz, Institut für Volkskunde und Kulturanthropologie der Karl Franzens-Universität.
- Feglová, Viera 2000. Kalendárne obyčaje. In Stoličná, Rastislava (red.): *Slovensko. Európske kontexty ľudovej kultúry*. Bratislava, Veda, 190–214. p.
- Fényes Elek 1848 [Hasonmás kiadás]. *Komárom vármegye*. [h. n.] Kulcsár István Társadalomtudományi és Kiadói Alapítvány.
- Figner, Maria 2001. Wo geht man hin – was zieht man an? In Färber, Elisabeth (Hrsg.): *Halloween. Institut für Volkskunde und Kulturanthropologie der Karl Franzens-Universität Graz. Ausstellung vom 12. bis 31. Oktober 2001*. Graz, Institut für Volkskunde und Kulturanthropologie der Karl Franzens-Universität, 16–20. p.
- Gollesch, Heidrun–Schimanofsky, Ursula 2001. Die Steiermark und der Kürbis. In Färber, Elisabeth (Hrsg.): *Halloween. Institut für Volkskunde und Kulturanthropologie der Karl Franzens-Universität Graz. Ausstellung vom 12. bis 31. Oktober 2001*. Graz, Institut für Volkskunde und Kulturanthropologie der Karl Franzens-Universität, 24–27. p.
- Helslott, John 2001. Halloween in Holland. *Zeitschrift für Volkskunde*, 97. évf. 2. sz. 249–253. p.
- Horváthová, Emília 1968. Názory, představy a zvyky slovenského lidu. In Melicherčík, Andrej (red.): *Československá vlastivěda*. Díl 3. *Lidová kultura*. Praha, Orbis, 555–589. p.
- Horváthová, Emília 1975. Zvykoslovie a povery. In Filová, Božena – Mjartan, Ján (red.): *Slovensko*. 2. časť. *Lud*. Bratislava, Obzor, 985–1030. p.
- Horváthová, Emília 1986. *Rok vo zvykoch nášho ludu*. Bratislava, Tatran.
- Hörandner, Editha 2001a. Vorwort. In Färber, Elisabeth (Hrsg.): *Halloween. Institut für Volkskunde und Kulturanthropologie der Karl Franzens-Universität Graz. Ausstellung vom 12. bis 31. Oktober 2001*. Graz, Institut für Volkskunde und Kulturanthropologie der Karl Franzens-Universität, 4. p.
- Hörandner, Editha 2001b. Halloween, eine Einleitung. In Färber, Elisabeth (Hrsg.): *Halloween. Institut für Volkskunde und Kulturanthropologie der Karl Franzens-Universität Graz. Ausstellung vom 12. bis 31. Oktober 2001*. Graz, Institut für Volkskunde und Kulturanthropologie der Karl Franzens-Universität, 5–9. p.
- Juhász Ilona, L. 2002. *Rudna I. Temetkezési szokások és a temetőkultúra változásai a 20. században*. Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Társadalomtudományi Intézet–Lilium Aurum. /Lokális és regionális monográfiák, 2./
- Kázmér Miklós 1993. *Régi magyar családnevek szótára. XIV–XVII. század*. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- Kecskés Mária 2004. Tisztelt Szerkesztőség! *Tücsök*, 15. évf. 3. sz. 2. p.
- Kollár, Daniel (szerk.) 2000. *A szlovák–osztrák–magyar Duna mente*. Bratislava, Dajama.

- Korff, Gottfried 2001. Halloween in Europa. Stichworte zu einer Umfrage. *Zeitschrift für Volkskunde*, 97. évf. 2. sz. 177–189. p.
- Kósa László 1982. Tök. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar néprajzi lexikon*. 5. köt. Budapest, Akadémiai Kiadó, 330. p.
- Kovačevićová, Soňa (red.) 1990. *Etnografický atlas Slovenska*. Bratislava, Veda.
- Lerchegger, Daniela 2001. Kürbis, Küche, Kulinarik – Essen oder nicht essen, das ist hier die Frage.... Halloween, eine Einleitung. In Färber, Elisabeth (Hrsg.): *Halloween. Institut für Volkskunde und Kulturanthropologie der Karl Franzens-Universität Graz. Ausstellung vom 12. bis 31. Oktober 2001*. Graz, Institut für Volkskunde und Kulturanthropologie der Karl Franzens-Universität, 29–32. p.
- Lilja, Agneta 2001. Halloween in Schweden. Kulturelle Bedrohung oder willkommene Herbstfeier? *Zeitschrift für Volkskunde*, 97. évf. 2. sz. 241–248. p.
- Lippai János 1753. *Posoni kert*. Győr, [k. n.]
- Lysaght, Patricia 2001. Hallowe'en in Ireland: Continuity and Change. *Zeitschrift für Volkskunde*, 97. évf. 2. sz. 189–200. p.
- Mácza Michal 1982. Az első köztársaságban. In Mačanský, Ladislav–Kajtár, Jozef (összeáll.): *A komárnói járás*. Bratislava, Obzor, 33–41. p.
- Mezőgazdasági lexikon*. L–Zs 1982. Budapest, Mezőgazdasági Kiadó.
- Mlinkovics Terézia 2000. Gazdag ős az Új negyed utcai óvodában. *Hurbanovói Híradó*, 3. évf. 5. sz. 9. p.
- Mugnaini, Fabio 2001. Hallowitaly. Vom Kult der Toten zur Karnevalisierung des Todes. *Zeitschrift für Volkskunde*, 97. évf. 2. sz. 216–227. p.
- Muri, Gabriela–Gyr, Ueli 2001. Halloween – Halloweener – Hallowinner? Halloween zwischen Brauchverwaltung und Eventkultur in der Schweiz. *Zeitschrift für Volkskunde*, 97. évf. 2. sz. 260–272. p.
- Nagy József 2000. *Dinnye, uborka, tök (kabakosok)*. Budapest, Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó.
- Ohrvik, Ane 2001. Halloween in Norway. *Zeitschrift für Volkskunde*, 97. évf. 2. sz. 233–240. p.
- Onderčaninová, Andrea 1995. Zelený štvrtok. In Botík, Ján – Slavkovský, Peter (red.): *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. 2. zv. Bratislava, Veda, 346. p.
- Pável Ágoston 1949. Töktermelés és olajsütés Szalafőn. *Ethnographia*, 60. évf. 1–4. sz. 139–154. p.
- Roma, Josefina 2001. Halloween – wiedergefunden. *Zeitschrift für Volkskunde*, 97. évf. 2. sz. 228–233. p.
- Schilling, Heinz 2001. Komet Halloween. *Zeitschrift für Volkskunde*, 97. évf. 2. sz. 273–280. p.
- Sčítanie ľudu, domov a bytov k 3. marcu 1991 v okrese Komárno* 1992. Komárno, Okresné oddelenie Slovenského štatistického úradu.
- Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001* 2001. Bratislava, Štatistický úrad Slovenskej republiky.
- Segalen, Martine 2001. Halloween á la française. *Zeitschrift für Volkskunde*, 97. évf. 2. sz. 201–205. p.
- Szócs Kálmán 1974. *Töklámpás. Versek*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó.
- Tátrai Zsuzsanna 1990. Jeles napok – ünnepi szokások. In Dömötör Tekla (főszerk.): *Magyar néprajz*. 7. köt. Népszokás, néphit, népi vallásosság. Budapest, Akadémiai Kiadó, 102–264. p.
- Tornay Mari 1994. *Töklámpa*. Budapest, Széphalom Könyvműhely.
- Tschöfen, Bernhard 2001. Halloween in Österreich. Ein Brauch zum Andocken oder: globales Wissen schafft lokale Formen. *Zeitschrift für Volkskunde*, 97. évf. 2. sz. 254–260. p.

- Vadkerty Katalin 1999. *A belső telepítések és a lakosságcsere*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó. /Mercurius könyvek/
- Vadkerty Katalin 2001. *A kitelepítéstől a reszlovakizációig. Trilógia a csehszlovákiai magyarság 1945–1948 közötti történetéről*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó.
- Vašš, Marián 1999. *Vznik a osídlenie Novej Trstenej*. [h. n.], [k. n.]
- Viga Gyula 1997. Néhány szempont a tök (*Cucurbita pepo*, *Cucurbita maxima*) magyarországi termesztéséhez és hasznosításához. *Néprajzi Látóhatár*, 6. évf. 1–4. sz. 199–206. p.
- Voigt Vilmos 2004. *A vallási élmény története. Bevezetés a vallástudományba*. Budapest, Timp Kiadó.
- zi- 2004. Tanyi Fiatalok. Halloween ünnepe a kellemes borzongásé. *Tanyi Hírmondó*, 2. évf. 10–12. sz. 3. p.

ÁRPÁD BAGIN

A NEW ETHNOGRAPHIC PHENOMENON IN EAST-CENTRAL EUROPE?

THE HALLOWEEN AND THE PREPARATION OF PUMPKIN DUMMIES AT A TERRITORY OF THE LOWLANDS IN ÓGYALLA

The author, joining the research project of the Forum Institute - that provides research of minority - titled Popular Culture 1990–2005 dealt with Halloween and mainly with the custom of pumpkin dummy preparation.

The author observed several influence at the examined territory: between institution-institution (visiting exhibitions), institution-family (for example a family influenced by a kindergarten program prepares a pumpkin dummy in its home), family-family (notice the exhibited works), there can be even influence of different intensity within the family. The pumpkin can be from own garden (there are some who grow pumpkins especially for this purpose), from grandparents', relatives', friends', and neighbours' garden. They illustrate, design different things, forms, even experience of many years can help in it. When preparing, they draw a pattern (with a knife, pencil, etc.) on the pumpkin. Pumpking preparation is a form of entertainment that can last for approx. half an hour, but even longer. The seed of the pumpkin can be used, eaten, at the institution they are glued on sheets of drawing paper. The pumpkin dummy can then be displayed (generally in case of institutions) for months (for example to January of the next year!).

In institutions (but also in households) several decorating elements can be used (hat, yarn, etc.), and it is also possible to paint on the pumpkin dummy. It is also present and mainly in the case of institutions that the size of the pumpkin is compared with the one from the previous year, it is then stated in which year grew bigger pumpkins. The eyes and the noses are generally of triangular form, but they also vary, the eye holes can be circular and square, too. In the institutions pictures are made from the several stages of the process of hollowing out the pumpkins. In the circles of the Slovaks even the expression of spook (but also jack-o-lantern) is present, Hungarians generally call the pumpkin dummy pumpkin lantern. But another names also appeared, that are in some families became settled, that are grinning pumpkin, dumb, etc.). Halloween can be called differently, respondents state (for example Halogene, Helovei). In 2003–2004 decorative pumpkins, and/or simple pumpkins appeared at the research areas (on stairs, entrance doors, but in the examined educational institutions, shops, exhibitions, too).

On 31st Oct. 2003 at a place of entertainment in Ógyalla a Halloween party was organised with more or less success. Here only the organisers were in costumes (witch, nun, etc.), who offered sweets from a basket to the guests.

A Fórum Intézet és a digitalizálás

Gyakorlatilag az ember egész környezetében digitális adatok, digitálisan vezérelt gépek, digitális adathordozók egyszerűsítik – vagy bonyolítják – a mindennapi munkát. Tekintve működési elvük egyszerűségét, előállításuk olcsóságát és a megtakarított idő felbecsülhetetlen mennyiségét, a digitális berendezések az élet majdnem minden területéről kiszorították az analóg, illetve a mechanikus gépeket. Arra való tekintettel, hogy a digitális gépekben nincs szükség mozgó alkatrészekre (ezáltal megszűnnek a kopás okozta pontatlanságok), a gépek teljes élettartamuk alatt ugyanarra a minőségű munkára alkalmasak. Ez a munkafolyamat a végeredményénél tűnik felbecsülhetetlen értékűnek.

Bár a digitális gépek élettartama (fejlődésük nagy ütemének köszönhetően) jelentősen kevesebb, mint analóg elődeiké (annak idején egy kazettás magnetofont még tíz-tizenöt év után is lelkesen használtunk, bár a kazetták már agyon voltak gyűrve, a rajtuk lévő hanganyag már-már élvezhetetlenné vált), az újabb, jobb minőségű gép megvásárlása anyagilag kevésbé megterhelő, sőt sok esetben nem is szükségyszerű. Továbbá lehetőségünk nyílt a gépek teljesítményének, munkájuk minőségének teljesen az igényeinkhez való igazítására, a költségek emelkedése nélkül, ami természetesen elődeiknél szinte lehetetlen volt.

A számítógépek ma is használt felépítése egy magyar származású matematikus, Neumann János munkája. A budapesti születésű matematikus matematikai tehetsége már a pesti evangélikus gimnáziumban kibontakozott, édesapja mégis azt kívánta, hogy vegyészmérnök legyen belőle. Ezért az érettségi után beiratkozott a zürichi műegyetemre, miközben Berlinben és Budapesten matematikát, fizikát és filozófiát hallgatott. Csaknem egyidőben szerezte meg svájci mérnöki diplomáját és a budapesti matematikai doktorátust. Neumann a mérnöktovábbképző intézetben (Institute for Advanced Studies – IAS) lett a matematika professzora. A második világháború alatt Neumann jelentkezett a Manhattan-terv végrehajtására, az amerikai atombomba előállítására; amelynek kapcsán a lökéshullámokkal kapcsolatos számításokat végezte. Ebben az időben már elkészült néhány jelfogós számítógép, mint például a MARK-I, valamint rendelkezésre állt egy mechanikus analóg számítógép, a Bush-féle differenciálanalizátor, és számos – akkor általánosan használt – elektromechanikus számológép is. Sajnos, egyikkel sem lehetett másodpercenként néhány műveletnél nagyobb sebességet elérni.

Neumann 1944-ben ismerkedett meg Hermann Goldstine-nal, aki az aberdeeni kísérleti lőtéren a lő- és bombázási táblázatok számításait irányította. Tőle megtud-

ta, hogy a hadsereg a Pennsylvanai Egyetemen egy elektronikus számolóberendezés – az ENIAC – kifejlesztésén dolgozik, s azt 1000 művelet/másodperc sebességűre tervezik. Neumann-nak épp egy ilyen gépre volt szüksége. Egy évvel később a projekt igazgatója lett. Neumann és Goldstine ettől kezdve – egészen Neumann haláláig – együtt dolgozott a számítógépek fejlesztésén. Az ENIAC két tervezőjével, John W. Mauchlyval és Prespert J. Eckerttel azonban együttműködésük nem volt túlságosan szoros. Neumann nem járult hozzá ahhoz, hogy az ő általa feltalált tárolt program elvét a négyük nevén szabadalmaztassák. Hogy megakadályozza Mauchly és Eckert szabadalmaztatási szándékát, közölte a leírást, s ezzel lehetetlenné tette a szabadalmaztatást.

Neumann és Goldstine Princetonban megalkotta az IAS számítógépet. Ez leginkább abban különbözött a korábbi két számítógéptől, hogy párhuzamos működésű volt, tehát sokkal gyorsabban számolt bármelyik korabeli számítógépnél, felépítése pedig – fő vonalaiban – megegyezett a mai modern számítógépekével. Neumann váratlanul betegedett meg, kiderült, tüdőrákja van. Betegsége alatt is folyamatosan *A számítógép és az agy* című előadásán dolgozott. A kézirat, sajnos, befejezetlen maradt, Neumann 1957. február 8-án meghalt. Életét és munkásságát mára szinte teljesen a számítógéppel kötik össze, pedig számtalan matematikai definíció megfogalmazása kötődik még a nevéhez.

Neumann munkásságának köszönhetően vált lehetővé az adatok óriási mennyiségű tárházának létrehozása, hihetetlenül kis helyen. Amikor adatok tárolásáról beszélünk, alapvetően logikai értékek tárolásáról van szó. Érvényes ez a szövegek, a képek, a hangfelvételek, a filmek esetében is. Míg egy képnél az egymást követő különböző színű képpontokat kell megkülönböztetni, ahol egy pont értéke a színmélységének felel meg, addig a hangoknál a pont értéke frekvenciát jelöl. A kép megjelenítéséhez a grafikus kártya dekódolja az állomány tartalmát, majd azt a képernyőre vetíti, a hanganyagnál a hangkártya végzi a dekódolást, a végeredményt pedig a reproduktorokból hallhatjuk. A film nem más, mint a szem érzékenységénél nagyobb sebességben (ami kb. 50 Hz) egymást követő képek halmaza, amihez azonos időtengelyen egy hangállományt csatolunk. A szöveg előre definiált karakterek (ASCII) dekódolt megjelenítése.

Mivel a számítógépek és a rajtuk használt operációs rendszerek nem egységesek, sőt a kompatibilitás is csak nagyvonalakban szabványosított (például egy Linux alatt tömörített állományt nem triviális Windows alatt kicsomagolni), a digitalizált állományokat ajánlatos olyan állományokra alakítani, amelyeket bármilyen operációs rendszer kezelni tud.

A Fórum Intézet és a digitalizáció

Intézetünk öt éve kezdett az adatok digitalizációjával foglalkozni. Ekkorra vált lehetővé olyan számítógépek, illetve perifériák beszerzése, melyek megfelelő minőségben képesek az adatok feldolgozására. Természetesen a technika folyamatos fejlődésének köszönhetően mára ezek a berendezések elavultak, helyükbe újabb, jobb minőségű berendezések kerültek.

Ma az adatok feldolgozását egy helyen, az intézetben kialakított irodában végezzük. Három számítógép, két hordozható számítógép alkotja a digitalizáláshoz szük-

séges berendezések alapját. Ezek mindegyike alkalmas képek feldolgozására, szkennelésére. Két számítógépet egy 1,1 GHz-es processzor hajt, memóriájuk 256 MB SDRam, 133 MHz-es sínen. Mindkettőhöz egy negatívok szkennelésére is alkalmas szkennert van csatlakoztatva. Ezeket a gépeket használjuk képek bevitelére. A feldolgozásuk már rendszerint a hordozható számítógépeken történik, ezzel optimalizálva a gépek munkaidejét. Harmadik számítógépünk gyorsabb, 2,1 GHz-es Celeron-processzorral van felszerelve, belső sínjeinek frekvenciája 266 MHz, memóriája 512 MB DDR. Ebbe a számítógépbe egy Creative hangkártyát helyeztünk, amely remek paramétereivel alkalmas a hanganyagok megfelelő minőségben történő feldolgozására. A kommunikációt a gépek között 100 Mbit-es hálózat oldja meg. Jelenleg egy drótnélküli hálózat kiépítésén dolgozunk. Bár ennek a sebessége jelenleg kisebb, mint 100 Mbit, a jövőben valószínűleg ez változni fog, kiépítése és karbantartása pedig költségkímélőbb, valamint lehetővé teszi az internet használatát bárhol az épületen belül.

Az adataink interneten történő elhelyezését egy saját szerver üzemeltetésével oldottuk meg. Ez a szerver egy internetszolgáltatónál van elhelyezve, paramétereit tekintve egy kétprocesszoros Xeon típusú számítógép, 2 GB DDR memóriával, 533 MHz-es sínnel, két, párhuzamosan használt merevlemezzel, ami az adatvesztés ellen nyújt biztonságot.

Mára sikerült elérnünk, hogy a most készülő felvételek digitális rögzítőkkel készülnek, így azok feldolgozása minimális időt vesz igénybe. A digitális fényképezőgép alkalmas a konferenciák, a képzések dokumentációjának elkészítésére, a digitális hangrögzítők pedig a beszélgetések, az előadások hanganyagának rögzítését teszik lehetővé.

Képek feldolgozása

A képek archivációja, digitalizációja több, párhuzamosan futó munka eredménye. Első lépésben a képek nagy felbontású szkennelése történik, későbbi akár nyomdai felhasználásra is alkalmas méretben. Ez mérettől függően 300-600 DPI (Dot per inch – képpont per hüvelyk), 16 millió színmélység. Negatívok szkennelésénél ez a felbontás még nagyobb, 2400 DPI. Sok esetben már az eredeti kép minősége sem kielégítő, ezért a képek feldolgozására speciális képszerkesztő programokat használunk. Ezek túlnyomó része ingyenesen letölthető az internetről. Lehetőséget kínálnak többek között a kép élességének javítására, a forgatásra, a színek élesítésére, a képméret változtatására. Egy sérült, alig kivehető negatív esetén kisebbfajta csoda végezhető velük.

Javítás után a képek egy speciális kódot kapnak, amely alapján visszakereshető az eredeti példány, ha arra szükség van. Az interneten való eléréshez ezekből a képekből két, minőségében és méretében kisebb kép készül, informatív jelleggel. Ezek méretre 150, illetve 500 képpont szélességűek, és arányaiban hozzáigazodó magasságúak. Felbontásuk 72 DPI. Nyomdai felhasználásra alkalmatlanok, viszont nagy sebességű keresést, illetve megjelenítést tesznek lehetővé a világhálón. A képek eredetije, amennyiben nem jogvédett, bárki számára postázható vagy személyesen megtekinthető a Bibliotheca Hungarica archívumában.

Az ezt követő munka a képekből készített metaadat, tartalomleíró állomány. Ezek készítésével intézetünk mégcsak nemrégiben ismerkedett meg, digitalizált képeink nagy részéhez mégis sikerült elkészítenünk ezeket a leíró állományokat. A leíró állomány lehetővé teszi a platformfüggetlen (értsd operációs rendszertől független) keresést, az állomány tartalmának megtekintését. Alapul a Dublin Core-szabványt használjuk, melyet XML-állományba ültetve készítjük az egyes képek leíró állományait. A kereséshez az NDA (Nemzeti Digitális Adattár) kereső motorját használjuk saját weboldalunkon is. Az XML-állományokat rendszeresen továbbítjuk az NDA adatbázisába, így adataink itt is megtekinthetők.

Jelenleg a feldolgozott, leíró állománnyal ellátott képek száma:

- Fórum Intézet (konferenciák, klubok stb.) – 7287 db
- Bibliotheca Hungarica képeslapgyűjteménye – 2386 db
- Szakrális Kisemlék Archívum – 281 db
- Csemadok-archívum (digitalizálva) – 7681 db
- Gyökeres György képarchívuma – 452 db
- Arany A. László zoborralji képeinek gyűjteménye (színes dia) – 680 db

Feldolgozásra vár:

- Csemadok-archívum
- Szóttas-archívum
- Egyéni hagyatékok
- Arany A. László zoborralji képei (újabb 46 csomag, kb. 2500 képkocka)

A Fórum Kisebbségkutató Intézet fotóarchívumát elsősorban az intézet életével kapcsolatos felvételek képezik, a különböző konferenciák fotódokumentációja, a klubesteken készített felvételek és egyéb, az intézet életével kapcsolatos felvételek.

A Bibliotheca Hungarica képeslapgyűjteménye teljes egészében feldolgozásra került, megtekinthető az interneten. Ez a gyűjtemény elsősorban a dél-szlovákiai falvak, városok által megjelentetett képeslapokat foglalja magába. Állandóan bővül, az új darabok szinte azonnal felkerülnek az internetre. A világhálón 500 képpont szélességű méretben található meg, a kiválasztott darabból másolatot a Bibliotheca Hungaricában lehet beszerezni. A gyűjtemény egy része nálunk csak digitális formában található meg.

Az Etnológiai Központ már évek óta foglalkozik a dél-szlovákiai szakrális kisemlékek fényképezésével. Gyűjteményük egyedülálló. Az utóbbi években már digitális fényképezőgép segítségével örökítik meg az utak mellett található kereszteteket, a szentek szobrait. A régebben készült felvételek folyamatosan kerülnek feldolgozásra. Munkájuk eredménye több kötetben is megjelent.

Gyökeres György hosszú évekig fotózással foglalkozott. Az ő személyes archívuma gyűjteményünk egy értékes darabja. Felvételein elsősorban a Csemadok által szervezett fesztiválok, programok jelennek meg, de az ő érdeme a felvidéki írók portrégyűjteménye is. Ez a gyűjtemény teljes egészében digitalizált, TIFF-formátumban, nagy, 600 DPI-s felbontásban az intézet archívumában található meg.

Arany A. László a második világháború éveiben foglalkozott a zoborralji falvak fotózásával. A felbecsülhetetlen értékű képanyag negatívok formájában áll intézetünk rendelkezésére. A felvételeken megtalálható az aprólékosan lefotózott női, illetve férfiviselet, több zoborralji faluból, valamint a korabeli élet apró mozzanatai, a min-

dennapi munka képei. A gyűjtemény a zoboralji élet egy értékes archívuma. Az anyag nagy része már feldolgozásra került, több kiállítás alapját is képezte, elsősorban a Zoboralján. Nemrégiben újabb, több mint 2000 képet számláló csomag került intézetünkbe, ezek digitalizálása folyamatban van. A teljes képanyag részletes, átfogó gyűjtemény a zoboralji falvak életéről.

Hanganyagok feldolgozása

A hanganyagokat a már fent említett Creative típusú hangkártya segítségével dolgozzuk fel. Az előnye abban rejlik, hogy képes akár 96 kHz-es tartományokat is rögzíteni, ellenben a klasszikus 44 kHz-es hangtartománnyal. Ez jelentős minőségbeli javulást eredményez. Bár az emberi fül számára a határt a 20 kHz-es hangtartomány képezi, mégis valamiként érzékeljük az e fölötti tartományokat is (gondolok itt elsősorban a bakelitlemezek sajátos sűgására, ami digitalizációkor más típusú kártyával elveszik). Természetesen a hangkártya e tulajdonsága csak indokolt esetben van kihasználva, tekintve, hogy a hangállományokat sűríteni kell, ezáltal nyújtva lehetőséget az internetes elérésre. Sűritésre jelenleg az MP3-as formátumot használjuk, 192 kbit/s-os adatsűrés mellett.

Az archívum részét képezik:

- Sima Ferenc gyűjtései (nyelvjárási szövegek);
- Csemadok-gyűjtések (nyelvjárási szövegek);
- a Pátria Rádió által készített riportok;
- egyéni hagyatékok, felvételek;
- Oral History (beszélgetések Szlovákiában élő írókkal, politikusokkal a rendszer-váltás éveiről).

Kihasználva a digitális hangrögzítők előnyeit, az Oral History-sorozat már digitálisan is készül. Az ezekhez tartozó leírások párhuzamosan a felvétellel készülnek. Tekintve eme riportok méretét, egyelőre a világhálón nem elérhetők, ez a jövőbeli feladataink része. A tárolás MP3-as formátumban, 44 kHz-en történik. Itt nincs semmiféle minőségbeli romlás az analóg felvételhez képest, tekintve, hogy az ember hangtartománya 2000–5000 Hz közé esik.

Sima Ferenc 118 szalagból álló nyelvjárási gyűjteménye csaknem teljes egészében digitalizálásra került, az egyes szalagok több külön állományra lettek felosztva. Ezek mérete és időtartama a riportok hosszának felel meg. Egy szalagon átlagosan 1,5-2 órányi hanganyag lett rögzítve. Némelyikük egységes elbeszélés, a többin különböző riportalanyok szólnak meg egy adott községből.

A Csemadok Népi Köre a hatvanas évek végétől a nyolcvanas évek elejéig készített felvételeket, falusi közegekben. Az elsősorban elbeszéléseket, az élet mindennapjait tartalmazó felvételeket 61 magnószalagon rögzítették. Sajnos pontos leírás ezekről a hangállományokról nem áll rendelkezésünkre, így csak azt tudtuk leírni, ami a magnószalagokon elhangzott. A gyűjtemény nem teljes, 47 szalag került digitalizálásra.

A Pátria Rádió által felvett riportok 193 magnószalagon találhatóak, egyelőre feldolgozás alatt. A vágott, sugárzott riportok hossza 10-15 perc, de sok esetben a vágtatlan anyag is megtalálható archívumunkban. Ezekről a felvételekről – hála a Pát-

ria Rádió munkatársai precizitásának – pontos adataink vannak, feldolgozásuk az elkövetkező hónapokban megtörténik.

Szerverünk kapacitása egyelőre nem teszi lehetővé a hanganyagok elérését a világhálón. A teljes anyag mérete óriási, több száz GB. Ezek szerveren való elhelyezését a jövő évben tervezzük.

Kiadványok

A könyvkiadás, a publikációk megjelenítése a Fórum Kisebbségkutató Intézet munkájának egy fontos része. Könyveink több sorozatban jelennek meg, illetve 1999-től rendszeresen megjelenik a *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, amelyben tudományos jellegű írások kapnak helyet. A Magyar Elektronikus Könyvtárnak (MEK) PDF-formátumban küldjük kiadványainkat, így azok az ő weboldalukon is olvashatók.

Az Arcanum-sorozat példája alapján mi is szeretnénk saját kiadványainkat digitális formában is megjelentetni. Ez egy szövegkeresővel ellátott adatbázis kialakítását igényli. A könyveket és tanulmányokat ebben az adatbázisban elhelyezve, sorozatonként tennénk közzé, ezáltal megkönnyítve a keresést és a tájékozódást az egyes szövegekben. A program kialakítása folyamatban van, jelenleg az egyes könyvek feltöltésével foglalkozunk.

Konferenciák

A Fórum Intézet rendszeresen rendez konferenciákat, értelmiségi fórumokat, klubesteket. Ezek rögzítése, dokumentálása szintén részét képezi a munkánknak. Az itt elhangzott előadásokat a kezdetekben digitális magnó segítségével rögzítettük, majd később kerültek tényleges feldolgozásra, vágásra.

Mára kifejlesztettünk egy felvevőrendszert, amely lehetővé teszi a konferenciák anyagának reális időben történő feldolgozását. Ennek segítségével a konferencia végeztével elkészül a konferencia teljes képanyagát és az elhangzott előadásokat tartalmazó CD, amit bárki magával vihet, használhat.

Ez a berendezés gyakorlatilag három számítógép, egy digitális fényképezőgép és a meghívó alapján előre elkészített programfelület. Míg az egyik számítógép a hanganyagot rögzíti, addig a másikon az előző előadás vágása, feldolgozása folyik, a harmadikon pedig a már elkészült anyag betöltése a programfelületbe. Ennek a módszernek a legnagyobb előnye, hogy az egyes konferenciák anyagai azonnal archiválódnak, kiküszöbölve ezzel az emberi feledékenység okozta adatvesztést. A későbbiekben ez az anyag is egy adatbázisba kerül, majd egy keresővel egészen ki. Adathordozón és interneten egyaránt elérhetővé válik.

Levéltár és könyvtár

Nemrégiben indult el egy folyamat, amely a nyomtatásban megjelent szövegek feldolgozását segítené. A Bibliotheca Hungarica könyv-, illetve folyóirat-gyűjteménye jelenleg nyomtatott formában áll a kutatók rendelkezésére. Ezek digitalizálása eddig gyakorlati okok miatt nem történt meg. A szövegek újragépelése lehetetlen vállalko-

zásnak tűnik, úgyhogy egyedül a szkennelés jelentene megoldást. Csakhogy így a szöveges dokumentumok képként őrződnek, lehetetlenné téve egyfajta szövegkéréső létrehozását. A szövegfelismerő szoftverek sajnos túl nagy hibaarányal dolgoztak ahhoz, hogy egy ekkora adatmennyiség mellett érdemben használni lehessen őket. Erre a problémára a Neumann Klub informatikai köre ajánlott nekünk egy lehetséges megoldást. A Google ingyenes szövegfelismerő motorját alakítják át a Bibliotheca Hungarica igényeinek megfelelően. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy minden nyomtatásban megjelent folyóiratra egy külön szoftver lesz kialakítva. Erre azért van szükség, mert a különböző folyóiratok különböző elrendezésűek, valamint különböző nyomdákban készültek, ezáltal különböző betűtípusokat használtak. Ezzel a módszerrel előzetes számításaink szerint akár 98%-os pontosságú szövegfelismerést érhetnénk el, ami hihetetlen módon gyorsítani tudná a digitalizálás folyamatát. Ehhez még egy A/3-as méretű szkennerre is szükség van. Az újabb, jobb állapotban lévő dokumentumok, folyóiratok akár nagy teljesítményű lapolvasóval is feldolgozhatók. Egynémely dokumentum mostanra sajnos olyannyira megrongálódott, hogy ezek bevitele csak külön-külön, laponként elképzelhető. Végeredményben a nem jogvédett szövegek az internetre kerülhetnének, a regionális vagy régebbi folyóiratok gyűjteményként DVD-n is elérhetővé válnának bárki számára.

Kisebbség – tudományosság

A Fórum Társadalomtudományi Szemle nyolc évfolyamáról

A *Fórum Társadalomtudományi Szemlét* a Fórum Kisebbségkutató Intézet (korábbi nevén: a Fórum Társadalomtudományi Intézet) alapította 1999-ben azzal a céllal, hogy a szlovákiai magyar társadalomtudományi kutatás számára megfelelő publikációs lehetőséget biztosítson. Egy tudományos folyóirat kiadása, folyamatos megjelentetése – az ehhez szükséges anyagi eszközökön túl – elsősorban megfelelő szellemi háttérrel, kutatói bázissal feltételez. S még valamit: magának a kisebbségkutatásnak, a szlovákiai magyarság kutatásának tudatos felvállalását, az e téren tapasztalható több évtizedes lemaradás behozását. S jóllehet a kutatás feltételeinek megteremtése terén folyamatos nehézségek, fennakadások vannak, a szlovákiai magyar tudományos élet a rendszerváltást követő másfél évtized alatt fokozatosan kibontakozott, kialakította sajátos profilját, kidolgozta kutatási programját, s ennek eredményeként számos kitűnő tanulmánnyal, monográfiával gazdagította tudományos életünket.

A szlovákiai magyar tudományos élet megteremtésére tett erőfeszítés egyidős a szlovákiai magyarsággal. Az 1918-ban új hazába került szlovákiai magyarság több okból sem volt képes a kívánt szinten megszervezni tudományos életét. Egyrészt az államfordulat után a régi közhivatalnoki réteg tömeges Magyarországra való költözése, illetve a hűségesküt megtagadók Csehszlovákiából történő kiutasítása következtében mintegy 100-120 ezerrel csökkent a szlovákiai magyarok száma. Ezek többsége a középosztályhoz tartozott, ahhoz az osztályhoz, amely minden társadalomban a kulturális élet legfőbb támaszát és hordozóját jelenti. Az itt maradt középosztálybeli értelmiség ugyanakkor gazdaságilag erőtlenné vált, szociális gondokkal küzdött, egyre inkább ki volt téve az asszimiláció veszélyének. Másrészt a szlovákiai magyarság sokkal közvetlenebbül kötődött az anyaországhoz, Budapesthez, mint például az erdélyi, amely a nemzet centrumától távolabb élve az évszázadok során kialakította a maga önálló – vagy legalábbis a szlovákiai magyarokénál önállóbb – életét annak intézményrendszerével együtt.

A szlovákiai magyar szellemi élet csak nagyon nehezen tudott alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez. A fokozatosan kialakuló kulturális és irodalmi élet

színvonala azonban nem kielégítő, s hiányoznak a tudományos intézmények is: az akkor 750 ezer főt számláló szlovákiai magyarságnak (az 1925-ben létrejött losonci református teológián kívül) sem egyeteme, sem főiskolája nem volt, s iskolahálózatát is leépítették. Igaz ugyan, hogy a két világháború között számos kisebbségi önvédelmi és kulturális szervezet működik, s ezek közösségszervező és kultúraközvetítő szerepe elvitathatatlan, ám nem pótolják a tudományos intézményeket. Ennek folytán a szó igazi értelmében vett tudományos életéről sem beszélhetünk. Az 1931-ben kormánytámogatással megalakult Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság (az ún. Masaryk Akadémia) megalakítása sem váltja be a hozzá fűzött reményeket. A Masaryk Akadémia által 1931–1935 között kiadott *Magyar Figyelő* című tudományos folyóirat a maga rendszertelen megjelenésével, összevont számaival, meglehetősen eklektikus szerkesztési elveivel nem tudta elnyerni az olvasók bizalmát, jóllehet több kitűnő tanulmányt közölt. (Igazán magas színvonalú lap a két világháború közötti időben csupán az 1931–1938 között havonta megjelenő *Forum* című építészeti és művészeti folyóirat volt, amely kezdetben német, magyar és szlovák nyelven, később pedig német és magyar nyelven jelent meg Pozsonyban, teret adva a modern építészet és képzőművészet kérdéseinek.)

A második világháború, majd a „hontalanság éveit” után csupán az ötvenes évektől kezd kibontakozni a szlovákiai magyar szellemi élet. Fokozatosan megnyílnak a magyar tannyelvű iskolák, kialakul a szlovákiai magyar iskolarendszer, 1949 márciusában megalakul a Csemadok, majd 1949 decemberében megjelenik az *Új Szó* első száma, s ezt követően további magyar lapok jelennek meg. Az irodalmi élet szempontjából nagy jelentőséggel bír a Szlovák Írószövetség folyóiratának, az *Irodalmi Szemlé*nek a megjelenése 1958-ban. A lap tevékenysége azonban nem korlátozódik a szépirodalmi művekre, az irodalomkritikára, hanem teret ad más tudományágak számára is (néprajzi, nyelvtudományi és történelmi tárgyú írásokat is közöl). Az 1969-ben megalakult Madách Könyv- és Lapkiadó pedig két évtizeden át – a kommunista rendszer engedélyezte keretek között, gyakran azzal dacolva – a szlovákiai magyar szellemi élet központjává vált, lehetővé téve az egyéni, nem pedig az intézményes szlovákiai magyar tudományos kutatások eredményeinek közzétételét.

Az 1989-es rendszerváltást követően aktivizálódik a szlovákiai magyar szellemi élet: új könyvkiadók alakulnak, új lapok jelennek meg, alapítványok jönnek létre, átalakul a kulturális élet szerkezete. 1992-től megjelenik a *Kalligram* című irodalmi és művészeti folyóirat, s fokozatosan létrejönnek a szlovákiai magyar tudományos műhelyek is.

A *Szlovákiai magyar tudományos műhelyek folyóirata* alcímmel induló *Fórum Társadalomtudományi Szemle* a Fórum Kisebbségkutató Intézet egyes részlegei, valamint az akkor már működő szlovákiai magyar tudományos műhelyek (a Gömör-Kishonti Múzeumegyesület, a Katedra Társaság, a Márai Sándor Alapítvány, a Mátyusföldi Muzeológiai Társaság, a Mercurius Társadalomtudományi Kutatócsoport, a Nemzetiségi Dokumentációs Centrum, a Spectator Társadalomkutató Műhely, a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetségének Pedagógiai Intézete, illetve a később csatlakozó Henszlmann Imre Helytörténeti Társaság, a Gramma Nyelvi Iroda, a Kalligram Alapítvány) fórumaként jelent meg 1999 nyarán azzal a célkitűzéssel, hogy a szlovákiai magyarsággal s általában a kisebbségi kérdéssel kapcsolatos történelmi, politológiai, szociológiai, néprajzi, gazdaságtörténeti, nyelvészeti, filozó-

fiai, esztétikai, művészettörténeti stb. kutatások eredményeit tegye közzé. Ugyanakkor megkülönböztetett figyelmet kívánt szentelni – és szentel is – a (cseh)szlovák–magyar kapcsolatok kutatásának az egyes tudományterületeken belül.

A *Fórum Társadalomtudományi Szemle* megjelenése nem hogy nem okozott zavart a szlovákiai magyar folyóirat-struktúrában, hanem azt még inkább teljesebbé tette. Egyfajta természetes „munkamegoszlás” alakult ki a folyóiratok közt: az *Irodalmi Szemle* elsősorban a szlovákiai magyar irodalomra és irodalomkritikára, a *Kalligram* az irodalomtudományra és a művészeti életre, a *Fórum Társadalomtudományi Szemle* pedig a társadalomtudomány különböző ágazataira figyel. E lapok egymás mellett élése a kezdetektől mindmáig súrlódásoktól mentes.

A lap akciórádusza, munkatársainak köre évről évre fokozatosan bővült, így 2003-tól alcímében *Negyedévenként megjelenő tudományos folyóiratként* határozza meg önmagát, miközben fő profilja továbbra is a szlovákiai magyar kisebbséggel kapcsolatos kutatási eredmények publikálása maradt.

A lap gerincét a *Tanulmányok* című rovat képezi. Ebben elsősorban a kisebbségi kérdéssel kapcsolatos történelmi, politológiai, szociológiai, nyelvészeti, nyelvészociológiai, közgazdasági, esztétikai és néprajzi témájú dolgozatokat közöl. (Ezek között éppúgy olvashatunk tanulmányt a két világháború közötti kárpátaljai magyar oktatásügyről, a kisebbségi magyar pártok politikai stratégiájáról Közép- és Kelet-Európában, a szlovákiai magyarok deportálásáról, felekezeti megoszlásáról, mint a vajdasági magyar fiatalok szociológiai vizsgálatáról, a szlovákiai vegyes házasságok demográfiai vonatkozásairól, illetve Milan Hodža geopolitikai koncepciójáról, az emberi és nemzeti jogok problematikájáról, a két világháború közötti szlovákiai magyar gazdasági élet helyzetéről, a közép-európai történelem egyes neuralgikus pontjairól, mint a szlovákiai magyar művészeti élet kiemelkedő személyiségeiről stb.) Az elmúlt nyolc év során a lap csaknem 200 tanulmányt közölt, ebből többet két folytatásban.

A szerzői gárda nemzetiségi összetétele ennek megfelelően sokszínű, van közöttük magyar, szlovák, cseh, német, angol, lengyel nemzetiségű; a tudományágának elismert, nemzetközi hírű képviselője éppúgy publikál a lapban, mint fiatal doktorandusz. A tanulmányok előtt a lap feltünteti az ETO-számokat, angol nyelven a kulcsszavakat, a dolgozat végén pedig angol nyelvű rezümé olvasható.

A *Dokumentumok* című rovat az eddig publikálatlan vagy kevésbé ismert, illetve közérdekű dokumentumokat teszi közzé. (A két világháború közötti évekből közölte például Csehszlovákia függetlenségéről és a kisebbségek védelméről szóló szerződést, az 1920-as csehszlovák nyelvtörvényt és más, a kisebbségek életét befolyásoló dokumentumot; a második világháború utáni évekből [a „hontalanság éveinek” korából] több dokumentumot, közölte a Csemadok megalakításával és munkájával kapcsolatos alapidokumentumokat, 1968-ból a Nemzetiségi Kormányhivatal több dokumentumát, de közzétette a magyar és a szlovák kedvezménytörvényt, illetve az ezzel kapcsolatos Velencei Bizottság jelentését is éppúgy, mint a rendszerváltás legfőbb kisebbségi dokumentumait.)

A *Műhely* című rovatban tudományos műhelyeket mutatunk be. Már bemutattuk a Mercurius Társadalomtudományi Kutatócsoportot, a Gramma Nyelvi Irodát, az MTA Etnikai-nemzeti Kutatóintézetét, a Comenius Egyetem BTK Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékét, a Márai Sándor Alapítványt, a Fórum Kisebbségkutató Intézetet (korábbi nevén: Fórum Társadalomtudományi Intézetet).

Az *Oral History* című rovat a rendszerváltásról és az azt követő időszak eseményeiről közölt mélyinterjút többek között Janics Kálmánnal, Csáky Pállal, Tóth Károlylyal, Szabó Rezsővel; a *Pályakép* című rovat tudományos életünk kiemelkedő képviselőit mutatja be (e rovatban már bemutattuk Vadkerty Katalint, Kósa Lászlót, Ujváry Zoltánt és Zeman Lászlót); a *Konferencia* című rovat szakmai konferenciákról tudósít; a *Közlemények* című rovat az egyes tudományszakok aktuális eseményeiről tájékoztat; az *Agora* és a *Reflexió* című rovatban szakmai vitahozzászólások olvashatók; a *Könyvek* című rovat pedig a kisebbségi kérdéssel kapcsolatos kiadványokat recenzálja.

A *Fórum Társadalomtudományi Szemle* szakmai színvonalát kezdettől fogva a szerkesztőbizottság összetétele garantálja. A szerkesztőbizottságban elsősorban a szlovákiai magyar tudományos élet képviselői találhatók, részben az egyes tudományos műhelyek képviselőiben. Az elmúlt nyolc év alatt az alábbi személyek vettek részt a szerkesztőbizottság munkájában: Ádám Zita, B. Kovács István, Csanda Gábor, Csehy Zoltán, Fazekas József, Gyurgyík László, Hunčík Péter, Hushegyi Gábor, Lanstyák István, Liszka József, Kiss József, Mészáros András, Öllös László (elnök), Szarka László, Tóth Károly, Vadkerty Katalin, Varga Sándor, Végh László, Zeman László.

A lapot a Fórum Kisebbségkutató Intézet jelenti meg a Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma és a budapesti Illyés Közalapítvány támogatásával. Megjelenik negyedévenként 1000 példányban B/5-ös formátumban 200–220 oldalon.

A *Fórum Társadalomtudományi Szemle* nyolc évfolyama alapján úgy véljük, a szerkesztőbizottság lappal kapcsolatos eredeti célkitűzései és azok megvalósulásai – a pozitív szakmai visszajelzések alapján – alapvetően helyesnek bizonyultak. A lapnak sikerült megtartania szellemi függetlenségét, fokozatosan emelni tudta szakmai színvonalát, tovább tudta bővíteni szerzői gárdáját, elsősorban további fiatal kutatókat bevonva. Mindezek a lap szerkesztőit és a szerkesztőbizottságot is további, a közösség érdekében végzett, a tudományos kutatást segítő munkára ösztönzi.

A Fórum Kisebbségkutató Intézet publikációi 1996–2006

Lokális és regionális monográfiák – sorozatszerkesztő: Liszka József

- Viga Gyula (szerk.): *Kisgéres*. Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2000, 320 p. /Lokális és regionális monográfiák, 1./ (magyarul)
- Juhász Ilona, L.: *Rudna I. Temetkezési szokások és a temető kultúra változásai a 20. században*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2002, 450 p. /Lokális és regionális monográfiák, 2./ (magyarul)
- Pukkai László: *Mátyusföld I. A gazdasági-társadalmi átrendeződések hatása a Galántai járás magyarságképe alakulására (1945–2000)*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2002, 350 p. /Lokális és regionális monográfiák, 3./ (magyarul)
- Bukovszky László (szerk.): *Mátyusföld II. Egy régió története a XI. századtól 1945-ig*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2005, 386 p. /Lokális és regionális monográfiák, 4./ (magyarul)
- Viga Gyula (szerk.): *Nagytárkány I*. Somorja–Komárom, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006, 504 p. /Lokális és regionális monográfiák, 5./ (magyarul)

Miscellanea Bibliothecae Hungaricae – sorozatszerkesztő: Végh László

- Juhász Ilona, L. (szerk.): *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia (1987–1988)*. Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 1998, 144 p. /Miscellanea Bibliothecae Hungaricae, 1./ (magyarul, szlovákul és németül)
- Juhász Ilona, L. (szerk.): *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia (1989–1990)*. Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 1999, 160 p. /Miscellanea Bibliothecae Hungaricae, 2./ (magyarul, szlovákul és németül)
- Juhász Ilona, L. (szerk.): *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia (1991–1992)*. Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2000, 218 p. /Miscellanea Bibliothecae Hungaricae, 3./ (magyarul, szlovákul és németül)
- Juhász Ilona, L. (szerk.): *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia (1993–1994)*. Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2001, 160 p. /Miscellanea Bibliothecae Hungaricae, 4./ (magyarul, szlovákul és németül)

- kiadó, 2000, 240 p. /*Miscellanea Bibliothecae Hungaricae*, 4./ (magyarul, szlovákul és németül).
- Végh László (szerk.): *A Bibliotheca Hungarica (cseh)szlovákiai magyar könyvgyűjteményének bibliográfiája (1918–2000)*. 1–2. köt. Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2000, 818 p. /*Miscellanea Bibliothecae Hungaricae*, 5–6./ (magyarul)
- Juhász Ilona, L. (szerk.): *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia (1995–1998)*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2003, 208 p. /*Miscellanea Bibliothecae Hungaricae*, 7./ (magyarul, szlovákul és németül).
- Juhász Ilona, L. (szerk.): *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia (1999–2002)*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2004, 278 p. /*Miscellanea Bibliothecae Hungaricae*, 8./ (magyarul, szlovákul és németül).
- Simon Attila (szerk.): *A szlovákiai magyarok történetének válogatott bibliográfiája (1990–2002)*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2004, 194 p. /*Miscellanea Bibliothecae Hungaricae*, 9./ (magyarul)

Nostra Tempora – sorozatszerkesztő: Tóth Károly

- Petőcz Kálmán: *Választások és felosztások. A demokratikus választási rendszerek alapjai. Közigazgatási felosztások Szlovákia területén*. Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 1998, 218 p. /*Nostra Tempora*, 1./ (magyarul)
- Lampl Zsuzsanna: *Vállalkozások és vállalkozók 1989 után*. Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 1999, 128 p. /*Nostra Tempora*, 2./ (magyarul, a szlovák nyelvű kiadás előkészületben)
- Tóth Károly (szerk.): *Ezredforduló. A tudomány jelene és jövője a kisebbségben élő közösségek életében c. konferencia előadásai – 2000. december 7.* Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2001, 280 p. /*Nostra Tempora*, 3./ (magyarul)
- Novák, Veronika (ed.): *Migrácia*. Dunajská Streda, Lilium Aurum, 2001, 194 p. /*Nostra Tempora*, 4./ (szlovákul)
- Novák Veronika (szerk.): *Migráció a Kisalföldön. A Vágsellyén 2000. szeptember 10-én megtartott konferencia előadásai*. Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2001, 204 p. /*Nostra Tempora*, 5./ (magyarul)
- Angyal Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből 1918–1938*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2002, 346 p. /*Nostra Tempora*, 6./ (magyarul)
- Fedinec Csilla: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2002, 536 p. /*Nostra Tempora*, 7./ (magyarul)

- Torsello, Davide–Papp, Melinda: *Social networks in movement*. Šamorín–Dunajská Streda, Fórum Institute–Lilium Aurum, 2003, 256 p. /Nostra Tempora, 8./ (angolul)
- Kovács Éva: *Felemás asszimiláció. A kassai zsidóság a két világháború között*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2004, 198 p. /Nostra Tempora, 9./ (magyarul)
- Öllös László: *Emberi jogok – nemzeti jogok. Emberi és polgári jogok-e a nemzeti kisebbségek jogai?* Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2004, 256 p. /Nostra Tempora, 10./ (magyarul)
- Hulkó, Gábor: *Oprávnenie k živnostenskému podnikaniu v Slovenskej republike*. Šamorín – Dunajská Streda, Fórum Inštitút – Lilium Aurum, 2005, 182 p. /Nostra Tempora, 11./ (szlovákul)
- Simon Attila (szerk.): *A határon túli magyar tudományos könyvkiadás*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2005, 144 p. /Nostra Tempora, 12./ (magyarul)
- Popély Árpád: *A Csehszlovákiai magyarok történeti kronológiája (1944–1993)*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006 /Nostra Tempora, 13./ (magyarul)

Notitia Historico-Ethnologica – sorozatszerkesztő: Liszka József

- Liszka József (szerk.): *Szolgálatban. Folklorisztikai tanulmányok a 70 esztendő Ág Tibor tiszteletére*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum Könyvkiadó, 1998, 132 p. /Notitia Historico-Ethnologica, 1./ (magyarul)
- Nagy Endre: *Tardoskedd és Udvard földrajzi nevei*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum Könyvkiadó, 2000, 176 p. /Notitia Historico-Ethnologica, 2./ (magyarul)
- Puntigán József–Puntigán Tünde: *A losonci református temető*. Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2002, 350 p. /Notitia Historico-Ethnologica, 3./ (magyarul)
- Nagy Lajos, Cs.: *Lexikológiai vizsgálatok Medvesalján*. Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2003, 185 p. /Notitia Historico-Ethnologica, 4./ (magyarul)

Interethnica – sorozatszerkesztő: Liszka József

- Bodnár Mónika: *Etnikai és felekezeti viszonyok a Felső-Bódva völgyében a 20. században*. Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2002, 300 p. /Interethnica, 1./ (magyarul)
- Sopoliga, Miroslav: *Ukrajinci na Slovensku*. Komárno – Dunajská Streda, Fórum Inštitút – Lilium Aurum, 2002, 176 p. /Interethnica, 2./ (szlovákul)
- Keményfi Róbert: *A gömöri etnikai térmozaik. A történeti Gömör és Kis-Hont vármege etnikai térszerkezetének történeti alakulása különös tekintettel a szlovák–magyar etnikai határra*. Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2002, 238 p. /Interethnica, 3./ (magyarul)

- Horvátová, Magdaléna: *Nemci na Slovensku*. Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2002, 124 p. /Interethnica, 4./ (szlovákul)
- Liszka, József: *Národopis Maďarov na Slovensku*. Komárno – Dunajská Streda, Fórum Inštitút – Lilium Aurum, 2002, 300 p. /Interethnica, 5./ (szlovákul)
- Varjú Katalin: „Péntek *délig nyitva van az ég!*”. *Roma szokások és hagyományok*. Bevezető tanulmány: Hizsnyai Zoltán. Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2002, 127 p. /Interethnica, 6./ (magyarul)
- Varjú, Katalin: „*V piatok doobeda je otvorené nebo!*”. Predslov: Hizsnyai Zoltán. Komárno – Dunajská Streda, Fórum Inštitút – Lilium Aurum, 2002, 127 p. /Interethnica, 7./ (szlovákul)
- Juhász Ilona, L.: „*Fába róva, földbe ütve...*” *A kopjafák/emlékoszlopok mint a szimbolikus térfoglalás eszközei a szlovákiai magyaroknál*. Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2005, 289 p. /Interethnica, 8./ (magyarul)

Disputationes Samarienses – sorozatszerkesztő: Csanda Gábor–Tóth Károly

- Csanda Gábor (szerk.): *Somorjai disputa (1.)*. *Az élő szlovákiai magyar írásbeliség c. szimpózium előadásai*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2003, 272 p. /Disputationes Samarienses, 1./ (magyarul)
- Nagy Péter, H. (szerk.): *Disputák között*. *Tanulmányok, esszék, kritikák a kortárs (szlovákiai) magyar irodalomról*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2004, 248 p. /Disputationes Samarienses, 2./ (magyarul)
- Simon, Attila (szerk.): *Mýty a predsudky v dejinách*. *Historická konferencia, 07. 12. 2004, Čilistov–Šamorín*. Šamorín – Dunajská Streda, Fórum Inštitút – Lilium Aurum, 2005, 95 p. /Disputationes Samarienses, 3./ (szlovákul)
- Strešňák Gábor–Végh László (szerk.): *Fejezetek Somorja város történetéből*. *Történelmi konferencia a Zsigmond király által adományozott városi kiváltságok elnyerésének 600. évfordulója alkalmából, Somorja 2005. szeptember 9.* Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2005, 256 p. /Disputationes Samarienses, 4./ (magyarul)
- Strešňák, Gábor–Végh, László (szerk.): *Kapitoly z dejín mesta Šamorín*. *Šamorín, 9. septembra 2005*. Šamorín – Dunajská Streda, Fórum Inštitút – Lilium Aurum, 2005, 256 p. /Disputationes Samarienses, 5./ (szlovákul)
- Kontra Miklós (szerk.): *Sült galamb*. *Magyar egyetemi tannyelvpolitika*. *Konferencia a tannyelv választásról Debrecenben 2004. október 28–31-én*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2005, 256 p. /Disputationes Samarienses, 6./ (magyarul)
- Simon Attila (szerk.): *1956 és Szlovákia*. *A 2006. október 4-én rendezett konferencia előadásai*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006 /Disputationes Samarienses, 7./ (magyarul és szlovákul)

Fontes Historiae Hungarorum – sorozatszerkesztő: Popély Árpád–Simon Attila

- Fedinec Csilla: *A kárpátaljai magyarság a források tükrében 1918–1944*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2003, 320 p. /Fontes Historiae Hungarorum, 1./ (magyarul)
- Angyal Béla: *A csehszlovákiai magyar pártpolitika dokumentumokban 1918–1938*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2003, 340 p. /Fontes Historiae Hungarorum, 2./ (magyarul)

Magyarok Szlovákiában

- Fazekas József–Hunčík Péter (szerk.): *Összefoglaló jelentés. A rendszerváltástól az európai uniós csatlakozásig (1989–2004)*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2004, 480 p. /Magyarok Szlovákiában, 1./ (magyarul)
- Fazekas József–Hunčík Péter (szerk.): *Dokumentumok, kronológia (1989–2004)*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2006, 464 p. /Magyarok Szlovákiában, 2./ (magyarul)
- Csanda Gábor–Tóth Károly (szerk.): *Kultúra*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006. /Magyarok Szlovákiában, 3./ (magyarul)
- László Béla–Szabó László, A. (szerk.): *Oktatásügy*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006. /Magyarok Szlovákiában, 4./ (magyarul)

Sorozaton kívül

- Bihari Zoltán (szerk.): *Magyarok a világban. Kárpát-medence*. Budapest, CEBA Kiadó, 2000, 806 p. (Szlovákiai magyarok rész)
- Feischmidt, Margit (ed.): *Ethnic Relations in Eastern Europe. Selected and annotated bibliography*. Budapest, LGI, 2001, 255. p. (Szlovákiai rész, angolul)
- Botík, Ján: *Slovenskí Chorváti. Šamorín – Bratislava*, Fórum Inštitút – Vydavateľstvo Lúč, 2001, 400 p. (szlovákul)
- Lampf Zsuzsanna, Mészárosné–Tóth Károly: *Mozaik 2001. Gyorsjelentés – Felvidék*. In Szabó Andrea–Bauer Béla–Laki László–Nemeskéri István: *Mozaik 2001. Gyorsjelentés*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 2002, 288 p. (magyarul)
- Liszka József: *A szlovákiai magyarok néprajza*. Budapest–Dunaszerdahely, Osiris–Lilium Aurum, 2002, 544 p. (magyarul)
- Török Tamás: *Zoborajla földrajzi nevei a történeti térképek tükrében*. Budapest, Akadémiai Könyvkiadó, 2002, 111 p. /Philosophiae Doctores, 11/. (a Fórum Kisebbségkutató Intézet támogatásával) (magyarul)
- Végh László (szerk.): *A Bibliotheca Hungarica (csehszlovákiai magyar folyóirat-gyűjteményének katalógusa (1918–2002))*. Belső kiadvány. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2002, 120 p. (magyarul)

- Lampl Zsuzsanna: Az ezredforduló munkaerő-piaci kihívásai Szlovákiában. In Fábri István (szerk.): *Kisebbségi lét és érvényesülés. A magyar lakosság munkaerő-piaci kihívásai a Kárpát-medencében*. Budapest, Lucidus Kiadó, 2003, 43–105 p. /Kisebbségkutatás könyvek/ (magyarul)
- Bereck Annamária: *Kalligram. Repertórium 1992–2002*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 2003, 239 p. (magyarul)
- Zeman László: *Gymnasiologia. Az eperjesi Kollégium és áthagyományozódásai*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2003, 198 p. (magyarul)

Kísérleti tankönyvek

- Szkabela Rózsa–Bóna Irén: *Kommunikatív szlovák nyelvoktatási tankönyv az elemi iskolák 1–4. osztálya számára*. Pozsony–Galánta, Fórum Alapítvány–Fórum Kisebbségkutató Intézet–Terra Könyvkiadó, 1994–1998.
- Varjú Katalin: *Roma ABC-s könyv a 0. évfolyam és az 1. osztály számára*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Terra Könyvkiadó, 2002.

Évkönyvek

Nemzeti és etnikai kisebbségek Szlovákiában – szerkesztő: Dohányos Róbert–Lelkes Gábor–Tóth Károly

Nemzeti és etnikai kisebbségek Szlovákiában 2003. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2004, 194 p. (magyarul)

Národnostné menšiny na Slovensku 2003. Šamorín – Dunajská Streda, Fórum Inštitút – Lilium Aurum, 2004, 190 p. (szlovákul)

Národnostné menšiny na Slovensku 2004. Šamorín – Dunajská Streda, Fórum Inštitút – Lilium Aurum, 2005, 238 p. (szlovákul)

Nemzeti és etnikai kisebbségek Szlovákiában 2005. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006, 194 p. (magyarul, szlovákul)

Acta Ethnologica Danubiana – szerkesztő: Liszka József

Acta Ethnologica Danubiana 1. Az Etnológiai Központ Évkönyve 1999. Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 1999, 152 p. (magyarul, németül, szlovákul, angolul)

Acta Ethnologica Danubiana 2–3. Az Etnológiai Központ Évkönyve 2000–2001. Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2001, 280 p. (magyarul, németül, szlovákul, angolul)

Acta Ethnologica Danubiana 4. Az Etnológiai Központ Évkönyve 2002. Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2002, 180 p. (magyarul, németül, szlovákul, angolul)

- Acta Ethnologica Danubiana 5–6. Az Etnológiai Központ Évkönyve 2003–2004.* Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2004, 220 p. (magyarul, németül, szlovákul, angolul)
- Acta Ethnologica Danubiana 7. Az Etnológiai Központ Évkönyve 2005.* Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2005, 256 p. (magyarul, németül, szlovákul, angolul)

Folyóirat

Fórum Társadalomtudományi Szemle – főszerkesztő: Öllös László (1999–2004), Fazekas József (2005–)

1999/1–2, 2000/1–3, 2001/1–3, 2002/1–3, 2003/1–4, 2004/1–4, 2005/1–4, 2006/1–4

Honlap

www.foruminst.sk – szerkesztő: Konkoly László

A Fórum Kisebbségkutató Intézet évek óta jelen van az interneten. Honlapján megtalálható a tevékenységi körök leírása mellett:

1. Az összes publikációja teljes terjedelemben.
2. Könyvtárának katalógusa.
3. Eseménynapló.
4. A sajtóban közölt tanulmányok, írások.
5. A szlovákiai magyar szervezetek adattára.
6. A szlovákiai magyar iskolák adattára.
7. Nemzetközi nemzetiségi virtuális könyvtár.
8. Szlovákiai magyar rendezvények naptára.
9. Társintézményei.

Összeállította Tóth Károly

Viga Gyula (szerk.): Nagytárkány I. Tanulmányok a község településtörténetéhez és néprajzához. Somorja–Komárom, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006. /Lokális és regionális monográfiák, 5./

Megszokhattuk már, hogy a Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központjának sorozatai nem „hirtelen felindulásból” születnek, hanem felbukkanásuk után hosszú ideig és folyamatosan eredményeket mutatnak fel. A *Lokális és regionális monográfiák* című 2000-ben, a Kisgéresnek szentelt kötettel indult. Azóta született egy rudnai és két mátyusföldi illetőségű kiadvány, tehát amennyiben a kutatások földrajzi rendjét, azon belül is a kiegyenlítettség igényét vesszük alapul, ismét a mai szlovákiai magyar nyelvterület, Dél-Szlovákia keleti részének kellett következnie. A *Nagytárkány I.* cím sejteti a folytatást. A kötet a *Tanulmányok a község településtörténetéhez és néprajzához* szerény alcímet viseli, szerkesztője, összeállítója Viga Gyula. Már a tanulmányok egyszerű áttekintése is elárulja, hogy a szerkesztőnek Nagytárkány „érdekében” Királyhelmetctől Budapestig, régészettől geográfusig nagyon gazdag „kínálatból” sikerült a munkába szerzőket és általuk tudományágakat bevonnia. A kicsit több mint 500 oldalas kötetet – Kopasz József polgármesteri bevezetője után – 16 tanulmány alkotja. Ahogy azt az alcím is jelzi, a néprajz és a településtörténet jelenti mind a szerkesztés, mind az egyes írások legfőbb vezérfonalát. Mindkét említett fogalom sokrétűbb azonban annál, hogy ebből egyértelműen következne egy szokványos, már-már sablonos, unalomig ismerős felépítés. A vezérfonalak mellett azonban más „ösvényeket” is bejárnak a szerzők: a nyelvi jellemzőktől a település természetrajzáig. Frisnyák Sándor tájtörténeti kezdő tanulmányát és Bogoly János, a természeti képet taglaló írását Németh Péter munkája követi, amely végigvezeti az olvasót a település nevének eredetétől, annak lehetséges magyarázatain, a legnagyobb birtokosok (Tárkányiak, Agárdiak) családtörténetén keresztül a település 16. századi hétköznapiainak életéig. Gyulai Éva írása nem csupán sorrendben, hanem időrendben is követi Németh Péterét, a 17. század végéig. A

Nagytárkányi/Tárkányi családot ebben az időben a Sennyeiek követték a birtoklásban, de a tanulmány – az elérhető források függvényében – a „köznép” életére, terheire, vallási életére is kitér. Takács Péter a jobbágsággal foglalkozik tanulmányában, egészen 1848-ig. Legfontosabb forrásai ehhez – „természetesen” – az úrbérrendezés jegyében (és idejében) készült vallomások. Tamás Edit elemző tanulmánya már a népességösszeírással, népszámlálással „jól ellátott” 18–20. századot tárgyalja, forrásainak mind etnikai, mind vallási és társadalmi rétegződésre vonatkozó adatsorai felhasználásával. Időben közeledve mai korunkhoz természetesen egyre részletesebb, pontosabb képet rajzol. Csíki Tamás tanulmányában a nagytárkányi zsidóság kapcsán arra a következtetésre jut, hogy a 18. századi galíciai eredetű izraelita népesség története bonyolultabb a betelepülés–meghonosodás–népességnövekedés állomásokba tömöríthető folyamatnál, ugyanis a népesség jelenléte a településen és a vidéken nem folytonos, sokkal inkább folytonos maga a migráció. Fogas Tóth Balázs mind (hely)történeti, mind néprajzi szempontból az egyik legizgalmasabb kérdéskört tárgyalja, azt, amiről olyan sokat, olyan sokan tudnak, s mindez mégis általában keveset mond. A *kivándorlás és hatása* fokozott figyelmet érdemlő jelentősége abban áll, hogy valóban nem csupán a kivándorlással, hanem nagy-nagy kutatói körültekintéssel annak hatásaival is foglalkozik. A szerző minden rendelkezésre álló forrást megszólaltat, ezeket összeveti, kiegészíti az érintett családtagoktól gyűjtött visszaemlékezések adataival. Mindamellel – nem kritikai éllel, de – felhívja a figyelmet a témára vonatkozó kutatások egyik hiányosságára: „Magát a jelenséget takaró fogalom sem túl szerencsés, ugyanis egyszólamú meghatározás. A kivándorlás szó nem utal a folyamat másik összetevőjére, a visszavándorlásra” (198. p.).

A település nyelvi jellemzőit gazdag élőnyelvi példasorral Mizser Lajos tekinti át. Írá-

sát Fehér József tanulmánya követi, aki Nagytárkány művelődéstörténeti rajzát az irodalomtörténeti vonatkozások köre rendezi – Balassi Bálint kötődésétől az iskolatörténeten keresztül egészen napjaink eseményeiig. Figyelemre méltó a minden közösség életét meghatározó egyéniségek szerepének hangsúlyozása, nagytárkányi, „példaértékű életutakon” keresztül. Szorosabban kötődnek az anyagi kultúrához a következő fejezetek. Bóna Bernadett és Páll István a település népi építészeti képét rajzolja meg, a lakóházak mellett természetesen a gazdasági épületek jellemzőit is, de figyelmet szentelnek a természeti környezet kínálta építőanyagoknak és a környezetből következő településszerkezeti adottságoknak is. Viga Gyula és Viszóczy Ilona tanulmányának az adja a témáját, ami minden település életének alapvető meghatározója: az ott élő népesség hogyan, mire, milyen eredménnyel használja környezetét, működik-e a közösség természethez való igazodást bizonyos mértékig mindenképpen megkövetelő modellje. A határhasználatra fókuszáló elemzés a hagyományos gazdálkodás keretei között elemzi Nagytárkány gazdálkodását, nagyjából a szövetkezetesítés időszakáig, de érintőlegesen még azt a korszakot is vizsgálat alá veszik. A határban termesztett, más vidéken is általános növényfajták mellett a szerzők bemutatnak egy ritka, csak a vidékhez köthető jellegzetességet is, a Tisza-kertek haszonveténi lehetőségeit. Valójában ez a tájhasználati forma ad a bodrogközi gazdálkodásnak sajátos arcot, a gyümölcs minden gazdaságnak a Tisza-kertek termékenysége miatt lehetett számottevő bevételi forrása. A település (és környéke) halászatát mind annak formai gazdagságát, mind történeti: a mára orvhalászatba visszazorult, száz évvel ezelőtt született néprajzi leírásokból is ismert alakulását teljességében tekinti át a téma egyik legkiválóbb mai magyarországi ismerője és kutatója, Szilágyi Miklós. Sz. Tóth Judit az év teljes napjainak szokásait szintén nem csupán leírás szintjén ismerteti, hanem csaknem száz éves történetiségében is. Munkájához egy 1913-as, e témában készült kézirat jelentett összehasonlítási alapot. L. Juhász Ilona tanulmánya a halállal és halottal kapcsolatos szokásokat vizsgálja gazdag, saját

gyűjtési eredményeinek felhasználásával. Különösen érdekessé teszi írását, hogy nem törekszik egy-egy részlet gyökereinek több száz (ezer) évre visszatekintő feltárására, ám a komplexitás és szinkron leírás minden igényének teljességgel megfelel. A kötetet záró tanulmány a kiváló társadalom-néprajzi munkásságáról ismert Őrsi Julianna munkája, aki ezúttal – mint maga is írja – nem feltétlenül és minden szempontból lezárt tanulmányt közöl. Társadalomrajzához kiváló alapként használta Petrik Béla plébános krónikáját, más feljegyzésekkel is kiegészítve. A tanulmány második részében az anyakönyvi adatok elemzésével megrajzolja Nagytárkány több időmetszetre bontott házassági körzeteit.

Úgy vélem, nem csupán a könyvsorozat, hanem a település lakossága, az onnan elszármazottak is gazdagodtak, gazdagodnak ezzel a kötettel.

Gecse Annabella

Bárdi Nándor–Simon Attila (szerk.): Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006. /Disputationes Samarienses, 7./

Kitűzött céljaihoz képest a jelen konferenciakötet jóval túlmutat önmaga határain. „Ez a tanulmánykötet az Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében címmel 2005. június 9–10-én Somorján megrendezett konferencia előadásainak anyagát adja közre, s a konferencia szervezőinek, a Fórum Kisebbségkutató Intézetnek és a Teleki László Alapítványnak az volt a céljuk, hogy a magyar kisebbségek történetével foglalkozó kutatók számára találkozási pontot teremtsenek” – olvassuk a bevezetőben, viszont a tanulmányok alapján az eredmény ennél jelentősen sokszínűbb és gazdagabb lett. A 438 oldalon nyolc tematikus-logikai fejezetbe komponált írást olvasva nemcsak arról győződhetünk meg, hogy a huszonnégy előadó-szerző mindegyike alaposan körüljárja saját témáját, hanem egy módszertani váltás szemtanúi is lehetünk, amennyiben a kötetben hangsúlyosan előtérbe kerülnek az érintett regionális történelmi műhelyek és az általuk alkalmazott forrásfeltáró eljárások.

A magyar kisebbségpolitikai elit integrációval kapcsolatos aktuális ingatagságát tapasztalva nem lehet meglepő, hogy a konferencia történelmi dimenzióban kutat példák, felvethető és esetleg bevezethető minták után. Ezért is erősen mottójellegűek A. Sajti Enikő, Szarka László és Bárdi Nándor bevezető tanulmányai, mivel ezek nemcsak általában vezetnek be a témába az olvasókat, hanem mindhárman plasztikusan rá tudnak mutatni arra a nagyfokú feszültségre, amely a sérelmi politizálás és az kisebbségi társadalom valós igényei között feszül, akár a múltban, akár a jelenben. *A sérelmi politikától az együttműködésig* című írás úgy értekezik a Délvidék 1918–1941 közötti integrációs stratégiáiról, hogy közben generális tanulmányokat is levon; az *Integráció és együttműködés a kisebbségpolitikában* pedig az 1918 utáni Csehszlovák Köztársaság-beli magyar aktivista kísérletekről fogalmazva teszi ugyanezt. Ez utóbbi tanulmányban mondja Szarka László, hogy „a kisebbségi helyzetbe került népcsoportok magyar nemzeti identitása elsősorban a történelmi magyar állammal és az általa kínált javakkal való azonosulásra épült”, viszont ugyanez az identitás „a korszerű nemzetépítés feladatainak, céljainak tisztázására nem igazán bizonyult alkalmasnak” (25. p.). Alapvető megállapításokat tesz Bárdi Nándor is (*A romániai magyar elit generációs csoportjainak integrációs viszonyrendszer*) a romániai magyar elit különböző generációs csoportjainak vizsgálatakor; az egyik ilyen pl. annak kimutatása, hogy az utódállamokban hasonló nemzedéki attitűdök működtek, ráadásul Bárdi kategóriákat is felrajzol, osztályozni és súlyozni is tud a helyi kisebbségi elitnek sokirányú viszonyrendszerét illetően.

A második fejezetben Hornyák Árpád, Eiler Ferenc és L. Balogh Béni a nemzetközi kapcsolatrendszerben elemzi a kisebbségi kérdést, a harmadikban Göncz László, Filep Tamás Gusztáv, Necze Gábor és Hámori Péter egy-egy tanulmányát olvashatjuk. Közben szinte mindnyájan meg támogatják azt a köztudott tézist, hogy az „etnikai bezárkózás igen komoly akadálya a modernizálódó társadalompolitikai nyitáshoz”, írásaik értéke főleg abban rejlik, hogy más és más pontján képesek megragadni annak az ívként húzó

folyamatnak, amelyen a különböző kondíciójú magyar kisebbségek foglaltak helyet. Némi ellentmondásosan a harmadik fejezet címe (*Revízió és integráció*) az integrációt magabiztosan a revizionizmus ellenpontjaként nevezi meg, holott éppen Göncz László mutatja ki, hogy a kérdés ennél bonyolultabb. Hiszen pl. a Muravidék esetében „a történelmi Vas és Zala vármegyéknek az a része, amely az I. világháború után az újonnan létrejött délszáv állam szlovén régiójához [...] került [...] alig rendelkezett olyan adottságokkal, amelyek lehetővé tették volna a vidék zökkenőmentes betagozódását az új délszáv államba” (121. p.) – azaz a revízió egy eleve lehetetlen helyzetben jelentett eleve lehetetlen megoldást, tehát az integráció tekintetében kettőn (két népen) áll a vásár. Mindezekre szinte replikaként épül a negyedik meg az ötödik fejezet, mert mindkettő egyértelműen arra a tézisre utal vissza, hogy román, csehszlovák és délszáv szempontból alapvető nemzeti kulcskérdés volt a hatami pozíciók nacionalizálása a gazdasági kulcspozíciókkal együtt. Hunyadi Attila, Gaucsík István, Kovács Attila, Simon Attila, László Márton és Oláh Sándor a korábbi kutatásokra hivatkozva tudja bizonyítani, részletezni és igen szemléletesen árnyalni, hogy a Trianon utáni kisebbségi magyar közösségek milyen bonyolult, történetileg is erősen változó viszonyrendszerben mozogtak, s hogy ezeken belül a valóságos integráció, a várt lojalitás és a külső-belső nemzetpolitikai torzalkodások együttes hatása érvényesült. És miközben e töredéktársadalmak több-kevesebb eredménnyel kecsegtető kísérleteit látjuk, addig az sem elhanyagolható, hogy mind a múlt, mind a jelen integrációs törekvéseinek végiggondolásakor lényeges a budapesti álláspont figyelembe vétele is. A hatodik fejezetben György Béla, Angyal Béla, Nagy Mihály Zoltán és Gagy József a kisebbségi intézményességet veszi górcső alá, a hetedik pedig – Stefano Bottoni, Novák Csaba Zoltán és Popély Árpád írásai mentén – kronologikusan árnyalja a témát, fölvetve és vizsgálva az ötvenes-hatvanas évek új baloldali értelmiségét, beszédmódját, szociális kapcsolatrendszerét és belső erővonalait. Némileg kirí, sőt „kivitatkozik” a kötetből a függeléknek is fölfogható – mert tézisjellege

miatt az összes előző tanulmánytól eltérő – Horváth Sz. Ferenc-írás, amely arra tesz kísérletet, hogy szakítva a sérelmi jellegű történelmi beszédmóddal, meghatározza a konstruktív és bátor, érvekkel alátámasztott historiográfusi közbeszéd kritériumait.

Bennem némi hiányézetet kelt, hogy a kötetbeli írások mintha lebecsülnék azt a – Schöpflin György szavaival élve – szimbolikus mezőt, amely ugyan irracionális, mégis nagyon erős hatással érvényesül minden kisebbség (és minden többség) nemzeti viszonylatában. A kisebbségi probléma szimbolikus terepei nem elhanyagolható szempontok a téma fölvetésekor, még akkor sem, ha ennek a kötetnek az összes írása együttesen jelzi azt az örvendetes paradigmaváltást, hogy a közelmúlt történelmi kutatásai – ma már mindegyik utódállamban – az irodalom és eszmetörténelmi megközelítésekről eltolódott a kisebbségi elitek, intézmények, valamint a gazdasági és társadalomtörténelmi kutatások felé. Akármennyire tisztán historiai szempontok vezérelték a konferencián megszólalókat, ha valamilyen érvényes választ kívántak találni arra a kérdésre: milyen helyzetben, hogyan és milyen erők szervezik a kisebbségi töredéktársadalmakat (maguk a szerkesztők utalnak e célra), akkor a problémát szerintem nem lehet teljesen függetleníteni a rejtett, ezért sokszor egzaktul nehezen leírható jelenségektől. Schöpflin György modern nemzetről szóló magyarzatai óta nem kételkedés, hogy a nemzeti jellegnek a racionális vonások mellett (s e lapokon éppen ez utóbiáknak a kiváló, faktográf elemzéseit olvashatjuk) jelentős szimbolikus-irracionális erőterei is vannak, s ezek ugyanolyan fontosak, egyszerűen azért, mivel a jelenség (maga az integráció) is immanensen bír ilyen dimenziókkal.

Vajda Barnabás

Fazekas József–Hunčík Péter (szerk.): Öszszefoglaló jelentés. A rendszerváltástól az európai uniós csatlakozásig (1989–2004). /Magyarok Szlovákiában, 1./; Dokumentumok, kronológia (1989–2004). Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, 2004–2006. /Magyarok Szlovákiában, 2./

A *Magyarok Szlovákiában* című sorozat a maga nemében úttörő vállalkozás a Szlovákiában élő magyar közösség tudományos életében. Első ízben történik, hogy e két terjedelmes kötet által viszonylag teljes körképet kaphatunk a felvidéki magyarok rendszerváltozás utáni életének közéleti szegmenseiről, alapvetően társadalomtudományi szempontból, kronologikus rendben, szinkrón és diakrón vizsgálati szempontokat is érvényesítve.

A 478 oldalnyi első kötet 23 tematikus fejezetben tekinteti végig az 1989–2004-es időszakon: *A rendszerváltozás magyar szemmel* (Sándor Eleonóra), *A magyar pártok programjai* (Öllös László), *Kisebbségi többpártrendszer és közösségépítés* (Szarka László), *A Magyar Koalíció Pártja a szlovák kormányban* (Hamberger Judit), *(Cseh)szlovákia alkotmányos rendszere* (Mészáros Lajos), *A magyarság demográfiai, település- és társadalomszerkezetének változásai* (Gyurgyik László), *A magyar oktatásügy* (László Béla), *A magyar intézményrendszer fejlődése* (Tóth Károly), *Régiófejlesztési politika és közigazgatás* (Jaroslav Kling), *A déli régiók teljesítőképessége* (Peter Pažitný–Karol Morvay–Simona Ondriašová–Jaroslav Kling), *Az egészségügy és a déli régiók lakosságának egészségi állapota* (Peter Pažitný), *Környezetvédelem* (Tuba Lajos), *A szlovákiai református keresztyén egyház* (A. Kis Béla), *A római katolikus egyház* (Herdics György–Zsidó János), *Tudományos intézményrendszer, tudományos élet és irodalom* (Liszka József), *A Csemadok történetének rövid áttekintése* (Varga Sándor), *Népművészet, folklór* (Görföl Jenő), *A magyar sajtó* (Lovász Attila), *Képzőművészet, fotóművészet és építészet* (Hushegyi Gábor), *Irodalom, könyvkiadás* (Grendel Lajos), *A színházi élet* (Hizsnay Géza), *A muzeológia* (Liszka József), *Sport* (J. Mészáros Károly).

Bárhonnan nézzük, imponálóan nagy felhasznált adatmennyiség és igen széles kitekintés jellemzi általában az első kötet összes elemzését. A kiadvány valóban alkalmas, lehetőséget és elegendő teret biztosít a szerzőknek tétéleik alátámasztására, noha sejthető a szerkesztők szerzőkkel vívott közzelharca a terjedelmi korlátok miatt. Véleményem szerint komoly eltérések vannak az egyes tanulmányok között mind mennyiségi, mind minőségi tekintetben. Nyilvánvalóan

egyes témák (pl. az MKP politizálása, az oktatásügy stb.) mind a közbeszédben, mind a strukturált szakértői elemzések szintjén jóval nagyobb terjedelemben és súllyal kapnak teret, mint pl. a régiófejlesztés vagy a színházi élet. És noha részletezésre és dicséretesen aprólékos kifejtésre (mint amit pl. az oktatásügyről vagy a déli régiók gazdasági teljesítőképességéről olvashatunk) itt mód és szükség van, az efféle szintetikus elemzések minőségét nem azok terjedelme és részletessége szokta megszabni. Ebből a szempontból alapvetően két csoportra oszthatjuk az első kötet írásait. Az egyik oldalon olyan összegzésekre, amelyek kronologikus rendben, történelmi kontextusban értelmezik a jelenségeket, a másik oldalon viszont olyan problémafelvető és -elemző tanulmányokra, amelyek prognózisokat is megkísérlelnek felállítani. Tudományos szempontból mindkettő képes eredményt produkálni, azonban funkcionális okokból, s különösen a második kötet dokumentum-összeállításakor alkalmazott praktikus (tehát a szlovákiai magyarok életére hatással bíró) szempontokat is ismerve, az utóbbi kategóriát jelentősebbnek, hasznosabbnak érzem. Ha tehát azt nézzük, mely szerzők gazdálkodtak a legjobban, s foglalták össze témájukat úgy, hogy az adatokon túllépve érezzük szavaik mögött a szintetizáló, összegző szándékot és képességet, akkor kimagaslíék Gyurgyík László demográfiai összefoglalása (141–182. p.) és Tóth Károly írása a magyar civil intézményrendszer fejlődéséről (247–270. p.), ezek ugyanis igen komoly lépéseket tesznek azért, hogy a tények síkjáról a prognózis vagy minimálisan az iránymutatás felé mozduljanak el. Kétségtelen, egyes szerzők kezét jelentősen megkötötte a tény, hogy nem vagy csak részben álltak rendelkezésükre adatok, mint pl. a regionális gazdasági fejlesztések és a regionális egészségügyi kilátások tekintetében, ahol a magyar szempontú adatok hiánya – mint erre a szerkesztők utalnak is az előszóban – akadályozta az igazán árnyalt megközelítést.

A szerkesztők szavai szerint amíg az első kötet a szlovákiai magyarság rendszerváltás óta eltelt tizenöt évét tekinti át a „nemzetiségi optika előtérbe helyezésével” (2:9), addig a második kötet „a szlovákiai magyar

sággal kapcsolatos dokumentumokból közöl *átfogó válogatást* [kiemelés tőlem – V. B.], s teszük közzé az adott időszak kronológiáját” (2:9). A 459 oldalas második kötetben összesen 79 forrást és dokumentumot találunk, továbbá egy felvidéki magyar szempontból szerkesztett történelmi kronológiát az 1989–2004-es időszakról. A *Törvények, rendeletek, határozatok* című első fejezetbe kerültek a felvidéki magyarság közjogi helyzetének azon hivatalos iratai, amelyek a múltban és/vagy a mában hivatkozási alapként szolgálhatnak: a rádió- és televíziótörvény anyanyelvi passzusai, A *regionális és kisebbségi nyelvek európai chartájának* szövege, a Szlovák Nemzeti Tanács ún. névrendelete stb. A válogatás határozottan egyszempontú, de nem egyoldalú, mivel a kisebbségi jogokat országos méretben, az állampolgári és az emberi jogok kontextusában taglalja, és érvényesít bizonyos olvasói-felhasználói praktikus szempontokat, mint pl. a kézikönyv hivatkozási alap jellegét, valamint az olvasók jogtudatfejlesztését. A szelektálás ténye a legtöbb esetben technikailag azt jelenti, hogy a dokumentumoknak csak a meghatározott szempontból lényeges részeit közli, kivétel nélkül a Gramma Nyelvi Iroda munkatársainak szakszerű magyar fordításában. Az *Egyéb dokumentumok* című második fejezet az 1989–2004 közti időszak egyes közéleti eseményeit van hivatva dokumentálni, memorandumok, pártprogramok, tervezetek, állásfoglalások, választási programok és kongresszusi nyilatkozatok formájában. És éppen azért, mivel a második kötet e részében teljes mértékben érvényesülnek a jelenkorkutatás dokumentációs-archiváló szempontjai, tartom sajnálatosnak, hogy kimaradt a szlovákiai magyar baloldali (kommunista, szociáldemokrata) pártélet, mely szervezetileg/választásilag nehezebben megragadható, de jelentőségében nem alábecsülhető, ráadásul a reális összkép szempontjából sem elhanyagolható vonatkozás. Mivel igazi emberpróbáló feladat a terjedelmes pártiratok sorát végigolvasni, én itt két vonatkozást tartok érdemesnek kiemelni. Egyrészt a gyűjtemény mai „haszontalanságát”, ami viszont a dokumentumok történelmi értéke, és egyébként fölveti, hogy a hivatalos politika szintje mellett a történelmi

komplexitás jegyében milyen fontos volna az 1989 utáni radikális változások közepette zajló mindennapok, életmód és magánszféra kutatása és megőrkítése. Másrészt az a benyomás alakulhat ki az ismerős vagy eddig nem nagy nyilvánosságot kapott iratok olvasása közben, hogy az 1989 utáni szlovákiai magyar politikai élet domináns jellemzői: az erős ideológiai fluktuáció, a rapid és kiszámíthatatlan kilengések, az inkoherens döntésrendszer, a személyi megalapozottságú, de egyébként államelméletileg ingatag és gyakran ellentmondásos stratégiák – legalábbis én ezt olvastam ki az iratokból. Dicséret illeti végül a második kötet harmadik részét, a minden szempontból jól szerkesztett kronológiát, Orosz Márta és Popély Árpád munkáját, akik jó érzékkel tapogatták ki és írták le az elmúlt tizenöt év legfontosabb, túlnyomórészt közpolitikai, kisebb mértékben kulturális jellegű eseményeinek áttekinthető eseménysorát.

A két kötet alapján kétségtelen, hogy mindenki számára, aki a jelenben és a közeljövőben hiteles és megalapozott véleményt kíván formálni a szlovákiai magyar közösség főbb társadalmi, gazdasági és szociológiai folyamatairól, azt nem teheti meg a Fórum Kisebbségkutató Intézet jelen kiadványai nélkül, legyen az szlovákiai vagy magyarországi magyar, vagy szlovák politológus, politikus, kutató stb. Nyilván mindkét kötet esetében a használat tudja majd a legjobban eldönteni a kötetek előnyeit és hátrányait, ennek ellenére úgy is fogalmazhatunk, hogy valójában a Fórum Kisebbségkutató Intézet első tíz évének esszenciáját tartjuk a kezünkben (noha az intézet roppant széles körű tevékenysége nyilván jóval túllép e kötetek tartalmán). A két szerkesztő, Fazekas József és Hunčík Péter, össze tudták fogni és koordinálni a magyarországi és szlovák kutatókat is felvonultató, mégis a huszonhat szerző között örvendetesen nagy arányban szereplő belső szakértőket, így a *Magyarok Szlovákiában* című sorozat első két kötetében hitelt érdemlően voltak képesek fölállítani a berkeinkben példa nélkül álló vállalkozás nagyságát és komolyságát.

Vajda Barnabás

Vörös Ferenc (szerk.): Regionális dialektusok, kisebbségi nyelvhasználat. A 2005. október 20–21-i somorjai konferencia előadásai. Budapest–Nyitra–Somorja–Dunaszerdahely, Magyar Nyelvtudományi Társaság–Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara–Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, 2005, 164 p.

2005 októberében a Fórum Kisebbségkutató Intézet adott otthont annak a kétnapos konferenciának, melyen a kisebbségi helyzetben lévő magyarság nyelvi, nyelvhasználati kérdéseiről és a regionális nyelvhasználat sajátosságairól hallhattunk előadásokat. Az előadók négy különböző ország területén élnek, hat szakmai műhelyt képviselnek, és hozzászólásaikkal a nyelvtudomány több szakterületét (kétnyelvűség, dialektológia, kontaktológia, névtan, nyelvi tervezés, pszicho- és szociolingvisztika) érintették. A konferencián elhangzott előadások írott változatát gyűjti egybe a bemutatandó kötet.

A szerkesztő a kötet előszavában leírja, hogy a konferencia ötlete a nyitrai Konstantin Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén fogalmazódott meg, az ottani magyar nyelvű pedagógusképzés 45. évfordulója alkalmából, továbbá kiemeli, hogy a színvonalas rendezvény célja nemcsak a személyes konzultáció, tapasztalatcserre megteremtése volt, hanem a szakmai műhelyek közötti kapcsolat intenzívebbé tétele is.

A kötet huszonegy előadás szövegét tartalmazza. Az ismertetésükre szánt keret végesége miatt a továbbiakban csupán röviden szólok az előadások tartalmáról, igyekszem inkább a szerzők gondolatébresztő megállapításait közvetíteni, hogy az érdeklődők figyelmét a konferenciakötet olvasására felkeltsem.

A szlovákiai magyar szociolingvisztikai kutatások számára kíván hasznos segítséget nyújtani Gyurgyík László tanulmánya, melyben a legújabb népszámlálási adatok nyelvészeti felhasználásának lehetőségeit tárja elénk. Kiemeli, hogy a 2001-es census adatai községsoros és korcsoportok szerinti bontásban az anyanyelv szerint is nyilvánosságra kerültek. Az adatok sokrétű felhasználásán kívül rávilágít a jól kimunkált és hasznosnak bizonyult szociológiai elméletek, módszerek és kategóriák nyelvészeti alkalmazására.

Szlovéniába, a kétnyelvű Muravidékre ka-lauzol bennünket Bokor József tanulmánya, melyben egy attitűdvizsgálat eredményeit közli. Lendván és környékén kérdeztek meg 300 adatközlőt a magyar, ill. a szlovén nyelvhez való viszonyáról, továbbá a két nyelv várható jövőjéről. Muravidéken a két nyelv deklaráltnan egyenrangú és egyenjogú, a vizsgálat eredményei mégis számos elgondolkodtató eredményt tárnak elénk a magyar nyelv ottani jövőjéről.

A magyar nyelv határon túli változatainak kölcsönszavairól ír Lanstyák István. Két év szótártani munkálatainak eredményeit foglalja össze. Jellemzi a kölcsönszavak fajtáit, rámutat az egyes állami változatokban megtalálható szókészleti egységek egyezéseire. Gazdag példaanyagának ismertetésén túl megállapítja, hogy a határon túli szavak és a közmagyar szavak között nincs éles határvonal, ugyanis a világnyelvek hatására nagy számban kerülnek be a közmagyar nyelvbe is olyan szókészleti elemek, amelyek eddig a határon túli nyelvváltozatok sajátos elemeinek számítottak.

A szlovákiai magyar nyelvtervezés kérdéseivel foglalkozik tanulmányában Szabó Mihály Gizella. A standardizálás és kodifikálás nehézségeit egyes helységnevek példáin keresztül szemlélteti. A nyelvtervező tevékenység során problémát okoz az újabb és a régebbi nevek váltakozása; a szlovák mintára létrejött olyan változatok használata, melyek eddig soha nem voltak hivatalosak; ill. a helyesírás váltakozása a helységnevekben. A szerző a kodifikáció sikerességét magyar és szlovák nyelvészek, ill. más szakemberek együttműködésében látja.

Misad Katalin szintén a nyelvi tervezés bonolultágára mutat rá a magyar–szlovák, ill. szlovák–magyar szakszótárak elemzésén keresztül. Tanulmányában 6 szótárt vesz górcső alá. Rámutat a szakszavak motivációjában előforduló különbözőségekre, a magyar és a szlovák nyelv formái különbségeiből adódó problémákra, továbbá azokra a szakterületekre, melyek különösen érintettek a szaknyelvi tervezésben.

A Csallóköz szívében fekvő Nyékvárkony község hivatali nyelvhasználatának jellegzetességeivel foglalkozik tanulmányában Menyhart József. Azt vizsgálja, hogy volt-e mérhe-

tő hozzádoka az 1999-ben életbe lépett kisebbségi nyelvhasználatot szabályozó törvénynek. Elemzi a lakossági kérvényeket, és a nyelvi tervezési lépések hatását. Vizsgálata nagyon tanulságos, ugyanis megállapítja, hogy a törvényi lehetőségek ellenére a hivatali írásbeliséget a szlovák nyelv megingathatatlan volta jellemzi. Ennek okát a kisebbségi nyelvhasználók alulinformáltságában látja.

Titkos magyarok címmel Rabec István a nyelvvesztés és identitásvesztés összefüggéseit boncolgatja írásában. Kilenc adatközlővel készített interjút, és azt tapasztalta, hogy a megkérdezettek gyakran tiltakoztak az általuk szűknek érzett nemzetiségi besorolás ellen. A legtöbben mindkét nemzetiséget magukénak vallották, ám a magyarral csak bizonyos fokig voltak képesek azonosulni, a szlovák identitás közelebb állt hozzájuk.

Egy újszerű kommunikációs csatorna jellegzetességeiről ad ízelítőt Bíró Ferenc. A prágai magyar fiatalok internetes írásbeli kommunikációját vizsgálva érdekes példákat hoz az említett kisközösség dialógusaiból. Külön kitér a levelek nyitó és záró részének nyelvi elemzésére. Kutatásának újszerűsége több hasonló vizsgálat elvégzésére ösztönözheti a nyelvészet iránt érdeklődő olvasót.

Pszicholingvisztikai témával foglalkozik a következő két tanulmány. N. Markó Julianna a beszéléshez való viszonyt vizsgálja. Dél-Zalában végzett nyelvjárásgyűjtő útjai során azt figyelte, hogy az adatközlők mennyire nyitottak a kommunikációra. Megfigyelései értékes kutatás-módszertani megjegyzések, tanácsai pedig különösen hasznosak a leendő gyűjtők számára. Vančóné Kremmer Ildikó az anyanyelvoktatás égető kérdését, a szövegértést vizsgálja pszicholingvisztikai módszerekkel. Tanulmányából választ kaphatunk arra, hogy van-e különbség szlovákiai magyar kétnyelvű gyermekek és magyarországi egy-nyelvű társaik szövegértésének fejlődésében.

A magyar nyelvterület nyugati régiójának nyelvhasználatáról kaphatunk árnyaltabb képet a további három tanulmányból. Guttmann Miklós a Mura menti kiserégió nyelvi változásainak példáin keresztül a nyelvhasználat igényességére hívja föl a figyelmet. Molnár Zoltán Miklós különösen gazdag, érdekes és értékes példatárat hoz Szombathely és Lend-

va térségéből a *feleség* fogalmának megnevezésére. A felgyűjtött lexémákat társadalmi megalapozottságuk alapján tárgyalja. Hajba Renáta tanulmányából Szombathely nyelvhasználatáról kaphatunk képet. Vizsgálati eredményei alapján azt a fontos kérdést is boncolgatja, hogy a regionális köznyelv milyen jellegű normarendszer.

A magyar dialektológia számára nagy jelentőségű tervekről számol be a következő két tanulmány. Egy Lendva vidéki tájszótár születéséről tudósít Kolláth Anna. Tanulmányában rávilágít a leendő szótár céljára, szerkezetére, valamint a szótárírás közben felmerülő nehézségekre. Ízelítőül néhány szócikket is bemutat a készülő szótárból. Sándor Anna a szlovákiai magyar nyelvjáráskutatás terveit, elvégzendő feladatait vázolja fel. Nyelvjárási olvasókönyv, zoborajli tájszótár és nyelvjárási monográfiák elkészítésén túl állandó és fontos feladatként határozza meg a dialektológiai ismeretek erőteljesebb megjelenítését az anyanyelvi oktatásban.

Nyelvjárástörténeti és névtani észrevételek ötvöződnek a következő tanulmányban, melyben a szlovákiai Nagyhind és a szerbiai Kupuszina nyelvjárásának rokonságáról a két település legrégebbi családneveinek egybevetése kapcsán olvashatunk.

A névtan berkeibe kalauzolják az olvasót a konferenciakötet további tanulmányai. Ipoly és Garam menti helynevek vizsgálata alapján Vörös Ottó néhány kevésbé gyakori tájszavunk szóföldrajzához szolgáltat ritka, archaikus és egyben nagyon értékes adatokat. Megállapításai által következtetések fogalmazhatók meg a névadás jelentésbeli motivációjára, ill. a kövületté vált névrész múltjára vonatkozóan.

A muravidéki (hetési) magyar személyneveket négyféle szempontból vizsgálja Varga József tanulmánya. A vezetéknevek eredete, toldalékolása és többségjelölési sajátosságai mellett a telefonkönyvben található formájukról is ír. Elgondolkodtató a megállapítása, hogy a magyar névvisezők körében is a nevek szlovénes írásmódja használatos.

Környezetnyelvi szempontból vizsgálja írásában a felvidéki személyneveket Vörös Ferenc. Munkája első részében az areális nyelvészetről és annak névtani jelentőségéről ír a magyar névkincs példái alapján. A to-

vábbiakban azokat a szlovák nyelvi hatásokat vizsgálja, amelyek kölcsönzéseként jelentkeznek a felvidéki magyar névanyagban. Az areális hatásokat családnevek, keresztnévek, bece- és ragadványnevek, valamint névkiegészítők példáin keresztül bizonyítja.

Bauko János a diákragadványneveket vizsgálva mutat rá a magyar–szlovák kétnyelvű környezet névadási és névhasználati szokásaira. A Komáromi járás öt iskolájában végzett kérdőíves gyűjtés eredményeit közli. Érdekes példáin keresztül nyomon követhetjük a szlovák nyelv hatását, ám az egész korpuszt a magyar eredetű ragadványnevek dominanciája jellemzi.

Ipoly mente helyneveinek tipológiai vizsgálatával foglalkozó tanulmány zárja a konferenciakötetet. Török Tamás a névtudományban alkalmazott funkcionális-szemantikai szempontból elemzi az említett régió egyrészes és kétrészes helyneveit. Munkájából nemcsak a gazdag névkincs pontos kategorizációjáról kaphatunk képet, hanem a névtudományban alkalmazott elemzési szempontok összefüggéseiről is.

A bemutatott konferenciakötet tanulmányait együtt jellemzi a tudományos igényesség és a tematikai sokszínűség. A kiadvány által a szlovákiai magyar olvasó képet kaphat más régiók kisebbségi magyarjainak nyelvhasználatáról is, ezáltal bizvást állíthatom, hogy az ismertett tanulmányok mind a nyelvészek, mind az érdeklődő nagyközönség figyelmét egyaránt felkeltik.

Presinszky Károly

Számunk szerzői

Bagin Árpád (1982)

etnológus (Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központja, Komárom, Szlovákia)

Fazekas József (1953)

irodalomtörténész (Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, Szlovákia)

Gecse Annabella (1972)

etnográfus (Damjanich János Múzeum, Szolnok, Magyarország)

Hunčík Péter (1951)

pszichiáter (Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, Szlovákia)

Konkoly László (1973)

informatikus (Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, Szlovákia)

Kusy Ferenc (1981)

rendszergazda (Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, Szlovákia)

Lampl Zsuzsanna (1958)

szociológus (Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, Szlovákia)

L. Juhász Ilona (1960)

etnológus (Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központja, Komárom, Szlovákia)

Lelkes Gábor (1973)

geográfus (Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, Szlovákia)

Liszka József (1956)

etnológus (Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központja, Komárom, Szlovákia)

Matus Éva (1980)

könyvtáros (Bibliotheca Hungarica, Somorja, Szlovákia)

Öllös László (1957)

politológus (Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, Szlovákia)

Popély Árpád (1970)

történész (Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, Szlovákia)

Presinszky Károly (1977)

nyelvész (Konstantin Egyetem, Nyitra, Szlovákia)

Sebő Beáta (1975)

könyvtáros (Bibliotheca Hungarica, Somorja, Szlovákia)

Simon Attila (1966)

történész (Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, Szlovákia)

Tóth Károly (1959)

irodalomtörténész (Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, Szlovákia)

Vajda Barnabás (1970)

történész (Selye Egyetem, Komárom, Szlovákia)

Végh Annamária (1980)

könyvtáros (Bibliotheca Hungarica, Somorja, Szlovákia)

MAGYAR TUDOMÁNYOS MŰHELYEK SZLOVÁKIÁBAN

Gömör-Kishonti Múzeumegyesület
Daxnerova 34., 979 01 Rim. Sobota
Tel.: 00421-47-562 66 82, 00421-47-563 45 42
B. Kovács István elnök

Henszlmann Imre Helytörténeti Társaság
Južná trieda 8., 040 01 Košice
Tel.: 00421-55-625 43 28
Halász György elnök

Katedra Társaság
Dom podnikateľov, Kukučínova 459,
929 01 Dunajská Streda
Tel., fax: 00421-31-552 90 28
E-mail: katedra@katedra.sk
Németh Margit elnök

Mátyusföldi Muzeológiai Társaság
925 26 Boldog 159.
Tel.: 00421-2-459 15 298
Danter Izabella ügyvivő

Mercurius Társadalomtudományi Kutatócsoport
Klariská 7., 811 03 Bratislava
Tel., fax: 00421-2-544 31 842
E-mail: mercurius@ba.sknet.sk
Vadkerty Katalin elnök
Gyurgyík László titkár

Gamma Nyelvi Iroda
Bacsákova 240/13.
929 01 Dunajská Streda
Tel.: 00421-31-550 42 61
Fax: 00421-31-550 42 62
E-mail: gamma@real-net.sk
www.gamma.sk
Szabómihály Gizella irodavezető

Kalligram Alapítvány
Staromestská 6/D, 811 03 Bratislava
Tel., fax: 00421-2-544 18 072
E-mail: nadkal@ba.psg.sk
Prikler Lída igazgató

Ára: 80 Sk

Új könyvek:

Bárdi Nándor–Simon Attila (szerk.): Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006. /Disputationes Samarienses, 7./

Popély Árpád: A (cseh)szlovákiai magyarság történeti kronológiája 1944– 1992. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006. /Nostra Tempora, 13./

Simon Attila (szerk.): 1956 és Szlovákia. A 2006. október 4-én rendezett konferencia előadásai. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006. /Disputationes Samarienses, 8./

Csanda Gábor–Tóth Károly (szerk.): Kultúra. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006. /Magyarok Szlovákiában, 3./

László Béla–A. Szabó László (szerk.): Oktatásügy. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006. /Magyarok Szlovákiában, 4./

Viga Gyula (szerk.): Nagytárkány I. Tanulmányok a község településtörténetéhez és néprajzához. Somorja–Komárom, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006. /Lokális és regionális monográfiák, 5./

L. Juhász Ilona–Liszka József: Szakrális kisemlékeink. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006. /Jelek a térben, 1./

Gyurgyík László: Népszámlálás 2001. A szlovákiai magyarság demográfiai, település- és társadalomszerkezetének változásai az 1990-es években. Pozsony, Kalligram, 2006. /Mercurius könyvek./

Lanstyák István: Nyelvből nyelvbe. Tanulmányok a szókölcsönzésről, kódváltásról és fordításról. Pozsony, Kalligram, 2006. /Mercurius könyvek./

Fazekas József–Hunčík Péter (szerk.): Dokumentumok, kronológia (1989– 2004). Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2005. /Magyarok Szlovákiában, 2./

L. Juhász Ilona: „Fába róva, földbe ütvé...” A kopjafák/emlékoszlopok mint a szimbolikus térfoglalás eszközei a szlovákiai magyaroknál. Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2005. /Interethnica, 8./

A szerkesztőség címe:

Fórum Kisebbségkutató Intézet
P. O. Box 52., Parková 4., 931 01 Šamorín
Tel.: 00421-31-590 27 90
Fax: 00421-31-560 27 12
E-mail: fazekas@foruminst.sk; torok@foruminst.sk

Fórum Társadalomtudományi Szemle

10 éves a Fórum Kisebbségkutató Intézet

A tartalomból:

Az intézmény kötelez
Beszélgetés Tóth Károllyal

Öllös László
Az MKP a parlamenti választások után

Liszka József
A népi kultúra helye és szerepe

Lampl Zsuzsanna
A szlovákiai magyarok politikai identitása

Matus–Sebő–Végh
A Bibliotheca Hungarica

Popély Árpád
A Magyar Bizottság szerepvállalása

Lelkes Gábor
Dél-Szlovákia az uniós tagság tükrében

Simon Attila
Kísérlet a „Felvidék visszafoglalására”

L. Juhász Ilona
A szlovákiai magyar tájak temetőinek kutatásáról

Konkoly László
A Fórum Intézet adatbázisai

Hunčík Péter
Interetnikus tréningek

Bagin Árpád
A Halloween Kelet-Közép-Európában

Kusy Ferenc
A Fórum Intézet és a digitalizálás

Fazekas József
Kisebbség – tudományosság

Könyvek

FÓRUM KISEBBSÉGGUTATÓ INTÉZET

P. O. Box 52.
Parková 4., 931 01 Šamorín
Tel.: 00421-31-590 27 90
Fax: 00421-31-560 27 12
E-mail: forum@foruminst.sk
Tóth Károly igazgató

A Fórum Kisebbségkutató Intézet Könyvtára – Bibliotheca Hungarica
P. O. Box 52.
Parková 4., 931 01 Šamorín
Tel.: 00421-31-590 27 97
Fax: 00421-31-560 27 12
E-mail: bibliotheca@foruminst.sk
Végh László igazgató

A Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központja – Komárom
P. O. Box 154., Župná 16.
945 01 Komárno 1
Tel.: 00421-35-773 28 54
E-mail: etnologia@foruminst.sk
Liszka József igazgató

2006

4

A folyóirat megrendelhető és előfizethető az alábbi címen:
Lilium Aurum, Dom podnikateľov, Kukučínova ul. 459., 929 01 Dunajská Streda. Tel., fax: 00421-31-552 90 28
E-mail: lilium@liliumaurum.sk